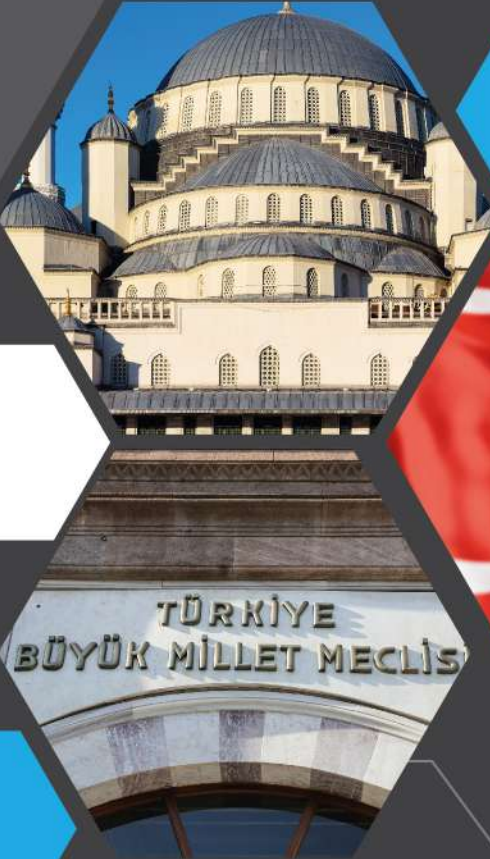

İdari ve Dinî Bürokrasinin Dinî - Siyasi Eğilimleri

Dr. Faruk BARTAN

ÖZGÜR
YAYINLARI

İDARİ VE DİNÎ BÜROKRASİNİN DİNÎ - SİYASİ EĞİLİMLERİ

DR. FARUK BARTAN

İDARİ VE DİNİ BÜROKRASİNİN DİNİ - SİYASİ EĞİLİMLERİ

DR. FARUK BARTAN

© Özgür Yayınları Tic. Ltd. Şti.

Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Özgür Yayınları Tic. Ltd. Şti'ne aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayımlanamaz, depolanamaz.

E-ISBN • 978-975-447-469-5

1. Baskı • Ocak, Gaziantep 2023

Dizgi/Mizanpaj • Mehmet ÇAKIR
Kapak Tasarımı • Özgür Yayınları

Özgür Yayınları Tic. Ltd. Şti.

Yayıncı Sertifika No: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ 0.850 260 09 97

🕒 0.532 289 82 15

🖱 www.ozguryayinlari.com

✉ info@ozguryayinlari.com

Meteksan Basım

Sertifika No: 46519

📍 Beytepe Köyü Yolu No: 3 • 06800

Çankaya / ANKARA

☎ 0.312 395 85 71

ÖNSÖZ

İnsanlar sosyalleşme sürecinde çok değişik konularda tutum sahibi olurlar. Tutum geliştirilen olgulardan biri de din ve siyaset olgusudur. Bireylerin din ve siyaset eğilimleri bu kurumların biçimlenmesini ve bu kurumların ilişkilerini belirleme özelliği taşımaktadır.

Sosyal bütünleşmeyi sağlayan toplumlarda din ve siyaset kurumlarının çatışmacı bir karakter sergilemedikleri görülmektedir. Dolayısıyla bu toplumlarda sosyal yapı ile kültürel yapı arasında “sosyal mesafe” giderek daralmaktadır.

Türkiye’de özellikle Cumhuriyet Dönemi’nden günümüze kadar “din-siyaset” ilişkisi konusu her zaman önemini koruyan bir problem olarak varlığını devam ettirmektedir. Bunun sonucunda ülkemizdeki bütün sosyal kurumlar arasında “sosyal mesafe” giderek artmaktadır. bu problemin çözümü de yine din-siyaset ilişkisinin alacağı yöne bağlıdır. Dolayısıyla gelecekte bu kurumların resmî temsilcisi olacak bireylerin (ilahiyat ve siyaset eğitimi alanların) tutumlarının/zihniyetlerinin bilinmesi önem arz etmektedir. Bu görevleri üstlenecek “toplumsal aktörlerin” tutumlarının benzerlik göstermeleri durumunda din ve siyaset kurumlarının sosyal bütünleşmeyi sağlamada belirleyici bir rol oynayacaklarını söylemek mümkündür. Maalesef, ülkemizde sosyal ve kültürel alanda mevcut olan “sosyal mesafe” problemini çözmeyi hedefleyen yeterli devlet politikaları olmadığı gibi “akademik cemaatte” de böyle bir endişenin yaygınlık kazanmadığı söylenebilir. 1999 yılında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalında “İlahiyat ve Kamu yönetimi eğitimi alan öğrencilerin din ve siyaset eğilimlerinin araştırılması” başlığıyla doktora tezi olarak savunduğu çalışmanın güncelleştirilerek yeniden düzenlenmiş hâli olan bu araştırma sürecinde bu tür daha pek çok çalışmanın yapılmasının gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Hiç kuşkusuz araştırmamızın da birçok eksikliği vardır. Bütün eksikliğine rağmen bu araştırma bir iddia taşımaktadır. “Türkiye’de din ve siyaset kurumları arasındaki “sosyal mesafe” bu kurumların bünyesinden kaynaklanmamakta, aksine kurumların temsilcilerinin “iktidar olma” beklentilerinden kaynaklanan çatışmaya dayanmaktadır.” Problemin çözümü de “sosyal bütünleşmeyi” merkezine alacak kararlı ve çok yönlü bir eğitim sistemiyle mümkün olacaktır.

“Din (ilahiyat) ve siyaset (kamu yönetimi) Eğitimi Alan Öğrencilerin Din-Siyaset Eğilimlerinin Araştırılması” konulu bu çalışma dört bölümden meydana gelmektedir.

Giriş bölümünde araştırmanın problemi ve amacı tespit edilmiş, ayrıca araştırmanın önemi, varsayımları, sınırlılıkları ve metodolojisine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Araştırmaya konu olan ilgili fakülteler hakkında bilgiler verilerek karşılaştırma yapılmıştır.

Araştırmanın birinci bölümü üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, “tutum ve zihniyet” kavramlarının değerlendirilmesi yapılarak, dini ve siyasi kültürün daha iyi anlaşılmasına zemin hazırlanmıştır. İkinci kısımda ise din kavramı değerlendirilerek Türk toplumunda dini kültürün muhtevası tarihi metoddan hareketle incelenmiş. İslam öncesi ve İslami dönemde dinin idrak ediliş tarzına etki eden faktörlerin günümüz Türk toplumunun dini kültürüne olan etkileri araştırılmıştır. Üçüncü kısımda ise “siyaset” kavramı değerlendirilerek, siyasi kültür konusu incelenmiş, böylece Türk toplumunun siyasi kültürünün daha iyi anlaşılacağı düşünülmüştür. Günümüz Türk toplumunun siyasi kültürü, siyasi tarihten hareketle yaptığımız tasnife uygun olarak analiz edilmiştir. Ayrıca 1980 sonrası dönemi bağlamında siyasi kültürde, dinin etkisi ve din siyaset ilişkileri de bu bölümde incelenmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde elde edilen bulguların yorumu yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise araştırmadan elde edilen sonuçlar ve bu sonuçlara bağlı olarak ileri sürülen öneriler yer almaktadır.

Bu çalışmamda pek çok kişinin katkısı oldu. Öncelikle akademik hayatımda çok önemli bir yeri olan hocam Prof. Dr. Fikret GEZGİN’e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Araştırmanın her aşamasında yardım eden, çalışmamı yönlendiren danışman hocam Doç. Dr. Abdullah KORKMAZ’a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca anket formunu cevaplandıran bütün öğrencilere, çalışmamda katkıları olan İnönü Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ve Darende İlahiyat Fakültesi’ndeki hocalarıma ve arkadaşlarıma da teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	11
A. Problem ve Amaç	11
B. Varsayımlar	12
C. Araştırmanın Önemi	13
D. Araştırmanın Sınırlılıkları	13
E. Araştırmanın Yöntemi	14
F. Evren ve Örneklem	14
G. Veri Toplama Aracının Hazırlanması	14
H. Ölçme Aracının Uygulanması ve Araştırmada Karşılaşılan Güçlükler	14
I. Araştırmaya Konu Olan Okullarla İlgili Genel Bilgiler	15

BİRİNCİ BÖLÜM TEORİK ÇERÇEVE

I. TUTUM VE ZİHNİYET KAVRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	16
A. TUTUM	16
1. Kavramın Tanımı	16
2. Oluşumu ve Değişmesi	16
B. ZİHNİYET	20
1. Kavramın Tanımı	20
2. Oluşumu ve Değişmesi	22
II. KÜLTÜREL YAPININ DİNÎ VE SİYASÎ BOYUTU	24
A. DİNÎ KÜLTÜR	24
1. Dinin Tanımı ve Fonksiyonu	24
2. TÜRK TOPLUMUNDA DİNÎ KÜLTÜR	29
a. Dinin İdrak Ediliş Tarzı	29
b. Geleneksel (İslam Öncesi ve İslami Dönem) Din Anlayışı	30
c. Modernist/İdeolojik Din Anlayışı	35
B. SİYASÎ KÜLTÜR	
1. Siyaset Kavramının Değerlendirilmesi	37
a. Siyasi Kültür	39
2. Türk Toplumunda Siyasi Kültür	42
a. Cumhuriyet (1923) Öncesi Dönem Öncesi Türk Toplumunda Siyasi Kültür	43
b. 1923-1946 Dönemi	44
c. 1946-1980 Dönemi	46
d. 1980 Sonrası	49

İKİNCİ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

I. ANKET UYGULANAN ÖĞRENCİLERİN GENEL NİTELİKLERİ	58
1. Öğrencilerin Okudukları Fakülte ve Sınıflar	
Tablo 1: Öğrencilerin Okudukları Fakülte ve Sınıflara Göre Dağılımı.....	58
2. Cinsiyet Durumları	
Tablo 2: Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı	59
3. Yerleşim Yeri (Nitelik)	
Tablo 3: Öğrencilerin Üniversite Öncesi Döneminde En Uzun Süre Yaşadığı Yerleşim Birimine Göre Dağılımı	59
4. Babanın Öğrenim Durumu	
Tablo 4: Öğrencileri Babanın Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı.....	60
Tablo 5: Öğrencilerin Annenin Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı.....	60
6. Babanın Mesleği	
Tablo 6: Öğrencilerin Baba Mesleğine Göre Dağılımı	61
7. Annenin Mesleği	
Tablo 7: Öğrencilerin Annenin Mesleğine Göre Dağılımı	62
8. Ailenin Aylık Geliri	
Tablo 8: Öğrencilerin Ailelerinin Aylık Gelirine Göre Dağılımı	62
9. Sosyal Tabaka	
Tablo 9: Öğrencilerin Sosyal Tabakaya Göre Dağılımı.....	63
10. Barındığı Yer	
Tablo 10: Öğrencilerin Barındığı Yere Göre Dağılımı.....	63
11. Mezun Olunan Lise	
Tablo 11: Öğrencilerin Mezun Oldukları Liseye Göre Dağılımı	64
A. Günlük Davranışlarını Belirlemede Ölçü Aldıkları Temel Faktörlerle İlgili Bulgular	
a. Fakülte ve Merkezi Tutum	
Tablo 12: Öğrencilerin Herhangi Bir İş Yaparken Neyi Ölçü Aldıklarına Göre Dağılımı	65
b. Cinsiyet ve Merkezi Tutum	
Tablo 13: Öğrencilerin Herhangi Bir İş Yaparken Neyi Ölçü Aldıklarının Cinsiyete Göre Dağılımı	66
c. Lise ve Merkezi Tutum	
Tablo 14: Öğrencilerin Herhangi Bir İş Yaparken Neyi Ölçü Aldıklarının Mezun Oldukları Liseye Göre Dağılımı.....	67
d. Sosyal Tabaka ve Merkezi Tutum	
Tablo 15: Öğrencilerin Herhangi Bir İş Yaparken Neyi Ölçü Aldıklarının Sosyal Tabakaya Göre Dağılımı	68
B. Ders Dışı Zamanlarda En çok Konuştukları Konularla İlgili Bulgular	
a. Fakülte ve Günlük Konuşma	
Tablo 16: Öğrencilerin Ders Dışında En Çok Konuştukları Konuların Fakülteye Göre Dağılımı	69
b. Sınıf ve Günlük Konuşma.....	69

Tablo 17: Öğrencilerin Ders Dışında En Çok Konuştukları Konuların Sınıflara Göre Dağılımı	70
Tablo 18: Öğrencilerin Ders Dışında En Çok Konuştukları Konuların Cinsiyete Göre Dağılımı.....	71
c. Cinsiyet ve Günlük Konuşmalar	72
d. Lise ve Günlük Konuşmalar	72
Tablo 19: Öğrencilerin Ders Dışında En Çok Konuştukları Konuların Mezun Oldukları Liseye Göre Dağılımı.....	73
II. ÖĞRENCİLERİN DİNÎ TUTUMLARI İLE İLGİLİ BULGULAR.....	74
1. Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliklerine İlişkin Bulgular	
a. Fakülte ve Dinî Cemaat Üyeliği	
Tablo 20: Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliğinin Fakülteye Göre Dağılımı	74
b. Sınıf ve Dinî Cemaat Üyeliği	
Tablo 21: Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliğinin Okudukları Sınıflara Göre Dağılımı.....	74
c. Cinsiyet ve Dinî Cemaat Üyeliği	
Tablo 22: Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliğinin Cinsiyete Göre Dağılımı	75
d. Lise ve Dinî Cemaat Üyeliği	
Tablo 23: Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliğinin Mezun Oldukları Liseye Göre Dağılımı	76
e. Sosyal Tabaka ve Dinî Cemaat Üyeliği	
Tablo 24: Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliğinin Mensup Oldukları Sosyal Tabakaya Göre Dağılımı.....	77
f. Yerleşim Yeri ve Dinî Cemaat Üyeliği	
Tablo 25: Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliğinin Üniversite Öncesi En Uzun Yaşadıkları Yere Göre Dağılımı.....	78
g. Barındığı Yer ve Dinî Cemaat Üyeliği	
Tablo 26: Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliğinin Barındığı Yere Göre Dağılımı	79
h. Babanın Öğrenim Durumu ve Dinî Cemaat Üyeliği	
Tablo 27: Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliğinin Babanın Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı.....	80
1. Babanın Mesleği ve Dinî Cemaat Üyeliği	
Tablo 28: Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliğinin Babanın Mesleğine Göre Dağılımı	81
2. İbadet (Namaz Kılma) Durumları ile İlgili Durumlar	
Tablo 29: Öğrencilerin Namaz Kılma Durumuna Göre Dağılımı	82
b. Cinsiyet ve İbadet	
Tablo 30: Öğrencilerin Namaz Kılma Durumunun Cinsiyete Göre Dağılımı.....	83
Tablo 31: Öğrencilerin Namaz Kılma Durumunun Mezun Olunan Liseye Göre Dağılımı.....	84
c. Mezun Olunan Lise ve İbadet.....	85
d. Sosyal Tabaka ve İbadet	85
e. Barındığı Yer ve İbadet	85
Tablo 32: Öğrencilerin Namaz Kılma Durumunun Sosyal Tabakaya Göre Dağılımı	86
Tablo 33: Öğrencilerin Namaz Kılma Durumunun Barındığı Yere Göre Dağılımı	87
3. Dinî Konularda Aileleriyle Çatışıp Çatışmama Durumu ile İlgili Bulgular	
a. Fakülte ve Aile ile Dinî Çatışma	
Tablo 34: Öğrencilerin Aileleri ile Dinî Konularda Çatışma Durumlarının Dağılımı.....	88
b. Sınıf ve Aile ile Dinî Çatışma	

Tablo 35: Öğrencilerin Okudukları Sınıfa Göre Aileleri ile Dinî Konularda Çatışma Sıklığının Dağılımı	89
c. Cinsiyet ve Aile ile Dinî Çatışma	
Tablo 36: Öğrencilerin Cinsiyete Göre Aileleri ile Dinî Konularda Çatışma Sıklığının Dağılımı.....	90
d. Mezun Oldukları Lise ve Aile ile Çatışma	
Tablo 37: Öğrencilerin Mezun Oldukları Liseye Göre Aileleri ile Dinî Konularda Çatışma Sıklığının Dağılımı	91
e. Sosyal Tabaka ve Aile ile Dinî Çatışma	
Tablo 38: Öğrencilerin Mensup Oldukları Sosyal Tabakaya Göre Aileleri ile Dinî Konularda Çatışma Sıklığının Dağılımı	92
4. Öğrencilerin Suç İşlememe Gerekçeleri ile İlgili Bulgular	
a. Fakülte ve Suç İşlememe	
Tablo 39: Öğrencilerin Suç (zina-hırsızlık-rüşvet) İşlememe Gerekçesinin Fakülteye Göre Dağılımı	93
b. Cinsiyet ve Suç İşlememe	
Tablo 40: Öğrencilerin Suç İşlememe Gerekçesinin Cinsiyete Göre Dağılımı	94
c. Mezun Olduğu Lise ve Suç İşlememe	
Tablo 41: Öğrencilerin Mezun Oldukları Liseye Göre Suç İşlememe Gerekçesinin Dağılımı	95
d. Yaşadığı Yer ve Suç İşlememe	
Tablo 42: Öğrencilerin Üniversite Öncesi Yaşadıkları Yerleşim Yerine Göre Suç İşlememe Gerekçesinin Dağılımı.....	96
5. Din Hakkındaki Değerlendirmeleriyle İlgili Bulgular	
a. Fakülte ve Dinin Değerlendirilmesi	
Tablo 43: Öğrencilerin Fakülteye Göre Din Hakkındaki Değerlendirmelerinin Dağılımı	97
b. Mezun Oldukları Lise ve Dinî Değerlendirme	98
c. Sosyal Tabaka ve Dinî Değerlendirme	98
Tablo 44: Öğrencilerin Din Hakkındaki Değerlendirmelerinin Mezun Oldukları Liseye Göre Dağılımı	99
Tablo 45: Öğrencilerin Din Hakkındaki Değerlendirmelerinin Sosyal Tabakaya Göre Dağılımı	100
6. Din Siyaset İlişkileri Hakkındaki Görüşleriyle İlgili Bulgular	
a. Fakülte ve Din-Siyaset İlişkisi	
Tablo 46: Öğrencilerin Okudukları Fakülteye Göre Din-Siyaset İlişkisinin Nasıl Olması Gerektiğinin Dağılımı.....	101
b. Fakülte ve Din-Siyaset İlişkisi	102
Tablo 47: Öğrencilerin Okudukları Sınıfa Gören Din-Siyaset İlişkisinin Nasıl Olması Gerektiğinin Dağılımı ...	102
c. Cinsiyet ve Din-Siyaset İlişkisi	
Tablo 48: Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Din-Siyaset İlişkisinin Nasıl Olması Gerektiğinin Dağılımı	103
d. Mezun Olunan Lise ve Din-Siyaset İlişkisi	
Tablo 49: Öğrencilerin Mezun Oldukları Liselere Göre Din-Siyaset İlişkisinin Nasıl Olması Gerektiğinin Dağılımı.....	104
e. Yaşadığı Yer ve Din-Siyaset İlişkisi	
Tablo 50: Öğrencilerin Üniversite Öncesi En Uzun Süre Yaşadığı Yerleşim Yerine Göre Din-Siyaset İlişkisinin Nasıl Olması Gerektiğinin Dağılımı.....	105
III. ÖĞRENCİLERİN SİYASİ TUTUMLARIYLA İLGİLİ BULGULAR	
1. Siyasetle Aktif Olarak İlgilenip İlgilenmeme Konusuyla İlgili Bulgular	

a. Fakülte ve Aktif Siyaset

Tablo 51: Öğrencilerin Okudukları Fakülteleere Göre Siyasetle Aktif Olarak İlgilenme Durumlarının Dağılımı.....106

b. Sınıf ve Aktif Siyaset

Tablo 52: Öğrencilerin Okudukları Sınıflara Göre Siyasette Aktif Olarak İlgilenme Durumlarının Dağılımı..107

c. Cinsiyet ve Aktif Siyaset

Tablo 53: Öğrencilerin Cinsiyete Göre Siyasetle Aktif Olarak İlgilenme Durumlarının Dağılımı108

d. Sosyal Tabaka ve Aktif Siyaset

Tablo 54: Öğrencilerin Mensup Oldukları Sosyal Tabakaya Göre Siyasetle Aktif Olarak İlgilenme Durumlarının Dağılımı109

e. Yaşanılan Yer ve Aktif Siyaset

Tablo 55: Öğrencilerin Üniversite Öncesi Dönemde En Uzun Süre Yaşadıkları Yere Göre Siyasetle Aktif Olarak İlgilenme Durumlarının Dağılımı.....110

2. Siyasi Tercihleri ile Ailelerin Siyasi Tercihlerinin Uyup Uymadığına Dair Görüşleriyle İlgili Bulgular

Tablo 56: Öğrencilerin Okudukları Fakülteleere Göre Siyasi Tercihlerinin Ailesinin Siyasi Tercihi ile Uyum Derecesinin Dağılımı.....111

Tablo 57: Öğrencilerin Okudukları Sınıflara Göre Siyasi Tercihinin Ailesinin Siyasi Tercihi ile Uyum Derecesinin Dağılımı.....112

c. Cinsiyet ve Siyasi Tercih Uyumu

Tablo 58: Öğrencilerin Cinsiyetlere Göre Siyasi Tercihlerinin Ailelerinin Siyasi Tercihi İle Uyum Derecesinin Dağılımı.....113

d. Mezun Olunan Lise ve Siyasi Tercih uyumu

Tablo 59: Öğrencilerin Mezun Oldukları Liselere Göre Siyasi Tercihlerinin Ailelerinin Siyasi Tercihi ile Uyum Derecesinin Dağılımı.....114

3. Hangi Siyasi Partiye Oy Vereceklerine Dair Görüşleriyle İlgili Bulgular

a. Fakülte ve Oy Verecek Siyasi Parti

Tablo 60: Öğrencilerin Okudukları Fakülteleere Göre Oy Verecekleri Siyasi Partilerin Dağılımı115

b. Cinsiyet ve Oy Vereceği Siyasi Parti

Tablo 61: Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Oy Verecekleri Siyasi Partilerin Dağılımı.....116

c. Yaşadığı Yer ve Oy Vereceği Siyasi Parti

Tablo 62: Öğrencilerin Üniversite Öncesi Dönemde En Uzun Süre Yaşadıkları Yerlere Göre Oy Verecekleri Siyasi Partilerin Dağılımı.....119

d. Aylık Gelir ve Oy Vereceği Siyasi Parti120

Tablo 63: Öğrencilerin (Ailelerinin) Aylık Gelirlerine Göre Oy Verecekleri Siyasi Partilerin Dağılımı.....121

Tablo 64: Öğrencilerin Mensup Oldukları Sosyal Tabakaya Göre Oy Verecekleri Siyasi Partilerin Dağılımı ...122

Tablo 65: Öğrencilerin Mezun oldukları Liselere Göre Oy Verecekleri Siyasi Partilerin Dağılımı123

f. Mezun Oldukları Lise ve Oy Verecekleri Siyasi Parti124

4. Türkiye'nin Temel Probleminin Ne Olduğuna Dair Görüşleriyle İlgili Bulgular

Tablo 66: Öğrencilerin Okudukları Fakülteleere Göre Türkiye'nin En Önemli Probleminin Dağılımı124

b. Cinsiyet ve Türkiye'nin Problemi

Tablo 67: Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Türkiye'nin En Önemli Probleminin Ne Olduğunun Dağılımı....125

c. Sosyal Tabaka ve Türkiye'nin Problemi	125
Tablo 68: Öğrencilerin Mensup Oldukları Sosyal Tabakaya Göre Türkiye'nin En Önemli Probleminin Ne Olduğunun Dağılımı	126
Tablo 69: Öğrencilerin Mezun Oldukları Liselere Göre Türkiye'nin En Önemli Probleminin Ne Olduğunun Dağılımı.....	126
e. Barındığı Yer ve Türkiye'nin Problemi	
Tablo 70: Öğrencilerin Barındıkları Yerlere Göre Türkiye'nin En Önemli Probleminin Ne Olduğunun Dağılımı.....	127
5. Mevcut Siyasal Sistemin Temel Problemleri Çözüp Çözemeyeceğine İlişkin Bulgular	
a. Fakülte ve Problemin Çözümü	
Tablo 71: Öğrencilerin Okudukları Fakülteleere Göre Mevcut Siyasi Sistemin Türkiye'nin Temel Problemlerini Çözeceğine Göre Dağılımı	128
b. Sınıflar ve Problemin Çözümü	
Tablo 72: Öğrencilerin Okudukları Sınıflara Göre Mevcut Siyasi Sistemin Türkiye'nin Temel Problemlerini Çözüp Çözemeyeceğine Dair Görüşlerinin Dağılımı	129
c. Cinsiyet ve Problemin Çözümü	
Tablo 73: Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Mevcut Siyasi Sistemin Türkiye'nin Temel Problemlerini Çözüp Çözemeyeceğine Göre Dağılımı	130
d. Aylık Gelir ve Problemin Çözümü	
Tablo 74: Öğrencilerin Aylık Gelirine Göre Mevcut siyasi Sistemin Türkiye'nin Temel Problemlerini Çözüp Çözemeyeceğine Göre Dağılımı	131
e. Sosyal Tabaka ve Problemin Çözümü	
Tablo 75: Öğrencilerin Mensup Oldukları Sosyal Tabakaya Göre Mevcut Siyasi Sistemin Türkiye'nin Temel Problemlerini Çözüp Çözemeyeceğine Göre Dağılımı	132
f. Mezun Olunan Lise ve Problemin Çözümü	
Tablo 76: Öğrencilerin Mezun Oldukları Liselere Göre Mevcut Siyasi Sistemin Türkiye'nin Temel Problemlerini Çözüp Çözemeyeceğine Göre Dağılımı	133
6. Türkiye'de Yönetim Modelinin Ne Olması Gerektiğine Dair Bulgular	
a. Fakülte ve Yönetim Modeli	
Tablo 77: Öğrencilerin Okudukları Fakülteleere Göre Türkiye'de Yönetim Modelinin Ne Olması Gerektiğinin Dağılımı.....	134
b. Sınıf ve Yönetim Modeli	
Tablo 78: Öğrencilerin Okudukları Sınıflara Göre Türkiye'de Yönetim Modelinin Ne Olması Gerektiğinin Dağılımı.....	135
c. Cinsiyet ve Yönetim Modeli	
Tablo 79: Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Türkiye'de Yönetim Modelinin Ne Olması Gerektiğinin Dağılımı.....	135
d. Mezun Olunan Lise Yönetim Modeli	
Tablo 80: Öğrencilerin Mezun Oldukları Liselere Göre Türkiye'de Yönetim Modelinin Ne Olması Gerektiğinin Dağılımı.....	136

e. Sosyal Tabaka ve Yönetim Modeli

Tablo 81: Öğrencilerin Mensup Oldukları Sosyal Tabakaya Göre Türkiye’de Yönetim Modelinin Ne Olması Gerektiğinin Dağılımı.....137

f. Barındığı Yer ve Yönetim Modeli

Tablo 82: Öğrencilerin Barındıkları Yere Göre Türkiye’de Yönetim Modelinin Ne Olması Gerektiğinin Dağılımı.....138

7. Üniversite Öğrenimi Süresince Siyasi Tercihlerinde Değişme Olup Olmadığına Dair Bulgular

a. Fakülte ve Siyasi Tercih Değişimi

Tablo 83: Öğrencilerin Okudukları Fakültelere Göre Üniversitede Siyasi Tercihlerinde Değişme Olup Olmadığının Dağılımı.....139

b. Sınıf ve Siyasi Tercih Değişimi

Tablo 84: Öğrencilerin Okudukları Sınıflara Göre Üniversitede Siyasi Tercihlerinde Değişme Olup Olmadığının Dağılımı.....140

c. Cinsiyet ve Yönetim Modeli

Tablo 85: Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Siyasi Tercihlerinde Değişme Olup Olmadığının Dağılımı.....141

d. Mezun Olunan Lise ve Siyasi Tercih Değişimi

Tablo 86: Öğrencilerin Mezun Oldukları Liselere Göre Siyasi Tercihlerinde Değişme Olup Olmadığının Dağılımı.....141

e. Yaşanılan Yer ve Siyasi Tercih Değişimi

Tablo 87: Öğrencilerin Üniversite Öncesi Yaşadıkları Yerlere Göre Siyasi Tercihlerinde Değişme Olup Olmadığının Dağılımı.....142

e. Yaşanılan Yer ve Siyasi Tercih Değişimi

Tablo 88: Öğrencilerin Barındıkları Yerlere Göre Siyasi Tercihlerinde Değişme Olup Olmadığının Dağılımı143

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME..... 144-149

KAYNAKLAR 150-153

MAKALELER 153-155

TEZLER.....155

ANKET FORMU 156-162

KISALTMALAR

AÜ	: Ankara Üniversitesi
DEÜ	: Dokuz Eylül Üniversitesi
ERÜ	: Erciyes Üniversitesi
GÜ	: Gazi Üniversitesi
HÜ	: Hacettepe Üniversitesi
İİBF	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İF	: İlahiyat Fakültesi
İHL	: İmam Hatip Lisesi
KYB	: Kanu Yönetimi Bölümü
GL	: Genel Lise
ML	: Meslek Lisesi
MÜ	: Marmara Üniversitesi
ÖL	: Özel Lise
SÜ	: Selçuk Üniversitesi
BUÜ	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

A. Problem ve Amaç

Türkiye’de, sosyal yapı ile kültürel yapı arasında bir “sosyal mesafe” vardır. Bu durumun oluşmasında, din-siyaset ilişkilerinin merkezi bir rol oynadığı görülmektedir. Din ve siyaset kurumları, toplumu düzenleme iddiası taşıdıkları için aralarındaki ilişki tarih boyunca pek çok araştırmanın konusu olmuştur.

Devlet, iktidar, egemenlik ve bunlara bağlı olarak siyaset söz konusu olduğunda bunların meşrulaştırmasını sağlamada çoğu kez din faktörünün devreye girdiği görülmektedir. Dinin öne çıkması hem siyasi talepler içermesinden, hem de siyasetin aktörü olan insanın inanç, tutum ve davranışlarındaki yaptırım gücünden kaynaklanmaktadır. Türk toplumunda özellikle Cumhuriyet Dönemi ile birlikte “dinin bu özelliğinin göz ardı edilmesi sonucunda din siyaset ilişkilerinin çatışmacı bir karakter kazandığı pek çok sosyal birinci tarafından ileri sürülmüştür.

Dünyada ve Türkiye’de demokratikleşme eğilimine paralel olarak din-siyaset ilişkileri üzerinde tartışmaların yoğunlaştığı gözlenmekte ve bu konuda farklı tezler ileri sürülmektedir. (Köktaş, 1997:8) Özellikle 80’li yıllardan sonra ülkemizde çeşitli iç ve dış faktörlerin etkisiyle İslami değerlerin yükselişi, kitlelerde gözlemlenen dindarlıktaki artı eğilimi, bunlara bağlı olarak İslami hareketlerin ivme kazanması ve bunun da siyasal hayatta yansıma bulması hemen hemen tüm sosyal bilimcilerin üzerinde anlaştığı bir durumdur. bu gelişmelerin laiklik ekseninde din-siyaset ilişkilerinin yeniden gündeme gelmesine neden olduğu söylenebilir.

Günümüz Türk toplumunda din-siyaset ilişkilerinin mahiyeti üzerine ileri sürülen üç farklı görüşün yaygınlık kazandığı görülmektedir. Dinin yükselen bir değer olmasını laiklik için bir tehlike olduğunu ileri süren görüşe göre, laik bir devlette din-devlet ayrımının esas olduğu, dolayısıyla dinin kamusal alanda hak talep etmemesi gerektiği, böyle bir talebin çağdaşlaşma ve batılılaşma önünde ciddi bir engel oluşturacağı ileri sürülmektedir. Türk toplumunun tarihi tecrübesinden hareketle problemi çözmeye çalışanlar ise din-siyaset ilişkisinin karşılıklı iş birliğine dayanması, dinin siyaseti meşrulaştırması ve siyasetin düzenleyiciliğinde dine sosyal hayatta yer verilmesini talep etmektedirler. İslamcı olarak tanımlanan kesimlerin ise dinin siyaseti belirlemesi yönünde bir görüşe sahip oldukları gözlenmektedir.

Bu üç farklı yaygın görüşün ön gördüğü din-siyaset ilişkilerinin gelecekteki durumu, bu öğretileri savunan toplumsal aktörlerin nitelikleriyle yakından ilişkili olacaktır.

Ülkemizde gençliğin özellikle de üniversite gençliğinin çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik problemleriyle alakalı araştırmalar yapılmaktadır. Ancak bu çalışmalarda ele alınan problemlerin çok genel olarak incelendiğinde, büyük oranda öğrencilikten kaynaklandığı veya öğrencilik dönemi ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla çalışmamızın konusu olan din-siyaset eğilimleri öğrencilerin daha sonra üstlenecekleri görevler düşünüldüğünde süreklilik göstereceğinden diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde araştırmamız bir ilk çalışma olarak nitelendirilebilir.

Türkiye’de din-siyaset ilişkilerinin nasıl bir süreç izleyeceği merkezi bir problem alanı oluşturmaktadır. Bu bağlamda gelecekte bu kurumların “resmî” temsilcileri olma durumundaki “din (ilahiyat) ve siyaset (kamu yönetimi) Eğitimi Alanları” din ve siyaset eğilimlerinin bilinmesi ve bu grupların tutumlarının karşılaştırılması çalışmamızın genel amacını oluşturmaktadır.

Bu araştırmada bireylerin din-siyaset eğilimlerini etkileyebileceği düşünülen bazı çevresel faktörlerin, gerçekten etkili olup olmadıkları ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Çevre faktörlerinden bireyin aldığı branş eğitimi, ailenin sosyo-kültürel ve ekonomik durumu, öğrencilerin barındıkları yerlerin niteliğinin siyasi tercih değişikliğinde ve dinin farklı idrak ediliş tarzında etkili olup olmadığı araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır.

Yukarıda tespit edilen temel problem çerçevesinde araştırmanın alt problemleri aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

- İlahiyat fakültesinde okuyan öğrenciler arasında dinin idrak ediliş tarzında önemli bir fark var mıdır?
- Kamu yönetimi bölümünde öğrenim gören öğrenciler arasında siyasi tutum farklılığı var mıdır?
- Cinsiyete farkı öğrencilerin dinî ve siyasi tutumlarını etkilemekte midir?
- Öğrencilerin mezun oldukları liselere göre dinî ve siyasi tutumları arasında önemli bir fark var mıdır?
- Ailenin gelir durumuna göre öğrencilerin dinî ve siyasi tutumları arasında önemli bir fark var mıdır?
- Annenin öğrenim düzeyine göre öğrencilerin dinî ve siyasi tutumları arasında önemli bir fark var mıdır?
- Babanın öğrenim düzeyine göre öğrencilerin dinî ve siyasi tutumları arasında önemli bir fark var mıdır?
- Ailenin siyasi tercihleri ile öğrencilerin siyasi tutumları arasında önemli bir fark var mıdır?
- Ailenin dinî tutumu ile öğrencilerin dinî tutumları arasında önemli bir fark var mıdır?
- Öğrencilerin mensup oldukları sosyal tabakanın dinî ve siyasi tutumlarına etkisi var mıdır?
- Öğrencilerin en uzun süre yaşadıkları yerleşim yerinin (il-ilçe-kasaba-köy) dinî ve siyasi tutumları üzerinde önemli bir etkisi var mıdır?

B. Varsayımlar

Araştırmanın alt problemleri doğrultusunda varsayımlar aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

- İlahiyat öğrencilerinin din hakkındaki değerlendirmeleri benzerlik göstermektedir.
- Kamu yönetimi öğrencilerinin din hakkındaki değerlendirmeleri farklılık göstermektedir.
- İlahiyat fakültesi öğrencileri büyük oranda dinî cemaat evlerinde/yurtlarında barınmaktadır.
- Kamu yönetimi öğrencileri büyük oranda Kredi ve Yurtlar Kurumu yurtlarında barınmaktadır.
- Cinsiyete göre dinî ve siyasi tutumlar arasında önemli bir farklılık yoktur.
- Örneklemin genelinde öğrencilerin siyasi tercihleriyle ailelerinin siyasi tercihleri büyük oranda benzerlik göstermektedir.
- Mezun oldukları liselere göre dinî ve siyasi tutumlarda farklılık vardır.

- İlahiyat öğrencileri sol siyasi partilere oy vermemektedir.
- Kamu yönetimi öğrencileri farklı siyasi tercihlere sahiptirler.
- İlahiyat öğrencilerine göre din, siyaseti belirlemelidir görüşü en yüksek orandadır.
- Kamu yönetimi öğrencilerinde “Din ve siyaset birbirlerine müdahale etmemelidir.” görüşü en yüksek orandadır.
- Örneklemin geneli “ülkemizdeki mevcut siyasi sistemin yetersiz olduğu” görüşündedir.
- Öğrenciler kişisel ve toplumsal özellikleriyle ilgili sorulara gerçek durumlarına uygun düşen cevaplar vermişlerdir.
- Öğrenciler anketi doldururken hiçbir dış etki altında kalmadan gerçek durumlarını yansıtmışlardır.

C. Araştırmanın Önemi

Türkiye, geçiş dönemi toplumlara has bir takım problemler yaşamaktadır. Bu problemlerin çözümünde din ve siyaset kurumlarının merkezi bir role sahip oldukları düşünülmektedir. Dolayısıyla gelecekte din ve siyaset kurumlarının “resmî” temsilcisi olacakların, din-siyaset eğilimlerinin bilinmesi önemlidir. Ülkemizde bu tür (karşılaştırmalı) çalışmaların az olduğu dikkate alındığında bu araştırma önem kazanmaktadır. Ayrıca gelecekte, yönetim ve eğitim-öğretim kadrolarını işgal edecek bireylerin temel sosyal kurumlardan olan din ve siyaset kurumlarını ve bunların ilişkilerini nasıl algıladıkları önemlidir.

İlahiyat fakültesini bitiren öğrenciler göreve atandıklarında aldıkları öğretiyi çok geniş bir kitleye sunma imkanına sahip olacaklardır.

Kamu yönetimi eğitimi alan öğrenciler ise devletin çeşitli kademelerinde, üst düzeyde görev alıp ülke yönetimini üstleneceklerdir.

Geniş kitleleri etkileme, yönetme ve yönlendirme imkanına sahip olacak olan iki ayrı fakülte öğrencilerinin din ve siyaset eğilimlerinin/zihniyetlerinin toplumun sosya-kültürel yapısı üzerinde belirleyici bir rol oynayacakları açıktır. Bu olgu araştırmamızı önemli kılmaktadır.

D. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmada belirlenmeye çalışılan dinî ve siyasi tutumlar anket formundaki ifadelerle ve deneklerin vermiş oldukları cevapların doğru olduğu varsayımına dayalı ve bununla sınırlıdır.

– Araştırmanın verileri Mayıs-Haziran 1997 tarihinde Ankara, Uludağ, Dokuz Eylül, Selçuk ve Marmara Üniversitelerine bağlı İlahiyat fakülteleri ile Haccettepe, Gazi, Uludağ, Dokuz Eylül ve Selçuk Üniversitelerine bağlı İ.İ.B. fakültelerinin Kamu yönetimi bölümlerinin 1, 2, 3 ve 4. sınıflarında okuyan öğrencilerinden seçilen bir örneklem grubundan toplanmış olduğundan araştırmanın sonuçları bu fakülteler ve benzer nitelikteki öğrenci gruplarına genellenebilir.

– Araştırma belli bir zaman dilimi dahilinde gerçekleştirilmiş olduğu için öğrencilerin zaman içerisinde ve değişik şartlarda tutumlarının değişebileceği düşünülmelidir. Bu bakımdan araştırma yapıldığı zaman dilimi ile sınırlıdır.

E. Araştırmanın Yöntemi (Modeli)

Bu araştırma açıklayıcı bir alan araştırmasıdır. Tezin birinci bölümünde tutum ve zihniyet kavramlarının değerlendirilmesi yapılacaktır. Yine birinci bölümde Türk toplumunda dinî kültür ve siyasi kültür araştırılacak, siyasi kültürde dinin etkisi ve siyaset ilişkileri tasviri olarak incelenecektir.

Araştırmanın uygulama kısmı olan ikinci bölümde ise örneklemden anket aracılığıyla toplanan veriler analiz edilecek, bulgular ışığında bir genel değerlendirme yapıp önerilerde bulunulacaktır.

F. Evren ve Örneklem

Araştırmanın ana evrenini 1992-1993 öğretim döneminde eğitime başlayan ilahiyat fakülteleri ve kamu yönetimi bölümlerinde okuyan 1, 2, 3 ve 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemi ise AÜ, DEÜ, UÜ, MÜ ve SÜ İlahiyat Fakülteleri ile HÜ, GÜ, UÜ, DEÜ, SÜ, İİBF'lerine bağlı kamu yönetimi bölümlerinde öğrenim gören 1, 2, 3, ve 4. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Örneklem grubu %10 örneklem yöntemi ile sınıf ortamında hazır bulunan öğrencilerden tesadüfi örnekleme yolu ile seçilmiştir.

Örneklem 600(İF 340, KYB 260) öğrenciden oluşmaktadır.

G. Veri Toplama Aracının Hazırlanması

Araştırmada bilgi toplama aracı olarak "anket" kullanılmıştır. Ankette varsayımların test edilmesi için ilgili sorular yer almaktadır. Öncelikle araştırma konusuyla ilgili uygulamalı ve teorik araştırmalar taranarak konuyla ilgili soruların dörümü yapılmış ve buna göre anket formu düzenlenmiştir. Anket soruları, başta tez danışmanı olmak üzere sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi ve din sosyolojisi bölüm ve ana bilim dallarında görevli uzman öğretim üyeleri ile tartışılmış, görüşlerine başvurulmuştur. Sorular Darendede İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden 60 kişilik gruba ön deneme yapılarak sınanmış ve ankete son şekli verilmiştir. Anket formundaki soruların içeriği şu şekildedir:

Anket formu üç bölümden ve 64 sorudan meydana gelmektedir.

Anketin ilk 14 sorusu öğrencilerin kişisel ve toplumsal niteliklerini tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Anketin ikinci bölümünde öğrencilerindeki tutumlarını, üçüncü bölümde ise siyasi tutumlarını ölçmek için 48 soru hazırlanmıştır.

Veriler SPSS bilgisayar programında kodlanarak tablolar oluşturulmuştur. Araştırmanın bulguları bağımlı bağımsız değişkenler arasındaki ilişki, frekans dağılımı, satır yüzdesi, sütun yüzdesi ve kolon yüzdesi hesaplaması ve çapraz tablolama tekniklerinden faydalanmak suretiyle yorumlanarak öğrencilerin din ve siyaset eğilimleri tesbit edilmeye çalışılmıştır.

H. Ölçme Aracının Uygulanması ve Araştırmada Karşılaşılan Güçlükler

Anket, araştırmaya konu olan ilgili yüksek öğretim kurumlarından alınan izin ve onaydan sonra 25 Nisan-30 Mayıs tarihleri arasında sınıf ortamında mevcut olan öğrencilerden tesadüfi örneklem ile belirlenen öğrencilere bizzat araştırmacı tarafından uygulanmıştır.

Araştırmada karşılaşılan güçlüklerin başında bizatihi konunun kendisi gelmektedir. Öğrenciler din-siyaset ilişkilerinin niçin araştırıldığını sormuşlardır. Özellikle ilahiyat fakültelerinde okuyan öğrencilerin daha çok tedirgin oldukları gözlenmiştir. Araştırmacı tarafından gerekli açıklamalakyapıldıktan sonra öğrenciler soruları cevaplamışlardır.

Ankara Siyasal Bilgiler ve İstanbul Siyasal Bilimler fakülteleri dekanlıklarına yaptığımız resmî müracaatlara rağmen anket uygulama istediğimiz kabul edilmediği gibi, şahsi müracaatlarımız da olumsuz sonuçlanmıştır. Bu sebeplerden dolayı örneklem grubuna Gazi Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi kamu yönetimi bölümleri dahil edilmişlerdir.

I. Araştırmaya Konu Olan Okullarla İlgili Genel Bilgiler

Üniversite, yüksek düzeyde eğitim, bilimsel araştırma ve yayın yapan fakülte, enstitü, yüksek okul gibi birimlerden oluşan yüksek öğrenim kurumudur. Üniversiteler nitelikli insan gücü yetiştiren kurumlar olarak toplumların geleceğini inşa etmelerinde de önemli fonksiyonlara sahiptirler. Araştırmamıza konu olan ilahiyat fakülteleri ve kamu yönetimi bölümlerinin de öncelikle böyle bir fonksiyona sahip olmalarının yanısıra ilgili okul mezunlarının kamu da idareci olma gibi bir ayrıcalıkları da vardır.

Ülkemizde Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul Siyasal Bilimler Fakültesi ile İktisadi ve İdari Bilimler fakültesi bünyesinde yer alan kamu yönetimi bölümleri, öncelikle merkezi idarelerden, mahalli idarelere kadar olan yerleşim birimlerine yönetici yetiştiren yüksek öğrenim kurumlarıdır. Kamu yönetimi bölümünde ağırlıklı olarak siyaset öğrenimi görüldüğü 4 yıllık ders programlarından anlaşılmaktadır. bu programlar incelendiğinde siyaset bilim, toplum bilimi, kitle iletişim bilimi, medeni hukuk anayasa hukuku, Türk toplum yapısı, siyasi düşünceler tarihi, idare hukuku, kamu yönetimi, sosyal politika, mahalli idareler Türk anayasa düzeni, devletler genel hukuku, siyaset sosyolojisi, Türk siyasi hayatı, halkla ilişkiler, Türk yönetim tarihi, kamu hizmetleri planlaması gibi derslerde siyaset (İdare) hakkında temel konulara yer verildiği görülmüştür.

Kamu yönetimi bölümü mezunları başta Kaymakamlık ve valilik olmak üzere genelde “mülki amirlik” yapmaktadırlar. Bu kişiler devletin üst düzey temsilcileri olarak tanımlanabilirler.

İlahiyat fakülteleri, beş yıllık (ilk yıl hazırlık dönemi olmak üzere) bir öğretim programı uygulayan ve yüksek din uzmanları yetiştirmek amacıyla açılan yüksek öğretim kurumlarıdır. İlahiyat fakültesi mezunları genel olarak:

- Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde, müftülük, vaizlik gibi yüksek (yetkili) din görevlisi,
- İmam hatip liselerinde meslek dersleri öğretmenliği,
- Orta dereceli okullarda din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenliği,
- İlahiyat fakültelerinde yapılan eğitim ve araştırmaları yürütecek akademik görevlerde istihdam edilmektedirler.

İlahiyat fakültelerinde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Yabancı Dil (İng., Fr., Alm.) ve Türk Dili derslerinden başka, Arapça, İslam Hukuku, İslam Felsefesi. Felsefe Tarihi, Kelam, Mezhepler Tarihi, Tefsir, Kur'an-ı Kerim, Hadis, İslam Tarihi, Din felsefesi. Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Dinî Musiki, Din Eğitimi dersleri zorunlu dersler olarak okutulmaktadır. İlahiyat fakültelerinin ders programı incelendiğinde meslek (ihtisas) derslerinin toplam ders dağılımında %40 oranda olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında araştırmamıza konu olan kamu yönetimi ve ilahiyat fakültesi mezunlarının Türk toplumunda siyaset ve din kurumlarının resmî temsilcileri oldukları ifade edilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

I. TUTUM VE ZİHNİYET KAVRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

A. TUTUM

1. Kavramın Tanımı:

“Herhangi bir obje veya duruma karşı, bireyin karakteristik şekilde, reaksiyonda bulunmasına temel olan az-çok devamlı ve ısrarlı bir sübjektif (zihni) hazır olma durumudur.” (Ünal 1981:9)

Batı dillerindeki “attitude” kelimesi Türkçede “tutum, tavır, vaziyet alış, yönelim, eğilim,” gibi terimlerle ifade edilmektedir. Ülkemizde gerek günlük dilde, gerek ilmi eserlerde “tutum” terimi daha yaygınlıkla kullanıldığından biz de çalışmamızda tutum terimini kullanmayı tercih edeceğiz. Tutum teriminin, çok sayıda farklı tanımının yapıldığını ve bunun da değişik teorik yaklaşımlardan kaynaklandığını ileri süren Kâğıtçıbaşı, (1988:88) “tutum” Bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik obje ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan eğilim” olarak tarif etmiştir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi, tutum sonradan kazanılmış, yani öğrenilmiş bir tavır veya vaziyet alış yatkınlığıdır. Tutum terimi her zaman bir objeyle ilgili olarak kullanılır. Bireyin anlam atfettiği (tutum sahibi olduğu) objelerin kapsamına kişiler, kurumlar, fikirler vb. uyarıcıların yanı sıra, somut (maddi) nesnelere de girer. Tutum objeleri hakkında ileri sürülen, değer yargılarının (olumlu, olumsuz, iyi-kötü, doğru-yanlış vb.) bir başka ifadeyle “tutumların” oluşmasında, ferden idrak dünyasının yapısının belirleyici bir rol oynadığını ileri sürmek mümkündür. Bireylerin, “ihtiyaçları, ruh hâlleri, geçmişteki tecrübeleri, hedefleri, sosyo-kültürel ve ekonomik çevrelerinin farklılıkları gerçeği, bireylerin idrak dünyalarının muhtevasını şekillendirdiğinden, bu olguyu tutum farklılıklarının dolayısıyla da tutum benzerliklerinin sebebi olarak kabul edebiliriz. Daha açık bir ifadeyle, bireyin sahip olduğu idrak dünyası ile sahip olduğu “imkanlar” bireyi farkı kılar. Tutumların farklılık arz etmelerini de bu olguya dayandırmak mümkündür.

2. Oluşumu - Değişmesi

“Tutum ve değerlerimiz kaynağını sosyal ilişkilerden alır ve ferden yaşantısına da biçim verir. Aile bireyleri, arkadaşlar, öğretmenler ve komşularla ilişkiler, sosyo-ekonomik durumumuz ve mesleki pozisyonumuz, şimdiki ve gelecekteki tutumlarımızın kaynağıdır. Kişilere ve toplumun çeşitli kurumlarına karşı tutumlarımızın biçimlenmesinde bunlar etkilidir. Kitle iletişim araçları da, kamuoyu dediğimiz yaygın tutum ve değerler geliştirmede etkilidir.” (Ünal 1981:68.)

Tutumlarla ilgili tanım ve açıklamalara bakıldığında bir tutumun üç unsurdan meydana geldiği görülür. Bunlar:

- Zihnî durum
- Duygu unsuru

Davranış unsuru olarak tasnif edilebilir.

“Bir tutumun zihnî unsuru denince ferdin tutumuna konu teşkil eden obje ile ilgili inançları akla gelir. Bu bilgi ve inançlar, tutum objesine karşı lehte veya aleyhte, “arzu edilen ve edilmeyen, iyi veya kötü” gibi vasıflar izafe idilmesini sağlar. Bir tutumun duygu unsuru ise ferdin o objeden hoşlanması veya hoşlanmaması, onu sevip sevmemesi durumunu ifade eder. Davranış unsuru ise tutum objesi hakkında sahip olunan bilgi ve duygu unsurunun gözlemlenebilir yönünü teşkil eder.” (Ünal; 1981:10, Uysal; 1996:29)

Tutum unsurlarının aralarındaki uyumun derecesi arttıkça tutum yerleşir ve bazı tutumlar merkezileşerek bireyin diğer tutumlarını belirleyip davranışa yön verir. Merkezi tutumlar, bireyi seçici davranmaya sevk ettiğinden “pekiştirici” fonksiyon icra eder. Mesela, belirli bir siyasi görüşe sahip olan bir kişinin, kendi siyasi görüşüyle ilgili olumlu tutumu, onun okuyacağı yayın türünü seçmesini de etkileyecek, iletişimin kaynağına duyduğu güven sayesinde verilen bilgileri kritize etmeden doğru kabul edecektir. Aksi durumda, yani rakip ideolojinin yayın organlarından gelen bilgiler doğru olsa bile “mesajın kaynağına” duyduğu güvensizlik sonucu bireyin tutumunda bir değişiklik olmayacaktır. Dolayısıyla tutum oluşumunda bireyin muhatap olduğu “mesajların” yanı sıra mesajın kaynağı da değerlendirilmeye tabi tutulur.

Tutumların temelinde objektif bilgiler kadar sübjektif kanaatler de bulunur. Ancak merkezi tutumların bir başka ifade ile “kalıp yargıların” oluşumunda tutumun duygu unsuru öncelik arz eder. Buna göre kanaatlere dayalı tutumların değişimi, bilgi temelli tutumlara nazaran daha zor ve uzun sürede gerçekleşir. Bilindiği gibi “kalıp yargılar” daha ziyade toplumda müşterek olan tutumlardır ve bireyin mensup olduğu “sosyal grubun görüşünü yansıtır. Mesela, Türk toplumunda ABD ve Rusya’nın değerlendirilmesi, mensup olunan siyasi kültüre (ideolojiye) göre farklılık arz etmektedir. Bir toplumda kalıplaşmış tutumlar “politik ve tarihsel olaylarla din, dil, ırk benzerlikleri ya da farklılıklarıyla ve gerçek bilgi eksikliğiyle yakından ilgilidir.” (Kâğıtçıbaşı; 1988:109) “kalıplaşmış tutumun değişmesi için onu geçersiz kılacak gerçek bilgi özellikle kişisel tecrübenin varlığı şarttır” (Kâğıtçıbaşı, 1988:108-109) Toplumların birbirleri hakkındaki kalıp tutumlarının tarihi nedenlere dayandığını onaylayan alan çalışmalarına dayanan Kâğıtçıbaşı (1988:103-120) Batı toplumlarının Türklere karşı “kalıp tutumlarının” olumsuz, oysa Pakistanlıların kalıp yargılarının olumlu olduğunu belirten çalışmalardan örnekler sunmuştur. Toplumların kalıp tutumlarının oluşmasında din “önemli bir fonksiyon icra etmekle birlikte (özellikle farklı dinlere mensup toplumlar hakkındaki tutumlarda dinin belirleyiciliğinden söz etmek mümkündür.) Politik nedenlerin veya ülke menfaatinin belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim aynı dine mensup ülkelerin birbirleriyle ilgili kalıp yargılarına örnek olarak, mensupları Müslüman veya Hristiyan olan ülkeleri gösterebiliriz. Daha spesifik bir örnek olmak üzere ülkemizdeki “dinî cemaatlerin” veya “siyasi grupların birbirlerini tanımlamalarını gösterebiliriz. Tutum oluşumunda, dolayısıyla da tutum farklılaşmalarında “değerler” aktif bir rol oynar. Davranışın dayandığı bir tür yasa, genel bir ilke (Mucchielli 1991:35) anlamına gelen değer nesneye öznel bir anlam verme fonksiyonunun ifa ederek tutumları organize eder.

Nesneye anlam atfeden bir varlık olan insan, aynı zamanda anlam çerçevesini meşrulaştırma ihtiyacını da duymaktadır ki değerler ve değer yargılarının temelinde bu olgunun (meşrulaştırma ihtiyacının) yattığını söyleyebiliriz.

Ünal’ın (1981:19) Spranger’e dayanarak “Kişiler bir bütünlük içinde bir tür hayat felsefesine, bir başka deyişle hakim bir değere sahiptir. Bu hakim değerler onun bütün kişiliğine biçim verir ve

kişiliğini kurar.” görüşünü ileri sürmüştür. Bütün kültürlerde müşterek olan ancak etkisi ve sıralanması kültürlere (toplumlara, gruplara) göre değişen “değerleri” altı grup hâlinde toplamak adet olmuştur. (Güngör: 1983:61; Ünal, 1981:20)

Bu değerler:

– **Teorik Değer:** Gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirici düşünceye önem verir. Teorik insanın hakim ilgisi, gerçeğin keşfidir. Bu amacın izlenmesinde kişi, karakteristik olarak zihnî bir tutum takınır. Benzerlikleri ve farklılıkları araştırır. Kendisini, objelerin güzelliği veya yararlılığına ilişkin yargılardan arındırır ve yalnız gözlemeyi ve muhakemede bulunmayı arar. Teorik insanın ilgileri ampirik eleştirici ve akılcı olduğundan, bu kimse zorunlu olarak entelektüeldir, çoğu kez bir bilim insanıdır.

– **Ekonomik Değer:** Yararlı ve pratik olana önem verir, herhangi bir faaliyeti öder ve ödetir. Ekonomik insan, karakteristik olarak, yaralı olanla ilgilidir. Esasında, beden ihtiyaçlarının doyumu üzerine dayanır. İş dünyasının pratik hususlarını da içine alan kendini koruma ve yararlanma ilgisi elde tutulur maddî zenginliğin birikimi amacı hakimdir.

– **Estetik Değer:** Estetik insan, en yüksek değeri form ve ahenkte görür. Her bir tecrübe zerafet, simetri veya uygunluk açısından değerlendirilir. Birey hayatı, olayların bir çeşitliliği olarak görür. Her bir izlenimden, onun kendi varlığı ve hatırı için zevk alınır. Birey, yaratıcı bir sanatçı olmak, geçmişe eskiye bağlanmak ihtiyacında değildir. Başlıca ilgisini, hayatın artistik olaylarında bulur.

– **Sosyal Değer:** Başkalarını sevme, yardım ve bencil olmama esastır. Bu tip insan için en yüksek değer insan sevgisidir. Bu sevgi eşe, evlada veya başka insanlara ait olabilir. Sosyal insan bencil değildir. Başka insanları araç olarak değil amaç olarak değerlendirir ve bu nedenle nazik ve sempattir, bencil değildir. Sosyal değeri benimsemiş olan insan muhtemelen teorik ekonomik ve estetik tutumları soğuk ve gayri insani bulur. En saf şekilde sosyal ilgi benliksizdir ve dinî tutuma çok sıkı şekilde yaklaşıma eğilimlidir.

– **Politik Değer:** Politik insan esas itibarıyla kuvvetle ilgilidir. Faaliyetleri zorunlu olarak politikanın dar alanı içinde değildir. O, her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret arar.

– **Dinî Değer:** Dinî insanın en yüksek değeri “birlik” olarak ifade edilebilir. Evreni bir bütün olarak kavramayı arar ve kendisini onu bu bütünlüğüne bağlar. Onun zihnî yapısı devamlı olarak mutlak şekilde doyurucu değer tecrübelerini yaratmaya yönelmiştir. Bu tipteki bazı insanlar mistiktir. Hayattan çekilerek kendisini en yüksek bir realite ile birleştirmeyi arar. Din uğruna dünyevi hazları feda eder. Birlik tecrübesinin kendini inkar etme ve düşünme yolu ile bulur.” (1981:20-21)

Buna göre davranışlarla değerler ve dolayısıyla kişilikle değerler arasındaki ilişkinin biçimlenmesi yetişme tarzına bağlı olmakla birlikte, temel kişilik farklılıkları (içe dönük-dışa dönük) da değer seçiminde önemli bir etken kabul edilebilir.

Bu altı değer sahasına “ahlaki değer” boyutunu ilave eden Güngör (1983:61-62)’e göre “Değerler insan hayatının belli başlı varlık sahaları olduğu için herkes bunlara şu veya bu derecede kıymet verir. Bunlar (değerler) karşısında belli bir tavır alır. Değerler bir bakıma bizim hayatımızın gayeleridir. Hatta sadece bizim hayatımızın değil, başkalarının hayatı için de gaye olmasını istediğimiz şeylerdir. Değerler bazen sadece fertleri belirleyici olur, bazen de bütün bir toplum -veya bir sosyal grup- belli bir değer profili ile tanınır. Bir kimse sakın bir hayat içinde ilim veya sanatla uğraşmayı gaye edinir, bir başkası öbür insanları da beğendiği yola çekmeyi kutsal bir görev sayar, bir başkası bütün huzur ve saadetin iktisadi kudretle mümkün olacağına inanır” görüşüyle değerlerin önemini ve değer farklılaşmalarının sebebini açıklamıştır. Her davranış belli bir değer sahası ile ilgili olmakla birlikte tek başına bir

değerin, davranışı belirlediği söylenemez. Bilindiği gibi değerler birbirleriyle ilişkisiz, kopuk değerlerdir, aksine değerler arasında bir bağlantı bir ahenk vardır. Bununla birlikte tutum oluşumunda (davranışa bakarak) herhangi bir “değerin” daha baskın olduğunu gözlemleyebiliriz. Tutumlar statik (durağan) olmamakla birlikte, çok hızlı bir değişim de göstermez. Ancak bireyi kuşatan çevrede (sosyal-kültürel-ekonomik) dikey bir değişim olduğu durumlarda tutum değişimi daha kolay ve çabuk olmaktadır. Mesela, Türk toplumunda sosyo-kültürel ve ekonomik seviye arttıkça, “dinin merkeziliği”nin azaldığını söyleyebiliriz. Fonksiyon itibarıyla din farklılaşmasını da bu bağlamda değerlendirebiliriz.

Tutumun oluşturan unsurların (bilgi-duygu-davranış) birbirleriyle uyumlu olmaları, tutumun tutarlılığına işaret eder. Tutumun tutarlılığı daha çok ferdin içinde bulunduğu durumla (ortamla) ilişkili olarak ortaya çıkar. Fert üzerinde baskı hissetmediği durumlarda, tutum davranışa dönüşmekte, yani tutumun diğer unsurlarıyla (bilgi-duygu) davranış arasında olumlu bir ilişki meydana gelmektedir. Kretch ve Crutchfield (1967:34)’e göre, “İnsanın davranışlarını ihtiyaçlar başlatır, hedefler, gayeler yönlendirir.” Davranışı açıklamada tek bir bilim dalı ve alanı yeterli açıklamalar yapamadığından disiplinler arası bir yaklaşımla konuya açıklık getirilmektedir. Bu yaklaşım tarzı “İnsan bölünerek parçalanarak anlaşılmaz.” gerçeğine de uygunluk arz eder. Bilindiği gibi sosyoloji insanı toplumun üyesi olarak ele alır ve çeşitli yönleriyle/özellikleriyle inceler. Psikoloji iç faktörlerden hareketle davranışı açıklarken, sosyoloji birey dışı faktörlerin etkisine önem verir.

Başka bir ifadeyle, insan davranışını etkileyen en önemli faktörler sosyo-kültürel faktörlerdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bireyin tutumu sosyo-kültürel faktörlerce onaylandığı durumlarda tutum davranışa dönüşmekte, aksi durumlarda ise birey savunma mekanizmalarına başvurarak uygun tutum göstermektedir. Bu durum daha çok bireyin kişiliğine bağlı olarak sosyal normlara/kurallara karşı çıkmak şeklinde olduğu gibi genellikle “itaat etme” “özdeşleşme” veya “benimseme” şeklinde de olabilir. “Sosyal uyma” diye ifade edilen bu durumun sebebi, toplum karşısında ferdin beklentisidir.

Arkonaç (1993:67)’a göre “Kişi kendisiyle çelişkiye düşmeyi istemediği gibi başkalarının da kendi hakkında olumsuz düşüncülerinden sakınır ve diğer kişiler üzerinde iyi bir izlenim bırakmak ister.” Bu iki tür endişe durumundan kurtulmak için fert başvurduğu “itaat etme” davranışı ile diğer insanlar tarafından kabul edilmeyi, ödüllendirilmeyi veya cezalandırılmaktan kurtulmayı “özdeşleşme davranışı” ile de değer verdiği kimselere benzeme, onlar gibi olma duygusunu kazanır. “Benimseme davranışı” ise doğruyu anlama ve uygulama ihtiyacını tatmin eder. Benimseme davranışı diğer unsurlardan farklı olarak daha ziyade ferdir ve anlama/bilme sonucu uymadır. Sosyal uyma davranışı bütün bireyler için genel geçer bir durum arz etmez. Azınlığın/bireyin de çoğunluğu etkilediğine özellikle bilim ve siyasi tarih göz önüne alındığında çok sayıda örnek bulmak mümkündür.

Arkonaç (1993:79)’ın Moscovaci’den aktardığı’na göre, “Azınlığın çoğunluğu etkilemesi mümkündür. Çünkü hiçbir grup tam anlamıyla homojen değildir. Her zaman için potansiyel bölünmeleri bünyesinde taşır. Dolayısıyla gruptan sapan üyeler bu davranış, tutum ve görüşlerinde yeteri kadar ikna edici tarzda tutarlı bir davranış gösterilirse gruptaki potansiyel bölünmeleri açığa çıkartırlar.”

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi azınlığın-ferdin çoğunluk üzerinde etki yapabilme kabiliyetini tayin eden unsur tutarlılıktır. Yine tarihten biliyoruz ki olağanüstü durumlarda ferdin etkisi artmakta ve toplumu kendi tutumuna göre yapılanmaya sevk etmektedir. “Tarihi yoğuran amil, büyük adamın ta kendisidir. Cemiyet onun at oynatma alanıdır.” (Aktaran, Erkal 1991:45)

Sonuç olarak, dış baskıya (toplumsal baskıya) maruz kalmadığı durumlarda tutum unsurları arasında olumlu bir ilişki meydana gelirken, dış baskının güçlü/etkili olduğu durumlarda fertler

(ihtiyaçları ve hedeflerine uygun) uyma davranışı gösterirler. Yine örnekleri az da olsa tutumlarıyla tutarlılık gösteren fertler de toplumu kendilerine uymaya zorlayabilirler.

Tutumlar, zaman içinde birikirler, etkileşirler, birbirlerine bağlanarak ve birbirlerini değiştirerek daha genel yargılar oluştururlar. Bu genel yargılar zamanla yerleşerek alışkanlık karakteri kazanır. Ayrıca bir toplum içinde yaşayan insanların karşılaştıkları durumların ve uyarıcıların müşterek olması nedeniyle de benzer tutumların ortaya çıkması mümkün olur. Benzer tutumların oluşması olgusu, bir sosyal grubun varlığını da zorunlu kılar. Bir sosyal grubun oluşması, tutumların yaygınlaşması ve paylaşılması anlamına gelir ki bu da zihniyet dediğimiz olguyu oluşturur.

B. ZİHHİYET

1. Kavramın Tanımı:

Modern literatürde bilinç (felsefe çevrelerinde görüş tarzı) ile karşılanan ancak daha yaygın bir kullanıma sahip bulunan “zihniyet” kelimesi zihin kavramından gelir. Zihin ise genelde algılama, hatırlama, düşünme, değerlendirme, karar verme süreçlerinde rol oynayan tutum oluşturmayı sağlayan yetenekler toplamı veya yetenekler bütünüdür. Buna göre zihniyet: “Bir sosyal grubu farklı kılan ve grup üyelerinin sosyal realite karşısında takındıkları ortak tutum, olarak tanımlanabilir.” diye tarif etmek mümkündür. Bilindiği gibi tutumların yaygınlaşması (paylaşılması) zihniyet dediğimiz olguyu oluşturur. Nitekim, Mucchielli (1991:7)’e göre zihniyet: “Bir toplumsal grubun örtük referans sistemidir. Bu toplumsal grup paylaşılan ortak anlayış sayesinde türdeştir. Söz konusu referans sistemi şeylerin belli bir biçimde görülmesini, dolayısıyla bu anlayışla uyumlu tepkiler ve davranışlar gösterilmesini olanaklı kılar.” Dolayısıyla zihniyet bir bilgi türü değil, bir bilme (davranma) tarzıdır. Bu bilme tarzı, ferdin idrak dünyasının yapısı ve sosya-ekonomik ve kültürel çevrenin etkileşimi sayesinde kazanılır.

“Kültür değerlerinin cemiyette oynadığı büyük rol, sosyal bilimcileri insanın dünyaya bakış açısını anlamaya ve açıklamaya sevk ettiğinden” (Korkmaz 1986:188) Zihniyet kavramı bireyin ve toplumun anlam dünyalarını anlamak ve sosyal analiz yapmak isteyen her disiplin için bir “anahtar” kavram özelliği taşımaktadır. Kültürün yorumlanması ve paylaşılması (aktarılması) sürecinde meydana gelen farklılaşma olarak da izah edebileceğimiz zihniyet: “Kognitif, normatif ve maddi yönlerden kurulu olan sosyal, kültürel dünyamızın kognitif boyutuna ait bulunmakla birlikte, bilindiği gibi bu yapı öğeleri birbirlerinden tamamen soyutlanmış değildir. Aksine iç içe geçmiş karşılıklı etkileşimin söz konusu olduğu bu yapı unsurlarının birbirlerine olan öncelikleri de sabit değildir, insanın nitelik ve ihtiyacına göre paralellik gösterir. “Dikeçligil 1994:36)

Ferdin ihtiyaçları, tecrübeleri ve idealleri sosyal algıları oluşturduğu için, zihniyet milli (ulusal) kültürle de sınırlandırılmaz. Öncelikle günümüzde kitle iletişim araçlarının artması ve yaygınlaşması sonucu zihniyet oluşumunda Mc Luhan’a atfen bir global etkiyi de hesaba katmamız gerekir.

Sosyal olan, her türlü alanın zihniyetle bir ilişkisi vardır ve her türlü etkileşim objesi benimsemiş zihniyet tarafından anlamlandırılır. “Dikeçligil; 1994:42) Buna göre, ferde ait özel bir idrak gibi görüldüğü hâlde, “zihniyet” insana (topluma) ait bütün alanlarda etkisini göstermekte (aynı zamanda etkilenmekte) ve çok değişik olgular arasında bağlantı kuran bir fonksiyon icra ettiği araştırmacılar tarafından ileri sürülmektedir. (Weber 1985, Ülgener 1981, 1983, Aydın 1997)

“Buna göre ideoloji bir zihniyet formudur, aydınlar bir zihniyet taşımaktadırlar, eğitim bir zihniyet işidir. Bir bilim zihniyeti (üretim ve tüketimi belirleyen) bir ekonomi zihniyeti vardır.” (Aydın; 1997:93)

Zihniyet çözümlenmeleriyle tanıdığımız Ülgener; zanaatkarlık, sanat, edebiyat ve özellikle ekonominin, zihniyetin en çok yansıdığı alanlar olduğuna dikkatlerimizi çekmektedir. Bilindiği gibi, Weber (1985) ve Ülgener (1981; 1983) “din” ve “ekonomi” kurumları arasındaki ilişkiyi “zihniyet” kavramından hareketle açıklamaya çalışmışlardır.

Ülgener (1981:19)’e göre zihniyet “Fikir, inanç, tavır ve değerler toplamı, onlarla vücut bulan başkaları tarafından gözlemlenen davranış” anlamına gelmektedir. Kültür değerlerinin oluşması sürecinde oluşmaya başlayan “sosyal grup” olgusu veya zihniyet farklılaşması, toplumsal değerlerden bir sapmayı değil bir farklılaşmayı ifade eder ki bu durumun da sosyolojik izahı mümkündür.

Bilindiği gibi insani farklılıklar ve benzerlikler (biyolojik, sosyolojik, psikolojik) homojen bir kültürün oluşmasına imkan vermediği gibi aynı zamanda, bir toplum içinde de farklı zihniyetlerin oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Yani milletler, toplumlar arasındaki kültür farklılıkları gerçeği, aynı toplumda yaşayan insanlar için de geçerli bir olgudur. Nitekim Turhan (1986:46) “kültürler arasındaki hayret verici çeşitliliği, yerine göre de ciddi benzerliklerin” zihniyet veya “bakış tarzının” sonucu oluştuğunu ileri sürmüştür. Belirtmesi gereken bir husus da “zihniyet”, “bakış tarzı”, “dünya görüşü” ve “ideoloji” kavramları aynı gerçeği ifade etmek için kullanılmaktadır. Nitekim Mardin (1990:13) de “sert ideoloji” “yumuşak ideoloji” ayrımı yapmakta ve “yumuşak ideoloji” tabiri ile zihniyeti kastetmektedir. Yine CEmil Meriç (1981:7)’e göre “felsefe, ideoloji, dünya görüşü... aynı gerçeğin aynı isimleridir.”

Temelinde değerler olan zihniyet, yöneldiği alanın gâyesini belirleme ve başkasına da benimsetme yönünde bir işlev görür. İhtiyaçlar ve idealler yeni bir şeyin keşfedilmesini -var olan bir şeyin değiştirilmesini- zorunlu kılarken, zihniyet “o şeyin” kullanılma gayesini belirler. Zihniyet farklılıkları da bu durumda gözlemlenebilir. Çünkü zihniyet “bir bilme tarzı” ve buna göre eylemde bulunmayı içerir.

“Eşyaya ne gözle bakıyoruz? Çalışma ve kazanmaya takındığımız tavır nedir? Çevreye ve yabancıya nasıl bir gözle bakıyor ve geleceğe -uzak ya da yakın- nasıl bir mesafe bilinci içinde karşı çıkıyoruz?” sorularını “zihniyet” bağlamında değerlendiren Ülgener (1983:19)’e göre: Zihniyet -hangi yönde ise- o yolda benimsenmiş değer hükümlerinin haklılığına gerek kendini, gerek başkalarını inandırmak ve o noktada ilgiyi sıcağında tutmak üzere çoğu zaman ezberle tekrarlanan kaide ve kuralların toplam ifadesidir.) Hangi devir ve çevrenin zihniyetini alırsak alalım, hepsinin bir sıra söz ve deyim hâlinde kendine çıkış noktası ve dışa açılma aracı bulduğunu görürüz. Örneklendirmek gerekirse, (Ülgener’e göre) biri “vakit nakittir.” derse “Öbürü acele işe şeytan karıştır.” diyecektir. Bu iki deyim, hem bilgi hem davranış içermeleri ve geniş bir kesimde yansımaları itibarıyla geleneksel ve modern iki farklı zihniyeti ve gerilerinde de çok yönlü ve bütünlüklü bir oluşumu temsil eder. Hatta daha ötede belli dönem ve çağların ortak bir özelliğini yansıtır. (Aydın 1997:95)

Aynı toplumda “eş zamanlı” olarak farklı zihniyetlerin olması veya değişik toplumlarda benzer zihniyetlerin bulunması gerçeği daha önce de ifade ettiğimiz gibi toplumları (zihniyet bağlamında) kategorik ayrıma tutmamızı engellemektedir. Yani coğrafi (batı-doğu), tarihi (geleneksel-modern) kavramlara dayanılarak yapılan -kesinlik ve teknik ifade eden- zihniyet tipolojisi realitede kullanışlı olmaktan uzaktır. Aydın (1997: 93-117)’a göre “Genelde sosyal bilimciler ve özellikle sosyologlar arasında zihniyeti toplumsal içerikli değil, kategorik alma çabası bir hayli yaygındır. “Mesela Weber’e göre rasyonel olan ve rasyonel olmayan iki zihniyet tipi vardır ve tüm toplumlar bu iki zihniyet tihinden birisine girmektedir. Yine günümüzde yaygın bir anlayışa göre geleneksel ve modern iki zihniyet tarzı vardır. Toplumları kendilerine özgürlüklerine fırsat vermeyecek şekilde bunlardan birisinde yer almaktadırlar. Ancak Pareto ve kısmen Berger de bu olgu, aynı toplumun içinde iki katlı bir yapı olarak ele almaktadır.

Pareto'ya göre toplumun altta "bakiyeler" ve üstte "türevler"den oluşan tabakasına karşılık, iki bilinç (zihniyet) ayrı toplumlarda veya farklı zamanlarda yer almazlar, aynı toplum içinde iki düzey hâlinde yaşarlar. Bu düzeylerden biri yukarıda kendine özgü paketleri, taşıyıcıları bulunan ve entellektüel düzeyde seyreden, yukarıdan aşağıdaki halk katlarına nüfuz etmeye çalışan modern bilinçtir. Diğeri ise halk katlarının geleneksel bilinci yer alır." Bu bakımdan bütünüyle evrensel (homojen) bir zihniyetten söz edilemeyeceği gibi bütünüyle yerel bir zihniyetin de olamayacağını söylemek mümkündür.

2. Oluşumu ve Değişmesi:

Zihniyet sosyal bir grubun kendine has bir yanını ortaya koyduğu. başkalarından ayrıldığı hatta başkalarıyla ters düştüğü, ortak tasavvurların bileşkesinden doğan bir olgudur. Bu ortak tasavvurlar, kültürel değerlerin, ferdi farklılık ve grup normlarının etkisi sonucu yeniden yorumlanmasını, biçimlendirilmesini içerir. Buna göre zihniyet oluşumuna birden fazla toplumsal olgunun doğrudan veya dolaylı etkisi olduğu ileri sürülebilir.

Mardin (1982: 89)'e göre: "Simge, mitos ve kültür" bunlardan bazılarıdır. Karmaşık anlamları ifade eden sembollere simge; sosyal olguları kutsallaştıran, sınıflandırıp hayatı dramatize eden yapılara mitos, toplumun bütününe mal olmuş ve kurumlar yoluyla devam eden sembol kümelerine ise kültür kodu adı verilir.

Zihniyet sorunu ve özellikle de oluşumu üzerinde pek çok düşünür durmuştur. "E. Durkheim'in mekanik dayanışmacı geçiş hakkındaki düşünceleri, F. Tonnies in cemaat-cemiyet ayrımı, T. Parson'un model değişkenlerinin değişimine ilişkin görüşler, M: Levy 'in modernleşmenin bilincine ilişkin görüşü ve M. Weber'in kapitalizm hakkındaki görüşü birer örnek olarak verilebilir." (Aydın, 1997:97)

M. Weber'e göre, "Zihniyetin oluşumunda ve değişiminde din belirleyicidir. Mesela, kapitalizm protestan ahlakının etkisinde oluşmuştur. Bu etik düzlem olmadan kapitalizm doğamazdı. Protestan ahlakı ancak Batı toplumlarının sahip olduğu, diğer toplumlarda bulunmayan ve rasyonelite adı verilen bir zihinsel temele dayanmaktadır. İşte kapitalizm, her toplumda var olan sırf kâr etme düşüncesine dayalı bir ticari anlayıştan değil, rasyonelite denilen ve (Batı'ya has) ayrıcalıklı bir eğilim sonucu oluşmuştur." (Aydın, 1997: 98)

Kısacası, Weber'e göre zihniyet, "din" ile toplumda var olan bir bilme tarzı (rasyonelite) arasındaki ilişki sonucu oluşmaktadır. Oysa Aydın (1997, 99) nında belirttiği gibi "kapitalizm denen zihniyet bir seri toplumsal şartın bileşkesinde meydana gelmiştir ki Batı'da 16 yy. da gerçekleşen keşif hareketleri, dünyanın yağmalanması, felsefi/düşünsel arka planın değişmesi, bireyciliğin gelişmesi, feodalitenin yıkılması vb. bunlardan bazılarıdır." der.

Korkmaz (1986: 188-189)'a göre zihniyeti oluşturan unsurları "halk adetleri", "inanç ve tutumlar", "alakalar" olarak tasnif etmek mümkündür. Kültürleşme yoluyla zihniyetlerin oluştuğunu ileri süren Mucchielli (1991: 35) daha ziyade "yaşam ortamı" ilkesine ağırlık vererek, yaşanan çevrenin (köy-şehir) önemini vurgular. Yine Bouthoul, (1985: 25-38) zihniyeti oluşturan unsurları:

- Kozmoloji (Dünyayı algılayış tarzı/bilgisi)
- Ahlak (Dinî olaylar ve davranışlar)
- Teknik (icat ve keşifler)
- Toplumsal hayat (statü) şeklinde tasnif etmiştir.

Konuyu daha geniş bir perspektiften inceleyen Ülgener (1983: 19)'e göre: "Zihniyet genel olarak

toplumun dinî/ahlaki temeline bağlı olarak ekonomik-sosyal-siyasal şartların bileşkesinden oluşan bir olgudur. “Buna göre bireysel ve sosyal olan” da meydana gelen dikey veya yatay değişmeler, zihniyeti oluşturan “unsurların” bazılarını daha işlevsel kılabilir. Yani zihniyetler de değişir.

- Zaman içinde bireyin ve toplumun kabullerinde değişme olduğu, bilinen bir sosyolojik gerçekliktir. Sosyal değişme teorisine göre bu değişmeler- çok genel olarak:
- Serbest değişme
- Mecburi değişme (değiştirme) olarak ifade edilmektedir.

Bir toplumda bunlardan biri olacağı gibi her iki tür sosyal değişmeye maruz kalan toplumlar da olabilir. Nitekim Türkiye her iki sosyal değişme tipinin de yaşandığı bir ülkedir. Mesela, “Atatürk devrimleri zorlayıcı nitelikteki toplumsal değişmedir. “(Tezcan: 1993: 178)”. Kültür değişmesi olarak da ifade edebileceğimiz sosyal değişme, zihniyet farklılıklarının da sebebi kabul edilmektedir ki değişmeye hemen uyan sosyal grupların (zihniyetlerin) varlığının yanında değişmeye direnen grupların (zihniyetlerin) aynı toplumda eş zamanlı olarak varlıklarını devam ettirdiklerini gözlemleyebilmekteyiz. Bu farklılık “sosyal mesafe” kavramıyla ifade edilmekte bu da “sosyal gerginliklere, anomik davranışlara sebep olmaktadır.” (Türkdoğan; 1988:65)

Sosyo-kültürel değişme sürecinde “kişilerin değişmeyi, değişmenin de kişileri (grupları) etkilemesi söz konusudur.” (Fichter: 168) Turhan (1987: 48)’e göre: Değişen şartlar karşısında umumi çareler bulma ve onlara intibak etme hususunda her kültür aynı derecede mücehhez olmadığı gibi, müsavi bir kapasiteye de sahip değildir. Bir cemiyetin muhitinde değişiklikler olduğu zaman bazı fertlerin veya grupların arzu ve ihtiyaçları kendi kültürleri tarafından tatmin edilmediğinin anlaşılmasıyla birlikte kültürde değişme başlar.” “Kültür değişmesinin ne anlama geldiğini de; Malinowski’den aktaran Turhan (1987:49)’a göre: “Kültür değişmesi, bir cemiyetin mevcut nizamını, yani içtimai, maddi ve manevi medeniyetini bir tipten başka bir tipe kalbeden bir procestir. Böylece kültür değişmesi, bir cemiyetin siyasi yapısında, idare müesseselerinde ve toprağa yerleşme ve iskan tarzında, iman ve kanaatlerinde, bilgi sisteminde, terbiye cihazında, kanunlarında maddi alet ve vasıtalarında bunların kullanılmasında, içtimai iktisadının dayandığı istihlak maddelerinin sarfında az-çok husule gelen tahavvülleri ihtiva eder. Terimin en geniş manasıyla kültür değişmesi insan medeniyetinin daimi bir faktördür, her yerde ve her zaman vukua gelmektedir.”

Zihniyet değişimi, bir bakıma ihtiyaçların değişimidir. İhtiyaçların tatmin edilmesi isteği, mevcut toplumsal kurallar tarafından onaylanmadığı durumlarda, normların (ihtiyaç lehinde) aşınması veya değerlerin sorgulanması (çözülme) süreci başlar ki bu da yeni tutumların kazanılmasını sağlar. Eğitim faaliyeti zihniyet oluşumunda olduğu gibi, zihniyet değişiminde de merkezi bir rol oynar.

“Bireyde istendik davranışları oluşturmak” gayesi her türlü eğitim sisteminin temelini oluşturur. Buna göre yeni bir zihniyet oluşturmak veya mevcut zihniyeti muhafaza etmek isteyen “iktidar sahipleri” başta okullar olmak üzere, her türlü bilgi araçlarını (yazılı-sözlü-görüntülü) bu gayeye uygun hizmet etmeleri için kontrol altına alırlar. Ancak “iktidar sahiplerinin” isteklerinin, toplumsal taleplerle bire bir örtüşmemesi ve gücünün sınırlı kalması farklı zihniyetlerin de oluşmasına yataklık eder. Dolayısıyla planlanmış bir zihniyet değişiminden/değiştirilmesinden söz edilebileceği gibi zihniyetlerin (ideolojilerin) bir özelliği de o zihniyeti benimseyen ferilerin, ideolojilerinden beklediklerini bulamamaları hâlinde değişebilmeleri özelliğine sahip oldukları ifade edilebilir.

Zihniyet değişimi ferdin idrak dünyasının muhtevasında meydana gelen değişime paralel olarak gerçekleşir. Sosyal ve ekonomik şartlar, zihniyet oluşumunda olduğu gibi, zihniyet değişiminde

de önemli bir etkidir. “Sosyal faktörlerle bilişsel yapı (zihniyetin kendisi de dahil) etkileşerek yeni konumlara ulaşır. Yani maddi şartlar zihniyeti, zihniyet maddi şartları değiştirir.” (Aydın, 1997: 101) Bunların birbirlerine olan öncelikleri çok kolay tesbit edilememekle birlikte, Ülgener (1983:52) e göre: “Özellikle modern dönemlerde zihniyetlerin maddi şartlardan önce değişebildiğine ilişkin pek çok örnek bulabiliriz. Mesela geleneksel ev kafamızda çoktan yıkılmıştır, ancak o maddi olarak vardır. Yıkılıp da yenilenme durumunda kalınca o eski yüklük, sandık, kiler vb. ortada kalmaktadır.” Bize göre bu durum öncelikle tutumun (zihniyetin) “bilgi” unsurunda meydana gelen değişimin sonucudur. “Birey bilgisine sahip olmadığı nesneye ihtiyaç hissetmez ve bilgi değişikliği tutum değişikliğini yaratır. (Inceoğlu, 1993: 17)

Zihniyet(ler)in değişmesinin üç genel şartı olduğunu ileri süren (Mucchelli, 1991;60-61)’ye göre:

“İçinde bulunulan durumun grup üzerinde yeterince baskı yaratması ve bu baskının grup üyelerinin çoğunluğunca hissedilmesi, toplumda özgürlük bölgelerinin bulunması, grup üyelerinin yeni ihtiyaçlara cevap veren ve yeterince değerlendirilmiş yeni sosyo-kültürel modellerden haberdar olması gerekli ve yeterlidir.”

II. KÜLTÜREL YAPININ DİNÎ VE SİYASÎ BOYUTU

A. DİNÎ KÜLTÜR

1. Dinin Tanımı ve Fonksiyonu

Dinin Tanımı: Dilimize Arapçadan geçen “din” kelimesi “örf, adet, borç, itaat, yol, ceza-mükafaat ve millet” manalarına gelirken Batı dillerindeki karşılığı olan “religion” Tanrı’ya saygı ve korku ile bağlılık, kendini ibadete verme, tören ve ayinlere katılma anlamlarını ihtiva eder. (Tümer: 1986: 217-218)

Kur’an-ı Kerim’de ise din terimi ile otoriteye boyun eğme, o otoritenin emir ve yasaklarına uyma, bu emir ve yasaklara uygun hareket edildiğinde mükafaat, aksi takdirde ceza görüleceğine inanma şeklinde bir hayat nizamı kast edilmektedir. (Kur’an-ı Kerim: Tevbe 29, 33; Gafir 26; Al-i Imran 19, 85; Enfal 39; Nasr 1-3) Farklı tariflere rağmen, dinin temelinde yer alan unsurlar, kutsal bir otorite ve onun öğretilerine uyma” yükümlülüğünü öngörmektedir. Dolayısıyla, bu yükümlülüğü “hür irade” ile kabul edenlerin uymalarını zorunlu kılan bir takım kuralları ihtiva eder. Dinlerin ve dinî konu edinen disiplinlerin farklı/değişik tariflerine rağmen, özellikle “İlahi-Kitaplı Dinler” göz önüne alındığında aralarında ortak noktalar bulmak mümkündür.

Bu ortak noktalar:

- İnançla ilgili hususlar
- İbadetle ilgili hususlar
- Ahlakla ilgili hususlar, olarak tasnif edilmektedir.

Buna göre dinin en temel birimi, onu kabul eden bireydir. Bireyin sosyal bir varlık olması dinin sosyal boyutunu, yani din-cemiyet ilişkisini oluşturur. Dolayısıyla din psikolojik ve sosyolojik bir olgu olarak “kuşatıcılık” fonksiyonuna sahip olur. Dinin insanla “yaşıt olması “ veya “tarihte hiçbir cemiyetin dinsiz yaşamadığı” (Gungor 1990 178). gerçeği de, dinin bireysel ve toplumsal bir fenomen olduğunu belirtir. Sosyolojik açıdan, din tarifleri genel olarak iki kategoride toplanır. “Din muhteva olarak sahip olduğu kutsal aşkın, ilahi ve tabiat üstü gibi anlam ve değer muhtevasına bağlı olarak

tanımlandığında asli özelliği, din, birey ve toplum hayatında hangi fonksiyonu yerine getirdiğine göre tanımlandığında fonksiyonel boyutu vurgulanır.” (Köktaş; 1992: 24) Çalışmamızın konusu olan “İslam Dinî” anılan her iki özelliğe sahip olduğu ve “sosyal bağlayıcılığı” sebebiyle sosyolojik açıdan din olarak kabul edilmektedir.

Kavram olarak aşkın bir varlığa bağlanma ve bu inancın gerektirdiği uygulamaların bütünü şeklinde ifade edilen kaynağı ve sosyal hayattaki rolü/yeri süreklilik arz eden bir problem alanı olarak varlığını devam ettirmektedir.

Bu konuda ileri sürülen görüşler iki ana başlık altında toplanmaktadır.

- Allah’ın yaratıcılığını kabul eden, dolayısıyla “dinin” kaynağının toplum olmadığını ileri süren görüş. İlahi (Kitaplı) dinler ve idealist filozof/düşünürler bu görüşü savunur. Max Weber bu görüşün en önemli temsilcisi/sosyoloğu kabul edilmektedir.

- Dinin kaynağının toplum olduğunu, sosyal yapının ve çevrenin dinî belirleyeceğini ileri süren materyalist görüş Comte, Durkheim ve Marx bu akımın en önemli temsilcileri kabul edilmektedirler.

Bu sebeplerden dolayı dinin genel kabul görmüş ve bütün dinleri kapsayacak bir tarifi yapılamadığını söyleyebiliriz. Aydın (1992: 5-6)’a göre “Birden fazla din vardır ve din kelimesi bir Budist ile bir Yahudi’nin zihninde aynı çağrışımı yapmaz. Hatta en önemli ortak özelliklere sahip olan bir Müslüman ile Hristiyan’ın “din” den anladıkları önemli ölçüde birbirinden farklı olabilir. Sezar’ın hakkını daha işin başında iken Sezar’a veren bir Hristiyan için İsa’nın getirdikleri hayatın küçük bir bölümüne inhisar ettiği hâlde, bir Müslüman için İslam’ın getirdikleri hayatın hiçbir yanını dışarıda tutmamak kaydıyla kuşatmaktadır.”

Bu anlayış farklılıklarının bir tanım problemi olmasının ötesinde, sosyal bir boyut taşıdığı ileri sürülebilir. Yani bir dinden hareketle başka bir din açıklanamaz, süreç içinde bireysel ve toplumsal faktörlerin etkisiyle dinî anlayışta farklılaşma olur. Dolayısıyla dinlerin sundukları dinî tecrübeler ancak kendi içinde bir bütünlüğe ve anlama sahiptir. Bir dinin tarihi verilerinden hareketle farklı bir dinin verilerinin değerlendirilemeyeceği gerçeğinin göz ardı edilmesine Türkiye (yönetici ve aydınlar bağlamında) mükemmel bir örnek sergilemektedir. Bu bilgi yanılgısı/çarpıtması dinin yıllarca Türk toplumunda “merkezi problem” olmasının da temel sebeplerinden biri olarak ileri sürülebilir. Daha açık bir ifade ile Batılılaşma hareketi ile birlikte, İslam’ın Hristiyanlık’ın verileri ve tarihi tecrübesi baz alınarak açıklanması/uygulamaya sokulması sonucunda, Türkiye’de “din” “dikey farklılaşmaya” yol açarak sosyal bütünleşmeyi engellemiştir.

Batıya (Hristiyanlığa) özgü sebeplerin sonucu oluşan ve dinin ortadan kalkacağını/kalkması gerektiğini savunan Pozitivist anlayışın (Cumhuriyetle birlikte) her şeyi din gözlüğü ile görüp değerlendiren Türk toplumundaki etkisinin en basit ifade ile “sosyal çözülmeye” yol açtığı iddia edilebilir.

“Pozitivizmin öngörüsü (dinin ortadan kalkacağı) Türkiye’de özellikle yönetici kesimde “dinin vicdana hapsedilmesi” olarak gerçekleşmiştir. Kemalist Müslümanlık diyebileceğimiz, İslam’a yalnızca kişilerin vicdanında hayat hakkı tanıyan ve ibadetleri de okumamış cahil halka bırakan bir çeşit kült Müslümanlığı, Batıcı aydınlardan, bürokrasiden, eğitim kurumlarından ve basından başlamak üzere yavaş yavaş aşağılara doğru inmiştir. Bu Müslümanlık anlayışının bugün halk arasında da küçümsemeyecek bir taraftar zümresine sahip olduğunu görmek hiç de zor değildir. Yüzde doksan dokuzu Müslüman Türkiye’nin bir kısmı bu kategoriye girer.” (Ocak; 1995; 91)

Bu nedenle, anılan hataya düşmemek ve araştırmamızın objeleri olan öğrencilerin hepsinin “Müslüman olmasından hareketle çalışmamızı “İslam Dinî” bağlamında yapmayı uygun görmekteyiz.

Kur'an-ı Kerim'e göre, Allah var edicidir. Yarattığı kullarının uymaları için birtakım öğütler verir. Din bu öğütlerin toplamıdır. Dolayısıyla "dinin" (İslam'ın) kaynağı (teorik olarak) bir Müslüman için problem teşkil etmez. Kur'an'ın din (İslam) kelimesini, Allah (dinin sahibi) ile dinî hür iradesiyle kabul eden bireyin (kulun) uyması gereken bir dizi kuralları ihtiva eden bir ilişkiyi ifade etmek anlamında kullandığını ifade eden Mevdudi (1982: 109-122)'ye göre bu ilişkide: "Allah, hakimiyet ve en üstün otoriteyi temsil ederken, kul (birey) bu yüksek hakimiyet ve otoriteye itaatle boyun eğen ve bunun gereği olan ameli/davranış (sosyal) ve fikri/inanç (bireysel) sorumluluklarını yerine getirdiğinde mü-kafat, kabul etmeme durumunda yüksek otoritece verilen ceza anlamına gelmektedir."

"Din, ferdi ve içtimai yanı bulunan, fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş, inananlara bir yaşama tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurumdur. O bir değer koyma, değer biçme ve yaşama tarzıdır. Aşkın ve kutsal bir yaratıcıya isteyerek bağlanma, teslim olma, O'nun iradesine tabi olmasıdır." (Aydın 1992: 6)

Dolayısıyla "İslam dinî, sosyolojik izahın öngördüğü asli ve fonksiyonel tanımlara da uygunluk arz etmektedir. Ayrıca Kur'anda din kavramının ideolojik bir mahiyete de sahip olduğu ileri sürülmektedir. Kur'anı Kerim'de din, insan ilişkilerini belirleyen bir ahlaki ilkeler topluluğudur. Mesela bir ayette (Rum: 32) "Onlar dinlerini (sosyal düzenlerini) parçaladılar (bozdular) bölük bölük (parça parça) oldular." Burada düzen ferdi ve sosyal hayatı şekillendiren en temel görüş demektir. Böyle bir sistem Allah tarafından veya toplumda belli otoriteler tarafından oluşturulabilir. Kur'an-ı Kerim Yusuf suresinde (176. ayette) Mısır düzenini "kralın dinî" olarak nitelendirmektedir. Bu nitelermeye göre, Marksizm, Liberalizm ve hatta bir siyasal ilke olmanın ötesinde bir devlet kültürüne dönüştürüldüğü durumlarda laisizm tam anlamıyla birer dindir." (Aydın; 1997b: 105) Nitekim Cumhuriyet dönemi laiklik uygulamalarının çok katı olmasını ve değer sistemini değiştirmeyi hedeflemesi "İslamiyet'in bir karşı ideoloji olarak algılanmasına bağlanmaktadır." (Toprak; 1986: 359)

İdeolojiyi, daha iyi bir cemiyet kurmak için ileri sürülen genelleştirilmiş formüller ve fikirler yumağı (Tatar; 1996: 22) ve belli bir toplum kesiminin düşüncelerini topluma kabul ettirmeleri (Ulgener; 1983: 98) olarak aldığımızda din, ideoloji ile çakışır. Bir başka ifade ile din, insanlara hazır, şekillenmiş bilgiler sunarak kimlik belirlediğinden ideolojik bir karakter arz eder. "Dinin bu ideolojik yönü, yani şekillenmiş bilgisi sosyal hayatta "ikili" fonksiyon icra eder. Birey katında insanları "mü'min ve kafir" şeklinde ayırmasına paralel olarak toplumları, ülkeleri de "Dar'ül- İslam" (İslam Ülkesi) ve Dar'ül Harp (Kafir Ülkesi) biçiminde tasnif ederek toplum farklılaşmasını dine dayandırır." İdeolojiyi tavır alma ve ötekini dışlama (dönüştürme) anlamında değerlendirdiğimizde dinlerin bu fonksiyonu mükemmel bir şekilde ifa ettiğini ileri sürebiliriz." "Doğu ve Batı ayrımının temelinde "din" olgusu yer alır ve İslamiyet Doğu'nun, Hıristiyanlık ise Batı'nın kimlik ifadesidir." (Sezer: 1981: 215) Dinin bu temel ayrımcılığı (biz ve öteki) kendi mensupları paylaştıkları ortak düşünceler, mitoslar ve değer yargıları (Ulgener, 1983:98) bağlamında yine ideolojik bir muhteva kazanır. Dolayısıyla din, mensupları arasında birleştirici bir işleve sahiptir. Bu husus, dinin topluma (bireylere) bir sosyal kimlik vermesi anlamına gelir ki dinin sosyal belirleyiciliğini de burada aramak gerekir. Dolayısıyla sosyal hayatı tanzim eden değer ve normların din kaynaklı olduğu ileri sürülebilir. Bu tez, "İslam dinî dışındaki dinler içinde büyük ölçüde geçerliğe sahiptir." (Chevalier; 1993: 16)

Değişik toplumlara ve farklı dinlere rağmen din kurumu-etki derecesi bir olmamakla birlikte-kamusal alanı (kurumları) düzenleme işlevi görür. Mesela doğum, ölüm ve evlenme törenleri (tescil

edilmeleri), bazı vergi türlerinin toplanması, yoksullara yardım, siyasi otoritelerin göreve başlatılma töreni, ölüleri gömme biçimi vb. konularda uyulacak kuralların din kökenli olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca din bazı kurumların görevini pekiştirici işleve de sahiptir. “Soyun sürdürülmesi ailevi (cinsel) bir işlemdir ama din bunu değer boyutunda teşvik etmekte, ekonomik çalışmayı (üretim ve tüketimi belirleyerek) ibadet, öğrenmeyi manevi bir görev olarak vurgulamaktadır. (Aydın; 1997a:111)

Dinin önemli bir sosyal fonksiyonu da kontrol ve denetleme mekanizması olmasıdır. Dolayısıyla din gerek birey katında gerek toplum katında istikrar sağlayıcı bir fonksiyon ifa ederek cemaatçi yapıyı (ilişkiler bağlamında) devam ettirir. Dolayısıyla din sosyal bütünleşmeyi teşvik eder.

Dinlerin insana, kendisi ve evren hakkında bir bakış açısı sunduğu dolayısıyla zihnimizi meşgul eden en soyut metafizik problemlerden hayata ait pratik davranış kurallarına kadar her konuda insanları aydınlatmayı (bilgilendirmeyi) hedef edindikleri gerçeği din(ler)in süreklilik göstermesinin temel sebebi olarak kabul edilmektedir. Nitekim bu olgu “insanların niçin dinsiz yaşamadıkları” sorusunun da cevabını teşkil eder. Aynı zamanda dinlerin psikolojik ve sosyolojik muhtevaya sahip olduklarına da vurgu yapar,

Dinin sosyal fonksiyonu (toplumsal işlevleri) üzerinde duran Peter B. Berger bunları üç başlık altında toplamaktadır. (Aktaran Köktaş; 1997: 13-15)

- **Sembolik Bütünleşme:** İnsanların bütün sosyal ilişkileri şu veya bu şekilde sembollere bağlıdır. Din bütün sembollerin anlamını kuşatıcı, mutlak sembollerin kaynağıdır. Din sosyal kurumlar ağının üzerine kaplamış, o olmadığı zaman yoksun kalacakları bir istikrar ve doğruluk görüntüsü veren bir kubbedir. Bu şekilde dinî işlevler, toplumsal kurumlara işlerlik ve devamlılık sağlar. Dinin sembolik, bütünleştirici işlevi en açık şekilde ayinlerde görülür. Burada, toplumun hayati sorunları açık bir şekilde sembolik olarak kutsalın alanına yükseltilir. Nitekim E. Durkheimın sosyolojik çalışmaları da dinin, toplumda büyük bir birleştirici güç olarak yorumlanmasıyla sonuçlanır. Durkheim’e göre karşılıklı dayanışmanın kaynağı dindir.

- **Toplumsal Kontrol:** Dinin sembolik bütünleştirmeye paralel olarak bir diğer işlevi de toplumsal kontrol, yani insanları toplum kuralları çizgisinde tutmaya yardım etmektir. Din bu kontrolü içten ve dıştan olmak üzere iki şekilde gerçekleştirmektedir. Dış kontrol meselesinde din, M. Weber’in meşrulaştırma diye adlandırdığı anlamda bir işlevi yerine getirir. Bu toplumda dinin gücün kullanımını haklı göstermesi “açıklaması” ve “rasyonalize” etmesi demektir. Bunun örneklerini çeşitli sosyo-politik sistemlerde görmek mümkündür. Hatta son derece yeni demokratik kavramların bile (İnsan Hakları, tabiatın korunması vb.)Tanrı vergisi tabii haklarda kökünü bulduğu düşünceleri buna örnektir.

Evlilik, mülk edinme gibi ana konular güçlü dinî meşrulaştırma ile desteklenen son derece güçlü kontroller ile korunmaktadırlar. Hatta, Berger’e göre son derece dünyevileşmiş/sekülerleşmiş Batı toplumunda dahi evlilik ve mülk edinme konuları kutsal kurumlar olarak değerlendirilmektedir.

Toplumsal kontrol bireyi sadece dıştan zorlamaz, ayrıca kişinin bilincinde “içselleşerek” vicdan denilen tarzda işler. Kurallar kişinin vicdanında köklü bir yer edinmedikçe (tutum/zihniyete dönüşmedikçe) dıştan gelen kontrolün etkili olması da düşünülemez. Dinin toplumsal hayatta hoş karşılanmayan işlerden uzak duracak şekilde insan bilincini şekillendirebilmesi onun en belirgin işlevlerinden birisidir. Nitekim İslam dinindeki “günah” kavramının böyle bir fonksiyonu vardır.

- **Toplumsal Yapılandırma:** “Din toplumun farklı kategorilerini dinî terimler içine oturtarak, kutsal kökeni olmayan yapıları meşrulaştırmayı sağlar. Geleneksel Hint Kast sistemi buna örnektir.

İslam'da bu olgu yer almaz. Herkes doğuştan eşittir ve görevler ehliyete göre belirlenir.) Siyasi liderlere büyük avantajlar sağlayan bu kendine has ve son derece karmaşık yapı (Hint kast sistemi) büyük ihtimalle Brahman ruhbanlığının bir ürünüdür.

Dinlerin fert ve sosyal hayat üzerindeki etkisi “sosyal kurumların kaynaştırılması olarak da ifade edilmektedir.” (Sezen; 1988: 36) A. Comte’a göre, “Kurumlar adetlere, adetler inançlara bağlıdır.” (L.L.Burhl; 1977: 5) Bilindiği gibi İslam'da hiçbir kurum kendi başına bağımsız değildir. Mesela, ticaret sadece ekonomi kurumunun verilerine göre yapılamaz. Bu olgu ve tarihi şartlar doğru değerlendirilmediği için İslam dininin ekonomik gelişmeyi engellediği iddia edilmiştir. Yücekök (1988: 12-13)'e göre “Miras hukuku ve faiz yasağı sebebiyle İslam dinî ekonomik gelişmeyi engellemiştir.” M. Weber'ci bu bakış açısını dinden (İslam) hareketle tahlil ettiğimizde engellenenin ekonomik büyüme (sosyal ve siyasi etkileme gücü) olduğunu göz ardı ettiğini ve İslam'ın, fert-toplum bağlamında uyguladığı “adalet” anlayışının anlaşılamadığını ileri sürebiliriz. “Dinlerin mülk edinip edinmeme hususunda tavırları vardır ki sosyal hayatta çok önemli tesirler icra eder. Dünyayı kabul eden, ona karşı kötümser bakmayan dinler mülk edinmeyi tasvip eder. Evrensel dinler özel olarak İslamiyet, servetin cemiyette belirli kesimlerde toplanmasına karşıdır.” (Sezen, 1988: 40) Din, sadece ekonomik açıdan değil her alanda “tekelleşmeye” karşıdır ve doğuştan kazanılan imtiyazları onaylamaz.

Dinin sosyal fonksiyonunu araştıran ünlü sosyolog Ş. Mardin, dinin bu fonksiyonunu:

- Toplumun genel hatlarını tanımlayıcı,
- Talimat ve yön verici (normatif)
- İdeolojik ve kültürel anlamları topluma mal edici
- Kişinin korunmasını sağlayıcı
- İkincil yapıların yokluğunda sosyal seyyaliyet sağlayıcı rol olarak tasnif etmiştir. (1983: 69) Buna göre din (İslam) fert-toplum dengesini tesis etmeye dolayısıyla sosyal bütünleşmeye elverişlidir. Nitekim; Fark+cem = Tevhid (Bilgiseven, 1989: 142) formülü bu olgunun bir başka ifadesidir.

Din gerçek anlamını kendisine bağlı cemaatle bulmaktadır. (Sezer, 1981: 214) Dolayısıyla din mensuplarının sosyalleştirme fonksiyonuna sahip olduğundan bir Müslüman için din dışı (profan) alanın varlığı da söz konusu değildir. Ancak dine aykırı bir eylemin varlığından söz edilebilir. “Din hayatı ayrı, dünya hayatı ayrıdır.” sözü insan ve toplum hakkında bilgisi olmayanların kolayca kabul edebilecekleri bir şey olmakla birlikte, meseleyi biraz derinliğine inceleyenler böyle bir ayrımın gerçekte mümkün olmadığını görürler. Bugüne kadar ki tecrübelerimiz dinin ortadan kalkmadığını ancak başka bir dinle yer değiştirdiğini göstermektedir. İslam, insanın dünyasını maddi ve manevi olarak ayırmamıştır. Dolayısıyla İslam Hristiyanlıktaki manasıyla laik değildir (Güngör 1991: 53-54) “Dinin bir başka dinle yer değiştirmesi İslam'ın da kabul ettiği bir realitedir. Nitekim İslam dininin bizatihi böyle bir olgunun sonucu (Hristiyanlığın sonucu) olarak doğduğu bilinen gerçekliktir. Ancak Kur'an'a göre İslam son dindir. “Şüphesiz ki Allah katında Din İslam'dır.” (Al-i İmran: 19) Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı beğendim (seçtim)” (Maide: 3) İslam alimleri Kur'an-ı Kerim'in genel ilkeler içermesini İslamın son din olması olgusuyla açıklamaktadırlar. Nitekim İslam'ın öngördüğü/ zorunlu kıldığı bir yönetim modeli Kur'anda yer almaz. Ancak “adalet” üzere yönetimi şart koşar. Yine İslam giyinmeyi/örtünmeyi emreder ancak ne giyileceğini dayatmaz. Aksi takdirde İslam'ın farklı toplumların dinî olduğu ve kıyamete kadar yaşayacağı iddiası anlamsızlık

içerir. Buna göre Müslümanlığın “yatay farklılaşmaya” uygun olduğu, fakat “dikey farklılaşmayı” onaylamadığı sonucu çıkarılabilir.

“Dinî duygu bütün duygularımızı idare eder. Din bütün eylemlerimizi yönlendirme iddiasını taşıdığından, dindar insan yalnız mabette değil, hayatının her hadisesinde, gündelik hareketlerinde bile dinin dışına çıkmayı günah sayar.” (Topçu, 1998: 19)

Dinden hareketle yani dinin (İslam’ın) kuşatılacağını kabul ettiğimizde sosyalleşmeyi, dine mensubiyet, doğru sosyalleşmeyi de tam dindarlaştırma olarak kabul edebiliriz. Bu teorik kabule örnek olarak İslam’ın öngördüğü ibadetleri verebiliriz.

1. Ömürde bir defa: Hac
2. Oruç, zekât, fitre, sadakalar
3. Yıl içinde mübarek gün ve geceler
4. Haftada bir cuma namazı
5. Günlük namazlar

(Kaynak: Ünver Günay, Din Sosyolojisi: s.249)

Verilenlerden de anlaşılacağı gibi dinin farz emirleri dahi bireyi sosyalleşme sürecine dahil etmektedir. Yine doğum, evlenme, ölüm (erkekler için sünnet) törenlerini de göz önüne aldığımızda dinin sosyal fonksiyonunun bireyi kuşattığını ileri sürebiliriz. Ayrıca ibadetlerin, dinî sembollerin ve dinî yapıların (cami-türbe) sosyal boyutu sosyalleştirme çevreleri olarak anılabilir.

Buraya kadar ileri sürdüğümüz görüşler dinin teorik izahına uygun açıklamalar olup, toplumun dine etkisi/din ve toplumun karşılıklı etkileşimi konusu dinin idrak ediliş tarzı-dinî kültür bölümünde incelenecektir.

Dinin sosyal fonksiyonunu, bir başka ifade ile din-toplum ilişkisini bu veriler ışığında değerlendirdiğimizde, İslam’ın toplumu değiştirme ve düzenleme iddiasına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu iddialar Peygamber Hz. Muhammed tarafından uygulamaya konulmuştur. Peygamberin ölümünden (632) sonra İslam’ın öğretisi “Kur’an-ı Kerim” isimli kitapta toplanarak Müslümanların uyacakları ana ilkeler bireylerin idrakine sunulmuştur. Kur’an-ı Kerim’in genel ilkeler içermesi ve evrensellik iddiası dinin kültürleşmesine yol açmıştır.

2. TÜRK TOPLUMUNDA DİNÎ KÜLTÜR

a. Dinin İdrak Ediliş Tarzı:

İdrak ediliş tarzı, insanların herhangi bir “olgu”yu nasıl anladıklarını, değerlendirdiklerini ifade eden bir kavramdır. “İnsanların ihtiyaçları, ruh hâli, geçmişteki tecrübe ve ideallerinden kaynaklanan faktörlerin etkisinde oluşur.” (Krech-Crutchfield 1967: 99)” Kişiden kişiye değişerek farklı idraklerin ortaya çıkmasına yol açar. Dinler, insanlara “hazır” ve “genel ilkeler içeren bilgiler” verdiği için insanlar dinî anladıkları gibi uygulamışlardır. Anlama ve değerlendirme bireyin idrak dünyasının yapısına bağlı olarak şekillenir.

“Kişinin kültürü, tahsili, bilgisi ve görgü ölçüsü içinde din değişik bir mana kazanır. Kişinin idraki dinini tayin eder.” (Arvasi 1991:214) Yani ilkelerin içi bireyler (toplum) tarafından doldurulurken, bireysel farklılıklar sonucu dinî hayatta farklılaşmalar meydana gelir. Kişi ve toplum hayatında çeşitli şekillerde ve farklı boyutlarda kendini gösteren din (dinî kültür) hiç kuşkusuz bütün toplumlarda ve

bir toplumun tarihsel geçmişi içinde aynı şekilde (değişmeden) ortaya çıkmaz. (Köktaş; 1993:7) Toplumların din değiştirmeleri veya bir dinin aynı toplum içinde farklılık arz etmesi öncelikle idrak tarzına bağlı bir olgudur.

Türk toplumu açısından değerlendirildiğinde dinin (İslam) değişik şekillerde idrak edilmesinin sebebi öncelikle dinin kendisinden kaynaklanmaktadır. Dinî tutumun (zihniyet) bilgi boyutunu oluşturan bu sebepler ana hatlarıyla:

- Dinin (İslam'ın) toplumun-kültürün bir ürünü olmaması,
- Din dilinin Arapça olması,
- Dinin metninin (Kur'an-ı Kerim) mesajının açık olmaması nedeniyle farklı anlamaya ve anlamlandırmaya elverişli olmasıdır.

Kur'an-ı Kerim'in genel ilkeler içermesi şeklinde tasnif etmek mümkündür. Anılan bu sebeplerden dolayı, peygamberin ölümünden sonraki İslam'ın yorum dinî olduğunu ifade edebiliriz ki bu da ferdin idrak dünyasının yapısı ve kapasitesi ile çok yakından ilişkilidir. Yine (bilgi boyutunda) dinin farklı idrak edilmesinin bir başka sebebi de Türk toplumunun "tarihi tecrübesinden kaynaklanmaktadır. Bu olguyu da ana hatlarıyla aşağıdaki şekilde tasnif etmek mümkündür:

- Türkler tarih itibarıyla (İslam'dan) öncedirlir.
- Dilleri farklıdır.
- Tarih içinde değişik dinlere mensup oldukları için farklı tecrübeleri vardır.
- Tarihi süreç içinde, Türk toplumunda dinin etkisi (gücü) farklılık göstermiştir.
- Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri, İslamiyet'in doğuşundan yaklaşık üç asr sonra olmuştur. Bu süre içinde din kültürleşmeye (Arap ve İran kültüründen etkilenmeye) başlamıştır.
- Türkler İslamiyet'i kitleler hâlinde (hür ferdi irade ile değil) kabul etmişlerdir.

Dinin idrak edilme tarzının, dolayısıyla dinî kültürün öncelikle bu (dinî ve tarihi) faktörlerin sonucu farklılık arz ettiği söylenebilir. "Sosyoloji günün tarihi, tarih dünün sosyolojisidir." ilkesinden hareketle incelendiğinde, Türk toplumunda dinin idrak edilme tarzını iki başlık altında toplayabiliriz.

- Geleneksel/muhafazakar din anlayışı
- Modernist/ideolojik din anlayışı

Bu din anlayışları kendi içlerinde farklılıklar barındırmakla birlikte günümüz Türk toplumunda eş zamanlı olarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Bu din anlayışlarının muhtevası ve karşılıklı ilişkileri çok sayıda araştırmaya konu olmuştur." (Ocak; 1995a: 34-41, Ocak 1995b: 89-95, "Bilgi ve Hikmet Dergisi 1995: s. 10", Tapper 1991, Yücekök 1997, Köktaş 1993, 1996, Güngör 1990, Sarıbay 1994, Atacan 1990, Mardin 1990, Türköne 1994, Özdalga 1998, Canatan 1997, Göle 1994, Çakır 1990)

b. Geleneksel (İslamiyet Öncesi ve İslami Dönem) Din Anlayışı:

Din insanlara sosyalleşme sürecinde "kültür" olarak sunulur. Fert bu süreç içerisinde dinî, geleneksel olarak öğrenir ve neticede dinin gelenekselleşmesi süreci başlamış olur. (Tatar 1996: 16) Bir başka ifade ile (eğer bir topluma has özel bir din yoksa) evrensel bir dinin verileri onu kabul eden toplumların kültüründen soyutlanarak aktarılamaz. Dolayısıyla- teorik iddiaların aksine- din kültürel özellik kazanarak toplum hayatında varlığını devam ettirir. Her ne kadar din kaynak itibarıyla toplumun dışında kabul edilse de, tecrübe boyutuyla kültürün merkezinde yer alır.

Nitekim (normal durumlarda) toplumda, bir dinin genellik arz etmesi kültürün dinî içermesine bağlı bir sonuçtur. Kültür, “Bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alakaları, ihtiyatları, kıymet ölçülerini, umumi görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır.” (Turhan 1987: 48) Bir başka tanıma göre kültür, “Kişinin bir toplumun üyesi olarak edindiği bilgiyi, inancı, değerleri, sanatı, ahlak anlayışını, örf ve adetleri, yasaları içeren karmaşık bir bütündür. Bu anlamda kişi kendine özgü yaşama şartlarını kaynaşmış olduğu toplumun kültür kalıplarına dayanarak sağlar. Buna göre kişilik, kültür yapısının bireysel bir ifadesi, kültür ise kişiliğin kollektif ifadesidir.” (Yücekök; 1997: 13)

Kültür unsurları, ferdi farklılıklara bağlı olarak anlamlandırılmaya elverişli olmaları sebebiyle kültür homojen bir yapı sergilemez. Buna göre dinî kültür: “Bir toplumun üyelerinin dine dayalı (din merkezli) inanç, duygu ve değer yargılarının oluşturduğu bütündür.” (Köktaş 1994: 24) “Dinî kültür bireyde belirli düşünce, alışkanlıklar ve öğrenilmiş motivasyonlar sistemi ile belli heyecanlar oluşturur. Diğer yandan dinî kültür grup için ortak semboller koymak suretiyle tecrübenin derinleşmesini sağlar, yahut kolaylaştırır. Burada duygu ve düşüncelerin bilinçaltı mekanizmaların bir şahsiyet yapısı meydana getirecek biçimde organize olduğu görülür.” (Demirbaş, 1981:47)

Kültürel değerlerin devamlılığı (değişmezliği değil) ve istikrarı göz önüne alınarak kültür “sosyal miras” olarak da tanımlanmıştır. Buna göre günümüz Türk toplumunun “geleneksel din anlayışını” temellendirebilmemiz öncelikle İslam öncesi Türk inançlarını ve Türklerin İslamiyet’i kabul etme sürecini tahlil etmeyi gerektirir. Bu olgu aynı zamanda, modernist (ideolojik) din anlayışının da daha iyi anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Türkler, tarihin kaydettiği en eski toplumlardan biri olarak bu uzun tarihi süreçte, merkezini Altay çevresinin oluşturduğu batıda Aral Gölü, doğuda Orhun ve Tuh ırmakları, kuzeyde Lana Nehri’nin baş kısımları; İrtiş boyları ve Ota Yenisey sahası, güneyde Talas-Sir Derya boylarına kadar geniş alanı kaplayan ve “Orta Asya” olarak adlandırılan bölgede yaşamışlardır. Buralarda genelde göçebe bir karakter arz eden Türk toplulukları sadece burada kalmamış Orta Asya merkez kalmak üzere, Asya kıtasının hemen hemen her tarafına, Orta Avrupa içlerine, Mısır, Sudan dahil Kuzey Afrika’ya kadar uzanmış, bütün bu coğrafya üzerinde oldukça hareketli bir hayat yaşamışlardır.” (Günay-Güngör 1997: 18)

Türklerin totemcilikten başlayarak İslamiyet’e gelinceye kadar çok değişik dinleri (Şamanizm, Budizm, Maniheizm, Zerdüştlük, Musevilik, Hristiyanlık gibi) kabul ettikleri birçok araştırmacı tarafından ileri sürülmüştür. (Kafesoğlu, 1986: 284-301; Turan, 1986: 112-161, Köprülü. 1991: 19-21, Turan 1990: 98-107, Niyazi 1993: 230-239, Günay-Güngör 1997: 105-106, Vatandaş, 1991 30-47 gibi)

Bu araştırmacılara göre Türklerin (İslam öncesi) dinî inançlarının temel özellikleri üç ana başlık altında toplanabilir.

- Tabiat Kuvvetlerine İnanma
- Atalar Kültü
- Gök Tanrı İnancı

Türklerin tarihi geçmişleri incelendiğinde en eski devirlerden itibaren “Tanrı” inancı kalıcı bir şekilde yerini korumuştur. Bu inanç sebebiyle Türk dinî tarihi, Türklerin Tanrı ile ilişkilerinin tarihi şeklinde değerlendirilmiştir.” (Günay-Güngör, 1997: 33, 34) Gök Tanrı inancının en temel özelliği, onun “antropomorfik” bir karakter taşımasıdır. (Erdem 1998: 81, Kafesoğlu 1986: 295-301, Günay-Güngör 1997: 39)

Bunun dışında Gök Tanrı'nın sıfatları (özellikleri) İslam'ın Allah anlayışına benzerlik arzeden bütün sıfatlara (yaratıcı, tek, ezeli ve ebedi, öldüren, her şeyin sahibi vb.) sahip olmasına rağmen Gök Tanrı'nın tapınakları yoktur. (Günay-Güngör, 1997:39) Yine bir başka benzerlik olarak "Türkler Tanrı'nın ölümsüz olduğuna inanırlar. Bu benzerlikler arasında ahiret, mahşer günü, hesapların görülmesi, cennet ve cehennem inancı bulunmaktadır. Türklerde İslam'ı terminolojide "münker" ve "nekir" denilen iki meleğin varlığına ve onların insanları bütün hayatı boyunca takip ettiklerine inanılmakta ruhların ebediliği, iyi ve kötü ruhların bulunduğu inancının varlığı ileri sürülmektedir. (Erdem 1998: 82)

"Türklerde "yuğ" denilen, cenaze törenleri son derece önemlidir. Ölenin sosyal durumuna ve yörelere göre "yuğ" farklılık arz eder. Ölen kişi önce çadıra konur. Yakınları ölünün adına bir kurban keserler ve çadırın dışına bırakırlar. Atlarla çadırın etrafını dolaşır ağıtlar yakarlar, saçlar keserler, kanlar akıtırlar. Ölülerin yakıldığı yönünde bazı rivayetler olsa da onların kefenlenerek gömülmesi geleneği vardır. Öldükten sonraki hayatlarının rahat olması inancıyla bazı yörelerde, erkek ölülerin silahları, kıymetli eşyaları ve tam techizatlı atları, kadınların da mücevherleri ile birlikte gömüldüklerine dair bilgiler bulunmaktadır. Ölenin yeri belli olsun diye kurgan inşa ederler, mezarların üstünü tümsek yaparlar, ata ruhlarına saygı gösterirler. Ölen atalar için at, sığır ve koyun kurban ederler. "Ölü aş" denilen ziyafetler verirler" (Aktaran; Erdem, 1998: 82).

Tabiatın Tanrı tarafından yaratıldığını kabul eden Türklerde bu inançları (yer-su) gereği olarak "dağ, ırmak, göl, pınar, ağaç, kaya kültlerine saygı gelişmiş, ayrıca dağlar Tanrı'nın makamı sayılmıştır. Bunun dışında ateş kültünün önemli bir yeri vardır. Ateşin yok edici bir güç olarak maddi ve manevi kirleri temizlediğine inanırlar." (Turan, 1994: 126) Geleneksel Türk dinî inanışında var olan ve bugün Anadolu'nun birçok yerinde uygulanan, yağmur ve kar yağdırma için yapılan dualar, o dönemlerde "yattaşı" denilen bir taş ile "yatçı" denilen kişiler tarafından organize edilen su ihtiyacına ve kuraklık probleminde çözüm arama faaliyeti olarak kabul edilmektedir. Bu inançlar çerçevesinde "zina", "hırsızlık", "savaşa katılmamak" en büyük suç/günah sayılmış, suç işleyenler genellikle ölümle cezalandırılmıştır. (Ögel; 1988: 209, aktaran Tatar; 1997)

"Eski Türk inançlarında "bayram ve ayinlerde" kurban kesilir. Genellikle "at" kurban edilmekle birlikte koyun ve sığır da kurban edilmektedir." (Erdem; 1988: 83) Türklerin İslamiyet öncesi inançlarının, sözlü kültür olarak sonraki nesillere aktarılması "töre" kutsallık atfedilmesine yol açmış, dolayısıyla din-töre olarak toplum hayatını belirleyici bir fonksiyonu yerine getirmiştir. Ahlak ve hukuk "töre de somutlaştığı için "Töre konuşunca bey susar." ilkesi günümüz Türk toplumunda "Şeriatin kestiği parmak acımaz." olarak bağlayıcılığını devam ettirmiştir. Kutsal kitabı ve peygamberi-din kurucusu-olmayan bu din (bütün halk dinlerinde olduğu gibi) yerini kitaplı, peygamberli bir dine (İslam'a) bırakmakla birlikte, anılan bir takım özellikleri "renk değiştirerek de olsa" günümüz Türk toplumunun dinî kültüründe görülmektedir.

Bilindiği gibi İslam dinî 610 yılında Hz. Muhammed'e peygamber (elçi) seçildiğinin müjdelenmesi ile Arap Yarımadası'nda doğmuştur. Öğretisini (mesajını) 23 yıllık bir zaman diliminde, peygamberi (Hz. Muhammed) aracılığıyla insanlara (Arap toplumuna) ulaştırmış ve bu mesajlar Kur'an-ı Kerim isimli kitapta muhafaza edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'e göre İslam en son ve tek geçerli ilahi dindir. Bundan sonra ilahi din gelmeyecektir. "Şüphesiz ki Allah yanında (indinde) din İslam'dır. (Kuran-ı Kerim Al-i İmran: 3. Ayet)

"..Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı beğendim." (Kuran-ı Kerim Maide: 3. Ayet) Dünya hayatı (sosyal hayat) ile de ilgili temel prensiplerin

yer aldığı Kur'an-ı Kerim, bu özelliğinden dolayı gelecekte de geçerli dinin İslam olacağını ileri sürmüştür. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim yorumlamaya açık bir kitaptır. Dinî idrak farklılaşmasının da temelinde bu olgu yer alır. Kur'an'ı anlamlandırma, dinin kurucusu Hz. Muhammed'in ölümünden sonra, İslam aleminin "merkezi problemi" olarak, dinin idrak ediliş tarzının farklılaşmasının kaynağı olmuştur.

Nitekim Halife Hz. Ali, haricilerle tartışan İbn-i Abbas'a: "Onlarla tartışırken Kur'an'a başvurma, zira Kur'an pek çok anlam taşır. Onlarla (Haricilerle) tartışırken sen sünnete müracaat et.) diyerek Kur'an'ın farklı yorumlanabileceğine vurgu yapmıştır.) Hanefi, 1992: 152) Peygamberin sözlü ve fiili davranışlarını ifade eden "sünnet", (hadis terimiyle de ifade edilmektedir.) İslam'î literatürde, dinin bilgi kaynaklarından ikincisi olan "hadis" (diğerleri, icma-kıyas) alanı kendi içinde problemler ihtiva etmektedir. Öncelikle, hangisinin "doğru hadis" ve "yanlış (uydurma) hadis" olduğu problemi çözümlenemediğinden, ve benzer problemler, "icma", "kıyas" gibi bilgi kaynakları için de geçerli olduğundan (olacağından) Müslümanlar arasında dinî anlayış farklılaşması öncelikle "bilgi kaynağı"nın sonucudur.

Kur'an'ı Kerim'i oluşturan "ayetler" toplu hâlde bir anda Peygamber'e iletilmemiş, tamamlanması yirmi üç yıllık bir süreci kapsamıştır. Yine Allah, (İslam'ı) yeni bir toplum millet yaratmadan, ve sosyal, siyasi, iktisadi, dinî (inanci) tecrübesi olan bir topluma indirmiştir. Din (İslam) yaşayan bir "kültürü yok etmeyi, ortadan kaldırmayı değil, değiştirmeyi, düzenlemeyi hedeflemiştir. Bu durumun "kültürün dinleşmesi" ve "zamanla dinin kültürleşmesi" olgusuna da kaynaklık ettiği söylenebilir.

Kur'an'ı Kerim müdahaleci ve düzenleyici özelliğine rağmen, değiştirmedeği kültürel unsurlarda dinî (dine uygun) kabul edildiğinde, Türk toplumunda "töre" ile dinin (İslam'ın) iç içeliğini de temellendirme imkanı bulabiliriz. Öncelikle belirtilmesi gereken husus, Türklerin kabul ettikleri İslam yorumuna dayalı bir İslam'dır. Bilindiği gibi Türkler 10. yy. da yani İslamiyet'in doğuşundan yaklaşık üç asır sonra bu dinî (genellikle kitleler hâlinde) kabul etmişlerdir. Bu üç asırlık süre sadece bir "gecikme" olarak çok anlam ifade etmeyebilir. Ancak bu sürenin yorum bağlamında "dinin belirlendiği" bir başka ifade ile "vahyin kültürleşmesi" sürecini kapsadığını göz önüne aldığımızda günümüz Türk toplumundaki din kültürünün muhtevasını ve farklılaşma boyutunun tarihi sebeplerini (temellerini) görmemizi sağlar.

Bu olguyu ana hatlarıyla tanımlayacak olursak, her şeyden önce peygamberin (Hz. Muhammed) ölümü ile başlayan "bilge-otorite" yokluğunun doğurduğu problemleri, dolayısıyla yorumun başlama sürecini görürüz. Buna "halife" seçimi örnek gösterilebilir. Bir önemli sosyal boyutta dinin (İslam'ın) İslam'ın yayılma sahasının genişlemesidir. Tarihin kaydettiği gibi "İslam dinî" küçük "Medine" toplumundan büyük bir devlete, takas usulünün hakim olduğu bir ekonomiden, bir ortak pazarın para ekonomisine, Arap yarımadasıyla sınırlı bir kültürden/coğrafya'dan Mezopotomya Sasani ve Bizans İmparatorluğu gibi eski medeniyetlerin hüküm sürdüğü coğrafyaya yayılınca "yerel" kültürlerden büyük oranda etkilenmiştir. Bu süreçte "dinin" fonksiyonu, sosyal (özellikle siyasi) hayatta belirleyici olmaktan ziyade "meşrulaştırma" olmuştur. Bu olgu derecesi değişmekle birlikte, 632 (Peygamberin vefatı) yılından itibaren bütün İslam tarihi için geçerlidir. "Vahyin kültürleşmesi" (Vatandaş: 1991) veya "yorum İslamı" derken bu durumu kastetmekteyiz. Yani Türklerin kabul ettikleri din (İslam) anılan sebeplerden dolayı değişik kültürlerden etkilenen bir dindir. Tabi olarak İslamiyet'i kabul eden Türklerde (diğer milletler gibi) "dine aykırı" inançlarını da tamamen terk etmemişlerdir. Çünkü dinî kabul etmede (din değiştirmede) ferdin hür iradesi değil, toplumun belirleyiciliği rol oynamıştır. Sosyolojik açıdan bu durumu "cemaat" olgusuyla açıklayabiliriz. Türklerin kitleler hâlinde "dinî" kabul etmeleri ve eski alışkanlıklarının devam etmesi de "cemaatçi yapılarıyla" izah edilmektedir." (Turan; 1986: 111)

Yine Türklerin “göçebe” olmaları İslam’ın bazı kurallarını düzenli olarak uygulayamamalarının bir sebebi olarak ileri sürülebilir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi geleneksel dinleri ile İslamiyet arasındaki benzer inançlarının olması da Türklere yeni dinlerini kabul etmede yardımcı olmuştur. “Türklerin Müslüman olduktan sonra Allah adı kadar “Tanrı” adını kullanmaları da şüphesiz ona atfettikleri ilahi sıfatların İslamiyet’in ana inancına yakın bulunması ile ilgilidir.” (Turan; 1986: 150)

Eski Türk inançlarında önemli bir yer tutan “atalar kültü” inancı İslami dönemde yatır ve türbele-re yönelik olarak uygulamaya devam etmiştir. Türklerin sufiler (mutasavvıflar) kanalıyla İslamı öğrenmeleri de eski inançlarının “İslami renge bürünerek devam etmesini sağlamıştır. Geleneksel inançların devamının bir başka önemli sebebi de dil farklılığıdır. Türklerin Kur’an-ı Kerim ve diğer yazılı eserleri okuyacak derecede Arapça bilmemeleri, bir başka ifade ile sözlü kültüre bağlı olarak “dinî” öğrenmeleri, eski inançlarının devamına meşruluk kazandırmıştır.

“Türklerde keramet sahibi, her derde deva bulan, gaibten haber veren kamların yerine İslam şeyhleri ve evliyası geçmiştir. Nitekim Müslüman Türk “ata veya babalar” hem şamana hem de evliya-ya benziyordu. Türklerin kendi Alp (kahraman)ları “Alp- Eren” olarak kutsallık kazanıyor ve İslam Türk’ün gazileri ile birleşiyordu. Bu müşterek esaslar dolayısıyla İslam dinine ait birçok mefhum ve istilahları kendi din ve dillerinde bularak, Müslüman olduktan sonra da kullanmışlardır. İslamiyet’i 10. Asırdan sonra süratle “milli bir din” haline getirmişlerdir” (Turan; 1986: 150)

Onuncu asır, Türk coğrafyası göz önüne alındığında Türklerin İran (Fars) İslamından etkilendikleri (Vatandaş; 1991 32) kolayca tesbit edilebilir.

“Türkler İslamiyet’in birçok unsurlarını doğrudan doğruya Araplardan değil, acemler vasıtasıyla aldılar. İslam medeniyeti Türklere, İran kültürünün merkezi olan Horasan yolu ile Maverünnehir’den geçerek geliyordu. Maverünnehir’in birçok büyük merkezleri bile manen “Türk” olmaktan ziyade “İrani” idi. İslamiyet’ten sonraki devir mahsulü olan en eski Türkçe eser olan Kutadgu Bilig’de (1069-1070) İran tesirlerini açık bir surette görmekteyiz.” (Köprülü; 1991: 21)

Ana hatlarıyla ifade etmeye çalıştığımız “din” ve “tarih” temelli faktörler sonucu oluşan, Türk Müslümanlığı “Müslümanlığın yatay farklılaşması” olarak ifade edilmektedir. (Ocak; 1995: 36) “Kültürel temelli bu Müslümanlık, diğer İslam toplumları (Arap, İran vb.) için de geçerlidir. Ancak günümüz Türk toplumunun dinî kültürünün oluşumunda tabii olarak Arap (Orta-Doğu) etkilerini de gözlemleyebiliriz. “Türkiye Müslümanlığında bazı kültürler vardır ki bunlar bütün bir Orta Doğu’nun ortak malıdır. Nitekim Hızır İlyas kültü bunun en belirgin ve en güçlü örneklerinden birini teşkil eder.” (Ocak; 1995: 90)

Türk toplumunda dinî kültürün oluşmasında etkili olan bir başka unsur da “Batılılaşma” olgusudur. Türklerin bir bütün olarak ikinci defa “kimlik” değiştirmeleri (birincisi İslam’ı kabul etmeleri) anlamına gelen “Batılılaşma” sürecinde “dinin” ikili bir fonksiyon icra ettiği ileri sürülebilir. Ana hatlarıyla ifade edildiğinde, Batılılaşma taraftarları, “geri kalmışlığın” sebebi olarak “dinî” görmelerine karşılık, topyekün Batılılaşmaya karşı çıkanların da kurtuluşu dine aradıklarını görmekteyiz. Günümüz Türkiye’sinde bu çatışma daha da şiddetlenerek devam etmekte ve devam edeceğe de benzemektedir. Çünkü, son tahlilde (araçları farklı olamakla birlikte) güç dengesi bir diğerine üstünlük kurmaya yetmemektedir. Yine bu taraflar kendi içlerinde ‘homojen’ bir yapıya sahip değillerdir.

Batılılaşma, taraftarı olan “yönetici sınıf tarihi geleneğe uygun olarak toplumu “yukarıdan aşağıya doğru” biçimlendirmeyi planlamıştır. “Tanzimatla birlikte Türk toplumu Batılılaşma sürecinin içine sokulmuş ve onu tarihinin en çarpıcı sosyo-kültürel değişimine maruz bırakarak Türkiye

Müslümanlığının bugünkü görüntüsünün temellerini atmıştır.” (Ocak; 1995: 90) Cumhuriyetle birlikte, pozitivist anlayış resmî devlet ideolojisi olarak benimsenmiş ve dinin sosyal boyutu iptal edilmek istenmiştir. “Cumhuriyet, Müslümanlığı dinî bireyin ibadetine indirgemek istemiş ve bunu devlet denetimi ile uygulamıştır.” (Güngör; 1981: 238- Şaylan; 1995: 23) Bu bağlamda, resmî din eğitimi yasaklanmış. Tevhid-i Tedrisat Kanunu (1924), Tekke ve Zaviyelerin kapatılması (1925) gibi uygulamalarla dinî hayat denetime alınmış ve Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla “resmî din” anlayışı yerleştirilmeye çalışılmıştır. Resmî din anlayışını “Kemalist Müslümanlık” olarak ifade eden Ocak (1995: 91)’a göre: “Cumhuriyet yöneticilerinin çok sıkı ve koyu, radikal laisizm politikaları dinî, halkın inancında/vicdanında saklı bir kült haline getirmeyi hedeflediğinden, bunun sonucu olarak din, Cumhuriyet Türkiye-sinde yerin altına çekildi. Bu aynı zamanda İslamın modern hayattan şehirlerden taşra kasabalarına ve köylere itilmesi, dolayısıyla kapalı bir hayat yaşamaya mahkum edilmesi anlamına geliyordu ki, bunun sosyal ve kültürel açıdan sonuçları Türkiye Müslümanlığının köylüleşmesi ve taşralılaşması oldu. Yer altına çekilen İslamın yeni nesillere aktarılması işini kapatılan medreselerin hocaları ve tekkelerin şeyh ve dervişleri, özellikle de taşralı müderris ve şeyhler üstlendiler. Bir başka husus da Alevilik olarak ifade edilen ve Cumhuriyet öncesi dönemde kapalı bir görünüm sergileyen “heterodoks Müslümanlık” anlayışının Sunni (Ortodoks) geleneğin aksine cumhuriyet yönetimini sahiplenmesidir. Bununla birlikte her iki kesimde (Alevi-Sunni) son tahlilde Türk Müslümanlığının temel tarihi karakteristiği olan “evliya merkezli” bir Müslümanlık tarzında birleşir. Bunun sonucu olarak, resmî engellemelere rağmen “şeyhler ve dedeler” halk katındaki prestij ve etkinliklerini korumuşlardır.”

Dinî kültürün bir cephesini-büyük bir bölümünü- oluşturan yukarıda ana hatlarıyla ifade ettiğimiz geleneksel dinî kültür veya dinin geleneksel idrak ediliş tarzının temel talepleri, rahatça ibadet yapmak, inançlarını öğrenip öğretmek devlet nezdinde horlanmayıp bir ölçüde de statü sahibi olarak, geleneksel “ağırlıklarının muhafaza etmek olarak özetlenebilir.

c. Modernist/İdeolojik Din Anlayışı:

Türk toplumunda Cumhuriyetle netleşen toplumsal değişmeye paralel olarak dinin idrak ediliş tarzında da değişme olduğu kabul edilen bir olgudur. Zihniyetteki bu farklılaşma/değişme son tahlilde din temelli/görünümlü bir toplumsal tepkidir. Bu zihniyet değişikliği daha ziyade “dinin ideolojik idrak ediliş tarzı” olarak ifade edilmektedir. (Tatar, 1996: 22-44)

Dine daha açık bir ifade ile “Müslümana” sosyal hayatta yer bulmak olarak ifade edebileceğimiz bu zihniyet değişikliğinin pür ideolojik bir karakter sergilediğini ifade etmek 1960 öncesi için uygun bir tanımlama sayılmayabilir.

Bu zihniyet değişikliğini (parçacı değil) bütüncül bir yaklaşımla incelediğimizde talep edilenin dinin devletleşmesi değil, Kemalist İslam öğretisinin red edilmesi yani devletin din sahibi olmasıdır. Dolayısıyla dinin bu şekilde idrak ediliş tarzını Modernist din anlayışı veya “Neo-Selefizm” (Ocak; 1995: 92) olarak ifade etmek mümkündür. Bu anlayışın, geleneksel din anlayışından/zihniyetinden farkı yerel ve genel (evrensel) etkilerin sonucu din dilinin değişmesi dine sosyal, siyasal, ekonomik anlamlar yüklenilmesidir. Dolayısıyla din (Türkiye bağlamında) Cumhuriyetin dışarıda bıraktığı, mağdur ettiği toplum kesimlerinin-gerekçeleri farklı da olsa- tepkilerinin simgesi olmuştur. Bir başka sebep de, Cumhuriyet yönetiminin kendisine yönelen tepkileri-din dışı da olsa- “irtica” olarak algılamasıdır. Cumhuriyetin sadece siyasi düzenlemeyle yetinmeyip topyekün kültürel değişimi hedeflemesi ancak değer koymadaki kısmi başarısı (Mardin; 1990: 145) sonucunda Kemalist Müslümanlık

diyebileceğimiz, İslama yalnızca kişilerin vicdanında hayat hakkı tanıyan ve ibadetleri de okumamış “cahil halka” bırakan bir çeşit kult Müslümanlığı, Batıcı aydınlardan, bürokrasiden, eğitim kurumlarından ve basından başlamak üzere yavaş yavaş aşağılara inmeye başladı. Halk evleri adeta bu Kemalist Müslümanlığın mabedleri görevini üstlendi. Bu Müslümanlık anlayışının bugün halk arasında da küçümsenmeyecek bir taraftar zümresine sahip olduğunu görmek hiçte zor değildir. Her zaman tekrar edilen “99’u Müslüman Türkiye’nin bir kısmı bu kategoriye girer.” (Ocak, 1995.91)

Ayrıca dünyada ve Türkiye’de çok hızlı yaşanan sanayileşme olgusunun sonucu olarak yaşanan hareketlilik (iç ve dış göç) bilginin artması ve paylaşılmasının kolaylaşması, Müslüman ülkelerin (Cezayir-Pakistan) bağımsızlık mücadelesi şehirleşmenin doğurduğu kimlik problemleri, yine Türkiye bağlamında çok partili hayata geçiş, Demokrat Partinin iktidara gelmesi, Komünizm tehlikesinin önlenmesinde ‘dine’ rol verilmesi, laik zihniyeti yaymak gayesiyle aydın din adamı yetiştirmek için, imam hatip okulları ve ilahiyat fakülteleri (1949) açılması ve yaygınlaşması gibi etkileri dinî zihniyetteki değişimin/dinin modern idrak ediliş tarzının sebebi saymak mümkündür. Bu etkilere rağmen, 1960’lara kadar Türk toplumunun dinî kültürünün büyük oranda homojen bir yapıya sahip olduğu ileri sürülebilir. Ancak anılan sebeplerin sonucu olarak 1970’lerden sonra dinin idrak ediliş tarzının (geleneksel ve modern idrak ediliş tarzlarının varlığına ve tehdidine rağmen) ideolojikleşme-siyasallaşma sürecine girdiği ileri sürülebilir.

Dinin ideolojikleşmesinde (1979) İran devriminin başlangıç alınabileceğini savunan Ocak (1995: 89)’a göre: “İran’da gerçekleştirilen ihtilalin dünya ihtilaller tarihinde ilk defa bir dinin ideoloji olarak kullanılmasına tipik bir örnek verircesine İslam’ı kullanması, birdenbire müslim-gayri müslim bütün dünyanın dikkatini İslam üzerine topladı. Hristiyan Batı, İslamın bir ideoloji olarak doğuracağı siyasi ve ekonomik sonuçlarının neler olacağını kestirememenin korkusuyla şokunu yaşarken, Müslüman ülkelerdeki siyasi iktidarlarda kendileri açısından İslamın bu yeni yüzü karşısında bir korku ve endişe yaşadılar.”

Bu olgu günümüz dünyasında İslamın “devlet” ve “siyaset” kavramıyla adeta özdeş algılandığı yeni bir sürecin başlangıcıdır. Bu olgunun Türk toplumu açısından iki yönlü bir sonucu olmuştur. Öncelikle dinin modernist idrak ediliş tarzının sunmaya çalıştığı, bilimsel ve tarih temelli “İslami uyanışın” verilerinin toplumun büyük bir kesimince içselleştirilmesini önlemiştir. İkinci olarak da, Batı dünyasının özellikle de ABD’nin Türkiye üzerindeki kuşatılıcılığını artırmıştır. Bu olgu devletin “dinî yeniden tanımlaması” biçiminde tezahür etmiştir. “Resmî İslam” veya “Devletin İslamı” olarak da ifade edilen bu din anlayışı sayesinde (İslamı) hızla “dünyevileştirerek” ideolojik idrak ediliş tarzının tersi bir istikamette (devletin dine hakim olması, yani devlet lehine) ideolojikleştirilmiştir. Bunun sonucu olarak Türk toplumunda “Siyasal İslam”, “Sivil İslam”, eksenli (yapı) dinî bölünmeler oluşmuştur. Gerek “siyasi İslam” gerek “sivil İslam” olarak tanımlanan oluşumlar kendi içlerinde bir takım alt bölümlere ayrılarak “İslamın kuşatılıcılığı” “grup”, “cemaat” ve “parti” çıkarlarına indirilerek toplumda “farklı İslamlar” oluşturularak sosyal çözölmeyi de (millet bağlamında) hızlandırmıştır. Bunun sonucu olarak günümüz Türk toplumunda, İslam ülkeleri ile ilişkilendirildiğinde “Müslümanlığın yatay farklılaşması” olarak ifade edeceğimiz Türk Müslümanlığı bir başka ifade ile Türk toplumunun dinî kültürü, kendi bünyesinde “Müslümanlığın dikey farklılaşmasını” da barındırmaktadır. Yani devletten halk tabanına, toplumda varlığını sürdüren bütün sosyal gruplarda, İslam’ın algılanış, yorumlanış ve davranış biçimlerinde ortaya çıkan bir farklılaşma oluşmuştur. Bu bakış açısına göre: “Türk toplumunda, toplumun siyasi örgütlenişini temsil eden devletin siyaset aracı olarak kullandığı bir devlet İslam’ından,

din adamlarının anlayışını yansıtan bir kitabı İslam'ından, çeşitli tarikat kesimlerinin görüntülediği bir mistik İslam, (yani tasavvufu) ve sıradan halkın anlayışını yansıtan ve ekseriya mitolojik hurafelerle karışık bir halk İslamı'nın varlığından söz edebiliriz. (Ocak; 1995: 36).” Buna göre Türk toplumunda dinî kültür ateizmden koyu bir dindarlığa, sünnilikten aleviliğe, militan radikalizmden geniş objektifli bir reformizme, koyu gelenekçi bir muhafazakarlıktan mutedil bir modernizme kadar çok çeşitli ve değişik bir yapı sergilemektedir.

Türk toplumunda “dinin ideolojik idrak ediliş tarzının” fonksiyonu çalışmamızın “Türk Toplumunda Siyasi Kültür: 1980 sonrası Dönemi” bölümünde (din-siyaset ilişkisi bağlamında) araştırılacaktır.

B. SİYASİ KÜLTÜR

1. Siyaset Kavramının Değerlendirilmesi:

Arapça'da “sase” fiilinden türetilen, siyaset kelimesi; seyislik, at idaresi, ülke yönetimi gibi anlamlara gelen bir kavramdır. (Eryılmaz, 1990: 423)

Siyaset kavramının İngilizcedeki karşılığı “politics”tir. Politics, eski Yunanca (Grekçe) da site-şehir anlamına gelen “polis” kelimesinden türetilmiş olup bütün vatandaşların şehir işlerine duyarlı olması anlamına gelmektedir. (Yayla, 1998: 1) Nitekim Aristo (384-422)'nin kullandığı “zoon politicon” kavramı siteye bağlı insan anlamında olup insanın siyasi bir varlık olduğunu ifade etmektedir. (Taşdelen; 1997: 11)

Siyaset kavramı, Osmanlı literatüründe “sase” fiiline uygun olarak “hükûmet idaresi idam cezası (siyaseten katl) reayanın işlerinin düzenlenmesi, devletler arasındaki münasebet ilmi -diplomasi- gibi değişik anlamlarda kullanılmıştır. Günümüz Türkçesinde ise siyaset ve politika kelimeleri eş anlamlı olarak kullanılmakta, devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı, bir amaca ulaşmak için düşündüğünden başka türlü konuşup davranarak işini yürütme, ülke, devlet, insan yönetimi gibi anlamlarda kullanılmaktadır.” (Eryılmaz, 1990: 423) Buna göre siyaset kelimesi genel olarak, yönetmek-idare etmek bağlamında- ülke yönetimi anlamında kullanılmaktadır. Siyaset olgusunun insanlığın varlığıyla paralel bir geçmişe sahip olduğu ileri sürülebilir. Ancak siyasetin sistematik bir biçimde incelenmesinin Yunanlı düşünürler, Platon (Eflatun) (437-347) ve Aristoteles (384-322) ile başladığı kabul edilmektedir. Platon, “Devlet” Aristoteles “Politika” isimli eserlerinde siyaset konusunu işlemişlerdir. Bu düşünürler siyaseti: “Toplumunu etkileyen genel konulara ilgi ya da kamu yararına yönelik faaliyet biçiminde tanımlamışlardır. Aristo'ya göre insan mahiyeti gereği “zoon politikan” yani siyasal hayvan (canlı) dır. İnsan ancak siyasi bir organizasyon olan devlet'de mutlu olabilir.” (Gökberk; 1980: 73-74)

İslam düşünürleri ise siyaseti, sosyal hayat için vazgeçilmez yararlı bir uğraş olarak yorumlamışlardır. Nitekim Gazali'ye (1058- 1111) göre siyaset yaşayabilmek için zorunlu işler arasında yer alan şerefli bir meslek olup; toplumun sevgi, saygı, yardımlaşma ve beraberliğini sağlama aracıdır.

Yine sosyolojinin kurucusu sayılan İbn-i Haldun (1332- 1406) ise siyaseti devlet yönetiminde izlenen yol (idare usulü) olarak tanımlamıştır.” (Aktaran, Eryılmaz, 1990: 423-424)

İslam ve Türk toplumlarında yazılan “Nasihah-Name” veya “Siyaset-Name” türü eserlerde siyaset teriminin daha ziyade “memleket idaresi” anlamında kullanıldığı ve yöneticilerin “adaletli” olmalarını içerdiğini görmekteyiz. Buna göre “Siyaset-Name”ler daha ziyade yöneticileri (sultanları-vezirleri)

muhatap alan eserler olarak fonksiyon icra etmişlerdir.” (Uğur; 1992: 7) Batı toplumlarında da siyaset kavramı genellikle “devletin faaliyetleri” anlamında kullanılmıştır. Nitekim 15. yy. ile 20. yy. ın ilk yarısında siyaset kavramı Aristo’nun tanımından daha dar olarak “devlet”le aynı anlama düşünülmüş ve Machievelli (1469- 1527) ile Jean Bodin (1530- 1596) yazılarını, devleti elinde tutan kralın merkezileşen otoritesi üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Dar kapsamlı ve çok formel olan bu yaklaşımlara göre: “siyaset, devletin-kralın niteliklerinin incelenmesi olarak” (Eryılmaz 1990: 424) veya dönemin “siyasi yapısının” müşahede edilmesi, mevcudun ifadesi” (Tatar: 1997: 15) anlamında kullanılmıştır.

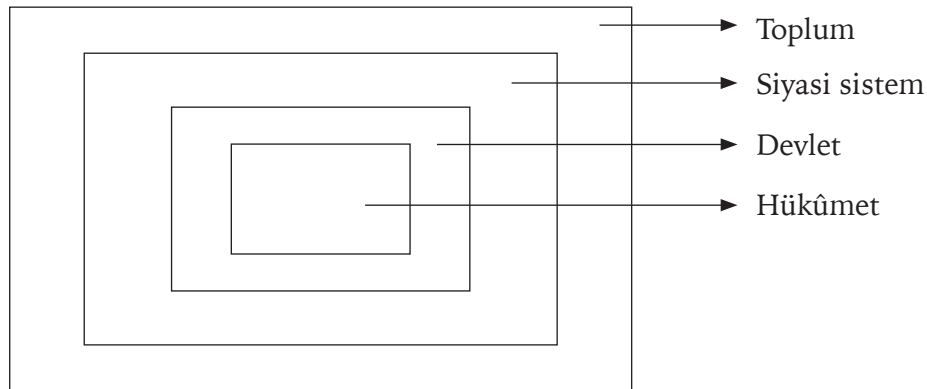
Bu anlayışa uygun olarak, “Montesquieu (1689-1755) devletin bütün işlevinin “yasama” “yargılama” ve “yürütme” olmak üzere üç grupta toplamıştır.” (Aron, 1986: 39-40) Buna göre siyaset kanun yapan (yasama) onu uygulayan (yürütme) ve anlaşmazlıkları çözümleyen (yargı) kurumların işleyişi ve organizasyonu biçiminde tarif edilmiştir.

Siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisi disiplinlerinin farklı olarak “siyaset” tanımı yapmalarına rağmen, bu tanımların ortak noktalarından hareketle siyaset “Kamuyu veya belirli bir grubu ilgilendiren meselelerde, karar verme, kararları etkileme veya uygulamaya yönelik, mücadele etme veya mensup olma iş birliği ve dayanışma içerisinde olabildiği gibi çatışma şeklinde de beliren değişen bir sosyal münasebetler bütünüdür.” (Tatar, 1997: 26) Bir başka tanıma göre de “Siyaset, grupların kolektif kararları oluşturma sürecidir.” (Yayla; 1988: 2-3) Bu tanıma göre siyaset olmuş bitmiş bir olay değil, aksine devam eden bir süreçtir ve toplumsal değişimle yakından ilişkili bir olgudur. Siyasetin mahiyeti, başka bir ifade ile siyasi kararlar günümüzde daha ziyade propaganda, müzakere, pazarlık ve oylama yollarıyla belirlenmekte olduğu ileri sürülebilir.” (Yayla; 1998: 3)

Siyasetin, bütün insan toplumlarında ortak bir olgu olduğunun bir göstergesi, bütün toplumlar da mahiyeti ve yönü farklılık arz etmesine rağmen son tahlilde mutlaka “yönetenler ve yönetilenler” bağlamında ortaya çıkmasıdır.

Toplumlarının hayatları çok çeşitli vecheleri olan bir bütündür ve bu vechelerin birbirlerinden iktisadi, siyasi, sosyal vb. adlarla kesin olarak ayrılması mümkün değildir. Siyaset de en geniş anlamda toplumsal yapı içinde ortaya çıkan, orada cerayan eden bir faaliyettir. Bundan dolayı -siyasetin- toplumsal yapının genel özelliklerini taşıdığı ileri sürülebilir.” (Yayla, 1998: 5)

Toplum ve siyasi yapı ile arasında karşılıklı bir etkileşim olduğu ve siyasi sistemin istikrar gösterdiği durumlarda uzun vadede toplumu dönüştürme gücü olduğu da kabul edilmektedir. Toplum (sosyal kurumlar) ile siyasi sistem arasındaki ilişkiyi bir şema ile göstermek mümkündür.

(Kaynak: Atilla Yayla, Siyaset Teorisine Giriş: s.5)

Siyasi sistem şemada gösterildiği gibi, toplum içinde yer alan ve kendi bünyesinde devlet ve hükûmeti de barındıran bir yapıdır. Yine şemadan anlaşılacağı gibi devlet, kolektif siyasi kararların uygulanmasıyla görevli bütün kurumları bünyesinde toplayan bir organdır. Siyasi sistem içinde yer alan siyasi partiler, menfaat ve baskı grupları, seçmenler, hükûmeti ve devleti etkiledikleri gibi bunlardan da etkilenirler. Bu süreç siyasi kültürün başlangıcını teşkil eder. Duverger (1995: 75)'in de belirttiği gibi siyasi kültür aynı zamanda yurttaşlık kültürü olarak da ifade edilebilir.

a. Siyasi Kültür:

Kültür davranışlar, inançlar ve değer hükümleri ile birlikte beliren âdetler, örfler, normlar ve müesseseler muhtevası olarak düşünüldüğünde, sosyal hayat alanındaki yaşayış tarzlarını tanzim ve tayin ederek, insanların neleri yapıp neleri yapamayacaklarını işaret eden hazır bilgiler sunar.” (Nirun; 1991: 53) Buna göre siyasi kültür “Toplum üyelerinin siyasal nesnelere (hükûmet, siyasi partiler, anayasa, meclis vb.) karşısındaki tutum, anlayış ve davranışlarının oluşturduğu bir bütündür” (Eryılmaz 1990: 414-Taşdelen 1997: 163-Turan, 1991: 39) Bir başak tanıma göre de “siyasal kültürden genellikle, kültürün siyasal yönleri anlaşılmalı ve bunların kendi içlerinde bir bütün oluşturduğu düşünülmektedir.” (Duverger, 1995: 88) Bu bütün “Hem siyasal sistemin kolektif tarihinin ürünüdür hem de bireylerin hayat tarihçelerinin bir sonucudur. Yani siyasi kültürün muhtevası bir yandan kamusal olaylara, bir yandan da bireysel tecrübelerle bağlı olarak oluşur.” (Eryılmaz 1990: 415)

Kültür, tariflerinde olduğu gibi, siyasi kültür tanımında da ittifakla kabul edilmiş bir tanım olmakla birlikte, siyasi kültür denildiğinde: “Bazen bir milletin siyasal gelenekleri veya kamu kurumlarına ruh veren özellikleri anlatılmakta, bunun yanında, siyasal hayata damgasını vuran resmî olmayan kurallara, o toplumda hakim olan siyasal ideolojinin dile getirdiği amaçlar da, siyasal kültür kavramı içinde düşünülmektedir. Buna göre siyasal önyargılardan siyasal üsluba, siyasal ruh hâlinde neyin meşru olup neyin meşru olmadığına varıncaya kadar birçok özellik siyasal kültüre atfedilmektedir.” (Sarıbay, 1996: 47)

Her kültürün amacı, bir uyum yaratmak, rol ve davranış modellerinin temelinde yatan norm ve değerleri topluluğun bütün üyelerince edinilmesini sağlamaktır. (Taşdelen; 1997: 161) Bu olgu “ideal kültürleşme” veya arzu edilen bir kültür aktarımı olmakla birlikte, toplumu oluşturan çeşitli kesimlerin değişik tecrübeler geçirmiş olması sebebiyle yani ferdin idrak dünyasının farklılık göstermesinin sonucu olarak aynı toplumda siyasi kültür farklılaşması oluşur.

“Siyasi kültür, siyasi olaylar ve bu olaylar karşısında etkilenen kişilerin davranışları arasında bir köprü olma özelliği taşır. Bu davranışlar da insanların olayları nasıl yorumladıklarına dayanır. Her siyasi olgu, kurum ve olay, kişilerin siyasi kültürü çerçevesinde anlam kazanır.” (Taşdelen, 1997: 164-165)

G. M. Patrick, siyasal kültürün esas itibarıyla dört farklı kavramlaştırmasının bulunduğunu ileri sürmüştür. Bunlar:

- D. Easton'un yapmış olduğu nesnel kavramlaştırma
- G. Almond, B. Powel ve S. Verba'nın psikolojik veya öznel kavramlaştırmaları
- L. W. Pye'in bulgusal kavramlaştırması
- R. R. Fagen ve R. C. Tucker'in içlemsel kavramlaştırmasıdır. (Aktaranlar: Sarıbay, 1997: 47-48-Kasapoğlu: 1996: 119)

Bu dört kategorik kavramlaştırmanın genel özelliklerini açıklayan Sarıbay. (1997: 48-49)'a göre: “Siyasal kültürün “nesnel” kavramlaştırması, siyasal sistem ile uygun olan siyasal kültür arasındaki

ilişki temelinde dayanır. Burada nesnellikten kast bireyleri aşan, bireylerden bağımsız aynı zamanda onları bir arada tutan bir bütünlüktür.” Easton’a göre bu anlamda her toplum amaçları ve varsayımları çok kutsal ve ihlal edilemez olan kendi siyasal-kültürel totem ve tabularına sahiptir. Bunlar tartışma dışı olup belirli saygı gerektirir. Bu çerçevede, siyasal kültür belirli bir düşünme, hissetme ve davranma örüntüsünü amir, inançlar, fikirler, normlar ve değerler dizisidir. Bu kavramlaştırmada birey edilgen bir konuma sahiptir.

Siyasal kültürün psikolojik veya öznel kavramlaştırması nesnel kavramlaştırılmasının tam tersidir. Yani bireylerden bağımsız, onları aşan bir siyasal kültür değil, aksine birey (özne) de temellendirilen bir kültür kavramı söz konusudur. Bu kavramlaştırmaya göre, siyasal kültürden söz ettiğimizde esasen bir siyasal sistemin üyelerinin bilgilerinde, duygularında ve yargılarındaki içselleştirmeye atıfta bulunuyoruz demektir.

Bulgusal (heuristic) kavramlaştırma, bir anlamda görgül bir temellendirmeye dayanır. Buna göre siyasal kültürün ne olduğu ancak araştırma yapılarak bulunur. Yani siyasal kültür bir toplumun geleneklerini, kamu kurumlarının ruhunu, yurttaşlık bağını, kolektif akıl yürütmeyi, liderlerin üslubunu ve toplumsal kodlarını içerir.

Siyasal kültürün içlemsel kavramlaştırmasına göre ise siyasal kültür bireylerin davranışları ile zihin yapılan arasındaki bağlaşılmayı hem açık davranışlar ve bunları yönlendirmede etkili psikolojik etkenlerin tümünü içerir. Yine Sarıbay’a göre: “siyaset biliminde en yaygın kavramlaştırma, bir siyasal sistemin üyeleri arasında siyasete karşı bireysel tutum ve eğilimlerin bir bütünü olarak, siyasal kültürü tanımlayan öznel veya psikolojik kavramlaştırmadır. Ancak, bulgusal (heuristic) kavramlaştırmanın ampirik çalışmaları ön planda tutan ve siyasal kültürü bir siyasal sistemin hem kolektif tarihinin bir ürünü hem de o sistemi meydana getiren bireysel hayat tecrübelerinin bir ürünü olarak gören bakış bütüncü bir yaklaşım olarak önemlidir. Çünkü hem bireye hem de topluma ve tarihine birini diğerine tercih etmeksizin aynı derecede ağırlık tanınması özellikle siyasal kültürün anlaşılması ve açıklanmasında büyük önem taşımaktadır.” (1997:49)

Siyasal kültür, toplumun genel kültürüne bağlı olarak oluştuğu için, her siyasal sistemde, rejime, kurumlara ve bireylerin hareketlerine yön veren bir değerler sisteminin mevcudiyeti kabul edilmektedir. Bununla birlikte toplum hayatında farklı siyasal eğilimlerden de söz edilebilir. Ancak bir toplumda siyasi süreci belirleyen ortak bir siyasi kültürün de varlığından söz etmek mümkündür.

Toplumlar arası farklılıkların varlığına rağmen, bazı araştırmacılar siyasal kültürün ortak özelliklerinden hareketle genellemeler ve sınıflamalar yapmışlardır. Örneğin Almond ve Verba “katılımcı” “uyruk (tabiyet)” ve “yöresel” olmak üzere üç siyasal kültür tipi üzerinde durmuşlardır.

Almond ve Verba’nın tasnifine göre: Halkın büyük bir kesimi, siyasetin karar alma sürecine katılıyor, kendilerini talep etme ve siyasaları belirlemede etkili görüyorlarsa bu tür toplumlarda siyasal kültür katılımcıdır. Katılımcı siyasal kültürde toplum üyeleri sadece sistemin çıktılarına değil aynı zamanda sistemin girdilerine de aktif katılımcı olarak olumlu bir eğilim içindedirler. Örneğin günümüz İngiliz, Amerikan, ve İskandinav ülkelerinin siyasal sistemleri, katılımcı kültür tipine uygundur. Bireylerin büyük bir kısmının kendilerini siyasal sisteme karşı itaat edici ya da edilgen bir ilişki içinde görüyorsa buna teba (uyruk) siyasal kültürü denilmektedir. Doğu Avrupa ülkelerinin siyasal kültürü buna örnek gösterebilir.

Bireylerin kendilerini siyasal sistemle çok az ilişki içinde gördükleri sistemin girdi ve çıktıları konusunda yeterli düzeyde bilgi ve bilinçlerinin oluşmadığı ya da eksik ve belirsiz olduğu toplumlarda

görülen siyasal kültür yöresel olarak kabul edilmektedir. Yöresel siyasal kültürde birey, köy veya kabile grubu ötesinde daha geniş kapsamlı bir siyasal sistemin varlığından ancak belli belirsiz biçimde haberdardır. Uzmanlaşmış siyasal roller yoktur. Bu tip siyasal kültür birçok geleneksel toplumlarda görülmektedir.” (Eryılmaz 1990: 415-417- Sarıbay; 1991: 51- Taşdelen; 1997: 167- Duverger; 1995; 89-90-Altındal, 1982: 17-18)

“Bu siyasal kültür tasnifi daha ziyade bir toplumda hakim olan kültürel yapıya işaret etmektedir. Bir başka ifade ile bunlar ideal tiplerdir. “Hiçbir toplumda bir siyasi kültür tipinin (modelinin) tek başına bulunduğu görülmemiştir. Her ülkenin siyasal kültüründe dinî-mahalli (yöresel), tabiyete dayanan ve katılımcı ögelere rastlamak mümkündür. Örneğin, bir toplumda seçkinler katılımcı bir siyasi kültürün etkisi altında iken, kırsal kesimde hâlâ dinî-mahalli ya da tabiyete dayanan bir siyasi kültür hakim olabilir.” (Taşdelen; 1997: 167)” Her kültür modelinin, bir siyasi yapı tipiyle ilişki hâlinde olduğunu ileri süren Almond ve Verba’nın araştırmalarına göre: “Dinî-mahalli kültür, merkezci olmayan geleneksel yapıya, tabiyet kültürü, otoriter ve merkezci bir yapıya, katılımcı kültür ise demokratik bir yapıya uygun düşmektedir.” (Taşdelen; 1997: 167)

R. Dahl, gelişmiş demokratik yapıların siyasi kültürüne “poliarşi” ismini vermektedir. Ölçeğin değişmesi ve bunun meydana getirdiği sonuçlar - temsili yönetim- daha büyük bir çeşitlilik, bölünmelerin ve çatışmaların artması bir bütün olarak alındığında, modern temsili demokrasileri, hem demokratik rejimlerden hem de daha eskinin demokratik sistemlerinden ayırt etmeyi sağlayan bir siyasi müesseseler kümesinin gelişmesine yardımcı olmuştur. Poliarşinin olabilmesi için hepsinin birden bulunması şartıyla yedi müessesenin mevcut olması gerekmektedir. (Aktaran, Tatar; 1997: 34-35)

Bunlar:

- Seçilmiş görevliler,
- Özgür ve adil seçimler,
- Kapsayıcı seçme hakkı,
- Mevki için yarışma hakkı,
- İfade özgürlüğü,
- Alternatif enformasyon,
- Örgütsel özerklidir

Siyasal kültürün üç yönü olduğu, bir başka ifade ile bireyin siyasal nesnelere karşı tutumunu oluşturmaya katkıda bulunan üç etken olduğunu ifade eden G. Almond’a göre bunlar (aktaran, Taşdelen; 1997: 166)

- Tanıma (bilgi) yönü
- Duygu yönü
- Yargı (hüküm) yönü olarak tasnif edilmektedir.

Siyasi sistem hakkında sahip olunan bilgilerden oluşan tanıma yönü, siyasi liderler ve kurumlara yönelen, şahsi bağlılığa dayanan “duygu yönü” ve siyasi olaylar üzerinde varılan değer hükümlerini içeren hüküm yönü, birey baz alındığında “tutumu”, grup söz konusu olduğunda “zihniyeti” oluşturan faktörler olarak bütünlük ifade eder.

“Bireyin siyasi sisteme karşı tutumu ister bilişsel, ister duygusal, ister yargısal olsun; bu üç etken birbirleriyle bir iç bağa sahiptir. Sistemin bir değerlendirmesini yapmak için şüphesiz onun hakkında

bazı bilgilere sahip olmak gerekir. Bu bilgiler duygularımız tarafından yönlendirilmiş olabilir. Nihayet bilgilerimiz duygularımızı yönlendirmiş olabilir.” (Sarıbay; 1997: 51)

Siyasi kültür toplumun maddi ve manevi ihtiyacından, toplumun genel kültürünün diğer unsurlarından ve evrensel durumlardan, olaylardan büyük ölçüde etkilenir. Siyasi kültürün bir parçası olan siyasi kanaatler siyasi olaylardan ve kurumlardan etkilendiği gibi siyasi olmayan olaylar ve ortamların da siyasi kanaatlerin oluşmasında büyük rol oynadıkları ileri sürülebilir.” Okul, aile, işyeri, çevre ve kitle iletişim araçları gibi unsurlar dolaylı olarak siyasi kanaatleri oluşturabilir. (Taşdelen; 1997: 165) Bunlarla birlikte birey üzerinde etki yapan faktörleri, meslek, gelir, statü, yaş, cinsiyet, eğitim gibi faktörlere bağlı olarak da siyasi kanaatler oluşabilir. Bireylerin siyasi kanaatlerinin benzerliği ve grup üyelerine aktarımı, semboller vasıtasıyla sağlandığından, bir başka ifade ile “semboller bütünleştirici bir fonksiyona sahip oldukları için siyasi kültür bir bakıma siyasi semboller sistemi olarak da kabul edilmektedir.” (Sarıbay; 1997:52)

Kollektif tasarımlar olan semboller “zihni kurgular olarak insanlara anlamlandırma araçları sağladıkları gibi aynı zamanda topluluğun sahip olduğu özel anlamları ifade etmenin de yollarını belirlerler” görüşünde olan Sarıbay’a göre sembollerin yönelmiş oldukları üç amaç vardır. Bunlar:

Bilginin (olayın) özetlenmesi: Toplumsal bir olayı veya kararı tek kelimeyle çağrıştırmak: “24 Ocak”, “12 Eylül” ifadeleri ile çok yönlü ve boyutlu bir olgunun ifade edilmesi gibi.

İletişim Kolaylığı: Mezun olunan okulun yakaya takılan rozeti, siyasi parti amblemi, kılık ve kıyafet vb. semboller birbirini tanımayan iki insanın bile ilk anda iletişim kurmasına vesile olabilir.

Toplumsal/Siyasal Kimlikleri Belirlemek: Milli marşın bayrak töreninin, mili liderin ölüm yıldönümünün/kutlamalarının gördükleri fonksiyonu bu kategoride değerlendirebiliriz. (1997: 52-53)

Buna göre semboller, bireyi yönlendirir ve kollektif ile birleştirir, siyasi yapıyı anlamlandırmayı sağlar. Örneğin “muhafazakar ve liberal “dinci” ve “laikçi”, “solcu” ve “sağcı” vb ayrımlar bu anlamlandırmayı kolaylaştıran yaftalar olarak belirtilebilir. Özellikle Türk toplumunun siyasi kültüründe bu yaftaların tanımadan (anlamadan) tanımlama yaygın fonksiyonuna sahip olduğunu ifade edebiliriz. Nitekim, S. Mardin’e (1990: 142) göre “Türkiye’de geniş kapsamlı bir sosyal reform isteyen kişi, bunu bir din esasına oturtabilirse “solcu” sayılmamakta fakat özel mülkiyetin ve girişimin en ateşli savunucusu din aleyhinde ise “solcu” olmaktadır. Sembollerin bir nevi basmakalıp hükümler olarak fonksiyon icra etmeleri tarihin her döneminde ve bütün toplumlarda görülen bir olgu olmakla birlikte, özellikle günümüzde bilgiye kolayca ulaşma sayesinde etkisinin giderek azaldığı beklenebilir. Çünkü bilgi ile basmakalıp hükümlerin eş zamanlı olarak bir arada bulunamayacağını söylemek mümkündür.

2. Türk Toplumunda Siyasi Kültür

Tarihin kaydettiği en eski (köklü) milletlerin başında yer alan Türklerin bu uzun tarihi süreçte edindikleri tecrübelerinin oluşturduğu Türk kültürünün temel özelliğinin pederşahi bir karakter arzettiği ileri sürülebilir. Nitekim bu “pederşahi” özelliği çok açık bir biçimde Türk siyasi kültüründe görmek mümkündür ve “devlet baba” söylemi bu zihniyetin en özlü anlatımı olarak kabul edilebilir.

“Pederşahi (patriarki), bir hane içinde aile reisinin (babanın) tebası (karısı-çocukları-hizmetkarları) üzerindeki iktidarını ifade eder. Pederşahi anlayışta, babanın-geniş anlamda hükümdarın- otoritesine başta akrabalık olmak üzere yakınlık ilişkileri (sadakat) ve bu ilişkilerin Tanrı’ya gösterileni andırır şekilde aile reisine gösterilen evlat saygı temel teşkil eder.” (Sarıbay, 1998:47)

Türklerin değişik coğrafyalarda yaşamalarına ve farklı “dinlere (demiyet öncesi) ve topluca bir dine (İslama) mensup olmalarına rağmen hatta günümüzde “pederşahi” özelliklerini korudukları (tasıdıkları) söylenebilir. Türk toplumunda “pederşahi” zihniyetin oluşmasını ve bunun sonucu olarak “devletin vatandan (toplumdan) öncelik arzemesi genellikle “yaşama tarzına” bağlanmaktadır.

Niyazi (1993: 30-31)’ye göre “Hint Avrupalı topluluklar “baba” sıfatını vatanlarına verdikleri hâlde, Türkler bu sıfatı devletlerine vermişlerdir. Hint-Avrupalılar yerleşik oldukları veya yerleşik hayatı tercih ettikleri için vatan kutsal kabul etmişlerdir. Oysa Türkler bozkırda yaşayıp ve göçebe olduklarından ve bu yaşam tarzı belli bir disiplini (devleti) gerektirdiğinden Türkler de devlet topraktan daha önemli sayılmaktaydı Toprak (vatan) devlet koruyuculuğunda “ana vatan” olarak ifade edilmiştir.”

Türk toplumunun siyasi kültürü, Türk tarihinden hareketle:

a. Cumhuriyet Öncesi Dönemi

b. 1923-1946 Arası Dönemi

c. 1946-1980 Arası Dönemi

d. 1980 Sonrası Dönemi” biçiminde tasnif edilerek incelenebilir. Anılan dönemlerin siyasi kültür bağlamında anlamlı değişiklikleri ifade ettiği ileri sürülebilir.

a. Cumhuriyet (1923) Öncesi Türk Toplumunda Siyasi Kültür:

Bütüncül bakış açısından hareketle incelendiğinde Cumhuriyet öncesi Türk toplumunda -sosyolojik anlamda bir siyasi kültürün olmadığı ileri sürülebilir. Bu dönemde siyaset dolayısıyla siyasi kültür) genel anlamda verilmiş (doğuyla kazanılan) statü sahiplerinin faaliyetleri olarak tanımlanabilir. (Bu siyasal yapı “teba siyasal kültürüne benzerlik göstermekle birlikte son tahlilde yöneticilerin (hükümdar-padişah) yaşayanlara karşı değil de, normlara (töre-örf) karşı sorumlu olmaları sebebiyle teba siyasal kültüründen ayrıldığını ifade edebiliriz.

Bilindiği gibi, bu dönem Türk yönetim sisteminde “hükümdar-padişah” seçimi pederşahi yapıya uygunluk arz eder. Hükümdar seçilebilmek için öncelikle adayın hükümdar soyundan olması gerekmektedir. Buna göre genellikle vefat eden hükümdarın yaşça büyük oğlu, o yoksa veya reşit değilse yaşça en büyük kardeşi, o da yoksa amcası veya amcasının oğlu seçilirdi.” (Cin-Akgündüz, 1990, c. 1: 53-54) Hükümdarın eylemleri “töre” ile denetlendiği için hükümdar-iktidar-zalim olmamış yerli ve yabancıları tedirgin edici bir militarist diktatörlüğe dönüşmemiştir.” (Tatar. 1997a: 10) Bu özelliklerinden hareketle Türk yönetim sistemini Kafesoğlu, (1986: 253) otoriter devlet demokrasisi olarak nitelendirmiştir. Bu otoriter anlayış kuvvetler ayrılığını (yasama-yürütme-yargı) iktidarın gücünü ve bütünlüğünü bozucu bir faktör olarak telakki ettiği için kişi (hükümdar) merkezli bir siyasi sistem hakimdir. Nitekim, Kafesoğlu (1986: 253)’na göre: “Türk otoriter devlet demokrasisini kuvvetler ayrılığından dolayı iktidar bütünlüğünü parçalayıp dağıtan güçsüz demokrasi” tipi ile de karıştırmamak gerekir.

Atatürk’ün Osmanlı devlet yönetimini “Saltanat-ı Şahsiye” olarak tanımlaması “patrimonyal” devletin belirgin bir yönünü vurgulamakla birlikte, bütüncül bakış açısından hareketle değerlendirdiğimizde bu tanımlamanın daha ziyade “siyaseten” yapılmış bir tanımlama olduğunu söylemek mümkündür.

Heper (1983: 239)’e göre. “Patrimonyal devlette yöneticiler bir ölçüde de olsa bazı gereklere uymak zorundadırlar. Örneğin, Osmanlının hisbe” kurumu, padişaha kullarının genel esenliğini

gözetmek görevini yükler. Atatürk patrimoniyal yönetimin sadece bir boyutunu-kişisellik boyutunu vurgulamıştır.”

Türk toplumunda sosyolojik anlamda siyasi kültürün oluşmasının (yani yönetilenlerin de bu olguya dahil edilmelen) “1945 yılından sonra gerçekleştiği ileri sürülmüştür.” (Köktaş, 1997. 191-Doğan 1991 148-150)

Turan (443)’a göre: “Osmanlı döneminde ulusal siyasal yaşam sınırlı bir varlığa sahipti ve olduğu kadarıyla imparatorluk merkezinde cereyan ediyordu. Taşrada, ulusal hayatın en güçlü belirtisi vergi ve asker toplanmasıydı. Bunlar dışında siyaset yönetilenleri yakından ilgilendiren bir olgu olarak görülüyordu.” “Merkez-çevre” kavramlaştırması ile benzer görüşleri ifade eden Mardin (1985: 167-195)’e göre: “Merkez (yönetenler) ile çevre (yönetilenlerin) kopukluğu Cumhuriyet döneminde de devam etmiş, hatta bu kopukluk çok partili dönemde de varlığını korumuştur ve Cumhuriyet Halk Partisi “merkezi,” Demokrat Parti “çevre”yi temsil etmiştir.” “Merkez- çevre” kavramlaştırmasının Türk siyasal hayatını açıklayacak bir anahtar kavram olduğunu ileri süren Mardin’den hareketle Cumhuriyet öncesi Türk toplumunda siyasi kültürün büyük oranda “teba siyasi kültür tipinin” özelliklerine sahip olduğu ileri sürülebilir. Daha sonraki dönemlerde de bu olgunun izlerini müşahede etmek mümkündür.

b. 1923-1946 Dönemi

Türk toplumunda (Osmanlı Devleti’nde) Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) fermanları ile ilan edilen “Batılılaşma” hareketi 1920’lerden sonra yani Cumhuriyetle birlikte bir devlet siyaseti (politikası) olarak topyekün kültürel değişimi hedeflemiştir. Bu gerekçeyle yapılan değişikliklere örnek olarak:

- Hilafetin ve şeyhülislamlik makamının kaldırılması (1924)
- Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun kabulü ile medreselerin kapatılması (1924)
- Tekke ve zaviyelerin kapatılarak tüm faaliyetlerinin yasaklanması
- Harf inkılabı ve anayasadan “İslam dinî” ibaresinin kaldırılması (1928)
- Ezanın ve kametin Türkçeleştirilmesi (1932)
- Hafız, ağa, şeyh, molla, efendi, paşa gibi lakab ve unvanların kullanılmasının yasaklanması (1934)
- Hafta tatilinin cuma gününden pazara çevrilmesi (1935)
- Laiklik kavramının anayasa maddesi hâline getirilmesi (1937) verilebilir.

Bu yasal düzenlemeler, Köktaş (1997: 180)’a göre: “Cumhuriyetin kurulmasından sonra kesin bir tutumla laik bir devlet ve seküler bir toplum oluşturma (yaratma) çabası” olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla, millet (ulus) temelli bu devlet anlayışında tebalıktan yurttaşlığa, itaatçi (edilgen) siyasi kültürden, katılımcı (etkileyen) siyasi kültüre geçişin hedeflendiği söylem olarak ifade edilmiştir. Ancak bu “Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir.” prensibinde anlatımını bulan bu anlayış pratikte “toplumu düzenleme” biçiminde tezahür etmiştir.

Mardin (1985: 138)’in de ifade ettiği gibi, “ Yasalar koyarak tepeden inme bütünleştirmeyi sağlamak Osmanlı yöneticiliğinin temelinde bulunan bir davranıştı. Kemalizmin karakteristik özellikleri de, toplum konusunda ki bu görüşün ağır bastığını gösterir.

Dolayısıyla 17 Kasım 1924 tarihinde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (Partisi) kuruluş gerekçesini “Birkaç kişinin oligarşik gayelerine karşı koyarak ferdi hürriyetleri korumak”

(Karpas, 1996: 59) olduğunu ileri sürmüştür. Nitekim Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (Partisi) etrafında toplanan muhalefet “tehlikeli” görülerek parti 1925’te kapatılmıştır. Karpas (1996: 60)’a göre “Bu dönem şahıslar arası mücadele (iktidar kavgası) dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu olgunun “pederşahi” kültürün bir yansıması sonucu oluşan Türk devlet geleneğinin anti-muhalefet anlayışına denk düştüğü ileri sürülebilir.

“Dünden bugüne Türk siyasal hayatının en belirgin özelliği devletin merkeziliği ve başında bulunanların mutlak otoritesidir. İslam öncesinde toplumda önem verilen iki kurum din ve devlet iç içedir, çoğu kez temsili hükümdarın şahsında birleştirilmiş durumdadır. Bu yüzlerce yıl sonra Selçuklu ve Osmanlılarda ve şekil değiştirmiş olarak Cumhuriyet döneminde de bir kültür kodu olarak devam etmiştir. Yani devletin önceliği ve mutlak otorite prensibi hakim anlayıştır.” (Aydın, 1997, 178) Bu anlayışa uygun olarak Cumhuriyetin kurucusu Atatürk’ün cumhurbaşkanlığı süresi vefatı ile sona ererken İsmet İnönü partinin (CHP) değişmez başkanı olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla otoriter ve merkezci yapısından hareketle 1920-1946 döneminin siyasal kültürünü de “tabiyet kültürü” olarak tanımlamak mümkün olmakla birlikte bu dönemin siyasal kültür bağlamında karakteristik özelliği Türk toplumunda “muhalefet” anlayışının doğmasına ve gelişmesine zemin hazırlamış olmasıdır. Cumhuriyet öncesi Türk toplumunun “din” (töre-örf) merkezli bir sosyal yapıya sahip olması (Bu yapının teorik İslam’a uygunluğu ayrı bir konudur.) yani dinin iktidarı (devleti) devletinde dinî meşrulaştırması sonucu Türk toplumunda muhalefet anlayışının gelişmediği söylenebilir.

Cumhuriyet öncesi dönemde “Devlet meşruyetini dinî tasdikten almakta buna karşılık Din (İslamın sunni yorumu) devletçe desteklenerek devlet dinî modeli varlığını sürdürmüştür. (Türköne, 1994: 7-8, Turan, 1991: 52) Dolayısıyla sunni yorumun-geleneğin kim iktidardaysa ona meşruluk verme eğilimi Cumhuriyet dönemine kadar Türk tarihinde din-devlet kutuplaşmamasının sebebi olarak kabul edilebilir.

Cumhuriyet yönetiminin, geleneksel yapının dışına çıkarak dinî kontrol etme yerine, dine (dinî hayata) aşırı müdahale etmesi daha açık bir ifade ile dinin sosyal boyutunu iptal etmek istemesi çevreyi kontrol edenlerin muhalefetini doğurmuş ve bunun sonucu olarak “devletin meşruyeti” tartışma konusu olmuştur. Böylece merkez- çevre” ayrışması somutlaşmıştır. Buna göre Cumhuriyet dönemi Türk siyasal kültüründe “Din” merkezi bir konuma sahip olarak hem “çevrenin hem “merkezin siyasalarını belirlemede temel referansları olmuştur. Nitekim merkez geri kalmışlığı dine refere ederken, “çevre” kurtuluşu dinde görmüştür. Bir başka ifade ile çevrenin (sosyal, siyasal, ekonomik vb.) kayıplarını ve taleplerini “dinî söyleme” büründürerek ifade ettiği söylenebilir. Merkezin tanımlamasının aksine çevrenin din (din devleti) talep ettiği söylenemez. Türköne (1994: 10)’nin de belirttiği gibi: “Talep edilen devletin din sahibi olmasıdır.” (Türk tarihi bir bütün olarak değerlendirildiğinde “din devleti olmadığı her zaman devletin dinden önce geldiği gözlemlenebilir.) Nitekim bu durum Türk toplumunun din anlayışıyla da uygunluk arz ettiği ileri sürülmüştür.” İslamın sunni (ehl-i sünnet) yorumu itaat merkezli bir anlayış olduğu için şii (İran) yorumun aksine bağımsız bir dinî örgütlenmeye, dolayısıyla muhalif bir tutuma yani devlet karşıtı bir tutum takınmasına engel teşkil etmiştir.” (Sarıbay, 1997: 67)

Bir başka tesbite/izaha göre de “Sünni İslam sürekli olarak devlet içinde yer aldığı ve dolayısıyla düşünce planında muhalefet olarak hiçbir tarihsel tecrübe yaşamadığı için korkulan biçimde bir karşı ideoloji olmamıştır. Bir de buna sunniliğin katoliklik ve şiiilik gibi kutsal dinî otorite (yaşayanlar için de) kavramına sahip olmaması ve dolayısıyla Müslümanları tek dinî otoritenin yönlendirmemesini de eklemek gerekir.” (Köktaş, 1997.188)

Türk toplumunda 1923-1946 yılları arasında katı laiklik uygulamalarının en önemli sebebi olarak “pozitivist bakış açısıyla yeni bir toplum (kültür) oluşturma ve dinin bu yapıya engel olacağı düşüncesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Buna 1937’de laiklikle ilgili meclis görüşmelerinde hükümet adına konuşan İçişleri bakanı Şükrü Kaya’nın şu görüşleri misal verilebilir. “Laiklikten maksadımız dinin memleket işlerinde müessir ve amil olmamasını temin etmektir. Bizce laikliğin çerçevesi ve hududu budur. Biz diyoruz ki dinler vicdanlarda ve mabetlerde kalsın. Maddi hayat ve dünya işlerine karışmasın. Karıştırmıyoruz ve karıştırmayacağız.” (Aktaran: Köktaş, 1997: 181-182)

Yine Atatürk’ün “Türkiye Cumhuriyeti, şeyhler, dervişler ve tarikat üyeleri memleketi olamaz. Doğru ve gerçek yol medeniyet yoludur. İnsan olmak için onun emrettiği ve istediklerini yapmak yetisir...Tekkenin amacı halkı uyutmak ve aptallaştırmaktır.” (Aktaran, Jaschke, 1972.36)

Bu ifadeler ve uygulamalar göstermektedir ki, bu dönemde laiklik, devletin din karşısındaki tutumunu belirleyen bir hukuki düzenlemeden ziyade genel bir dünya görüşü veya ideoloji olarak anlaşılmıştır. Laikliğin bu tarzda anlaşılmasının ve uygulanmasının belli bir amacı olduğunu ileri süren Toprak (1986: 360-361)’a göre “Kemalist elitin bu tutumu Türk toplumuna vermek istedikleri yön açısından son derece geçerli nedenlere dayanmaktadır. Laik bir programın Cumhuriyet kurulduktan hemen sonra uygulanmaya konulması, Kemalist devrimler açısından dinin bir tehlike sayılmasından dolayıdır. Yani laikliğin çok katı bir biçimde uygulanmasının nedeni İslamiyet’in bir karşıt ideoloji olarak görülmesindedir. Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarındaki devrimlerin çoğu yasal değişiklikler yerine Türk toplumundaki değerler sistemini değiştirmeye yöneliktir.”

Bir başka açıklamaya göre de “Türk toplumunda uygulanan laiklik sosyal- kültürel bir hareket olmaktan ziyade siyasal bir harekettir ve gerisinde siyasal tercihi olan yönetici aydın zümresi bulunmaktadır.” (Köktaş, 1997: 184)

Ancak cumhuriyet yönetimi ortadan kaldırdığı kurumların ve örgütlenmelerin doğurduğu boşluğu dolduramadığı için Türk toplumunda kültür farklılaşmasının (ayrışmasının) meydana geldiği ileri sürülebilir. Bunun siyasi kültüre yansımaları merkez- çevre kopukluğunu artırıp siyasetin çatışmacı bir karakter kazanmasına yol açması olarak nitelendirebiliriz. Bu olgunun Atatürk’ün ölümünden sonra daha da hızlandığını ifade etmek mümkündür. Nitekim 1946’da çok partili hayatla birlikte çevrenin siyasal muhalefeti meşru zeminlerde kendisini ifade etme imkanına kavuşmuştur.

c. 1946- 1980 Dönemi

1945 yılından sonra dünyada, artan demokratik eğilimler sonucu Türkiye’de çok partili siyasi sistemi tercih etmiştir. Bunun sonucu olarak, CHP içinden bir grup milletvekilinin girişimiyle 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti kurulmuştur. Ancak daha önceki dönemde uygulanan “katı laik” uygulamaların beklenenin aksi yönünde bir gelişmeye sebep olduğu ve bunu da “din üzerinde düşünme” olarak ifade etmek mümkündür. Bunun sonucu olarak Turan (1991: 57) in da ifade ettiği gibi “İslamın, yalnızca bir tapınma ve inanç olmadığının anlaşılması, yani siyasal, ekonomik ve toplumsal davranışa yön veren bir hayat tarzı olarak algılanması dinin siyasal kültürü etkilemesini sağlamıştır.”

“Nitekim daha 1945’te İnönü’nün çok partili hayata geçileceğini açıklaması ve bunun beraberinde getireceği oy rekabetinin CHP’yi dine karşı tutumunu yeniden gözden geçirmeye zorladığını ileri süren, Ahmad’a göre “Siyasi rekabetin başlamasıyla birlikte CHP popülaritesini artıracığı ve kendi lehine seçmenleri etkileyeceği umuduyla dine ödünler vermeye başladı. Bu endişeler sonucu olarak devrin

hükûmeti, 1947'den sonra din (Müslümanlar) lehine bir takım düzenlemelere başladı. Bu uygulamalar “katı laiklik” uygulamalarının tavizi olarak ifade edilebilir.” (Aktaran, Köktaş, 1997: 189) Bu tavizleri:

- Hacılar için döviz temini
- İlkokullarda seçmeli olarak din derslerinin okutulması
- İmam-hatip kurslarının açılması
- Ankara Üniversitesine bağlı olarak ilahiyat fakültesinin açılması
- Din adamlarının denetiminin Diyanet İşleri Başkanlığı'na aktarılması - 25 yıl sonra 20 Türk büyüğünün/evliyanın türbesinin ziyarete açılması
- 1950 seçimlerine eski bir medreseli olan Şemseddin Günaltay'ın başbakanlığında gidilmesi olarak tasnif etmek mümkündür.

Bütün bu tavizlere rağmen 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde CHP'nin 69 milletvekiline karşılık DP 408 milletvekili ile 27 yıllık CHP iktidarını sona erdirmiştir. DP'nin başarısını Mardin (1985: 143) çevre kültürüyle özdeş bir kuruluş olarak görülmesine bağlamıştır. Demokrat Parti'nin başarısını benzer bir görüşle açıklayan Boran'a göre de “İslamiyeti ve kırsal (köylü) değerleri küçümsememesi DP'yi başarılı kılmıştır. (Aktaran, Mardin, 1985: 143) Bu görüşlerden hareketle DP'nin başarısını dinin toplumsal rolü ve işlevi konusunda CHP'ye nazaran daha inandırıcı olan DP'nin laiklik taraftan olmasına rağmen seçimleri -büyük farkla kazanması öncelikle tepkisel olarak açıklanacağı gibi, seçmenin mesajın kaynağına olan güveni olarak da ifade etmek mümkündür.

Nitekim Köktaş (1997: 190)'in de ifade ettiği gibi “Bir kuşak süren bürokratik despotizm sicili, birkaç ödünle temizlenemezdi. Aksine bu ödümler, bu kadar uzun süre militan laisizmle özdeşleştirilen CHP'lilerin içtenliği konusunda halkı kuşkuya düşürerek güvensizliğin doğmasına yaradı. 1950 seçimlerinden önce CHP'liler ödün verirken DP'liler sadece söz verebiliyorlardı fakat kazanan DP oldu.”

Türk siyasal kültüründe iki farklı geleneğin başlatıcısı olan CHP ve DP'yi “laiklik” bağlamında değerlendiren Ögün (1995: 102-103)'e göre “CHP geleneği üzerinde biçimlenen Kemalist siyasal-kültürel miras, dinsellikten uzak yerlici-ulusçu ve minimalist bir modernleşmeyi-batılılaşmayı savunan bir çizgiyi Türk merkez solunun hakim teması hâline getirmiştir. Buna mukabil DP geleneği üzerinde yükselen Kemalist siyasal- kültürel miras ise kontrollü dinsellikle birleştirdiği yerlici, ulusçu ve yine minimalist bir modernleşmeyi-batılılaşmayı savunan bir çizgiyi Türk merkez sağının hakim teması kılmıştır.

Buna bağlı olarak, Türk siyasal kültürü uzun yıllar iki kutuplu (sağ-sol) olarak algılanmıştır. DP'nin siyasi iktidarına tepki burokrasiden gelmiş ve 1960 ihtilali ile DP siyaset sahnesinden silinmiştir. Siyaset etimolojik anlamına uygun olarak “siyaseten katl” (idam cezası) anlaşılmış, Başbakan A. Menderes ve iki bakan F. R. Zorlu ile H. Polatkan idam edilmiştir. Bu olgu Türk toplumunda bir başka iktidarın varlığını da ortaya çıkarmıştır ki bunu kısaca “sosyal iktidar” veya “bürokratik iktidar” olarak tanımlayabiliriz. 1960'tan sonra kurulan hükûmetlerin politikalarında/uygulamalarında sosyal iktidar la uyum içinde olmaya dikkat ettiklerini söylemek mümkündür. Bir başka ifade ile “sosyal iktidarın siyasi iktidar üzerindeki etkisine bu dönemden sonra seçilen cumhurbaşkanlarının kimlikleri ve seçilme biçimleri” (Özdemir, 1989; 95-195) misal gösterilebilir.

Buna rağmen Türk toplumunda DP iktidarı döneminde, sosyal alanda yaşanan “dinî serbestlik” ekonomik gelişmeyle desteklendiği için DP çizgisindeki partilerin askeri müdahaleler sonrasında yapılan ilk seçimlerde “hükûmet” olmalarının sebebi kabul edilebilir Nitekim 1960 ihtilalinden sonra

-CHP'ye rağmen- AP, 1980'den sonra ise MDP'ye rağmen ANAP birinci parti seçilmiştir. Bu olguda din kadar "maddi refah" - ekonomi unsurunun da çevre-halk katında belirleyici olduğu söylenebilir.

Farklı (eleştirel) bir bakış açısıyla durumu değerlendiren Yücekök, (1937: 45)'e göre "Demokrat Parti alt tabakalar (halk-çevre) için yarattığı nisbi refah ile büsbütün benimsenmiş ve ekonomik bakımdan yüzü gülen halk yığınları durumlarındaki değişikliği "frenk meşreb" ve "gavur" olmayan, aksine kendilerinden olan siyasal kadroların iktidarda oluşuna bağlamışlardır." Buradan hareketle CHP'nin ideolojisinin halk katında, genel anlamda tutunamamasının temel sebebi olarak "katı laiklik uygulamaları kadar, maddi refahın yaygınlaştırılmaması olduğu ileri sürülebilir. Bu olgu, yani halk katındaki hoşnutsuzluğun ekonomik boyutu doğru tespit edilemediği için siyasal-sosyal-kültürel düzenlemelelerin yerleşmemesi/tutunamaması CHP'ce dine bağlanmış ve halkın (dinî, siyasal, kültürel, ekonomik, statü vb.) kayıplarının giderilmesi talepleri -irtical faaliyetler olarak bastırılmak istenmiştir. Köktaş (1997: 196) DP'nin İslamî (dinî) bir toplum projesi, siyasal ideoloji temeli olarak işlememesi ve laikliği kategori olarak reddetmemesine (CHP'nin laiklik uygulamalarını eleştirmiştir.) rağmen halkın desteğini kazandığı görüşünden hareketle de DP, AP ve ANAP'ın seçimleri kazanmasında "din/dindarlık" talebinin, tek belirleyici faktör olmadığı ileri sürülebilir.

1950- 1970 yılları arasında yaşanan ekonomik gelişmeden bütün kesimlerin faydalandığını ve buna bağlı olarak dinî çevrelerin AP'yi desteklediklerini öne süren Yücekök (1997. 44-45)'e göre "1965'ten sonra kapitalist kalkınma gerçek sonuçlarını vermeye başlayınca artık AP'nin bir DP olmadığı da anlaşılmıştır. Bunu herkesten önce teşhis eden küçük tacir, çiftçi ve esnaf olmuştur ve bunlar AP iktidarının son yıllarında kendilerini mağdur ettiklerine inandıkları için yeni bir siyasi oluşuma yönelmişlerdir. MNP/MSP büyük oranda bu kesimlerden destek görmüştür."

Nitekim bu gelişme günümüzde ekonomik alanda KOBİ (Küçük-orta boy işletmeler)-HOLDİNG çekişmesi olarak tanımlanmaktadır. Bir başka ifade ile ekonomi temelli çevre-merkez çatışmasının siyaseti belirlediğini söylemek mümkündür.

Türkiye'de 1950-1970 yılları arasında sosyal değişme (nüfus artışı, sanayileşme, köyden-kente göç, okullaşmanın/egitimin artması, kitle iletişim araçlarının artması/yaygınlaşması, işçilerin sendikal örgütlenmeleri, yurtdışına (Avrupa'ya) işçi göçü vb) ve dünyadaki gelişmeler (Nato ve Varşova Pakti eksenli ikili yapılanma, soğuk savaş taktikleri, öğrenci hareketleri-68 kuşağı hareketi vb.) sonucu Türkiye'de siyaset daha geniş kesimlerin uğraş alanı veya kendilerini/taleplerini ifade aracı olarak görülmeye başlanmıştır. Katılımcı siyasal kültür tipine denk düşen bu idrak değişiminin, Türkiye'nin kendine has özellikleri nedeniyle kurumlaşamadığını söyleyebiliriz. Çünkü, siyasi tercih farklılığı, ayrımcılık olarak algılandığı için siyasi mücadele ötekini yok edilmesi olarak anlaşılmıştır. Bunun sonucu olarak siyasi mücadele, silahlı mücadeleye dönüşmüştür. Mücadelenin kültürel altyapısı "irticacı(dinci)"- "baticı (gavur)" kavramları (kendi bünyesinde birçok farklı nitelendirmeleri de barındırarak) etrafında suçlayıcı/dışlayıcı bir fonksiyon ifa ettiğinden, siyasi mücadelenin silahlı mücadeleye dönüşmesini kolaylaştırmıştır.

Siyasi partilerin gençlik kollarının daha ziyade üniversitelerde örgütlenmesi ve öğretmen yetiştiren okulların siyasetten en fazla etkilenen okulların başında yer alması sonucu siyasi bilinçlenme daha alt eğitim kurumlarına (lise-ortaokul) ve daha geniş gençlik kesimine hızla yayılmıştır. Buna bağlı olarak çok genel anlamda:

Sağcı (Milliyetçi-İslamcı vb.) Öğretmenler, ÜLKÜ-BİR (Ülkücü Öğretmenler Birliği), Solcu (Sosyalist, Devrimci, Sosyal Demokrat vb.) öğretmenler TÖB-DER (Devrimci Öğretmenler Birliği) adı

altında örgütlenmiş ve böylece eğitim kurumları, siyasi, (silahlı) mücadele ve propaganda yerlerine dönüştürülmüş, Türk siyasal kültüründe mevcut kültüründe mevcut olan tepkici/çatışmacı yapı pekiştirilmiştir.

1980 öncesi yaşanan siyasi istikrarsızlık, siyasi otorite boşluğu ve keyfi uygulamalar, memur, öğretmen sürgünleri sonucu daha geniş kesimleri siyasi organizasyonlara katılmaya zorunlu kıldığı ileri sürülebilir.

Nitekim ÜLKÜ-BİR üyesi ülkücü öğretmenlerin MHP, buna karşılık TÖB-DER üyesi öğretmenlerin ise CHP taraftarı oldukları sosyolojik olarak ifade edilebilir. Türk siyasal hayatında “gençlik-öğrenci” merkezli siyasal İslamcı örgütlenmelerin 1980 sonrası geliştiği (büyüdüğü) ileri sürülebilir. Bu sürecin oluşumunda ve hızlanmasında tarihi, kültürel ve ekonomik temelleri olmakla birlikte, pratik olarak iki faktörün belirleyici olduğu ileri sürülebilir. Bunlar:

- 1979 İran İslam Devrimi (dış faktör)
- 1980 Askeri müdahalesi (iç faktör) dir.

Turan (449)’a göre “Siyasal kültürün oluşumuna/değişimine birçok faktör etki edebilir. Demografik değişmelerin, kuşakla ilgili değişmelerin, iktisadi ve diğer alanlarda meydana gelen değişmeler siyasal kültürün değişmesine yol açtığı gibi siyasal otoritenin izlediği bilinçli siyasaların sonucunun da bir değişmesi olabilir. Değişmeyi zorlayan bazı dürtüler ülke içinden bazıları ise ülke dışından kaynaklanabilir.” Çalışmamızın “dinî kültür” bölümünde ayrıntılı olarak belirttiğimiz gibi 1980 yılına kadar Türkiye’de dinin idrak ediliş tarzında geleneksel din anlayışından modernist din anlayışına doğru bir değişiklik olmakla birlikte, dinin siyasallaşma/devletleşme talebinin gündem oluşturmasının 1980 sonrası bir olgu olduğu ileri sürülebilir.

d-1980 Sonrası

1980 dönemini, siyasal kültür açısından önemli kılan olgu 12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) ülke yönetimine el koymasıdır. Ülkeye çeki düzen vermek amacıyla (gerekçesiyle) yönetime el koyan TSK’nin öncelikli hedefleri 16 Eylül 1980 tarihinde Devlet Başkanı (Genel Kurmay Milli Güvenlik Konsey Başkanı) Orgeneral K. Evren’in yaptığı basın toplantısı ile şu şekilde ilan edilmiştir:

- Milli birliği korumak,
- Anarşi ve terörü önleyerek, can ve mal güvenliğini tesis etmek,
- Devlet otoritesini hakim kılmak ve korumak,
- Sosyal barışı, milli anlayış ve beraberliği sağlamak,
- Sosyal adalete, ferdi hak ve hürriyetlere, insan haklarına dayalı laik cumhuriyet rejimini işler hale getirmektir.

- Makul bir sürede, yasal düzenlemeleri tamamladıktan sonra (yeni anayasa yapılarak) sivil idareyi tesis etmek,

Bu amaçlara ulaşmada “Atatürk ilke ve İnkılapları” ölçü alınacaktır.” (1981:179-80)

TSK’nin yönetime el koymasının sebebi çok yönlü olarak araştırılması gereken bir olay olmakla birlikte araştırmamız çerçevesinden hareketle “dinin siyasallaşmasını önlemek” ve etkisini kaybeden devlet ideolojisine/Kemalizm’e fonksiyonellik kazandırmak olduğu ileri sürülebilir. 1970’li yılların

sonuna doğru Türk toplumunun bütün kesimlerini tehdit eden “anarşi ve terör eylemlerinin” zamanla sosyal dokuyu tahrip ettiği, bu anlamda dinî anlayış (mezhep) farklılıklarının adeta din farklılığına dönüştüğü ve dolayısıyla ülkenin bütünlüğünü bozmayı ve laik rejimi tehdit ettiği (mevcut rejimi değiştirme konusunda sosyalizm ve siyasal İslamcılığın örtüştüğü de göz önüne alınarak) TSK tarafından ifade edilmiştir. (1981: 187) Nitekim anarşinin (terörün) öğrenci ve işçi merkezli bir siyasal hareket olmaktan çıktığı, din temelli bir harekete dönüştüğüne Kahramanmaraş (22-26 aralık 1978) ve Çorum (4 Temmuz 1980) olayları (Bu illerimiz “Alevi-Sünni” yoğun nüfusa sahip olmaları ve genel olarak alevilerin solcu, sünnilerin sağcı olmaları dolayısıyla, onların benzer özellik taşıyan yerlere dolayısıyla bütün ülkeye yayılabileceğinden hareketle) örnek gösterilmiştir. Milli Selamet Partisi (MSP) nin 6 Eylül 1980’de Konya’da “Kudüs’ü Kurtarma Günü” adı altında düzenlediği miting ve bu mitingde atılan slogan ve taşınan pankartlar (Ya şeriat Ya ölüm, laiklik dinsizliktir, islam ümmeti şeriat devleti-anayasa Kur’an) TSK’ce irticanın kuvvet gösterisi” olarak tanımlanmış ve Türkiye’de de İran’a benzer bir İslam devrimi gerçekleşebilir mi endişesine yol açmıştır.” (1981: 187) Bu endişeler TSK’nin yönetime el koymasının başlıca nedeni olarak kabul edilebilir. Nitekim TSK’nin yayınladığı ilk bildiri de bu olgu çok net olarak ifade edilmiştir.

“Türkiye Cumhuriyeti Devleti dış ve iç düşmanların tahriki ile varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik, fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir. Yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğince artırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür. Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek sistemli bir şekilde devletin bütün kurumlarına yayılmışlardır.” (1981:193) Dolayısıyla milli birlik ve beraberliğin ancak “Atatürkçü ideoloji” ile sağlanabileceği ifade edilmiştir. “Yeni Atatürkçülük” olarak tanımlanabilecek bu ideolojinin topluma yerleştirilmesi ve yaygınlaştırılmasında (Atatürk dönemi uygulamalarının aksine) Osmanlı geleneğine uygun olarak dinin tarihi misyonuna yani dinin meşrulaştırma gücüne müracaat edilmiştir.

Turan (1992: 58)’ın da ifade ettiği gibi “Bu dönemde de devlet yöneticileri, dinî kendi politika ve eylemlerine yön veren, temel teşkil eden bir güç olarak görmemekle birlikte, ona (dine) yararlı ya da gerekli görüldüğünde devlet amaçları için harekete geçirilebilecek bir kaynak gözüyle bakmaya devam ettikleri anlaşılmaktadır.” Atatürk “Cumhuriyeti ve laik rejimi milliyetçilik ideolojisi ile meşrulaştırmayı ön gördüğü için “Türk milliyetçiliği” Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin resmî ideolojisi olarak kabul edilmiş ve toplumsal hayat buna uygun olarak düzenlenmiştir. 1970’lerden itibaren milliyetçilik akımının “pozitivist-laik ve Batıcı karakterinden uzaklaşması” (Doğan, 1991: 152-153) yani “Türk İslam Ülküsü” merkezli bir dinî görünüm kazanması sonucu oluşan “resmî ideoloji” yokluğu 12 Eylül müdahalesini yapanları bu paralelde, toplumun tümünü kuşatacak yeni bir milliyetçilik tanımlamasına sevk ettiği söylenebilir. Nitekim “Atatürk Milliyetçiliği” olarak ifade edilen bu anlayışla devlet otoritesinin tesisine engel teşkil eden iki tehlikenin ortadan kaldırılmasının hedeflendiği ileri sürülebilir:

- Dinin siyasallaşmasını önlemek,
- Dinden de faydalanarak komünizmle mücadele etmek,

“Cumhuriyeti koruma ve kollama adı altında yapılan, askeri müdahalenin uygulamaları, daha geniş bir perspektiften değerlendirildiğinde toplumsal hayatı yeniden düzenlemeyi hedeflediği ileri sürülebilir. Bu gaye ile yapılan 1982 Anayasasında yer alan, din ve siyasetle ilgili düzenlemelere örnek olarak: (Daha sonra bazı kısıtlamalar kaldırılmıştır.)

- Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin ilk ve orta öğretimde zorunlu olarak okutulması
- Diyanet İşleri Başkanlığının görevlerini laiklik ilkesi doğrultusunda yerine getirmesi

-1980 öncesi faaliyet gösteren siyasi partilerin kapatılması ve yöneticilerine siyaset yapma yasağının getirilmesi

- Yeni kurulan siyasi partilerin Milli Güvenlik Konseyinin onayına sunulacağını

- Siyasi partilerin örgütlenmelerinin yeniden düzenlenmesi, buna göre, partilerin Kadın ve Gençlik Kolları kurmaları, vakıf, dernek, sendika, meslek kuruluşlarıyla siyasi ilişki ve iş birliği içinde olmaları ve bunlardan maddi yardım almaları, ayrıca devlet memurları ve öğrencilerin üye olmaları yasaklanmıştır.

Ayrıca “kanuni engel” olmamasına rağmen siyasi parti sayısının azaltılması öngörülmüş, böylece “etnik” ve “din” temelli siyasi oluşumların ve koalisyon hükümetlerinin engellenmesi hedeflenmiştir. Nitekim 1983 yılında yapılan genel seçimlere ANAP (Anavatan Partisi) HP (Halk Partisi) ve MDP (Milliyetçi Demokrasi Partisi) nin katılması uygun görülmüştür.

Bu siyasi partileri değerlendiren Tanör (1997: 56)’e göre “ANAP merkez sağın, HP merkez solun temsilcisi olarak kabul edilirken MDP “devlet partisi” olarak değerlendirilebilir

Benzer bir değerlendirme yapan Doğan (1990: 151)’a göre “1983 seçimlerine katılan partilerin yapılanmaları, özellikle de genel başkanlarının kimlikleri göz önüne alındığında 1983 seçimleri “icazetli demokrasi deneyi” olarak tanımlanabilir.

“Atatürk Milliyetçiliği” bağlamında 12 Eylül politikalarını “din-siyaset” ilişkisi açısından değerlendiren Kalaycıoğlu (48-185)’na göre “İslam siyasal otoriteye ve lidere sadakat ve itaatın temelini oluşturacak biçimde kullanılmaya başlanılmıştır. Devlet başkanının (K. Evren) bir “müftüyü” aratmayacak yorumlarla halka doğru yolu göstermek için dinî kullanmaya başlaması din ve ahlak derslerinin ilk ve orta öğretimde mecburi ders olarak okutulması ve siyasal itaat için halka din telkini sistematik bir uygulama olarak 1980’den sonra yoğun bu çimde kullanılmaya başlanmış ve devlet desteğinde tarikat ve dinî grupların çeşitlenmesine (artmasına) müsaade edilmiştir.”

Bu görüşlere paralel olarak 1983 seçimlerinde tek başına iktidara gelen ANAP’ın bu uygulamaları daha da artırarak devam ettirdiği ileri sürülebilir. Başta ANAP lideri T. Özal olmak üzere partinin yönetici kadrolarının dinî çevrelerde meşruiyet problemleri olmamaları siyasal otoriteye güveni pekiştirdiğini söylemek mümkündür. ANAP hakkında siyasal/sosyolojik bir tahlil yapan Göle (1986: 517) “Modern muhafazakarlar” veya İslamcı mühendisler olarak tanımlanan ANAP yöneticilerinin piyasa değerleriyle İslamcı muhafazakarlık değerleri arasında bir sentez oluşturduğunu ileri sürmüştür.” Gerçek 12 Eylül’ün “din politikaları” gerekse ANAP’ın uzun süren fiili iktidarı (1983-1991) ve T. Özal’ın cumhurbaşkanlığı (1991-1993)nin en önemli siyasal-sosyolojik sonucunun Türk toplumunda yönetici sınıfın homojenliğini “parçalanması” olduğunu söylemek mümkündür.

“1980’lerde merkez artık Kemalist türdeşliğini tamamen yitirmiştir. Merkeze Kemalizm’e olan bağlılığı son derece şüphe götürebilecek çok sayıda grup dahil olmaya devam etmiştir. Özellikle politik yükselme çizgisi ya milliyetçi ya da İslamcı-muhafazakar veya kısaca non-Kemalist çizgi olabilmiştir. 1950 öncesinde kenar değerleri olarak kabul edilen değerlere sahip olan çok sayıda bürokratin İç işleri, Eğitim, Kültür ve çeşitli devlet Bakanlıklarında üst düzey görevlerde buldukları göze çarpmaktadır. Kenar hem merkeze nüfuz etmiş hem de onun türdeş olma niteliğine son vermiştir.” (Kalaycıoğlu: 487)

Bu görüşlerden hareketle, “Askeri müdahalenin anarşiyi durdurması sonucu sağlanan huzur ortamı ve merkezi otoritenin toplumsal kurumları 1982 Anayasasına göre yeniden düzenlemesi ve ayrıca yeni kurumlar ihdas etmesinin (YÖK gibi) 1980 sonrası siyasal kültürün değişmesine yol açtığı söylenebilir.

Bazı araştırmacıların (sosyal bilimcilerin) “a politik” olarak tanımladığı bu dönem, yeni bir politik anlayışın geliştiği/oluştuğu dönem olarak da nitelendirilmiştir. Nitekim bu görüşte olan sosyolog Gole (515) 1980 sonrası politik kültürün farklılığını/değişmesini üç ana başlık altında toplamıştır. Bunlar:

- Politik söylem değişmiştir: Yumuşama, hoşgörü, uzlaşma gibi kavramlar fonksiyonellik kazanmıştır.

- İcraat ön plana çıkmıştır. Sistemin sorgulanması ve rejime karşı çıkişlar yerini icraat üzerine tartişmalara ve eleştirilere bırakmıştır.

- Muhalefet anlayışı değişmiştir. Farklı siyasi akımlar, yüzlerini devlete muhalefetten kendilerini tanımaya, özeleştiri yapmaya ve karşı ideolojilerin varlığın kabul etmeye yönelmişlerdir.”

Göle'nin ileri sürdüğu tezlerin 1980'nin sonlarına doğru geçerliliğini büyük oranda yitirdiği söylenebilir. Özellikle İslamcı gençlik baz alındığında sistemin sorgulanması sürecinin bu dönemde başladığını ifade etmek mümkündür. Çok genel anlamda 12 Eylül politikaları siyasetin dinleşmesi olarak tanımlanabilirse bunun “dinin siyasallaşmasına zemin hazırladığı ifade edilebilir. Bu görüşle 1980 sonrası siyasi kültürde dinin rolünü tespit etmeyi hedeflemekteyiz.

Düşüncelerimizi çalışmamızın konusuna uygun olarak gençlik, özellikle de öğrenci gençlikten hareketle temellendirmeyi uygun bulmaktayız (Değerlendirmeye 1982-1986 döneminde üniversite öğrencisi olmamızın da yararlı olacağı belirtilebilir).

Ana hatları ile değerlendirildiğinde 12 Eylül politikalarının “ülcücü” ve “solcu” gençliğe oranla en az mağdur ettiği kesim İslamcı veya 80 öncesi tanımlamayla akıncı gençlik olmuştur. Nitekim 12 Eylül sonrası verilen hapis cezaları ve infaz edilen idamların dağılımı görüşümüze misal verilebilir.

Ayrıca üniversitelerin YÖK'le birlikte yeni bir yapılanmaya girmesi, bazı öğretim üyelerinin görevden alınmaları (1402'likler) ülke genelinde hakim olan merkezi otoritenin özellikle üniversitelere hassasiyet göstermesi, vb. nedenlerle solcu ve ülcücü gençliğin çok yönlü dayanaklarını yitirmelerinin üniversitelerde bir ideolojik boşluk doğurduğu söylenebilir. Kavganın, şiddetin bittiği konuşmanın (okumanın) başladığı bu dönemde solcu ve ülcücü gençliğin özeleştiri yapmaları ve büyük oranda homojenliklerini yitirmeleri solcuların liberalleşmeye, ülcüçülerin İslamcılaşmaya doğra evrilmelerine paralel olarak İslamcı gençliğin örgütlenmeye başladığı söylenebilir.

Ayrıca 1980 sonrası, üniversitelerin sayısının ve öğrenci sayısının artmasına paralel olarak devlet hizmetinin (yurt, burs vb.) yetersizliği sonucu oluşan “boşluğun/talebin” dinî cemaat/tarikat” bağlamında doldurulması- özellikle kız öğrencilerin barınmalarında cemaat yurtlarına güven duyulması, (öğrencilerin aile üyesi gibi kontrol edilmeleri) dinî ve siyasi sosyalleşmeyi bir başka ifade ile din ve siyaset üzerine düşünmeyi sağlamıştır. Yine kitle iletişim araçlarının çeşitlenerek (yazılı, sözlü, görüntülü) yaygınlaştırmasına paralel olarak dinî neşriyatın artması ve modern eğitim görmüş din bilginlerinin (ilahiyaçlıların) bu araçları kullanması/yazması öncelikle din dilinin değişmesine, yani dinin siyasi taleplerinin de olduğu sonucunu doğurmuştur. Ayrıca milliyetçiliğin/ülcüçülüğün dinî bir karakter taşımaya başlaması (Tanrı Dağı Kadar Türk, Hira Dağı Kadar Müslümanız.” veya “İslam ruhumuz, türklük bedenimizdir. Ruhsuz beden ceset olur.” sloganlarından anlaşılacağı gibi.) ve resmî söylemin Türk müslümanlığını” ön plana çıkartması (İran devrimi bağlamında İran Müslümanlığına bir tepki olduğu ileri sürülmekle birlikte) 80 sonrası Türk siyasal kültüründe “din (İslam)”in merkezi bir yer edinmesine yol açtığını söylemek mümkündür. Ayrıca global değişmeler/gelişmeler (dünyanın büyük bir köye dönüşmesi) Batının ve İslam ülkelerinin tanınmasını/değerlendirilmesini sağlamıştır.

Bu bağlamda başta İran olmak üzere Cezayir, Pakistan, Afganistan ve Filistin'deki olaylar Türkiye'de Müminler kardeşir ilkesi gereğince sahiplenilmiş ve İsrail (siyonizm) ve ABD (Batı'yı sonucu mitingleri ile İslam'cı gençlik "protesto" eylemleriyle tanışmıştır. Bu gelişmede dinin siyaset (devlet) talebi olduğunu belirten tercüme ve az da olsa telif eserlerin fikri temel sağladığı söylenebilir.

1980 sonrası Türkiye'de yayın sayısı ve yaygınlığı -çeşitliliği (gazete, dergi- kitap-kaset) ölçü alındığında en kapsamlı faaliyetin İslamcı kesimde yapıldığı ifade edilmektedir. (Şaylan, 1992: 115-130; Türköne, 1994: 36-37; Çakır, 1990: 140-214; Acar, Ayata, Akşit, Saktanber, 1991: 99-237) Bunlara göre bu yayınların belirli kesimleri (genç-kadın- çocuk-yaşlı) hedeflemesi dinin, toplumsal anlamda siyasallaşmasını sağlamıştır. Türköne (1994: 36-37) ye göre: "1960'lı yıllara kadar edebi türlere (Battal Gazi Destanı, Hz. Ali ve Cenk Kalesi vb.) sığınan İslamcı düşünce 60'lardan itibaren özellikle Mısır ve Pakistan'dan yapılan tercüme eserlerden kaynaklanan bir canlanmayı yaşadı. 1980'li yıllarda bu tercümelere İran'dan ve Batı'da yaşayan Müslümanlardan yapılan tercüme eklendi. Bu tercümelemlerin ışığında gelişen İslamcılık "İslamiyet'in" ferdi kurtuluş yerine toplumsal kurtuluşu sağlayan bir din olarak algılanması gerektiğini ileri sürerek dinin siyaset (genel anlamda) belirlemeyi hedef edindiğini söylemek mümkündür.

Sosyolog Narlı'nın, Nokta (22-28 Ağustos 1993) dergisinde yayınlanan araştırmasına göre, İstanbul Üniversitesinde öğrenim gören "İslamcı" gençlerin en fazla okudukları/etkilendikleri yazarların başında Türkiye'de Ali Bulaç ve Abdurrahman Dilipak yer alırken, İslam dünyasından ise Seyyid Kutup, Mevdudi ve Ali Şeriatî yer almaktadır.

Yine ilahiyatçı-sosyolog Z. Aslantürk (1998: 87)'ün, üniversite öğrenciler üzerinde yaptığı araştırma verileri anılan sonuçları desteklemektedir. Buna göre dinle ilgili eserleri en çok okunan ve görüşleri beğenilen Türkiye dışındaki yazarlar, Ali Şeriatî, Seyyid Kutup, Mevdudi ve Lehbabi" olarak sıralanmaktadır. Bu yazarların eserleri incelendiğinde ana temanın "İslami (Dinî) devletin" ne olduğu ve nasıl gerçekleşeceği üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Şeriatî (1993.33-719)'ye göre: "Peygamberin dolayısıyla Müslümanların görevi mevcut din dışı iktidarlara-yönetimlere isyan etmektir. Çünkü Tevhid (İslam) inancı toplumsal ve tarihi sorumluluktan ayrı düşünülemez. Bu yüzden tevhide inanan bir toplum cihatla da mükelleftir.

Watt'a göre Mevdudi'nin eserleri bir bütün olarak incelendiğinde, düşüncelerini "İslam devleti her bakımdan Resulü vasıtasıyla Allah tarafından vaz' edilen hukuka dayandırılmalıdır. Böyle bir devleti yöneten hükümet Allah'ın yasalarını uygulamak için kurulmuş siyasi bir organ olma vasfıyla ve sadece bu vasfıyla faaliyette bulunduğu sürece itaate hak kazanır." (Watt, 1995: 77)

İslamcı yazarlar arasında popülaritesi hayli yaygın olan Dilipak ise 1982 Anayasası ile ilk ve orta öğretimde mecburi ders olarak okutulan "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" derslerinde okutulan/öğretilen dinin İslam dinî olmadığına ve siyasilerin İslam'ı istismar ettiğini "Bu din benim dinim-yani İslam- değildir." diyerek ifade etmiştir. (Dilipak: 1991)

Türk siyasal kültürünün "tepki-çatışma" temelli yansımalarının izleri "İslamcı gençliğin" siyasi kültüründe de açıkça müşahede edilebilir. Bu olguda İslamcılarının "tarihi tecrübeyi reddetmeleri" (Akyol: 1997: 72; Alkan: 1996: 155) yani "din olanla-dinî/tarihi" olanı bastırmak istemeleri kadar, merkezi otoritenin -resmî söylemin çelişkileri de rol oynamaktadır. Buna 1982'den beri gündemde olan başörtüsü-türban yasağı ile popülist İslam söylemini" örnek gösterebiliriz.

Kur'an- Kerim'in belirli bir yönetim şeklini ve yöneticilerin kimlerden seçileceğini (kadın-erkek, yaşlı, genç-asker, alim vb.) açıkça belirtmeyip buna karşılık bir takım "temel ilkeler" (emanetin

ehline verilmesi gibi) vaz etmesi sonucu İslam tarihi boyunca din-siyaset (yönetim) ilişkisinin ne/nasıl olacağı sürekli tartışma konusu olmuştur ve “İslam tarihindeki bütün kanlı ihtilaf” da bu olgudan kaynaklanmıştır.” (Akyol, 1997: 70)

İslam dünyasında kanlı çatışmaların sebebi olan siyasal egemenlik (egemenliğin kaynağı ve kime ait olduğu) olgusunu değerlendiren Özsoy-Güler (1996: 30)’e göre “Hz. Muhammed’i bilindiği gibi aynı zamanda hem bir dinî lider hem de belli bir dönemden sonra devlet başkanlığı (vefatına kadar) yapmıştır. Onun siyasal egemenliğin meşruiyet kaynağı doğrudan doğruya Allah’tı (Kur’an Allah’a itaatle birlikte mü’minleri sürekli olarak Peygamber’e de itaat etmeye çağırır.” (Nisa Suresi 59. Ayet) Hz. Muhammed’in ölümünden sonra vahiy devreden çıktığına göre devlet başkanı otoritesinin meşruiyetini nereden alacaktı? Meşruiyetinin ahlaki kaynağının kriteri Kur’an-ı Kerim olacağına ihtilaf olmamasına karşılık siyasi gücün (yöneticinin) icraatte bulunmak için yetki alacağı güç kaynağının tesbitinde ümmet ihtilafa düşmüştür. Ehl-i sünnet “Kureyşilik” gibi Kur’an-ı Kerim’de asla temeli bulunmayan kabilevi bir ölçütü esas alırken, şia’da Hz. Ali soyundan gelme gibi yine Kur’an-ı Kerim’de temeli bulunmayan özel bir külte sarıldı. Bunun sonucu olarak İslam aleminde Emevilerden itibaren siyasal egemenliğin yetki kaynağı (pratikte) Kur’an-ı Kerim’in hiç onaylamayacağı biçimde güç (kuvvet) olagelmıştır.”

Kur’an-ı Kerim’den hareketle din-devlet (siyaset) ilişkisini veya din-siyaset ayrımının yapılamayacağını ileri sürenlerin görüşlerini dayandırdıkları başlıca ayetler şunlardır:

- Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size bununla çok güzel öğüt veriyor. Allah işitmektedir, görmektedir. (Kur’an-ı Kerim 4/58) -”Ey İnananlar! Allah için adaleti ayakta tutan gözcüler olun. Bir topluluğa olan kızgınlığınız sizi adaletsizliğe sevk etmesin. Adaletli olun, bu Allah’tan sakınmaya daha yakındır. Allah’tan sakının Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (Kur’an-ı Kerim 5/58) Ey İnananlar! Allah’a itaat edin. Peygambere itaat edin ve sizden olan buyruk sahiplerine itaat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz. Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız, onu Allah’a ve elçisine götürün. En iyisi budur ve sonuç bakımından en güzel olan budur.” (Kur’an-ı Kerim 4/59)

Ayrıca Maide suresinin 44, 45 ve 47. ayetlerinin sonunda yer alan:

...Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kafirlerin ta kendileridir.”

...Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerdir.”

..Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar fasıklardır.”

Ayetlerde geçen “kafir”, “zalim”, “fasık” kavramlarını açıklayan Özek (1981:114) Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenlere üç noktadan bakılmış; O’nu inkar manası taşıdığı için “kafir”, Allah’ın hükmü “adalet”, onun zıddı “zulüm” olduğundan “zalim” “fasık” ise Allah’ın emrinden çıkış manasında kullanılmıştır.” biçiminde açıklamıştır. Ancak Maide suresinin 44, 45 ve 47. ayetlerinin tamamı göz önüne alındığında Hz.Muhammed dönemindeki Yahudi ve Hıristiyanlarla ilgili bir “vakayı” konu edindiği anlaşılmaktadır. Nitekim Akyüz (1998: 54)’e göre “Bu ayetler bir grup Yahudi, dininden vazgeçirmek (fitneyi düşürmek) üzere Hz. Muhammed’e giderek bir anlaşmazlıklarının çözümü için muhakeme olmak istemeleri sonunda inmiştir.”

1980 sonrası Türk siyasal kültüründe hakimiyetin kimin olacağı (Allah’ın mı, milletin mi?) meselesi anılan bu ayetlerin “yorumu” sonucu oluştuğu ileri sürülebilir. Ancak Kur’an-ı Kerim’in yorumu (ayetlerin ne anlama geldiği) problemi Hz. Muhammed’in vefatıyla başlayan bir olgudur. Bununla birlikte anlaşmazlıkların “yönetim-siyaset” konusundaki ayetler üzerinde yoğunlaşmasının başlıca sebebi

psikolojik-sosyolojik faktörlere dayandırılabilir. Daha açık bir ifade ile bu konuda tarih boyunca beşeri-toplumsal çıkarlar, dinî emirlerin önüne geçmiştir.” denilebilir. İslam Tarihi göz önüne alındığında buna en çarpıcı örnek “Hz. Ali ile Muaviye arasındaki hilafet seçimi/çekişmesi gösterilebilir. Alkan’a göre: “Hz. Muhammed’in vefatından hemen sonra, henüz mübarek naşı soğumadan, çevresinde bir iktidar mücadelesinin başlaması, halife seçilen Hz. Ebubekir’e Hz. Fatma’nın (Peygamber’in kızı) öldüğü güne kadar küskün kalması ve Hz. Ali’nin eşinin (Hz. Fatıma) ölümüne kadar İslam Halifesine biat etmemesini “dinî” değil beşeri planda değerlendirmek gerekir.” (Alkan: 1996: 107)

Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan politikalara dinin meşrulaştırma fonksiyonundan faydalanılmak istenmesi çerçevesinde yükselen İslami muhalefeti bastırmak/ikna etmek amacıyla laik çevrelerin ve bazı dinî cemaatlerin sık sık “Ulül-emre/yöneticiye itaat İslam’ın emridir...” ayetini kullanmaları beklenenin aksi yönde bir fonksiyon icra etmiştir. Çünkü ayetin tamamı veya bütünlüğü gözönüne alındığında (Ey İnananlar! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine (ulül emre) itaat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz -Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız- onun çözümünü Allah’a ve Peygamber’e bırakın. Bu hayırlı ve netice itibarıyla en güzel olanıdır.) İtaatin tek boyutlu (sadece yönetilenleri bağladığı) olmadığı yöneticileri de kapsadığı karşı tez olarak ileri sürülmüştür. Yine bu ayette yer alan “sizden olan ulül-emr ifadesi” İslamcı muhalefetin temel gerekçesi olmuştur. Din (İslam) ölçü alındığında “siyasal otoritenin” meşruiyetini belirleyecek derecede önem arz eden (ayette yer alan) “sizden” kelimesi Kur’an tefsirlerinde ayrıntılı ve çok net olarak açıklanmıştır. Eserlerinden alıntı yapacağımız “müfessirler (Öztürk, Kutub, Mevdudi, ışık) farklı ekollere (gelenekçi-modernist- radikal vb.) mensup olmakla birlikte, Türkiye’de din konusunda (benzer tutuma sahip fertler-gruplar nezdinde) otorite kabul edilmektedirler.

Öztürk (1993: 556-563)’e göre: “Ulül-emr Müslüman olmalıdır ve ulul-emre itaat iman, emanet ve adalet ilkelerine hareket etmeleri şartına bağlıdır. Aksi takdirde “tağut’a (zalime) yani adaletle hükmetmeyene itaat edilmez.”

Türkiye’de özellikle “İslamcı gençlik üzerinde kayda değer bir etkisi olan Seyyid Kutub “Fi Zilal-il Kur’an” (Kur’anın gölgesinde) adlı tefsirinde ilgili ayeti yorumlarken “sizden olan ulul-emr, İslamın tanımını ve iman şartını kişiliklerinde gerçekleştirmiş mü’min(ler) olmalıdır. Ulul-emr’e itaat ancak O (ulul-emrin) peygambere, dolayısıyla Allah’a itaat etme şartına bağlıdır. (Kutub, 1991:2/523) İtaat ilkesinin teslimiyet olmadığını özellikle vurgulayan Kutub, “Bu ayet her Müslümana gözetleyici, denetleyici ve koruyucu sorumluluğu yüklemiştir. Yani Müslüman Allah’ın emirlerinin-nassların ve peygamberin sünnetinin koruyucusu, nefsinin ve aklının gözetleyicisi, dünya ve ahirete ilişkin geleceğinin, dolayısıyla “siyasetin” denetleyicisidir. bunlardan sorumludur. Çünkü İslam, irade sahibi bireyi muhatab kabul eder.” (Kutub,1991, 2/524)

Yine ülkemizde en çok okunan Müslüman yazarların başında yer alan Mevdudi (1986/1: 329-330)’ye göre: “Bu ayet” İslam’ın bütün dinî, kültürel ve siyasi temelini teşkil ettiği gibi, sistemin kurulması için de ilk ve en önemli düsturdur. Ulül-emr (kendilerine yetki verilenler) herhangi bir işin başında sorumlu olan herkesi kapsar (Alimler, politik liderler, eğitimciler, yargıçlar, askerler vb.) Bunlara:

- Müslüman (sizden) oldukları, Allah’a ve peygamberine itaat ettikleri sürece itaat edilir.

İlgili ayeti farklı bir açıdan değerlendiren ve “Türkiye’deki İslamcılarının dinin istismar edildiğine örnek gösterdikleri Işık (1993: 389)’a göre “Müslüman devlet (yönetici) olsun, kafir (yönetici) devlet olsun, adil olsun zalim olsun devlete karşı gelinmez. Buna fitne fesat çıkarmak denir. Müslümanlar devlete ve kanunlara karşı gelmez Müslümanlar Mevdudi ve Kutub gibi mezhebsizlerin, sapıkların,

din cahillerinin isyanı teşvik eden, fitneyi körükleyen zararlı uydurma tefsirlerine aldanmamalıdır. Türkiye’de belli bir dinî cemaatin (Işıkçılar) temsilcisi olan Işık’ın ilgili yorumunu Osmanlı geleneğinin Cumhuriyet döneminde devam eden yansıması olarak değerlendiren Akyol, (1997: 70)’dan hareketle, bu tür anlayışların yorumların siyasal kültürümüzde var olan tepkici, tutumu pekiştirdiği yani Türkiye’de dinin siyasallaşmasına siyasetin belirlediği din yorumunun” birçok faktörün de etkisiyle sebep olduğu söylenilebilir.) Türkiye’de (1980 öncesi) kontrolden çıkmış toplumun, tekrar aynı hataları tekrarlamaması için tarihi tecrübeye uygun olarak “siyasetin dine (siyasi din yorumuna) müracaat etmesi gerektiği görüşü” Türkiye’nin çok yönlü ve çok sıkı ilişkiler içinde olduğu ABD tarafından da (konjoktür gereği) desteklendiği ileri sürülmüştür. (Dilipak, 1991: 105-110, Fuller, 1990: 97)

ABD’nin “yeşil kuşak projesi” olarak tanımlanan “komünizm tehlikesi ve İran’ın devrim ihracına” (Amerika, dünyanın yoksul, yoksun ve mustaz’af-ezilmiş- insanların bir numaralı düşmanıdır: politik, ekonomik, kültürel ve askeri etkisini hakim olunan dünyaya yaymak için herhangi bir suçu işlemekten çekinmemektedir. Devrimimizi tüm İslam ülkelerine ve hatta ABD’nin tahakküm uyguladığı tüm ülkelere ihraç etme niyeti taşıdığımızı söyleyen hiçbir baskı, zulüm ya da cani bir hükümetin bir daha var olamayacağı bir durum yaratmak istiyoruz.” (Humeyni’den Aktaran, Watt, 1995: 84)

“Türkiye’nin İslamî düşünce ve eğilimler konusunda daha geleneksel (siyasal olmayan) İslamî akımlarla diyalog kurulması liberal hareketlerin desteklenmesi ve İslam’ın özel yaşamdaki yerinin sürekli teşvik edilmesi, İslama dayalı olduğunu belirten partilerin süratle parlamentoya katılması-böyle bir durumda din siyasete soyununca tavizler vereceğinden Türkiye (Arap, İran ve Asya ülkelerine) demokrasiyle İslam’ı bir arada yürüterek İslam dünyası için geleceğin modeli olabilir.” (Fuller, 1990: 97) Yine ABD için “Türkiye’deki İslami oluşumlar/akımlar” hakkında bir rapor hazırlayan Türk bilim Sayan (1990: 91-94) ABD’nin Türkiye’deki çıkarlarının korunması için ileri sürdüğü bir dizi önerilerini “İslam’ın Türkiye’deki rolü konusunda ABD’li politikacılar uzmanlık seviyesinde bilgi edinmelidir. İslamcı hareketin ılımlı üyeleriyle gayr-ı resmî ve ihtiyatlı temaslarda bulunmak faydalı olabilir.” tavsiyesiyle bitirmektedir.

Bu olguların (doğruların) beslediği tepki eğilimi, çok boyutlu değerlendirilemediği için radikal sol eğilimler gibi İslamcıları da her toplumsal problemi komplo teorileriyle açıklamak gibi bir kolaycılığa tek faktörlü izaha ittiği söylenebilir.

“Bütün radikal politik ideolojiler, bu arada politik İslamcılar tarihe bir sebepler-sonuçlar ilişkisi ve tecrübe alanı olarak bakmaktan çok, sırf mücadele alanı olarak tasavvur etmekten hoşlanırlar ve değişen sosyolojik şartlara bakmazlar. Batı taklitçiliğinden vazgeçince her şey düzeler. Oysa Türk-İslam tarihindeki gerileme devirleri taklitçi değilken yaşanmıştır. (Akyol, 1994: 72)

1980 sonrası Türk siyasal kültüründe siyasi İslam’ın kontrol altında tutulmasında “halk İslam”ının temsilcisi sayılan tarikatların önemli bir fonksiyon icra ettikleri ileri sürülebilir. Nitekim sivil İslam olarak da isimlendirilen tarikatlar/dinî cemaatler oy deposu olarak algılandığı için siyasi partilerin bunlarla yakınlaşmalarının en önemli sebebi “oy” sayılabilir. Bu karşılıklı menfaat ilişkisinin tarikatların/dinî cemaatların yapılarında değişikliklere yol açtığı ileri sürülmüştür. (Şaylan, 1992: 147) “Müridin müşteriye dönüşmesi” olarak tanımlanabilecek bu süreç tarikatların/dinî oluşumların başta eğitim (okul, yurt, dersane) olmak üzere (sanat, kitle iletişim araçları, ticaret, sanayi vb.) ekonomik faaliyetlerde bulunması daha geniş kesimlere yayılmalarına yol açmıştır. Bu olgunun sonucu olarak dinî oluşumların her seviyede (seçmen, yöneten-milletvekili- bürokrat) siyaseti etkilediği söylenebilir.

Bu olgunun yaygınlığı ve etkinliği Türk siyasal hayatında 28 Şubat 1997 kararları çerçevesinde yeni düzenlemelere yol açtığı hatta postmodern bir darbenin sebebi olduğu kabul edilmiştir.

Bütünlüğü çerçevesinde incelendiğinde Türk kültürünün pedersahi/kişi merkezli bir görünüm arz ettiği müşahede edilebilir. Dolayısıyla siyasi ve dinî kültürün kişi-güç merkezli yapısı siyasetin-dinin kurumlaşmasını önlemiştir. Siyasi parti liderlerinin olağanüstü otorite ve yetkileri parti içi muhalefeti engellediği için muhalefet ihtiyacı rakip partilerin kötülenmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Böylece Türk siyasal kültüründe çatışma eğilimi pekişmektedir. (Aynı olgular kutsallık izafe edilen şeyh/dinî önder bağlamında dinî oluşumlar için de geçerlidir).

Türk siyasal kültürünün kişi/güç” merkezli olduğuna siyasi parti liderlerinin unvanları misal verilebilir; “Tek Adam, Ulu Önder, Milli Şef, Baba Başbuğ, Mücahid, Karaoğlan, Çoban, Bacı vb. Bu unvanların çağrıştırdığı öncelikli anlamın “alternatifsizlik” olduğunu ve dolayısıyla siyasi parti genel başkanlarına yarı kutsallık verdiğini ileri süren Açıkgöz (1995: 77-78)’e göre “Lider artık bir partinin genel başkanı veya başarısız olunca demokratik yollardan görevinden uzaklaştırılması gereken kişi değil, o karizması/kutsallığı olan bir varlıktır.

Sembol (unvan, lakab)lerin siyasi kültürün merkezi kavramları olduğunu ileri süren (Sarıbay, 1996: 52)’dan hareketle Açıkgöz (1995: 79)’ün de ifade ettiği: “Baba, Başbuğ, Bacı, Mücahid gibi kelimelerin işaret ettiği kurumlar insanların isteği ile veya tercihleri ile belirlenen kurumlar değildir ve bünyelerinde değişimi barındırmazlar. Siyasi kültürünü bu unvanlar üzerine kuran toplum(lar) da problemlerin idrak edilişi ve çözüm yolları basitleştirilir; insanlar, olaylar ve toplum basite irca ederek izah edilir. Bu noktada, meseleler siyah-beyaz arasına hapsedilir ve partizan olmayanlar hain ve kafir olmakla suçlanır, insanlar sokaklarda Yaşasın, Kahrolsun gibi sloganları atar. Çözüm, fikri zenginleşmeye karşı şiddetli bir tepki psikolojisi ile “Tek yol!” alt gözlüğü metodunda aranır. Miting meydanları toplu şartlandırma meditasyon alanları olur. Böylece toplum sembol (ünvan) kelimeleri, sembol sloganları ile topyekün cemaat özelliği kazanır. His, heyecan ön plana çıkar ve akılcılık geri plana düşer.”

Özellikle, Cumhuriyet’ten günümüze Türk siyasal kültürünün bütünlüğü göz önüne alındığında siyasetin sosyolojik temelden yoksun olduğunu ve ideoloji üzerinde yapılandığını söylemek mümkündür. Bu olumsuzluğu aşmanın yolu, fertlerin kul olmaktan kurtulup birey statüsüne yükselmelerine dolayısıyla siyasi kültürün sosyolojik zemine sahip olmasıyla gerçekleştirilebileceğini ifade edebiliriz. Böyle bir zihniyet değişimini sağlayacak kültür oluşumunda din ve siyasetin kendi tanımları (tanımlanmaları değil) çerçevesinde fonksiyonellik göstermelerine bağlı olduğunu ifade etmek mümkündür.

Unutulmamalıdır ki din de siyaset de insan içindir.

İKİNCİ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

I. ANKET UYGULANAN ÖĞRENCİLERİN GENEL NİTELİKLERİ

Bu bölümde öğrencilerin kişisel özellikleri ve günlük hayatları (davranışları) hakkında elde edilen bilgiler değerlendirilecektir. Bu özelliklerden bir kısmı araştırmada değişken olarak kullanılmıştır. Elde edilen bilgilere öğrencilerin kişisel ve sosyo-ekonomik kültürel özellikleri tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca öğrencilerin “ders dışı zamanlarda en çok neleri konuştukları” ve “günlük hayatlarını (davranışlarını) belirleyen merkezi tutumlarının ne olduğu” sorunlarından elde edilen bulgularla öğrencilerin bireysel tercihleri tesbit edilmeye çalışılacaktır.

1. Öğrencilerin Okudukları Fakülte ve Sınıflar:

Tablo: 1

Öğrencilerin Okudukları Fakülte ve Sınıflara Göre Dağılımı

Sayı Satır Yüzdesi Kolon Yüzdesi Toplam Yüzdesi Bölümü	1	2	3	4	Satır Toplamı
İlahiyat	86	85	85	84	340
	25.3	25.0	25.0	24.7	
	56.6	55.9	57.0	57.1	
	14.3	14.2	14.2	14.0	
Kamu	66	67	64	63	260
	25.4	25.8	24.6	24.2	
	43.4	44.1	43.0	42.9	
	11.0	11.2	10.7	10.5	
Kolon Toplamı	152	152	149	147	600
	25.3	25.3	24.8	24.5	

Tablo 1’de görüldüğü gibi öğrencilerin %56.7’si ilahiyat fakültelerinde %43.3’ü kamu yönetimi bölümünde (KY) okumaktadır. İF’deki öğrencilerin %25.3’ü birinci sınıfta, %25’i ikinci sınıfta, %25’i üçüncü sınıfta, %24.7’si dördüncü sınıfta K.Y.’deki öğrencilerin ise %25.4’ü birinci sınıfta, %25.8’i ikinci sınıfta, %24.6’sı üçüncü sınıfta, %24.2’si dördüncü sınıfta okumaktadır.

2. Cinsiyet Durumları

Tablo: 2

Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Kız	Erkek	Satır Toplamı
İlahiyat	139	201	340
	40.9	59.1	
	56.5	57.3	56.7
	23.2	33.5	
Kamu	109	151	260
	42.9	57.1	
	43.5	42.7	43.3
	17.8	25.2	
Kolon Toplamı	248	352	600
	41.5	58.5	100

Tablo 2'ye göre deneklerin %41.5'inin kız, %58.5'inin ise erkek olduğu görülmektedir.

3. Yerleşim Yeri (Nitelik)

Sosyal çevre ile tutum arasında olumlu bir ilişki olduğu ileri sürülebilir. “Köylülük, şehirlilik, kabalalık bir hayat biçimidir ve kendilerine özgü bir sosyo-kültürel yapıları vardır. İnsanların kognitif dünyalarını bir başka ifade ile bir ferdin zihniyet dünyasını tesbit edebilmek için onun içinde bulunduğu sosyo-kültürel yapıya başvurmak lazımdır.” (Arslantürk, 1998:69)

Tablo: 3

Öğrencilerin Üniversite Öncesi Döneminde En Uzun Süre Yaşadığı Yerleşim Birimine Göre Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	İl	İlçe	Kasaba	Köy	Satır Toplamı
İlahiyat	130	118	20	72	340
	38.2	34.7	5.9	21.2	
	49.1	59.3	58.8	70.3	56.7
	21.7	19.7	3.3	12	
Kamu	135	81	14	30	260
	51.9	31.2	5.4	11.5	
	50.9	40.7	41.2	29.7	43.3
	22	13.5	2.3	5	
Kolon Toplamı	265	199	34	102	600
	44.2	33.2	5.2	17.4	100.0

Türkiye’de yüksek öğrenimin daha ziyade “tutum pekitirici” bir fonksiyona sahip olması, fertlerin ilk ve orta öğrenim döneminde yaşadıkları “sosyal çevreyi” önemli kılmaktadır.

Tablo 3’te görüldüğü gibi İF öğrencilerinin %72.9’u il ve ilçede yani şehirde yaşamış olduklarını belirtmişlerdir. Ancak %27.1’i oranında da köy ve kasabada yaşadıkları göz önüne alındığında İF öğrencilerini azımsanmayacak sayıda “köy” kökenli oldukları ifade edilebilir. KY öğrencilerinin ise %83.1 şehirlilik, %16.9 oranında köylü oldukları anlaşılmaktadır.

4. Babanın Öğrenim Durumu

Tablo: 4

Öğrencilerin Babanın Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Okur-Yazar Değil	Okur-Yazar	İlkokul	Orta Okul	Lise	Fakülte	Satır Toplamı
İlahiyat	16	42	166	21	36	59	340
	4.7	12.4	48.8	6.2	10.6	17.4	
	76.2	82.4	62.6	46.7	36.7	48.7	
	2.7	7	27.7	3.5	6	11	
Kamu	5	9	99	24	62	61	260
	1.9	3.5	38.1	9.2	23.8	23.5	
	23.8	17.6	37.4	53.3	63.3	51.3	
	0.8	1.5	16.5	4	10.3	10.2	
Kolon Toplamı	21	51	265	45	98	120	600
	3.5	8.5	44.2	7.5	16.3	20.8	100

5. Annenin Öğrenim Durumu

Tablo: 5

Öğrencilerin Annenin Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Okur-Yazar Değil	Okur-Yazar	İlkokul	Orta Okul	Lise	Fakülte	Satır Toplamı
İlahiyat	93	63	158	15	7	4	340
	27.4	18.5	46.5	4.4	2.1	1.2	
	76.2	74.1	55.1	44.1	17.5	12.5	
	15.5	10.5	26.3	2.5	1.2	0.7	
Kamu	29	22	129	19	33	28	260
	11.2	8.5	49.6	7.3	12.7	10.8	
	23.8	25.9	44.9	55.9	82.5	87.5	
	4.8	3.7	21.5	3.2	5.5	4.7	
Kolon Toplamı	122	85	287	34	40	32	600
	20.3	14.2	47.8	5.7	6.7	5.3	100

Baba ve annenin öğrenim durumunun, çocuğun eğitimle ilgili beklentilerini şekillendirmede önemli rol oynayacağı ileri sürülebilir. Günümüz Türk toplumunda eğitimin büyük oranda “dikey hareketlilik” sağlayacak bir fonksiyona sahip olduğunun kavranması ve eğitim kurumlarının yaygınlaşması/çoğalması sonucunda baba-anne öğrenim durumuyla örneklemin arasında büyük fark olduğu Tablo 4 ve 5’te görülmektedir.

Buna göre İF öğrencilerinin baba öğrenim durumuna dağılımında %4.7’sinin okur-yazar olmadığı %12.4’ünün okur-yazar olduğu, %48.8’inin ilkokul mezunu, %16.8’inin ise orta öğrenim mezunu olduğu görülmektedir. Yüksek öğrenim mezunu %17.4’tür. Buna paralel olarak İF öğrencilerinin anne öğrenim durumunun çok daha düşük seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 5’te görüldüğü gibi,

%27.4'ünün okur-yazar olmadığı %18.5'nun okur-yazar olduğu, %46.5'nin ilkokul, %4.4'ünün ortaokul, %2.1'inin lise, %1.2'sinin ise yüksek öğrenimli olduğu anlaşılmaktadır.

KY öğrencilerin babalarının %1.9'u okur yazar, %3.5'i okur-yazar %38.1'nin ilkokul, %9.2'sinin orta, %23.8'inin lise %23.5'inin yüksek öğrenimli olduğu, annelerinin ise %11.2'sinin okur-yazar olmadığı %8.5'inin okur-yazar %49.6'sının ilkokul %7.3'ünün ortaokul, %12.7'sinin lise, %10.8'nin yüksek öğrenim mezunu olduğu anlaşılmaktadır.

6. Babanın Mesleği

Tablo: 6

Öğrencilerin Baba Mesleğine Göre Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Memur	İşçi	Esnaf	Emekli	Çiftçi	Bürokrat (Dr. Av. Ecz.)	Satır Toplamı
İlahiyat	86	50	75	61	57	11	
	25.3	14.7	22.1	17.9	16.8	3.2	340
	51.2	58.1	50.3	75.3	72.2	30.3	56.7
	14.3	8.3	12.5	10.2	9.5	1.9	
Kamu	82	36	74	20	22	26	
	31.5	13.8	28.5	7.7	8.5	11.8	260
	48.8	41.9	49.7	24.7	27.8	68.5	43.3
	13.7	6	12.3	3.3	3.7	4.3	
Kolon Toplamı	168	86	149	81	79	37	600
	28	14.3	24.8	13.5	13.2	6.3	100

Tablodaki verilere göre örneklem grubunun baba mesleği İF öğrencilerinde, %25.3 oranında memur, %22.1'i esnaf, %17.9'u emekli, %16.8'i çiftçi, %14.7'si işçi, %3.2'si serbest meslek sahibi olduğu görülmektedir.

KY öğrencilerinin ise baba mesleği %31.5'i memur, %28.5'i esnaf, %13.8'i işçi, %11.8'i serbest meslek %8.5'i çiftçi, %7.7'si emekli olduğu anlaşılmaktadır. Her iki fakülte öğrencileri karşılaştırıldığında örneklemin daha çok memur ve esnaf çocukları oldukları anlaşılmaktadır.

7. Annenin Mesleği

Tablo: 7

Öğrencilerin Annenin Mesleğine Göre Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Memur	İşçi	Esnaf	Emekli	Çiftçi	Ev Hanımı	Bürokrat (Dr. Av. Ecz.)	Satır Toplamı
İlahiyat	8	3	3	2	4	2	318	340 56.7
	2.4	0.9	0.9	0.6	1.2	0.6	93.5	
	19	50	100	50	80	40	59.4	
	1.3	0.5	0.5	0.3	0.7	0.3	53	
Kamu	34	3		2	1	3	217	260 43.3
	13.1	1.2		0.8	0.4	1.2	83.5	
	81	50		50	20	60	40.6	
	5.7	0.5		0.3	0.2	0.5	36.2	
Kolon Toplamı	42	6	3	4	5	5	535	600 100
	7	1	0.5	0.7	0.8	0.8	89.2	

Tablodaki verilere göre, örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin anne mesleğinin ağırlıklı olarak ev hanımı olduğu anlaşılmaktadır. Bu oran İF öğrencilerinde %93.5, KY öğrencilerinde ise %83.5'tir. Yine her iki fakülte öğrencilerinin anne mesleği dağılımında memurluk ikinci sırada yer almaktadır. Bu oran İF öğrencilerinde %2.4, KY'nde ise %13.12'dir.

Aslantürk (1988:74)'ün araştırmasında da benzer sonuçlar elde edilmiştir.

8. Ailenin Aylık Geliri

Tablo: 8

Öğrencilerin Ailelerinin Aylık Gelirine Göre Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	10-25 Milyon	26-50 Milyon	51-75 Milyon	76-100 Milyon	101+	Satır Toplamı
İlahiyat	81	167	50	22	20	340 56.7
	23.8	49.1	14.7	6.5	5.9	
	71.7	61.4	54.3	37.3	31.7	
	13.5	27.8	8.3	3.7	3.3	
Kamu	32	105	42	37	43	260 43.3
	12.3	40.4	16.2	14.2	16.5	
	28.3	38.6	45.7	62.7	68.3	
	5.3	17.5	7	6.2	7.2	
Kolon Toplamı	113	272	92	59	63	600 100
	18.8	45.3	15.3	9.8	10.5	

Araştırma kapsamına göre öğrencilerin ailelerini hangi sosyo-ekonomik kesime girdiklerini tesbit edebilmek için, ailenin aylık ortalama geliri sorulmuş, alınan bilgiler sonucunda Tablo 8'deki sınıflandırmayı yapmıştır. Bulgular Tablo 9'daki bilgilerle ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.

9. Sosyal Tabaka

Tablo: 9

Öğrencilerin Sosyal Tabakaya Göre Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Üst	Orta	Alt	Satır Toplamı
İlahiyat	8	261	71	340
	2.4	76.8	20.9	
	36.4	57.9	58.3	
	1.3	43.5	11.9	
Kamu	14	190	56	260
	5.4	73.1	21.5	
	63.6	42.1	41.7	
	2.3	31.7	9.2	
Kolon Toplamı	22	451	127	600
	3.7	75.2	20.1	100

Tablo 9’da örnekleme hangi sosyal tabakaya mensup oldukları sorulmuştur. Tablo 8 ve 9’daki veriler ilişkilendirildiğinde İF öğrencilerinin %76.8’i orta tabakaya, %20.9’u alt tabakaya, %2.4’ünün üst tabakaya mensup oldukları görülmektedir.

KY öğrencilerinde ise dağılım %73.1 orta tabaka, %21.5 alt tabaka, %5.4 oranında üst tabakaya mensubiyet olarak ifade edilmiştir. Eldeki bulgular Bayhan (1997:316) Bayyigit (1991:62) ve Kasapoğlu (1996:122)nun ilgili araştırmalarındaki verilerle uygunluk göstermektedir.

10. Barındığı Yer

Tablo: 10

Öğrencilerin Barındığı Yere Göre Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Aile Yanında	Akraba Yanında	Kıralık Ev	Devlet Yurdu	Cemaat Evi	Satır Toplamı
İlahiyat	77	5	122	17	119	340
	22.6	1.5	35.9	5	34.1	
	55	29.4	60.7	15.3	90.8	
	12.8	0.8	20.3	2.8	19.3	
Kamu	63	12	79	94	12	260
	24.2	4.6	30.4	36.2	4.6	
	45	70.6	39.3	84.7	9.2	
	10.5	2	13.2	15.7	2	
Kolon Toplamı	140	17	201	111	131	600
	23.3	2.8	33.5	18.5	21.9	100

Tablo 10’daki verilere göre İF öğrencilerinin %35.9’u kiralık evde, %34.1 dinî cemaat yurdunda, %22.6’sı ailelerin yanında, %5’i Kredi ve Yurtlar Kurumu öğrenci yurdunda, %1.5’i akraba yanında kalarak öğrenimlerine devam etmektedir.

KY öğrencilerinin %36.2'si Kredi ve Yurtlar Kurumu öğrenci yurdunda, %30.4'ü kiralık evde, %24.2'si aileleriyle birlikte, %4.6'sı akraba yanında, %4.6'sı ise cemaat yurdunda barınarak öğrenimlerini sürdürmektedirler. Eldeki verileri değerlendirdiğimizde İF öğrencilerinin daha çok cemaat yurtlarını tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Araştırmamız çerçevesinde İF öğrencileriyle yaptığımız görüşmelerde kiralık evlerin de dinî cemaatlerin kontrolündeki evler olduğu ifade edilmiştir. Buna karşılık KY öğrencilerini kaldıkları kiralık evlerin büyük oranda dinî cemaatlerin evleri olmadığı da yine öğrenciler tarafından ifade edilmiştir. İF öğrencilerinin devlet yurtlarını tercih etmemelerinde dinî cemaatlerin sundukları hizmetlerin “ucuz” olmaları önemli bir faktör olmakla birlikte özellikle kız öğrenciler açısından değerlendirildiğinde cemaat yurtlarının ailelerinin tercihi olduğu ileri sürülebilir. Bu yurtların öğrencileri denetlemeleri, aile ortamı sağlamaları, muhafazakar velileri özellikle kız çocukları için bu yurtları tercih etmeye yönelttiği söylenebilir.

11. Mezun Olunan Lise

Tablo: 11

Öğrencilerin Mezun Oldukları Liseye Göre Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Düz Lise	Meslek Lisesi	İmam Hatip Lisesi	Özel Lise (Kolej)	Satır Toplamı
İlahiyat	56	23	260	1	340
	16.5	6.8	76.5	0.3	
	25.3	44.2	92.5	2.2	
	9.3	3.8	43.3	0.2	
Kamu	165	29	21	45	260
	63.5	11.2	8.1	17.3	
	74.7	55.8	7.5	97.8	
	27.5	4.8	3.5	7.5	
Kolon Toplamı	221	52	281	46	600
	36.8	8.7	46.8	7.7	

Tablo 11'deki verilere göre İF öğrencilerinin %76'sının imam hatip lisesi, %16.5'nin düz lise, %6.8'inin meslek lisesi %0.3'ünün özel lise/kolej mezunu olduğu görülmektedir.

KY bölümü öğrencilerinin ise %63.5'nin düz lise, %17.3'nün özel lise, %11'inin meslek lisesi, %8.1'inin de imam hatip lisesi mezunu olduğu anlaşılmaktadır. Verileri değerlendirdiğimizde imam hatip lisesi mezunu öğrencilerinin büyük oranda ilâhiyat fakültesini tercih ettikleri buna karşın zaman zaman “medyada” ifade edilenin aksine kamu yönetimi bölümünde imam hatip lisesi kökenli öğrencilerin sayısının az olduğu anlaşılmaktadır.

A. Günlük Davranışlarını Belirlemede Ölçü Aldıkları Temel Faktörlerle İlgili Bulgular

a. Fakülte ve Merkezi Tutum

Tablo: 12

Öğrencilerin Herhangi Bir İş Yaparken Neyi Ölçü Aldıklarına Göre Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Din Bu Konuda Ne Der	Siyasi Tercih	Başkaları Ne Der	Çıkar ve Menfaatim	Satır Toplamı
İlahiyat	318	6	6	10	340
	93.5	1.8	1.8	2.9	
	77.4	15.8	15.8	7.8	
	53	1	1	1.7	
Kamu	93	32	16	119	260
	35.8	12.3	6.2	45.8	
	22.6	84.2	80	92.2	
	15.5	5.3	2.7	19.9	
Kolon Toplamı	411	38	22	129	600
	68.5	6.3	3.6	21.5	

Örneklemin günlük hayatlarında en çok neye önem verdiklerini ölçmek amacıyla düzenlenen Tablo 12'deki verilere göre İF öğrencilerinin %93.5'inin dinin normlarını ölçü aldıklarını, %1.8'inin siyasi tercihlerini, %2.9'unun ise yaptığı işte öncelikle çıkar ve menfaatini düşündükleri anlaşılmaktadır.

KY öğrencilerinin %35.8'inin dinin normlarını %12.3'ü siyasi görüşlerin, %45.8'inin ise öncelikle kişisel çıkar ve menfaatinin etkisinde oldukları anlaşılmaktadır.

Örneklemin geneli değerlendirildiğinde çevrenin (Başkaları ne der?) değerlendirmelerinin önemsemedikleri (İF'de%1.8, KY'de %6.2) görülmektedir.

Tablodaki bulgulara göre İF öğrencilerinin günlük hayatlarında dinin belirleyici olduğu bir başka ifade ile din-siyaset ayrımı yapmadıkları (dinin siyaseti kuşattığı) anlaşılmaktadır.

KY öğrencilerinin ise günlük hayatlarında siyasi tercihlerinin ve dinin büyük oranda etkileyici olmasıyla birlikte "kişisel menfaat ve çıkarın çok büyük oranda (%45.8) olması manidar bulunmuştur.

KY öğrencilerinin gelecekte ülkenin idarecileri olacakları düşünüldüğünde kişisel menfaatlerini ön plana almalarının endişe verici olduğu ileri sürülebilir.

b. Cinsiyet ve Merkezi Tutum

Tablo: 13

Öğrencilerin Herhangi Bir İş Yaparken Neyi Ölçü Aldıklarının Cinsiyete Göre Dağılımı

CİNSİYET	İLAHİYAT					KAMU				
	DİN	SİYASİ TERCİH	BAŞKALARI	ÇIKAR VE MENFAAT	SATIR TOPLAMI	DİN	SİYASİ TERCİH	BAŞKALARI	ÇIKAR VE MENFAAT	SATIR TOPLAMI
KIZ	134	1	3	1		34	13	11	51	
	96.4	7	2.2	0.7	139	31.2	11.9	10.1	46.8	109
	42.1	16.7	75	50	40.9	36.6	40.6	68.8	43.2	41.9
	39.4	0.3	0.9	0.3		13.1	5	4.2	19.6	
ERKEK	184	5	1	11		59	19	5	68	
	91.5	2.5	0.5	5.5	201	39.1	12.6	3.3	45.1	151
	57.9	83.3	25	75.2	591	63.4	59.4	31.3	57.8	58.1
	54.1	1.5	0.3	3.2		22.7	7.3	1.9	26.2	
KOLON TOPLAMI	3.8	6	4	11	340	93	32	16	119	260
	93.5	1.8	1.2	3.5	100	35.8	12.3	6.2	45.9	100

Örneklemin günlük hayatlarında en çok neye önem verdikleri (neyi ölçü aldıkları) cinsiyet değişkenine göre değerlendirildiğinde İF'deki kızların %96.4'ü dinî normları, 2.2'si çevrenin (Başkaları ne der?) görüşlerini, %0.7'si ise siyasi tercihlerini ve kişisel çıkarlarını ve önemsediklerini belirtmişlerdir. Buna karşın İF'li erkek öğrencilerin ise %91.5'inin dinî normların %5.5'inin kişisel çıkarlarının, %2.5'inin siyasi tercihlerinin etkisinde oldukları anlaşılmaktadır. İF'li öğrencileri mukayese ettiğimizde dinî tutumlarının benzerlik gösterdiği, ancak erkeklerin (%5.5) kızlara (%0.7) oranla daha çok siyasi tercihlerini önemsedikleri ileri sürülebilir.

KY'deki kız öğrencilerin İF'li kızlardan büyük oranda farklılık gösterdikleri anlaşılmaktadır. Tablodan da açıkça görüleceği gibi KY'deki kızların en yüksek oranda (%46.8) kişisel menfaat ve çıkarlarını ölçü aldıkları (bu oran İF'li kızlarda %0.7'dir.) görülmektedir. KY'deki erkek öğrencilerin de İF'deki erkek öğrencilerden büyük oranda farklılık gösterdikleri söylenebilir. Nitekim KY'deki erkek öğrencilerin %45.1'i "kişisel çıkar-menfaatini" ölçü alırken bu oran İF'li erkek öğrencilerde %5.5'tir.

Örneklemin geneli değerlendirildiğinde cinsiyetler arasında önemli farklar olduğu ancak İF ve KY'li öğrencileri okul bazında (kendi aralarında) mukayese edildiğinde büyük oranda benzerlik gösterdikleri anlaşılmaktadır. Buna göre örneklemin farklılaşmasında en önemli faktörün cinsiyet olmadığı ifade edilebilir.

c. Lise ve Merkezi Tutum

Tablo: 14

Öğrencilerin Herhangi Bir İş Yaparken Neyi Ölçü Aldıklarının Mezun Oldukları Liseye Göre Dağılımı

LİSE	İLAHİYAT					KAMU				
	DİN	SİYASİ TERCİH	BAŞKALARI	ÇIKAR VE MENFAAT	SATIR TOPLAMI	DİN	SİYASİ TERCİH	BAŞKALARI	ÇIKAR VE MENFAAT	SATIR TOPLAMI
DÜZ LİSE	50	1	1	4		52	21	9	83	
	89.3	1.8	1.8	7.1	56	31.5	12.7	5.5	50.3	165
	15.7	16.7	25	40	16.5	55.9	65.6	56.3	70.3	63.5
	14.7	0.3	0.3	1.2		20	8.1	3.5	31.9	
MESLEK LİSESİ	21	1		1		11	2	2	14	
	91.3	4.3		4.3	23	37.9	6.9	6.9	48.3	29
	6.6	16.7		10	6.8	11.8	6.3	12.5	11.9	11.2
	6.2	0.3		0.3		4.2	0.8	0.8	5.4	
İMAM HATİP LİSESİ	246	4	3	7		17	1	1	2	
	94.6	1.5	1.2	2.7	260	81	4.8	4.8	9.6	21
	77.4	66.7	75	75	76.5	18.3	6.3	6.3	0.9	8.1
	72.4	1.2	0.9	2.1		6.5	0.4	0.4	0.8	
ÖZEL (KOLEJ VB.) LİSE	1					13	4	4	20	
	100				1	28.9	8.9	8.9	44.4	45
	3				0.3	14	25	25	16.9	17.3
	3					5	1.5	1.5	7.7	
KOLON TOPLAMI	318	6	4	12	340	93	16	16	119	260
	93.5	1.8	1.2	3.5	100	35.8	6.2	6.2	45.8	100

Tablo 14'e bakıldığında İF'de öğrenim gören farklı lise mezunlarının öncelikle büyük oranda (%93.5) "dinî normları" ölçü aldıkları anlaşılmaktadır. İlahiyat fakültelerinde öğrenim görenler mezun oldukları liselere göre değerlendirildiğinde; genel lise mezunlarının %7.1'i, meslek liselerinin %4.3'ü, imam hatip lisesinde okuyanların ise %2.7'si kişisel çıkar ve menfaatlerini ölçü aldıklarını belirtmişlerdir.

KY'de öğrenim gören imam hatip lisesi mezunlarının %81'i "dinî normları" en yüksek oranda ölçü alırken diğer lise mezunlarının ise en büyük oranda "kişisel çıkar ve menfaatlerini" ölçü aldıkları anlaşılmaktadır. KY'deki imam hatip lisesi mezunlarının ikinci olarak "kişisel çıkar ve menfaatlerini" (%9.6 oranında) ölçü olmalarına karşın, KY'deki diğer lise mezunlarının ise (genel liselilerin %31.5'i, meslek liselilerin %37.9'u, özel liselilerin %28.9'u) "dinî normları" ölçü aldıkları anlaşılmaktadır.

Örneklemin geneli değerlendirildiğinde imam hatip lisesi dışında lise mezunlarında da dinî eğilim güçlü olduğu görülmektedir. Bu sonuçla örneklemin genelinin orta öğretimde mecburi olarak "Din Kültürü vce Ahlak Bilgisi" derslerini okumalarının etkisi olduğu ileri sürülebilir. Yine bu sonucu, dinin (İslam) Türk toplumunda, değerlerin kaynağını oluşturduğu yaygın kanaatine de bağlamak mümkündür.

d. Sosyal Tabaka ve Merkezi Tutum

Tablo: 15

Öğrencilerin Herhangi Bir İş Yaparken Neyi Ölçü Aldıklarının Sosyal Tabakaya Göre Dağılımı

SOSYAL TABAKA	İLAHİYAT					KAMU				
	DİN	SİYASİ TERCİH	BAŞKALARI	ÇIKAR VE MENFAAT	SATIR TOPLAMI	DİN	SİYASİ TERCİH	BAŞKALARI	ÇIKAR VE MENFAAT	SATIR TOPLAMI
ÜST	8					5	3	1	6	
	100				8	33.3	20	6.7	40	15
	2.5				2.4	5.4	9.4	6.3	4.2	5.8
	2.4					1.9	1.2	0.4	23	
ORTA	244	4	4	10		68	24	12	91	
	93.1	1.5	1.5	3.9	262	34.9	12.3	6.2	46.7	195
	76.6	66.7	66.7	80	77.1	73.1	75	75	77.1	75
	71.8	1.2	1.2	3		26.2	9.2	2.6	35	
ALT	66	2		2		20	5	3	22	
	94.3	2.9		2.9	70	40	10	6	44	50
	20.8	33.3		20	20.6	21.5	15.6	18.8	18.6	19.2
	19.4	0.6		0.6		7.7	1.9	1.2	8.5	
KOLON TOPLAMI	318	6	4	12	340	93	32	16	119	260
	93.5	1.8	1.2	3.5	100	35.8	12.3	6.2	45.8	100

İF öğrencilerinde tabakalar arasında dinin normlarını ölçü almaları bakımından büyük oranda benzerlik olduğu (üst tabaka %100-orta tabakada %93.1- alt tabakada %94.3) görülmektedir. İF’li öğrencilerinden orta tabakaya mensup olanların %1.5’i siyasi tercihlerini ve başkalarının değerlendirilmelerini” ölçü alırken %3.9’u kişisel çıkarlarını ön planda tuttıklarını ifade etmişlerdir. Alt tabakaya mensup İF’li öğrencilerin %2.9’u siyasi tercihlerini veya kişisel çıkarlarını ölçü aldıkları anlaşılmaktadır. İF’deki üst tabakaya mensup öğrencilerin tamamının sadece “dinin normlarını” ölçü almasından hareketle İF’deki sosyal tabakalar arasında fark olduğu ileri sürülebilir.

KY’de öğrenim gören öğrencilerin (%75’i) İF’de olduğu (%77.1) gibi büyük oranda orta tabakaya mensup oldukları anlaşılmaktadır. KY’de öğrenim gören üst, orta, alt tabakaya mensup öğrencilerin büyük oranda uygunluk gösterdikleri ve öncelikle kişisel çıkarlarını (üst tabakada %40, orta tabakada %46.7, alt tabakada %44)ölçü aldıkları anlaşılmaktadır. Tabloda da görüleceği gibi KY’deki öğrencilerin (üst tabakada %33.3’ü, orta tabakada, %34.9’u, alt tabakada %40’ı) ikinci sırada (büyük oranda) “dinin normlarını” ölçü aldıklarını belirtmeleri, Türkiye’deki yüksek öğrenim kurumlarının, genel anlamda tutum pekiştirici (değiştirici olmadığı) bir fonksiyon ifa ettiğine örnek verilebilir.

B. Ders Dışı Zamanlarda En Çok Konuştukları Konularla İlgili Bulgular

a. Fakülte ve Günlük Konuşma

Tablo: 16

Öğrencilerin Ders Dışında En Çok Konuştukları Konuların Fakültelere Göre Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Karşı Cinsleri	Spor	Magazin	Aile Sorunları	Siyaset	Dinî Konular	Hayat Pahalılığı	Mesleki Konular	Satır Toplamı
İlahiyat	30	14	16	11	49	156	5	59	340
	8.8	4.1	4.7	3.2	14.4	44.2	1.8	18.8	
	41.7	42.4	50	45.8	42.6	57.8	100	42.6	
	5	2.3	2.7	1	8.2	19.6	2.5	9.1	
Kamu	42	19	16	13	66	27	9	68	260
	16.2	7.3	6.2	5	25.4	11.2	4.1	26.9	
	58.3	57.6	50	54.2	57.4	57.6	45.3	58.3	
	7	3.2	2.7	2.2	11	7.9	3.3	11.2	
Kolon Toplamı	72	33	32	24	11.5	183	14	127	600
	12	5.5	5.3	4	27.5	27.5	5.8	20.3	

Tablo 16'daki bilgilere göre öğrencilerin en çok konuştukları konunun öğrenimini gördükleri ve ileride sahip olacakları meslekleriyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İF'li öğrencilerin %44.2'si dinî konuları %18.8'i mesleki konuları en çok konuştuklarını ifade etmelerine paralel olarak KY'de öğrenim görenlerin de %25.4'ü siyasi konuları, %25.9'u da meslekleriyle ilgili konuları konuştuklarını belirtmişlerdir. Dereklerin genç olanları ve yüksek öğrenimin bir fonksiyonu da 'eş' bulma olduğundan hareketle "karşı cinsler" hakkında konuşmalarının, ikinci büyük oranda elde edilmesinin şaşırtıcı olmadığı ifade edilebilir. KY'lerin %16.2'sinin, İF'lilerin de %8.8'inin öncelikli olarak "karşı cinsleri" hakkında konuştukları anlaşılmaktadır.

b. Sınıf ve Günlük Konuşma

Öğrencilerin Derslerin dışında konuştukları konuları (Tablo 17) incelediğimizde örneklemin genelinin büyük oranda benzerlik gösterdikleri söylenebilir. İF'li öğrencilerin en yüksek (%45.9) oranda birinci sınıflarda, %26.3 ikinci sınıflarda, %23.1 üçüncü sınıflarda, %22.6 ve dördüncü sınıflarda %23.7) dinî konuları konuştukları görülmektedir. İF'li öğrencilerin ikinci olarak %17.4 oranında mesleki konuları, üçüncü olarak da %14.4 oranında siyasi konuları konuştukları anlaşılmaktadır. Yine İF'liler (%8.8) öncelikle karşı cinsler hakkında konuştuklarını belirtmişlerdir.

KY'deki öğrencilerin de öncelikle konuştukları konuların başında (%26.2) mesleki konular, ikinci sırada (%25.4) siyasi konular üçüncü sırada ise (%16.2) karşı cinsler gelmektedir. KY'li öğrencilerin %14 oranında dinî konuları konuştukları manidar bulunmuştur.

Örneklemin geneli değerlendirildiğinde en az konuşulan konunun hayat pahalılığı (İF de %15 KY'de %3.5) olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçta öğrencilerin sahip olduklarıyla yetindikleri ayrıca kredi ve burs imkanlarıyla öğrenim süresince büyük oranda maddi sıkıntı çekmediklerinin de etkisi olduğu söylenebilir. Bir başka ifade ile öğrencilerin "bireysel" tüketici olmaları sebebiyle hayat pahalılığını önemsemedikleri sonucu çıkarılabilir.

Tablo: 17**Öğrencilerin Ders Dışında En Çok Konuştukları Konuların Sınıflara Göre Dağılımı**

SINIF	İLAHİYAT										KAMU									
	Karşı Cinsle	Spor	Magazın	Aile Sorunları	Siyaset	Diñi Konular	Hayat Pahallığı	Mesleki Konular	Satır Toplamı	Karşı Cinsle	Spor	Magazın	Aile Sorunları	Siyaset	Diñi Konular	Hayat Pahallığı	Mesleki Konular	Satır Toplamı		
1	7	4	4	2	10	41	1	17	86	9	6	6	1	13	11	3	17	66		
	23.3	28.6	25	18.2	20.4	26.3	20	28.8	25.3	13.6	9.1	9.1	1.5	19.7	16.7	45	25.8	25.4		
	8.1	4.7	4.7	2.3	11.6	47.7	1.2	19.8	25.3	21.4	31.6	37.5	7.7	19.7	40.7	33.3	2	25.4		
2	2.1	1.2	1.2	0.6	2.9	12.1	13	5		3.5	2.3	2.3	14	5	4.2	1.2	6.5			
	11	6	5	3	10	36	1	13	85	18	5	5	2	10	5	1	18	67		
	36.7	42.6	3.3	27.3	20.4	23.1	20	22	85	26.9	7.5	7.5	3	14.9	7.5	1.5	26.9	25.8		
3	12.9	7.1	5.9	3.5	11.8	42.4	1.2	15.3	25	42.9	31.3	31.3	15.4	15.2	18.5	11.1	26.5	25.8		
	3.2	1.8	1.5	0.9	2.9	10.6	0.3	3.8		6.9	1.9	1.9	18	3.8	1.9	4	6.9			
	5	2	7	2	1	42	1	10	85	13	5	5	5	17	4	3	1.6	64		
4	16.7	14.3	43.8	18.2	32.7	226.9	20	16.9	25	20.3	7.8	7.8	7.8	26.6	6.3	4.7	25	24.6		
	5.9	2.4	8.2	2.4	18.8	49.4	1.2	11.8	25	31	31.3	31.3	38.5	25.8	14.8	33.3	23.5	24.6		
	1.5	0.6	2.1	0.6	4.7	12.4	0.3	2.9		5	1.9	1.9	1.9	6.5	1.5	1.2	6.2			
4	7	2	4	4	13	37	2	19	84	2	4	4	5	26	7	2	17	63		
	23.3	14.3	36.4	36.4	26.5	23.7	40	32.2	24.7	3.2	6.3	6.3	7.9	41.3	11.1	3.2	27	24.2		
	8.3	2.4	4.8	4.8	15.5	44	2.4	22.6	24.7	4.8	2.1	2.1	38.5	39.4	25.9	22.2	25	24.2		
KOLON TOPLAMI	2.1	0.6	1.2	1.2	3.8	10.9	0.6	5.6		18	1.5	1.5	1.9	10	2.7	0.8	6.5			
	30	14	16	11	49	156	5	59	340	42	19	16	13	66	27	9	68	260		
	8.8	4.1	4.7	3.2	14.4	45.9	1.5	17.4	100	16.2	7.3	6.2	5	25.4	10.4	3.5	26.2	100		

Tablo: 18**Öğrencilerin Ders Dışında En Çok Konuştukları Konuların Cinsiyete Göre Dağılımı**

CİNSİYET	İLAHİYAT										KAMU									
	Karşı Cinsle	Spor	Magazin	Aile Sorunları	Siyaset	Diini Konular	Hayat Pahallığı	Mesleki Konular	Satur Toplamı	Karşı Cinsle	Spor	Magazin	Aile Sorunları	Siyaset	Diini Konular	Hayat Pahallığı	Mesleki Konular	Satur Toplamı		
KIZ	4	3	9	11	11	71		30		16	2	9	10	19	12	4	37			
	2.9	2.2	6.5	7.9	7.9	51.1		21.6		14.7	1.8	8.3	9.2	17.4	11	3.7	33.9	109		
	13.3	21.4	56.3	100	22.4	45.5		50.8		38.1	10.5	56.3	76.9	28.8	44.4	44.4	54.4	41.9		
	1.2	0.9	2.6	3.2	3.2	20.9		8.8		6.2	18	3.5	3.8	7.3	1.5	1.5	14.2			
ERKEK	26	11	7		38	85		29		26	17	7	3	47	5	5	31			
	12.9	5.5	3.5		18.9	42.3		14.4		17.2	11.3	4.6	2	31.1	3.3	3.3	20.5	151		
	96.7	78.6	43.8		77.6	54.5		49.2		61.9	89.5	43.8	23.1	71.2	55.6	55.6	45.6	58.1		
	7.6	3.2	2.1		11.2	25		8.5		10	6.5	2.7	1.2	18.1	1.9	1.9	11.9			
KOLON TOPLAMI	30	14	16	11	49	156		59		42	19	16	13	66	9	9	68	260		
	8.8	4.1	4.7	3.2	14.4	45.9		17.4		16.2	7.3	6.2	5	25.4	3.5	3.5	26.2	100		

c. Cinsiyet ve Günlük Konuşmalar

Tablo 18’de görüldügü gibi İF’li kız öğrencilerin büyük oranda (%51.1) dinî konuları, %21.6 oranında mesleki konuları, %7.9 oranında da siyasi konuları konuştukları buna karşın İF’li erkek öğrencilerin ise %42.3’ünün dinî konuları, %18.9’unun siyaset, %12.9’unun karşı cinsler hakkında konuştukları anlaşılmaktadır.

KY’li kız öğrencilerin %33.9’nun mesleki konuları, %17.4’nn siyaset, %14.7’sinin de karşı cinsler hakkında konuştukları, KY’li erkek öğrencilerin ise %31.1’nin siyasi konuları konuştukları görülmektedir.

Örneklemin geneli mukayese edildiğinde İF’li kızların %7.9’nun, İF’li erkeklerin %18.9’nun siyasi konuları konuŐmaları, yine KY’li kız öğrencilerin %11’nin, KY’li erkek öğrencilerin de %9.9’unun dinî konuları konuştukları manidar bulunmuştur. Buna göre İF’li öğrencilerin %14.4’nn siyasi konuları, KY’li öğrencilerin de %10.4’ünün dinî konuları konuŐmaları din ve siyaset olgusunun öğrencilerin en önemli ilgi alanını oluşturduğunu ve ileri sürülen iddiaların aksine 1980 sonrası ğrenci gençliğinin a-politik olmadığının da göstergesi sayılabilir.

d. Lise ve Günlük Konuşmalar

Örneklemin geneli karşılaştırıldığında imam hatip lisesi mezunlarının en yüksek oranda (İF’de %45.4, KY’de %33.3) dinî konuları İF’deki genel lise mezunlarının %42.9’u dinî konuları KY’deki genel lise mezunlarının ise %26.7’sinin siyasi konuları konuştukları anlaşılmaktadır. İF’deki meslek lisesi mezunlarının %56.5’i dinî konuları, KY’dekilerin ise %27.6’sının siyasi konuları öncelikle konuştukları görülmektedir. KY’deki özel lise mezunlarının %33.3’ünün mesleki konuları ve %25.7’sinin karşı cinsleri, siyasi ve dinî konulardan daha çok önemsedikleri- konuştukları gerçekçi bulunmuştur. Tablodan da anlaşılacağı gibi KY’deki özel lise mezunlarının sadece %4.4’ dinî konuları, %20’si siyasi konuları öncelikle konuştuklarını belirtmişlerdir.

Tablo: 19
Öğrencilerin Ders Dışında Çok Konuların Mezun Oldukları Liseye Göre Dağılımı

Lise	İLAHİYAT										KAMU									
	Karşı Cinsle	Spor	Magazın Sorunları	Siyaset	Dini Konular	Hayat Pahahlığı	Mesleki Konular	Satır Toplamı	Karşı Cinsle	Spor	Magazın Sorunları	Siyaset	Dini Konular	Hayat Pahahlığı	Mesleki Konular	Satır Toplamı				
Düz Lise	3	3	2	10	24		12	56	27	12	10	44	16	5	42					
	5.4	5.4	3.6	17.9	42.9		21.4	16.4	16.4	7.3	6.1	26.7	9.7	3	25.5	165				
	10	21.4	18.2	20.4	15.4		20.3	64.3	64.3	63.2	62.5	66.7	59.3	55.6	61.8	63.5				
	0.9	0.9	0.6	2.9	7.1		23.5	10.4	10.4	4.6	3.8	16.9	6.2	1.9	16.2					
Meslek Lisesi		3	1	2	13	1	2	2	2	4	2		2		8					
		13	4.3	8.7	56.5	4.3	8.7	6.9	6.9	13.8	6.9	27.6	6.9		27.6	29				
		21.4	9.1	4.1	8.3	20	3.4	4.8	4.8	21.1	12.5	12.1	7.4		11.8	11.2				
	0.9	0.3	0.3	0.6	3.8	0.3	0.6	0.8	0.8	1.5	0.8	13.1	0.8		3.1					
İmam Hatip Lisesi	27	8	13	37	118	4	45	1	1		2	5	7	3	3					
	10.4	3.1	3.1	14.2	45.8	1.5	17.3	4.8	4.8	9.5	9.5	23.8	33.3	14.3	14.3	21				
	90	57.1	81.3	75.5	75.6	80	76.3	2.4	2.4	12.5	12.5	7.6	25.9	33.3	4.4	8.1				
	7.9	2.4	2.4	10.9	34.7	1.2	13.2	0.4	0.4	0.8	0.8	1.9	2.7	1.2	1.2					
Özel Lise (Kolej)					1			12	12	3	2	9	2	1	16					
					100			26.7	26.7	6.7	4.4	20	4.4	2.2	33.3	45				
					0.6			28.6	28.6	15.8	12.5	13.6	7.4	11.1	22.1	17.3				
				0.3			4.6	4.6	4.6	1.2	0.8	3.5	0.8	0.4	5.8					
KOLON TOPLAMI	30	14	11	49	156	5	59	42	42	19	16	66	27	9	68	260				
	8.8	4.1	3.2	14.4	45.9	1.5	17.4	16.2	16.2	7.3	6.2	25.4	10.4	3.5	26.2	100				

II. ÖĞRENCİLERİN DİNİ TUTUMLARI İLE İLGİLİ BULGULAR

1. Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliklerine İlişkin Bulgular

a. Fakülte ve Dinî Cemaat Üyeliği

Tablo: 20

Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliğinin Fakültelere Göre Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Evet	Hayır	Satır Toplamı
İlahiyat	105	235	340
	30.9	69.1	
	84.7	49.5	
	17.5	39.2	
Kamu	20	240	260
	7.7	92.3	
	15.3	50.5	
	3.4	40.0	
Kolon Toplamı	125	475	600
	20.8	79.2	100

Tablo'daki verilere göre İF öğrencilerinin %30.9'unun, KY öğrencilerinin ise %7.7'sinin dinî cemaat üyesi olduğu anlaşılmaktadır.

Örneklemin genelinde öğrencilerin (%79.2) büyük çoğunluğunun dinî cemaat üyesi olmadıkları, bir başka ifade ile öğrencilerin dinî cemaat üyesi olmadan da tam bir dinî hayat yaşayabileceği tutumu içinde oldukları ifade edilebilir. Bu olgudan hareketle Türkiye'de üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğunun dinî grup/cemaat üyesi olmadığı iddia edilebilir.

b. Sınıf ve Dinî Cemaat Üyeliği

Sayfa 75'te bulunan Tablo 21'deki verilere göre İF öğrencilerinin dinî cemaat üyeliği dağılımının en yüksek oranda 1. sınıflarda (%29.5), %25.7 oranında 4. sınıflarda, %24.8 oranında 3. sınıf ve %20 oranında 2. sınıflarda olduğu anlaşılmaktadır. KY öğrencilerinde ise dinî cemaat üyeliğinin en yüksek oranda (%11.1) son sınıflarda olduğu görülmektedir.

Örneklemin geneli değerlendirildiğinde dinî cemaat üyeliğinde sınıfların büyük farklılıklar göstermedikleri dolayısıyla öğrenim seviyesinin dinî cemaat üyeliğinde anlamlılık ifade etmediği anlaşılmaktadır.

Tablo: 21

Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliğinin Okudukları Sınıflara Göre Dağılımı

SINIF	İLÂHİYAT			KAMU		
	Evet	Hayır	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Satır Toplamı
1	31	55		4	62	
	29.5	23.4	86	6.1	93.9	66
	36	64	25.3	2.1	25.8	25.4
	9.1	16.2		1.5	23.8	
2	21	64		5	62	
	20	27.2	85	7.5	92.4	67
	24.7	75.3	25	26.3	26.4	25.8
	6.2	18.8		1.9	23.9	
3	26	59		3	61	
	24.8	25.1	85	4.7	95.3	6
	30.6	69.4	25	15.8	25.4	24.6
	7.6	17.4		1.2	23.5	
4	27	57		7	56	
	25.7	24.3	84	11.1	88.9	63
	32.1	67.9	24.7	36.8	23.3	24.2
	7.9	16.8		2.7	21.5	
KOLON TOPLAMI	105 30.9	235 69.1	340 100	19 7.3	241 92.7	260 100

c. Cinsiyet ve Dinî Cemaat Üyeliği**Tablo: 22**

Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliğinin Cinsiyete Göre Dağılımı

CİNSİYET	İLÂHİYAT			KAMU		
	Evet	Hayır	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Satır Toplamı
KIZ	30	109		3	106	
	21.6	78.4	139	2.9	97.2	109
	28.6	46.4	40.9	15.8	44.2	41.9
	8.8	32.1		1.2	40.8	
ERKEK	75	126		16	135	
	37.3	6237	201	10.6	89.4	151
	71.4	53.6	59.1	84.2	56.8	58.1
	22.1	37.1		6.2	51.9	
KOLON TOPLAMI	105 30.9	235 69.1	340 69.1	19 7.3	241 92.7	260 100

Tablodan da anlaşılacağı üzere dinî cemaat üyeliğinde erkeklerin oranı daha fazladır. İF öğrencilerinde erkeklerin %37.3'ü, KY'li erkeklerin dinî cemaat üyesi olmalarına karşın İF'de öğrenim gören kız öğrencilerin %21.6'sı, KY'li kızların ise %2.9 oranında dinî cemaat üyesi oldukları görülmektedir. Buna göre dinî cemaat yurtlarında kalan öğrencilerin dinî cemaat üyesi olmadıkları anlaşılmaktadır.

d. Lise ve Dinî Cemaat Üyeliği

Tablo: 23

Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliğinin Mezun Oldukları Liseye Göre Dağılımı

LİSE	İLAHİYAT			KAMU		
	Evet	Hayır	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Satır Toplamı
Düz Lise	25	31		10	155	
	44.6	55.4	56	6.1	93.9	165
	23.8	3.2	16.5	52.6	64.6	63.5
	7.4	9.1		3.8	59.6	
Meslek Lisesi	5	18		2	27	
	21.7	78.3	23	6.9	93.1	29
	4.8	7.7	6.8	10.5	11.3	11.2
	1.5	5.3		0.8	10.4	
İmam Hatip Lisesi	75	185		6	15	
	28.8	71.2	260	28.6	71.4	21
	71.4	78.7	76.5	31.6	6.3	8.1
	22.1	54.4		2.3	5.8	
Özel Kolej		1		1	44	
		100	1	2.2	97.8	45
		14	0.3	5.3	18.9	17.3
		13		0.4	16.9	
KOLON TOPLAMI	105	235		19	241	260
	30.9	69.1		7.3	92.7	100

İF'de öğrenim gören GL mezunlarının en yüksek oranda (%44.6) dinî cemaat üyesi oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca ML mezunlarının %21.7'si, imam hatip lisesi mezunlarının da %28.8'i dinî cemaat üyesi olduklarını belirtmişlerdir.

KY'de okuyan imam hatip lisesi mezunlarının %28.6'sı ML mezunlarının %6.9'u ve GL mezunlarının da %6.1'inin dinî cemaat üyesi oldukları anlaşılmaktadır.

Tablodaki bulgular değerlendirildiğinde İF'de okuyan GL mezunlarının çok yüksek oranda (%44.6) dinî cemaat üyesi olmalarında birçok faktörün etkili olduğu ileri sürülebilir. Öncelikle GL ve ML mezunlarının dinî cemaatlerin ilgi alanlarını oluşturduğu, yani bu gruptakilerin cemaat formasyonuna daha kolay uyum sağlayacakları beklentisinin etkili olduğunu ifade etmek mümkündür.

Ayrıca öğrencilerin dinî cemaat üyeliğinde sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlerin de önemli oranda teşvik edici unsur olduğu ileri sürülebilir.

e. Sosyal Tabaka ve Dinî Cemaat Üyeliği

Tablo: 24

Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliğinin Mensup Oldukları Sosyal Tabakaya Göre Dağılımı

SOSYAL TABAKA	İLÂHİYAT			KAMU		
	Evet	Hayır	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Satır Toplamı
ÜST		8		2	13	
		100	8	13.3	86.7	15
		3.4	2.4	10.5	5.4	5.8
		2.4		0.8	5	
ORTA	82	180		9	186	
	31.3	68.7	262	4.6	95.4	195
	78.1	76.6	77.1	47.4	77.5	75
	24.1	52.9		3.5	71.5	
ALT	23	47		8	42	
	32.9	67.1	70	16	84	50
	21.9	20	20	42.1	18.1	19.2
	6.8	13.8	6	3.1	16.2	
KOLON TOPLAMI	105	235	340	19	241	260
	30.9	69.1	100	7.3	92.7	100

Sosyal tabaka ile dinî cemaat üyeliği karşılaştırıldığında her iki fakülte öğrencilerinde de en yüksek oranda alt tabakaya mensup öğrencilerini dinî cemaat üyesi oldukları anlaşılmaktadır. İF’de üst tabakaya mensup olanlardan hiçbiri dinî cemaat üyesi değilken KY’de üst tabakaya mensup öğrencilerin %13.3’ü, dinî cemaate üye olduklarını belirtmişlerdir. İF’de orta tabakaya mensup olanların %31.3’ü KY’de %4.6’sı, alt tabakada ise İF öğrencilerinin %32.9’u KY’de ise %16’sının dinî cemaat üyesi oldukları anlaşılmaktadır. Bu verilere göre sosyal tabaka yükseldikçe dinî cemaat üyeliği azalmaktadır. Dolayısıyla dinî cemaat üyeliğinin daha çok alt tabakaya mensup olanlar arasında yaygınlık kazanmasının en önemli sebeplerinden biri olarak dinî cemaatlerin öğrencilere sağladığı ekonomik imkanlar gösterilebilir.

f. Yerleşim Yeri ve Dinî Cemaat Üyeliği

Tablo: 25

Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliğinin Üniversitesi Öncesi En Uzun Yaşadıkları Yere Göre Dağılımı

EN UZUN YAŞADIĞI YER	İLAHİYAT			KAMU		
	Evet	Hayır	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Satır Toplamı
İL	31	99		6	129	
	23.8	76.2	130	4.4	95.6	135
	293.5	42.1	38.2	31.6	53.3	51.9
	2.3	29.1		2.3	49.6	
İLÇE	41	77		4	77	
	34.7	65.3	118	4.9	95.1	81
	39	32.8	34.2	21.1	32.1	31.2
	2.6	22.6		1.5	29.6	
KASABA	9	11		3	11	
	45.0	55	20	21.4	78.6	14
	8.6	4.7	5.9	15.8	4.6	5.4
	2.6	3.2		1.2	4.2	
KÖY	24	48		6	24	
	32.4	67.6	72	20	80	30
	22.9	20.4	21.2	31.6	10	11.5
	7.1	14.1		2.3	9.2	
KOLON TOPLAMI	105	235	340	19	241	260
	30.9	69.1	100	7.3	92.7	100

Dinî cemaat üyeliği ile en uzun süre yaşanan yer arasındaki ilişki incelendiğinde İF öğrencilerinde en yüksek oranda (%34.7) ilçede yaşayanların dinî cemaat üyesi oldukları, KY'de ise en yüksek oranda (%21.4) kasaba da yaşayanların üye oldukları anlaşılmaktadır. İli ölçü aldığımızda İF öğrencilerinin %23.8'i, KY öğrencilerinin %4.4'ü, Köy baz alındığında ise dağılımının İF'de %32.4, KY'de %20 olduğu anlaşılmaktadır.

g. Barındığı Yer ve Dinî Cemaat Üyeliği

Tablo: 26

Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliğinin Barındığı Yere Göre Dağılımı

BARINDIĞI YER	İLAHİYAT			KAMU		
	Evet	Hayır	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Satır Toplamı
AİLESİYLE	13	64		1	62	
	16.9	83.1	77	1.6	98.4	63
	12.4	27.2	22.6	5.3	25.8	24.2
	3.8	18.8		0.4	23.8	
AKRABA YANINDA		5		1	11	
		100	5	8.3	91.7	12
		21.1	1.5	5.3	4.6	4.6
		1.5		0.4	4.2	
KİRALIK EV	26	96		6	72	
	21.3	78.7	122	8.9	91.1	79
	24.8	40.9	35.9	36.8	30	30.4
	7.6	28.2		2.7	27.7	
DEVLET YURDU	2	15		3	91	
	11.8	88.2	17	3.2	96.8	94
	1.9	6.4	5	15.8	38.5	36.2
	0.6	4.4		1.2	35	
CEMAAT EVİ	64	55		7	5	
	54.2	45.8	119	68.3	41.7	12
	61	23	35	36.8	2.1	4.6
	18.8	15.9		2.7	1.9	
KOLON TOPLAMI	105	235	340	19	241	260
	30.9	69.1	100	7.3	92.7	100

Tablo 26’da görüldüğü gibi cemaat evinde kalan öğrencilerin İF’de %54.2’sinin KY öğrencilerinin ise %68.3’ünün dinî cemaat üyesi olmalarına rağmen cemaat evinde barındıkları hâlde İF öğrencilerinin %45, 8’i KY öğrencilerinin ise %41.7’si dinî cemaat üyesi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Buna karşın İF öğrencilerinin ailesiyle yaşayanların %16.9’u kiralık evde kalanların %21.3’ü, devlet yurdunda kalanların ise %11.8’nin dinî cemaat üyesi oldukları anlaşılmaktadır. KY öğrencilerinde ailesiyle yaşayanların %1.6’sı, kiralık evde kalanların %8.9’u, devlet yurdunda kalanların %3.2’si dinî cemaat üyesi olduklarını beyan etmişlerdir.

h. Babanın Öğrenim Durumu ve Dinî Cemaat Üyeliği

Tablo: 27

Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliğinin Babanın Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı

BABA ÖĞRENİMİ	İLAHİYAT			KAMU		
	Evet	Hayır	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Satır Toplamı
OKUR- YAZAR DEĞİL	9	7		1	4	
	56.3	43.8	16	20	80	5
	8.6	30	4.7	5.3	1.7	1.9
	2.6	2.1		0.4	1.5	
OKUR- YAZAR	19	23		2	7	
	45.2	54.8	42	22.2	77.8	9
	18.1	9.8	12.4	10.5	2.9	3.5
	5.6	6.8		0.8	2.7	
İLKOKUL	50	116		9	90	
	30.1	69.9	166	9.1	90.9	99
	47.6	49.4	48.8	47.4	37.1	38.1
	14.7	34.1		3.5	34.6	
OKTAOKUL	6	15		3	21	
	28.6	71.4	21	12.5	87.5	24
	5.7	6.4	6.2	15.8	8.8	9.2
	1.8	4.4		1.2	8.1	
LİSE	13	23		4	58	
	36.1	63.9	36	6.5	93.5	62
	12.4	9.8	10.6	21.1	24.2	23.8
	3.8	6.8		1.5	22.3	
FAKÜLTE	8	51			61	
	13.8	86.2	59		100	61
	7.6	21.4	17.4		25.4	23.5
	2.4	15			23.5	
KOLON TOPLAMI	105	235	340	19	241	260
	30.9	69.1	100	7.3	92.7	100

Tablodan da anlaşılacağı gibi babanın öğrenim düzeyi arttıkça dinî cemaat üyeliği azalmaktadır. İF öğrencilerinde babası okur-yazar olmayanların %56.3'ü okur-yazar olanların %45.2'si dinî cemaat üyesi olduklarını ifade etmelerine karşın fakülte mezunu olanlarda bu oran %13.8'dir.

KY'de ise baba fakülte mezunu olan hiçbir öğrencinin dinî cemaat üyesi olmadığı anlaşılmaktadır. KY'de en yüksek oranda (%22.2) babası okur-yazar olanların dinî cemaat üyesi olduğu görülmektedir.

1. Babanın Mesleği ve Dinî Cemaat Üyeliği

Tablo: 28

Öğrencilerin Dinî Cemaat Üyeliğinin Babanın Mesleğine Göre Dağılımı

BABA MESLEĞİ	İLAHİYAT			KAMU		
	Evet	Hayır	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Satır Toplamı
MEMUR	18	68		3	79	
	20.9	79.1	86	3.7	96.3	82
	17.1	28.9	25.3	15.8	32.9	31.5
	5.3	20		1.2	30.4	
İŞÇİ	18	32		4	32	
	36	64	50	11.1	88.9	36
	17.1	13.6	14.7	21.1	12.9	13.8
	5.3	9.4		1.5	12.3	
ESNAF	28	47		5	69	
	37.3	62.7	75	6.8	93.2	74
	26.7	20	22.1	26.3	28.8	28.5
	8.2	13.8		1.9	26.5	
EMEKLİ	14	47		1	19	
	23	77	61	5	95	20
	13.3	20	17.9	5.3	7.9	7.7
	4.1	13.8		0.4	7.3	
ÇİFTÇİ	24	33		5	17	
	42.1	57.9	57	22.7	77.3	22
	22.9	14	16.8	26.3	7.1	8.5
	7.1	9.7		1.9	6.5	
SERBEST MESLEK (Dr. Av. Eczacı)	3	8		1	25	
	22.2	77.8	11	4.3	95.7	26
	2.9	3.4	2.4	5.3	10.5	10
	0.9	1.5		0.4	9.7	
KOLON TOPLAMI	105	235	340	19	241	260
	30.9	69.1	100	7.3	92.7	100

Baba mesleği ile dinî cemaat üyeliği karşılaştırıldığında çiftçilerin (İF öğrencilerinde %42.1, KY öğrencilerinde %22.7) en yüksek oranı oluşturdukları anlaşılmaktadır.

İF öğrencilerinde baba mesleği esnaf olanların %37.3'ü, işçi olanların %36'sı, serbest meslek sahibi olanların %22.2'si, memur olanların ise %20.9'unun dinin cemaat üyesi oldukları, KY'de ise baba mesleği işçi olanların %11.1'i, esnaf olanların %6.8'i, emeklilerin '5'i dinî cemaat üyesi olduklarını ifade etmişlerdir. Serbest meslek sahibi olanlarda ise bu oran %4.3'tür.

2. İbadet (Namaz Kılma) Durumları ile İlgili Bulgular

a. Fakülte ve İbadet

Tablo: 29

Öğrencilerin Namaz Kılma Durumuna Göre Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Hergün Beş Vakit Namaz	Sadece Cuma Namazı	Ramazan Ayında Namaz	Arasıra	Namaz Kılmıyor	Satır Toplamı
İlahiyat	329	4		7		
	96.8	1.2		2.1		340
	81.8	12.9		7.3		56.7
	54.8	0.7		1.2		
Kamu	73	27	10	89	61	
	28.1	10.4	3.8	34.2	23.5	260
	18.2	87.4	100	92.7	100	43.3
	12.2	4.5	1.7	14.8	10.2	
Kolon Toplamı	402	31	10	96	61	600
	67	5.2	1.7	16	10.2	100

Namaz ibadeti İslam dininin öngördüğü ve yetişkin her müslüman'ın yapması gereken farz olan bir ibadettir. Tablodaki verilere göre İF'de okuyan öğrencilerin hepsinin namaz kıldığı ve bunların %96.8'inin beş vakit (düzenli), %1.2'sinin cuma namazını, %2.1'inin ise ara sıra namaz ibadetini ifa ettiği anlaşılmaktadır.

KY'li öğrencilerin ise %34.2'si ara sıra %28.1 beş vakit %10.4'ü "cuma namazını %3.8'inin de Ramazan ayında namaz kıldıkları, %23.5'nin de namaz kılmadıkları anlaşılmaktadır.

Bu sonuçlara göre "İF'li öğrencilerin KY'li öğrencilere göre daha yüksek oranda düzenli namaz kıldıkları varsayımı doğrulanmıştır.

İF'lilerin öncelikle din öğrenimi görmeleri ve okulun fiziki yapısının (cami-mescit, abdest yeri vb.) müsait olması, ayrıca sosyal teşvik (öğrencilerin ve öğrenim üyelerinin namaz kılmaları) ve barınma yerinin (dinî cemaat yurtları) öğrencilerin namaz ibadetini yerine getirmelerinde önemli rolü olduğu ifade edilebilir. Oysa KY'lerin büyük oranda bu tür "çevresel" faktörlerin baskısından (teşvikinden) uzak olmalarının da "namaz kılma durumlarını" etkilediği ifade edilebilir.

b. Cinsiyet ve İbadet

Sayfa 83'teki Tablo 30'a bakıldığında İF'li öğrencilerin büyük oranda uygunluk gösterdikleri ve %96.8'nin beş vakit (düzenli) namaz kıldıkları anlaşılmaktadır.

KY'de ise kız öğrenciler (%36.7) erkeklere (%13.9) nazaran daha yüksek oranda namaz kılmadıklarını belirtmişlerdir. Türk toplumunda bayanların cuma namazı kılma geleneği olmamasına rağmen iki kız öğrencinin (İF'de 1, KY'de 1) sadece cuma namazı kıldıklarını belirtmeleri anlamlı bulunmuştur. Örneklemin geneli göz önüne alındığında KY'deki namaz kılma sıklığı dağılımının Türk toplumunun genel yapısına uygunluk gösterdiği gözlemlenebilir.

Görmez'in "Kent ve Siyaset-Ankara Örneği" konulu araştırmasında örneklerin sadece %20'sinin düzenli namaz kıldıkları anlaşılmaktadır.

Tablo: 30
Öğrencilerin Namaz Kılma Durumunun Cinsiyete Göre Dağılımı

CİNSİYET	İLAHİYAT						KAMU					
	Hergün Beş Vakit	Sadece Cuma Namazı	Ramazan Ayında Namaz	Arasıra	Namaz Kılmaz	Satır Toplamı	Hergün Beş Vakit	Sadece Cuma Namazı	Ramazan Ayında Namaz	Arasıra	Namaz Kılmaz	Satır Toplamı
KIZ	137	1		1			30	1	8	30	40	
	98.6	0.7		0.7		139	27.5	0.9	7.3	27.5	36.7	109
	41.6	25		14.3		40.9	41.1	3.7	80	33.7	65.6	41.9
	40.3	0.3		0.3			11.5	0.4	3.1	11.5	15.4	
ERKEK	192	3		6			26	26	2	59	21	
	95.5	1.5		3		201	17.2	17.2	1.3	39.1	13.9	151
	58.4	75		85.7		59.1	96.3	96.3	20	66.3	34.4	58.1
	56.5	0.9		1.8			10	10	0.8	22.7	8.1	
KOLON TOPLAMI	329	4		7		340	27	27	10	89	61	260
	96.8	1.2		2.1		100	10.4	10.4	3.8	34.2	23.5	100

Tablo: 31

Öğrencilerin Namaz Kılma Durumunun Mezun Olunan Liseye Göre Dağılımı

	İLAHİYAT						KAMU					
	Hergün Beş Vakit	Sadece Cuma Namazı	Ramazın Ayında Namaz	Arasına	Namaz Kılmaz	Satır Toplamı	Hergün Beş Vakit	Sadece Cuma Namazı	Ramazın Ayında Namaz	Arasına	Namaz Kılmaz	Satır Toplamı
LİSE												
DÜZ LİSE	55 98.2 16.7 16.2			1 1.8 14.3 0.3	56 16.5	56 16.5	39 23.6 53.4 15	18 10.9 66.87 6.9	8 4.8 80 3.1	62 37.6 69.7 23.8	38 23 62.3 14.6	165 63.5
MESLEK LİSESİ	21 91.3 6.4 6.2	1 4.3 25 0.3		1 4.3 14.3 0.3	23 6.8	23 6.8	6 20.7 8.2 2.3	4 13.8 14.8 1.5	2 6.9 20 0.8	10 34.5 11.2 3.8	7 24.1 11.5 2.7	29 11.2
İMAM HATİP LİSESİ	252 96.9 76.6 74.1	3 1.2 75 0.9		5 1.9 71 1.5	260 76.5	260 76.5	16 76.2 219 6.2	2 9.5 7.4 0.8		2 9.5 2.2 0.8	1 4.8 1.6 0.4	21 8.1
ÖZEL (KOLEJ) LİSE	1 100 0.3 0.3				1 0.3	1 0.3	12 26.7 16.4 4.6	3 6.7 11.1 1.2		15 33.3 16.9 5.8	15 3.33 5.8	45 17.3
KOLON TOPLAMI	329 96.8	4 1.2		7 2.1	340 100	340 100	73 28.1	27 10.4	10 3.8	89 34.2	61 23.5	260 100

c. Mezun Olunan Lise ve İbadet

Sayfa 84'teki Tablo 31'e göre İF'de öğrenim gören GL mezunlarının en yüksek oranda (%98.2) düzenli beş vakit namaz kıldıkları görülmektedir.

KY'de ise imam hatip lisesi mezunlarının en yüksek oranda (%76.2) düzenli beş vakit namaz ibadetini yaptıkları anlaşılmaktadır.

Buna göre İF'de okuyan öğrencilerin şuurlu olarak bu fakülteyi tercih ettikleri ileri sürülebilir. Yine KY'de okuyan özel lise-kolej mezunlarının da en düşük oranda (%3.33) namaz kılmayan grubu oluşturmalarını, bu öğrencilerin dinî cemaatlerin kontrolündeki özel lise-kolej mezunları oldukları varsayımı ile açıklamak mümkündür.

d. Sosyal Tabaka ve İbadet

Örneklemin genelinde (Sayfa 86'daki Tablo 32) tabakalar arası mukayese yapıldığında namaz ibadetini yerine getirip getirmeme durumunda önemli farklılıkların olmadığı anlaşılmaktadır.

e. Barındığı Yer ve İbadet

Sayfa 87'deki Tablo 33'e bakıldığında İF'li öğrencilerin büyük oranda farklılık arz etmedikleri, ancak düzenli namaz kılanların oranının akraba yanında kalanlarda daha düşük olduğu görülmektedir. Bu anlamda örneklemin geneli paralellik arz etmektedir. Bir başka ifade ile her iki grupta cemaat evinde kalanların en yüksek oranda (İF'de %98.3 KY'de %91.7) düzenli namaz kılmalarına karşın en düşük oranının (İF'de %80, KY'de %16.7) akraba yanında barınanlarda olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo: 32
Öğrencilerin Namaz Kılma Durumunun Sosyal Tabakaya Göre Dağılımı

SOSYAL TABAKA	İLAHİYAT							KAMU						
	Hergün Beş Vakit	Sadece Cuma Namazı	Ramazın Ayında Namaz	Arasıra	Namaz Kılmaz	Satır Toplamı	Hergün Beş Vakit	Sadece Cuma Namazı	Ramazın Ayında Namaz	Arasıra	Namaz Kılmaz	Satır Toplamı		
ÜST	7			1		8	4	2		6	3	15		
	87.5			12.5			26.7	13.3		40	20			
	2.1			14.3		2.4	5.5	7.4		6.7	4.9	5.8		
ORTA	257	2		3			54	19	9	62	51	195		
	98.1	0.8		1.1		262	27.7	9.7	4.6	3.8	26.2	75		
	78.1	50		42.9		77.1	74	70.4	90	69.7	83.6			
ALT	75.6	0.6		0,9			20.8	7.3	3.5	23.8	19.6			
	65	2		3			15	6	1	21	7	50		
	92.9	2.9		4.3		70	30	12	2	42	14	19.2		
KOLON TOPLAMI	329	4		7		340	73	27	10	89	61	260		
	96.8	1.2		2.1		100	28.1	10.4	3.8	34.2	23.5	100		

Tablo: 33

Öğrencilerin Namaz Kılma Durumunun Barındığı Yere Göre Dağılımı

BARINDIĞI YER	İLÂHİYAT						KAMU					
	Hergün Beş Vakit	Sadece Cuma Namazı	Ramazan Ayında Namaz	Arasıra	Namaz Kılmaz	Satır Toplamı	Hergün Beş Vakit	Sadece Cuma Namazı	Ramazan Ayında Namaz	Arasıra	Namaz Kılmaz	Satır Toplamı
AİLE YANINDA	75	1		1		77	11	8	6	20	18	63
	97.4	1.3		1.3		22.6	17.5	12.7	9.5	31.7	28.6	24.2
AKRABA YANINDA	22.8	25		14.3		5	15.1	29.6	60	22.5	29.5	4.6
	22.1	0.3		0.3		1.5	4.2	3.1	2.3	7.7	6.9	
KİRALIK EVDE	4			1		122	2	1	1	3	5	79
	80			20		35.9	16.7	8.3	8.3	25	41.7	30.4
DEVLET YURDU	1.2			14.3		17	2.7	3.7	10	3.4	8.2	
	1.2			0.3		5	0.8	0.4	0.4	1.2	1.9	
CEMAAT EVİNDE	118	1		3		340	26	4		33	16	260
	96.7	0.8		2.5		100	32.9	5.1		41.8	20.3	100
KOLON TOPLAMI	35.9	25		42.9		340	35.6	14.8		37.1	26.2	260
	34.7	0.3		0.9		100	10	1.5		12.7	6.2	100
DEVLET YURDU	15	1		1		17	23	14	3	32	22	94
	88.2	5.9		5.9		5	24.5	14.9	3.2	34	23.4	36.2
CEMAAT EVİNDE	4.6	25		14.3		119	31.5	51.9	30	36	36.1	4.6
	4.4	0.3		0.3		35	8.8	5.4	1.2	12.3	8.5	
KOLON TOPLAMI	117	1		1		119	11			1		12
	98.3	0.8		0.8		35	91.7			8.3		4.6
KOLON TOPLAMI	35.6	25		14.3		340	15.1			1.1		260
	34.4	0.3		0.3		100	4.2			0.4		100

3. Dinî Konularda Aileleriyle Çatışıp-Çatışmama Durumu ile İlgili Bulgular

a. Fakülte ve Aile ile Dinî Çatışma

Tablo 34

Öğrencilerin Aileleri ile Dinî Konularda Çatışma Durumlarının Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Çok Sık	Sık	Arasıra	Hiç	Satır Toplamı
İlahiyat	6	25	165	144	340
	1.8	7.4	48.5	42.4	
	42.9	58.1	58.7	54.6	
	1	4.2	27.5	23.7	
Kamu	8	18	116	118	260
	3.1	6.9	4.6	45.4	
	57.1	41.9	41.3	45.4	
	1.3	3	19.3	19.7	
Kolon Toplamı	14	43	281	262	600
	2.3	7.2	46.8	43.6	100

Örneklemin aileleriyle dinî konularda çatışma durumlarına bakıldığında İF ve KY öğrencilerinin aileleriyle dinî konularda uyumlu oldukları bir başka ifade ile ciddi bir çatışma yaşamadıkları görülmektedir.

Tablodan da anlaşılacağı gibi İF öğrencilerinin %1.8'i ailesi ile dinî konularda çok sık çatıştığını %7.4'ü genellikle çatıştığını %48.5'i ara sıra çatıştığını %42.4'ü hiç çatışmadığını, KY öğrencilerinin ise %3.1'i çok sık, %6.9'u genellikle %44.6 arasıra çatıştığını, %45.4'ü ise hiç çatışmadığını ifade etmişlerdir. Buna göre örnekleme aileleri arasındaki eğitim farklılıklarına rağmen dinin idrak ediliş tarzında farklılaşma olmadığı anlaşılmaktadır.

b. Sınıf ve Aile ile Dinî Çatışma

Tablo 35

Öğrencilerin Okudukları Sınıfa Göre Aileleri ile Dinî Konularda Çatışma Sıklığının Dağılımı

SINIF	İLÂHİYAT					KAMU				
	Çok Sık	Sık	Arasıra	Hiç	Satır Toplamı	Çok Sık	Sık	Arasıra	Hiç	Satır Toplamı
1	1	5	48	32		2	4	33	33	
	1.2	5.8	55.8	37.2	86	3	6.1	50	50	66
	16.7	20	29.1	22.5	25.3	25	22.2	28	28	25.4
	0.3	1.5	14.1	9.4		0.8	1.5	12.7	12.7	
2	1	9	38	37		6	35			
	1.2	10.6	44.7	43.5	85	9	52.2	22	22	67
	16.7	36	23	26.1	25	33	30.2	10	10	25.8
	0.3	2.6	11.2	10.9		2.3	13.5			
3		4	49	32		2	7	30	30	
		4.7	57.6	35.3	85	3.1	10.9	46.9	46.9	64
		16	29.7	23.5	25	25	38.9	25.4	25.4	24.6
		1.2	14.4	9.4		0.8	2.7	11.5	11.5	
4	4	7	30	43		4	1	29	29	
	4.8	8.3	35.7	51.2	84	6.3	1.6	46	46	63
	66.7	28	18.2	30.3	24.7	50	5.6	2.4	24.6	24.2
	1.2	2.1	2.1	12.6		1.5	0.4	11.2	11.2	
Kolon Toplamı	6	25	165	144	340	8	18	118	118	260
	1.8	7.4	48.5	22.4	100	3.1	6.9	45.4	45.4	100

Öğrencilerin aileleriyle dinî konularda çatışma durumlarının sınıflara göre dağılımı değerlendirildiğinde İF'deki birinci sınıf öğrencilerinin %1.2'si çok sık, %55.8'i ara sıra çatıştıklarını, ikinci sınıftaki öğrencilerin ise %1.2'si çok sık, %10.6'sı genellikle, %57.6'sı ara sıra çatıştıklarını ifade etmişlerdir. İF öğrencilerinde aile ile dinî konularda daha çok dördüncü sınıf öğrencilerinin çatıştıkları görülmektedir. 4. sınıftaki öğrencilerin %4.8'inin çok sık, %8.3'ünün sık sık, %35.7'sinin ise ara sıra çatıştıkları görülmektedir.

KY'deki birinci sınıf öğrencilerinin %3'ü çok sık, %6.1'i genellikle, %40.9'u ara sıra, ikinci sınıftaki öğrencilerin %9'unun çok sık, %52.2'sinin sık derecede %38.8'inin ara sıra, üçüncü sınıftakilerin ise %3.1'inin çok sık %10.9'unun genellikle (sık) %39.1'inin ara sıra çatıştıkları anlaşılmaktadır. KY'deki dördüncü sınıf öğrencilerinin ise %6.3'ünün çok sık, %1.6'sının sık, %46'sının ise ara sıra çatıştıkları gözlenmektedir.

Çatışma sıklıklarının toplamı göz önüne alındığında örneklem grubunun (İF'de %57, KY'de %54.6) benzerlik gösterdiği görülmektedir.

c. Cinsiyet ve Aile ile Dinî Çatışma

Tablo 36

Öğrencilerin Cinsiyete Göre Aileleri ile Dinî Konularda Çatışma Sıklığının Dağılımı

CİNSİYET	İLAHİYAT					KAMU				
	Çok Sık	Sık	Arasına	Hiç	Satır Toplamı	Çok Sık	Sık	Arasına	Hiç	Satır Toplamı
KIZ	2	10	75			5	8	49	47	
	1.4	7.2	54	139	139	4.6	7.3	45	43.1	109
	3.3	40	45.5	40.9	40.9	62.5	44.4	42.2	89.8	41.9
	16	2.9	22.1			1.9	3.1	18.8	18.1	
ERKEK	4	15	90			3	10	67	71	
	2	7.5	44.8	201	201	2	6.6	44.4	47	151
	66.7	60	54.5	59.1	59.1	37.5	55.6	57.8	60.2	58.1
	1.2	4.4	26.5			1.2	3.8	25.8	27.3	
KOLON TOPLAMI	6	25	165	340	340	8	18	116	118	260
	1.8	7.4	48.5	100	100	3.1	6.9	44.6	45.4	100

Cinsiyete göre değerlendirildiğinde kız öğrencilerin dinî konularda aileleriyle daha çok çatıştıkları gözlenmektedir. Tablodaki verilere göre İF'de ki kız öğrencilerin %58.6'sı (çok sık çatışanlar %1.4, genellikle çatışanlar %7 arasında çatışanlar %54) aileleriyle çatıştığını ifade etmişlerdir. Buna karşın İF'de erkek öğrencilerin aileleriyle çatışma durumları (%54.8) arasında çatışma oranının toplamıdır. KY'deki kız öğrencilerin %46.6'sı çok sık %7.3'ü genellikle %45'i ara sıra çatıştıklarını, KY'deki erkek öğrencilerin ise %2'si çok sık, %6.6'sı genellikle %44.4'ü ara sıra çatıştıklarını ifade etmişlerdir. Fakülteler mukayese edildiğinde KY'deki öğrencilerin dinî konularda İF öğrencilerine oranla aileleriyle daha çok çatıştıkları anlaşılmaktadır.

d. Mezun Oldukları Lise ve Aile ile Çatışma

Tablo 37

Öğrencilerin Mezun Oldukları Liseye Göre Aileleri ile Dinî Konularda Çatışma Sıklığının Dağılımı

LİSE	İLAHİYAT					KAMU				
	Çok Sık	Sık	Arasıra	Hiç	Satır Toplamı	Çok Sık	Sık	Arasıra	Hiç	Satır Toplamı
DÜZ LİSE	2	5	27	22		6	11	73	75	
	3.6	8.9	48.2	39.31	56	3.6	6.7	44.2	45.5	165
	33.3	20	16.4	5.5	16.5	75	61.1	62.9	63.6	63.5
	0.6	1.5	7.9	6.5		2.3	4.2	28.1	28.8	
MESLEK LİSESİ	1	1	11	10			3	13	13	
	4.3	4.3	47.8	43.5	23		10.3	44.8	44.8	29
	50	4	6.7	7	6.8		16.7	11.2	11	11.2
	0.3	0.3	3.2	2.9			1.2	5	5	
İMAM TAHİP LİSESİ	4	19	126	111		1	1	8	11	
	1.5	7.3	48.5	42.7	260	4.8	4.8	38.1	52.4	21
	66.7	76	76.4	77.5	76.5	12.5	5.6	6.9	9.3	8.1
	1.2	5.6	37.1	32.7		0.4	0.4	3	4.2	
ÖZEL LİSE (KOLEJ)			1			1	3	22	19	
			100		1	2.2	6.7	48.9	42.2	45
			0.6		0.3	12.5	16.7	19	16.1	17.3
			0.3			0.4	1.2	8.5	7.3	
KOLON TOPLAMI	6	25	165	144	340	8	18	116	118	260
	1.8	1.4	48.5	42.4	100	3.1	6.9	44.6	45.4	100

Tablo 37'deki bulgulara göre İF'deki öğrencilerin aileleriyle dinî konularda çatışma sıklığının en yüksek oranda (%48.5) ara sıra olduğu ve %42.4'ünün ise hiç çatışmadıkları bu anlamda liseler arasında bir uygunluk olduğu anlaşılmaktadır. İF'lilerde ailesiyle "çok sık" çatışanların en yüksek oranda (%4.3) ML mezunlarında görülmektedir.

KY'de ise öğrencilerin aileleriyle (İF'nin tam tersine) en yüksek oranda çok sık çatışanların imam hatip lisesi mezunları oldukları, bunu %3.6 oranında GL mezunlarının takip ettiği anlaşılmaktadır. KY'de öğrenim gören ML mezunlarından hiçbiri ailesiyle "çok sık" çatışmadığını buna karşın sık derecede çatışanların da en yüksek oranda (%10.3) bu okul mezunları oldukları anlaşılmaktadır.

Örneklemin geneli değerlendirildiğinde İF'deki ML mezunlarının KY'de ise imam hatip lisesi mezunlarının aileleriyle en yüksek oranda çok sık çatışan liseleri oluşturmaları, okudukları fakültelerin sosyal çevrelerinin, yerleşmiş davranış biçiminin (üst sınıfların davranışları kız-erkek ilişkileri) önemli rolü olduğu ifade edilebilir.

e. Sosyal Tabaka ve Aile ile Dinî Çatışma

Tablo 38

Öğrencilerin Mensup Oldukları Sosyal Tabakaya Göre Aileleri ile Dinî Konularda Çatışma Sıklığının Dağılımı

SOSYAL TABAKA	İLÂHİYAT					KAMU				
	Çok Sık	Sık	Arasıra	Hiç	Satır Toplamı	Çok Sık	Sık	Arasıra	Hiç	Satır Toplamı
ÜST		1	5	2		1	3	4	7	
		12.5	62.5	25	8	6.7	20	26.7	46.7	15
		4	3	1.4	2.4	12.5	16.7	3.4	5.9	5.8
		0.3	1.5	0.6		0.4	1.2	1.5	2.7	
ORTA	3	17	127	115		4	12	89	90	
	1.1	6.5	48.57	43.9	262	2.1	6.2	45.6	46.2	195
	50	68	7	79.6	77.1	50	66.7	76.7	76.3	75
	0.9	5	37.4	33.8		1.5	4.6	34.2	34.6	
ALT	3	7	33	27		3	3	23	21	
	4.3	10	47.1	38.6	70	6	6	46	42	50
	50	28	20	19	20.6	37.5	16.7	19.8	17.8	19.2
	0.9	2.1	9.7	7.9		1.2	1.2	8.8	8.1	
KOLON TOPLAMI	6	25	165	146	340	8	18	116	118	340
	1.8	7.4	48.5	42.4	100	3.1	6.9	44.6	45.4	100

Tablodan anlaşılacağı gibi İF öğrencilerinde üst tabakaya mensup öğrencilerin %25'i, orta tabakaya mensup olanların %43.9'u, alt tabakaya mensup olanların %38.6'sı aileleriyle dinî konularda hiç çatışmadıklarını ifade etmişlerdir. KY'de ise üst tabakaya mensup olanların %46.7'si, orta tabakaya mensup olanların %46.2'si, alt tabakaya mensup öğrencilerin %42'sinin aileleriyle dinî konularda hiç çatışmadıkları anlaşılmaktadır.

Aslantürk (1998 : 75)'ün araştırmasında da en üst ve en alt tabakaya mensup olanların dinle ilgisinin orta tabakaya oranla daha az olduğu anlaşılmaktadır.

4. Öğrencilerin Suç İşlememe Gerekçeleriyle İlgili Bulgular

a. Fakülte ve Suç İşlememe

Tablo 39

Öğrencilerin Suç (zina-hırsızlık-rüşvet) İşlememe Gerekçesinin Fakültelere Göre Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Allah İnancı	Kanunen Suç Sayıldığı İçin	Yapmam Gerektiği İçin	Çevrenin Kınaması	Satır Toplamı
İlahiyat	317	1	19	3	340
	93.2	0.3	5.6	0.9	
	67	16.7	17.8	21.4	
	52.8	0.2	3.2	0.5	
Kamu	156	5	88	11	260
	60	1.9	33.8	4.2	
	33	83.3	82.2	78.6	
	26	0.8	14.7	1.8	
Kolon Toplamı	473	6	107	14	600
	78.8	1	17.8	2.3	

Örneklemin genelinde imkân bulunduğu hâlde “zina, hırsızlık, rüşvet” fiillerini işlememe gerekçesi olarak bu fiillerin günah olduğunu, dolayısıyla dinî tutumları sebebiyle bu suçları yapmayacaklarını belirtenler (%78.8) oluşturmaktadır.

Tablodan da anlaşılacağı gibi İF ve KY öğrencilerinin benzer tutumlara sahip oldukları görülmektedir. Nitekim suç işlememe gerekçesi olarak Allah inancını gösterenler (İF’de %93.2, KY’de %60) en büyük oranı teşkil etmektedir. Yine İF öğrencilerinin %5.6’sı, KY öğrencilerinin %33.8’i, yapmam gerektiği için görüşünde de uygunluk göstermektedirler. Bu veriden hareketle İslamın günah telakkisinin örneklem grubu üzerinde belirleyici etkisi olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca zina, hırsızlık, rüşvet vb. suçların Türk toplumunda yüz kızartıcı suç olarak tanımlanmasının da etkisi olduğu söylenebilir. Nitekim İF öğrencilerinin %0.9’u, KY öğrencilerinde %4.2’si, bu suçları çevrenin kınamasından korktukları için yapmadıklarını ifade etmişlerdir.

b. Cinsiyet ve Suç İşlememe

Tablo 40

Öğrencilerin Cnsiyete Göre Suç İşlememe Gerekçesinin Dağılımı

CİNSİYET	İLAHİYAT					KAMU				
	Allah İnancı	Kanuni Yasak	Yapmam Gerekliği İçin	Çevrenin Kınaması	Satır Toplamı	Allah İnancı	Kanuni Yasak	Yapmam Gerekliği İçin	Çevrenin Kınaması	Satır Toplamı
KIZ	129		10			56	2	48	3	
	92.8		7.2		139	51.4	1.8	44	2.8	109
	40.7		52.6		40.9	35.9	40	54.5	27.3	41.9
	37.9		2.9			21.5	0.8	18.5	1.2	
ERKEK	188	1	9	3		100	3	40	8	
	93.5	0.5	4.5	1.5	201	66.2	2	26.5	5.3	151
	59.3	100	47.4	100	59.1	64.1	60	45.5	72.7	58.1
	55.3	0.3	2.6	0.9		38.5	1.2	15.4	3.1	
KOLON TOPLAMI	3.7	1	19	3	340	156	5	88	11	260
	93.2	13	5.6	19	100	60	1.9	33.8	4.2	100

Örneklem suç işlememe sebebinin cinsiyete göre dağılımında uygunluk olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 40’da görüldüğü gibi İF’li kız öğrencilerinin %92.8’i, erkek öğrencilerin %93.5’i, Allah inancını gerekçe göstermişlerdir. Yine İF’li kız öğrencilerin %7.2’si, erkek öğrencilerin ise %4.5’i soruda yer alan “yapmamam gerektiği için yapmam” şikkını işaretlemişlerdir. KY’deki kız öğrencilerinin %51.4’ü, erkek öğrencilerinin ise %66.2’si “Allah inancını kız öğrencilerin %44’ü, erkeklerin %26.5’si ise “yapmamam gerektiği için yapmıyorum” gerekçesini ileri sürmüşlerdir.

Örneklem geneli değerlendirildiğinde erkeklerin eylemlerinde dinî tutumlarının, kızlara oranla daha etkili oldukları gözlenmektedir.

Bayyığıt (1981 : 91) Karacoşkun (1994 : 40) ve Uysal (1996 : 60)’ın araştırmalarında da kızların dinî tutumlarının erkeklerin dinî tutumlarından daha düşük olduğu bulunmuştur.

c. Mezun Olduğu Lise ve Suç İşlememe

Tablo 41

Öğrencilerin Mezun Oldukları Liseye Göre Suç İşlememe Gerekçesinin Dağılımı

LİSE	İLÂHİYAT					KAMU				
	Allah İnancı	Kanuni Yasak	Yapmam Gerektiği İçin	Çevrenin Kınaması	Satır Toplamı	Allah İnancı	Kanuni Yasak	Yapmam Gerektiği İçin	Çevrenin Kınaması	Satır Toplamı
DÜZ LİSE	52		4			95	3	62	5	
	92.9		7.1		56	57.6	1.8	37.6	3	165
	16.4		21.1		16.5	60.9	60	70.5	45.5	63.5
	15.3		1.2			36.5	1.2	23.8	1.9	
MESLEK LİSESİ	21		2			18		8	3	
	91.3		8.7		23	62.1		27.6	10.3	29
	6.6		10.5		6.8	11.5		9.1	27.3	11.2
	6.2		16			6.9		3.1	1.2	
İMAN HATİP LİSESİ	243	1	13	3		19		1	1	
	93.5	14	5	1.2	260	90.5		4.8	4.8	21
	76.7	100	68.4	100	76.5	12.2		1.1	9.1	8.1
	71.5	13	3.8	19		7.3		0.4	0.4	
ÖZEL LİSE (KOLEJ)	1					24	2	17	2	
	100				1	53.3	4.4	37.8	4.4	45
	13				13	15.4	40.	19.3	18.2	17.3
	13					9.2	0.8	6.5	0.8	
KOLON TOPLAMI	317	1	19	3	340	156	5	88	11	260
	93.2	0.3	5.6	19	100	60	1.9	38.8	4.2	100

Mezun olunan lise ile suç işlememe ilişkisi değerlendirildiğinde örneklemin genelinde lise türlerinin büyük oranda uygunluk gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Liseler karşılaştırıldığında imam hatip lisesi mezunlarının dinî tutumlarını (İF’de %93.5, KY’de 59.5) daha güçlü olduğu görülmektedir. Yine İF’de meslek lisesi (%91.3), KY’de ise özel lise-kolej mezunlarının (%53.3) dinî tutumlarının düşük oldukları görülmektedir.

d. Yaşadığı Yer ve Suç İşlememe

Tablo 42

Öğrencilerin Üniversite Öncesi Yaşadıkları Yerleşim Yerine Göre Suç İşlememe Gerekçesinin Dağılımı

DOĞUM YERİ	İLÂHİYAT					KAMU				
	Allah İnancı	Kanuni Yasak	Yapmam Gerektiği İçin	Çevrenin Kınaması	Satır Toplamı	Allah İnancı	Kanuni Yasak	Yapmam Gerektiği İçin	Çevrenin Kınaması	Satır Toplamı
İL	124		6			75	4	50	6	
	95.4		4.6		130	55.6	3	37	4.4	135
	39.1		31.6		38.2	48.1	80	56.8	54.5	51.9
	36.5		1.8			28.8	1.5	19.2	2.3	
İLÇE	110	1	6	1		59		19	3	
	93.2	0.8	5.1	0.8	118	72.8		23.5	3.7	81
	34.7	100	31.6	33.3	34.7	37.8		21.6	27.3	31.2
	32.4	0.3	1.8	0.3		22.7		7.3	1.2	
KASABA	19		1			4	1	8	1	
	95		5		20	28.6	7.1	57.1	7.1	14
	6		5.3		5.9	2.6	20	9.1	9.1	5.4
	5.6		0.3			1.5	0.4	3.1	0.4	
KÖY	64		6	2		18		11	1	
	89.7		8.5	2.8	72	60		36.7	3.3	30
	20.2		31.6	66.7	21.2	11.5		12.5	9.1	11.5
	18.8		1.8	0.6		6.9		4.2	0.4	
KOLON TOPLAMI	93.2	1	19	3	340	156	5	88	11	260
		0.3	5.6	0.9	100	60	1.9	33.8	4.2	100

Tablo 42’ye bakıldığında üniversite öncesi en uzun süre yaşanan yerleşim yerleriyle suç işlememe gerekçesinin İF’li öğrencilerde ilde yaşayanların %95.4’ünün, ilçede yaşayanları %93.2’sinin, kasabada yaşayanların %95’inin, köyde yaşayanların ise %89.7’sinin, KY’de ise ilde yaşayanların %55.6’sının, ilçede yaşayanların %72.8’inin kasabada yaşayanların %28.6’sının köyde yaşayanların ise %60’ının “Allah inancı” olduğu anlaşılmıştır.

“Bu suçları yapmamam gerektiği için yapmıyorum.” diyenlerin dağılımı ilde yaşayanlarda İF’de %4.6’sı, KY’de %37’si ilçede yaşayanların İF’de %5.1, KY’de %23.5, kasabada yaşayanların İF’de %5, KY’de ise %36.7 oranındadır. Buna göre verileri değerlendirdiğimizde İF’de köy kökenlilerin KY’de ise kasaba kökenlilerin dinî tutumlarının daha zayıf olduğu ileri sürülebilir.

5. Din Hakkındaki Değerlendirmeleriyle İlgili Bulgular

a. Fakülte ve Dinin Değerlendirilmesi

Tablo 43

Öğrencilerin Fakültelerine Göre Din Hakkındaki Değerlendirilmelerinin Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Din Allah Tarafından Konulmuş Dünya ve Ahiret Nizamıdır.	Din Gereklidir Ancak Alanı Bu Dünya Değildir.	Din İnsan Düşüncesinin Ürünüdür. Toplumun Huzuru İçin Gereklidir.	Bilimin Gelişmesiyle Dine Olan İhtiyaç Ortadan Kalkacaktır.	Din İlerleme ve Gelişmeye Engel Olduğu İçin Yasaklanmalıdır.	Satır Toplamı
İlahiyat	338	2				340 56.7
	99.4	0.6				
	64.4	2.7				
	56.3	0.2				
Kamu	187	36	24	6	7	260 43.3
	71.9	13.8	9.2	2.3	2.7	
	35.6	97.3	100	100	100	
	31.2	6	4	1	1.2	
Kolon Toplamı	525	38	24	6	7	600 100
	87.5	6.5	4	1.2	1.2	

Yukarıdaki tabloya göre İF'lilerin %5.94'ü, KY'lilerin ise %71.9'unun dinin bir hayat nizamı olduğunu kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Yine İF'lilerin %0.6'sı, Ky'lilerin %13.8'inin ise dinin gerekli olduğunu ancak, dinin vicdan işi olması gerektiği görüşünde oldukları görülmektedir.

KY'lilerin %9.2'si dinin insan düşüncesinin ürünü olduğu ancak toplumun huzuru için gerekli olduğu görüşünü savunurken %2.3'ü bilimin gelişmesiyle dine ihtiyaç kalmayacağını ileri sürdükleri anlaşılmaktadır.

Örneklemin geneli içinde (%1.2 oranında) yalnızca KY'li yedi öğrencinin “Din gelişmeye engel olduğu için yasaklanmalıdır.” görüşünde oldukları belirlenmiştir.

Tablodaki verilerin tamamı göz önüne alındığında elde edilen bulguların Koştaş (1995 : 31), uysal (1996) ve Aslantürk (1998 : 79)'un üniversite öğrencileri üzerine yaptıkları çalışmalarla uygunluk gösterdiği görülmüştür.

Örneklemin geneli değerlendirildiğinde öğrencilerin dine karşı olumlu bir tutuma sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu sonuca göre “ilahiyat fakültesi öğrencilerinin dinî tutumlarının büyük oranda benzer olduğu ve Kamu-Yönetimi öğrencilerinin ise dinî tutumlarının farklılık arz edeceği varsayımı doğrulanmıştır.

b. Mezun Oldukları Lise ve Dinî Değerlendirme

Sayfa 99'daki Tablo 44'e bakıldığında (İF'deki liselerin dinî tutumlarının yüksek oranda (%99.4) benzer olduğu anlaşılmaktadır. KY'de ise imam hatip lisesi dışındaki liselerin dağılımının benzerlik arz ettikleri görülmüştür.

Örneklemin geneli değerlendirildiğinde (İF'de 1, KY'de 1) imam hatip lisesi mezunu iki öğrencinin "Dinin alanı bu dünya değildir." görüşüne sahip olmaları manidar bulunmuştur.

c. Sosyal Tabaka ve Dinî Değerlendirme

Sayfa 100'deki Tablo 45'teki verilere göre İF'li öğrencilerin büyük oranda (%99.4) benzerlik gösterdikleri. sadece orta tabakaya mensup iki öğrencinin (%0.6) farklı görüşe sahip oldukları anlaşılmaktadır. KY'de ise tabakalar arasında büyük oranda (üst tabakada %73.3, Orta tabakada %72.8, alt tabakada %68) uygunluk olduğu gözlenmektedir. KY'de üst tabakaya mensup olanların hiçbiri dine karşı olumsuz bir tutuma sahip olmadıklarını belirtirken dine karşı olumsuz tutum sergileyenlerin orta tabakada (%3.8) ve alt tabakada (%1.2) oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 44

Öğrencilerin Din Hakkındaki Değerlendirmelerinin Mezun Oldukları Liseye Göre Dağılımı

	İLÂHİYAT						KAMU					
	Din Allah Taraflndan Konulmuş Dünya ve Ahiret Nizamıdır.	Din Gereklidir Ancak Alanı Bu Dünya Değildir.	Din İnsan Düşüncesinin Ürünüdür. Toplumun Huzuru İçin Gerek- lidir.	Bilimin Gelişme- siyle Dine Olan İhtiyaç Ortadan Kalkacak- tır.	Din İlerle- me ve Gelişme- ye Engel Olduğu İçin Yasaklan- malıdır.	Satır Toplamı	Din Allah Taraflndan Konulmuş Dünya ve Ahiret Nizamıdır.	Din Gereklidir Ancak Alanı Bu Dünya Değildir.	Din İnsan Düşüncesinin Ürünüdür. Toplumun Huzuru İçin Gerek- lidir.	Bilimin Gelişme- siyle Dine Olan İhtiyaç Ortadan Kalkacak- tır.	Din İlerle- me ve Gelişme- ye Engel Olduğu İçin Yasaklan- malıdır.	Satır Toplamı
LİSE	56 100 16.6 16.5						118 71.5 63.1 45.4	25 15.2 69.4 9.6	4 2.4 66.7 1.5	3 1.8 42.9 1.2	165 63.5	
DÜZ LİSE	23 100 6.8 6.8	1 0.4 100 0.3					20 69 10.7 7.7	4 13.8 11.1 1.5	1 3.4 16.7 0.4	1 3.4 14.3 0.4	29 11.2	
MESLEK LİSESİ	258 99.8 76.3 75.9	1 0.4 100 0.3					20 92.5 10.7 7.7	1 4.8 2.8 0.4			21 8.1	
ÖZEL (KOLEJ vb.) LİSE	1 100 0.3 0.3						29 64.4 15.5 11.2	6 13.3 16.7 23	1 2.2 16.7 0.4	3 6.7 42.9 1.2	45 17.3	
KOLON TOPLAMI	338 99.4	2 0.6					187 71.9	36 13.8	6 2.3	7 2.7	260 100	

Tablo 45
Öğrencilerin Din Hakkında Değerlendirmelerinin Sosyal Tabakaya Göre Dağılımı

	İLAHIYAT						KAMU					
	Din Allah Tarafından Konulmuş Dünya ve Ahiret Nizamıdır.	Din Gereklidir Ancak Alanı Bu Dünya Değildir.	Din İnsan Düşüncesi- nin Ürünüdür. Toplumun Huzuru İçin Gere- klidir.	Bilimin Gelişme- siyle Dine Olan İhtiyaç Ortadan Kalkacak- tır.	Din İlerle- me ve Gelişme- ye Engel Olduğu İçin Yasaklan- malıdır.	Satır Toplamı	Din Allah Tarafından Konulmuş Dünya ve Ahiret Nizamıdır.	Din Gereklidir Ancak Alanı Bu Dünya Değildir.	Din İnsan Düşüncesi- nin Ürünüdür. Toplumun Huzuru İçin Gere- klidir.	Bilimin Gelişme- siyle Dine Olan İhtiyaç Ortadan Kalkacak- tır.	Din İlerle- me ve Gelişme- ye Engel Olduğu İçin Yasaklan- malıdır.	Satır Toplamı
SOSYAL TABAKA												
ÜST	8 100 2.4 2.4					8 2.4	11 73.3 5.9 4.2	2 13.3 5.6 0.8			15 5.8	
ORTA	260 99.2 76.9 76.5	1 0.4 100 0.3	1 4 100 0.3			262 77.1	142 72.8 75.9 54.6	18 9.2 75 6.9	5 2.6 83.3 1.9	5 2.6 71.4 1.9	195 75	
ALT	70 100 20.7 20.6					70 100	34 68 18.2 13.1	4 8 16.7 1.5	1 2 16.7 0.4	2 4 28.6 0.8		
KOLON TOPLAMI	338 99.4	1 0.3	1 0.3			340 100	187 71.9	24 9.2	6 2.3	7 2.7	260 100	

6. Din Siyaset İlişkileri Hakkındaki Görüşleriyle İlgili Bulgular

a. Fakülte ve Din-Siyaset İlişkisi

Tablo 46

Öğrencilerin Okudukları Fakülteye Göre Din-Siyaset İlişkisinin Nasıl Olması Gerektiğinin Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Siyaset Dinin Emrinde Olmalı	Din Siyasetin Emrinde Olmalı	Din ve Siyaset Birbirine Karışmamalı	Satır Toplamı
İlahiyat	246	9	85	340
	72.4	2.6	25	
	85.1	69.2	28.5	
	41	1.5	14.2	
Kamu	43	4	213	260
	16.5	1.5	81.9	
	14.9	30.8	71.5	
	7.2	0.7	35.5	
Kolon Toplamı	289	13	298	600
	48.2	2.2	49.6	

Örneklemin “Türkiye’de din-siyaset ilişkisi ne/nasıl olmalıdır.” sorusuna verdikleri cevaplara göre düzenlenen Tablo 46’ya bakıldığında İF’li öğrencilerin %72.4’ünün dinin siyaseti belirlemesi gerektiği görüşünde oldukları, %25’inin din ve siyasetin birbirine müdahale etmemesini istedikleri, yine %2.6’sının da siyasetin dinî belirlemesi, kontrol etmesi görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.

KY’li öğrencilerin ise %81.9’unun din ve siyasetin farklı alanlar olduğu dolayısıyla birbirine müdahale etmemesi görüşünde olduklarını ifade etmelerine karşın, %16.5’i siyaseti dinin belirlemesi, %1.5’inin de siyasetin dinî belirlemesi yönünde bir eğilime sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Elde edilen veriler Kasapoğlu (1996)’nın “din-siyaset ilişkisi “öğrenci gençlik üzerine “Bir Siyasal Kültür Araştırması” konulu çalışmasındaki verilerle büyük oranda örtüştüğü görülmüştür.

Tablodaki bulguları değerlendirdiğimizde, elde edilen bulguların İF’lilerin büyük oranda din siyaseti belirlemeli, KY’lilerin din ve siyaset birbirine müdahale etmemelidir görüşünde olacakları varsayımı doğrulanmıştır.

b. Fakülte ve Din-Siyaset İlişkisi

Tablo 47
Öğrencilerin Okudukları Sınıfa Göre Din-Siyaset İlişkisinin Nasıl Olması Gerektiğinin Dağılımı

SINIF	İLÂHİYAT				KAMU			
	Siyaset Dinin Emrinde Olmalı	Din Siyasetin Emrinde Olmalı	Din ve Siyaset Birbirine Karışmamalı	Satır Toplamı	Siyaset Dinin Emrinde Olmalı	Din Siyasetin Emrinde Olmalı	Din ve Siyaset Birbirine Karışmamalı	Satır Toplamı
1	63	1	22	86	13	1	52	66
	25.6	11.1	25.9	25.3	19.7	1.5	78.8	25.4
	73.3	1.2	25.6	25.3	30.2	25	24.4	25.4
	18.5	0.3	6.5	25.3	5	0.4	20	25.4
2	63	7	15	85	10	2	55	67
	25.6	77.8	17.6	25	14.9	3	82.1	25.8
	74.1	8.2	17.6	25	23.3	50	25.8	25.8
	18.5	2.1	4.4	25	3.8	0.8	21.2	25.8
3	59		26	85	10	1	53	64
	24		30.6	25	15.6	1.6	82.8	24.6
	69.4		30.6	25	23.3	258	24.9	24.6
	17.4		7.6	25	3.8	0.4	20.4	24.6
4	61	1	22	84	10		53	63
	24.8	11.1	25.9	24.7	15.9		84.1	24.2
	72.6	1.2	26.2	24.7	23.3		24.9	24.2
	17.9	13	6.5	24.7	3.8		20.4	24.2
KOLON TOPLAMI	246	9	340	340	43	4	231	260
	72.4	2.6	100	100	16.5	1.5	81.9	100

Tablo 47'deki veriler incelendiğinde, sınıflar arasında çok büyük oranda uygunluk (hatta benzerlik) olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla elde edilen bulgular beklenen durumu yansıtmaktadır. Bir başka ifade ile yüksek öğrenim sürecinde öğrencilerin dinî ve siyasi tutumlarda yatay farklılıklar olmasına rağmen, dikey farklılıkların oluşmadığı varsayımı doğrulanmıştır.

Bu konuda, devletin resmî bir örgütü olan ilahiyat Fakültelerinde rejim karşıtı bir eğitim-öğretim yapıldığı hiçbir şekilde düşünülmeceğine göre, öğrencilerin bu düşüncelerini fakülteye gelmeden önce kazandıkları ya da etkileşim içinde buldukları dışındaki diğer yüksek öğrenim kurumları içinde geçerli olduğu ifade edilebilir. Çalışmamızın siyasal kültür bölümünde de açıkça belirttiğimiz gibi, Türkiye'de din ve siyaset arasında olumlu bir ilişki kurulmadığı sürece, (gerek dinin siyaseti gerekse siyasetin dinî belirlemeye yönelmesi) Türk toplumunda din ve siyasetin çatışmaya kaynaklık edeceği-ettiği ve bununla büyük oranda yüksek öğrenim kurumlarından fikri destek alarak toplumun geneline eğitim faaliyetleriyle (öğretmenler aracılığıyla) ve kitle iletişim araçlarıyla aktarılacağı dolayısıyla sosyal bütünleşmeyi engelleyeceği bilinmelidir.

c. Cinsiyet ve Din-Siyaset İlişkisi

Tablo 48

Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Din-Siyaset İlişkisinin Nasıl Olması Gerektiğinin Dağılımı

CİNSİYET	İLAHİYAT				KAMU			
	Siyaset Dinin Emrinde Olmalı	Din Siyasetin Emrinde Olmalı	Din ve Siyaset Birbirine Karışmamalı	Satır Toplamı	Siyaset Dinin Emrinde Olmalı	Din Siyasetin Emrinde Olmalı	Din ve Siyaset Birbirine Karışmamalı	Satır Toplamı
KIZ	98	4	37		10	2	97	
	705	2.9	26.6	139	9.2	1.8	89	109
	39.8	44.4	43.5	40.9	23.3	50	45.5	41.9
	28.8	1.2	10.9		3.8	0.8	37.3	
ERKEK	148	5	48		33	2	116	
	73.6	2.5	23.9	201	21.9	1.3	76.8	151
	60.2	55.6	56.5	591	76.7	50	54.5	58.1
	43.5	1.5	14.1		12.7	0.8	44.6	
KOLON TOPLAMI	246	9	85	340	43	4	213	260
	72.4	2.6	25	100	16.5	1.5	81.9	100

Cinsiyet değişkenine göre oluşturulan Tablo 48'deki verilere göre öğrenim görülen fakültelerin kendi içlerinde büyük oranda farklılıklar göstermedikleri anlaşılmıştır. Elde edilen bulgular fakülte ve Sınıf verileriyle uygunluk göstermektedir. (Bkz. Tablo: 46 ve 47)

d. Mezun Olunan Lise ve Din-Siyaset İlişkisi

Tablo 49

Öğrencilerin Mezun Oldukları Liselere Göre Din-Siyaset İlişkisinin Nasıl Olması Gerektiğinin Dağılımı

LİSE	İLAHİYAT				KAMU			
	Siyaset Dinin Emrinde Olmalı	Din Siyasetin Emrinde Olmalı	Din ve Siyaset Birbirine Karışmamalı	Satır Toplamı	Siyaset Dinin Emrinde Olmalı	Din Siyasetin Emrinde Olmalı	Din ve Siyaset Birbirine Karışmamalı	Satır Toplamı
DÜZ LİSE	41	1	14		24	2	139	
	73.2	1.8	25	56	14.5	1.2	84.2	165
	16.7	11.1	16.5	16.5	55.8	50	65.3	63.4
	12.1	0.3	4.1		9.2	0.8	53.5	
MESLEK LİSESİ	14	2	7		5		24	
	60.9	8.7	30.4	23	17.2		82.8	29
	5.7	22.2	8.2	6.8	11.6		11.3	11.2
	4.1	0.6	2.1		1.9		9.2	
İMAM HATİP LİSESİ	190	6	64		10		11	
	73.1	2.3	24.6	260	47.6		52.4	21
	77.2	66.7	75.3	76.5	23.3		5.2	8.1
	55.9	1.8	18.8		3.8		4.2	
ÖZEL LİSE (KOLEJ)	1				4	2	39	
	100			1	8.9	4.4	86.7	45
	0.4			0.3	9.3	50	18.3	17.3
	0.3				1.5	0.8	15	
KOLON TOPLAMI	246	9	85	340	43	4	213	260
	73.4	2.6	25	100	16.5	1.5	81.9	100

Tablo 49'daki veriler mezun olunan lise türüne göre değerlendirildiğinde, örneklemin genelinde imam hatip lisesi mezunlarından elde edilen bulgular manidar bulunmuştur.

İF'deki İHL mezunlarının %24.6'sının, KY'de ise %52.4'ünün laik bir tutuma sahip oldukları anlaşılmaktadır. Elde kesin bulgular olmamakla birlikte bu öğrencilerin milliyetçi-muhafakar bir ideolojiye sahip oldukları iddia edilebilir. Ayrıca Türkiye'de din ve siyasetin farklı alanlar olduğunu ve dinin bireysel algılanması gerektiği görüşünde olan dinî oluşumların da böyle bir sonuçta rolü olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte tablodaki bulguları ölçü aldığımızda (olanı araştırdığımızdan) imam hatip lisesi mezunlarının büyük oranda "Siyaset dinin emrinde olmalıdır." görüşünde oldukları varsayımı "KY'deki imam hatip lisesi mezunlarına göre) doğrulanmamıştır.

e. Yaşadığı Yer ve Din-Siyaset İlişkisi

Tablo 50

Öğrencilerin Üniversite Öncesi En Uzun Süre Yaşadığı Yerleşim Yerine Göre Din-Siyaset İlişkisinin Nasıl Olması Gerektiğinin Dağılımı

YAŞADIĞI YER	İLÂHİYAT				KAMU			
	Siyaset Dinin Emrinde Olmalı	Din Siyasetin Emrinde Olmalı	Din ve Siyaset Birbirine Karışmamalı	Satır Toplamı	Siyaset Dinin Emrinde Olmalı	Din Siyasetin Emrinde Olmalı	Din ve Siyaset Birbirine Karışmamalı	Satır Toplamı
İL	88	4	38		16	2	117	
	67.7	3.1	29.2	130	11.9	1.5	86.7	135
	35.8	44.4	44.7	38.2	37.2	50	54.9	51.9
	25.9	1.2	11.2		6.2	0.8	45	
İLÇE	81	2	35		15	1	65	
	68.6	1.7	29.7	118	18.5	1.2	80.2	81
	32.9	22.2	41.2	34.7	34.9	25	30.45	31.2
	23.8	0.6	10.3		5.8	0.4	25	
KASABA	15		5		2	1	11	
	75		25	20	14.3	7.1	78.6	14
	6.1		5.9	5.9	4.7	25	5.2	5.4
	4.4		1.5		0.8	0.4	4.2	
KÖY	62	3	7		10		20	
	85.9	4.2	9.9	71	33.3		66.7	30
	25.8	33.3	8.2	20.9	23.3		9.4	11.5
	17.9	0.9	2.1		3.8		7.7	
KOLON TOPLAMI	246	9	85	340	43	4	213	260
	72.4	2.6	25	100	16.5	1.5	81.9	100

Örneklemin genelinde büyük oranda farklılık olmamakla birlikte, İF'lilerde köy kökenlilerin (%85.9), "Siyaset dinin kurallarına göre yapılmalıdır." görüşünde olanların, KY'de ise il kökenlilerin din-siyaset alanlarının ayrı olması gerektiği düşüncesinde olanların en yüksek oranı (%86.7) oluşturdukları anlaşılmaktadır.

III. ÖĞRENCİLERİN SİYASİ TUTUMLARIYLA İLGİLİ BULGULAR

1. Siyasetle Aktif Olarak İlgilenip İlgilenmeme Konusuyla İlgili Bulgular

a. Fakülte ve Aktif Siyaset

Tablo 51

Öğrencilerin Okudukları Fakültelere Göre Siyasette Aktif Olarak İlgilenme Durumlarının Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Evet	Hayır	Kararsız	Satır Toplamı
İlahiyat	141	132	67	340
	41.5	38.8	19.7	
	51.6	67.7	51.2	
	23.5	22	11.1	
Kamu	135	63	62	260
	52	24.2	23.8	
	48.4	32.3	48.8	
	22.5	10.5	10.3	
Kolon Toplamı	276	195	129	600
	46	32.5	21.5	

“Size göre üniversite öğrencileri aktif olarak siyasetle ilgilenmeli midir?” sorusuna verilen cevaplar ışığında düzenlenen Tablo 51’deki verilere İF’lerde okuyan öğrencilerin %41.5’i, KY’dekilerin ise %52’sinin üniversite öğrencilerinin aktif olarak siyasetle ilgilenmelerini istediği anlaşılmaktadır. Buna karşın her iki grupta da büyük oranda da (İF’de tablodaki verilere göre İF’li öğrencilerin %19.7’si, KY’lilerin %23.8’i kararsız olduklarını belirtmişlerdir.

Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, örneklemin genelinde öğrencilerin büyük oranda (%54) olumsuz (hayır-kararsız) tutuma sahip olmalarının başlıca nedeni olarak siyaseti sevmeleri, öğrenci olmaları ve mevcut siyasi yapı içinde istediklerini yapamayacaklarını gerekçe gösterdikleri, anket formuna yazdıkları görüşlerinden anlaşılmaktadır.

b. Sınıf ve Aktif Siyaset

Tablo 52

Öğrencilerin Okudukları Sınıflara Göre Siyasetle Aktif Olarak İlgilenme Dağılımı

SINIF	İLÂHİYAT				KAMU			
	Evet	Hayır	Kararsız	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Kararsız	Satır Toplamı
1	36	30	20		29	18	19	
	25.5	22.7	30.8	86	43.9	27.3	28.8	66
	41.9	34.9	23.3	25.3	22	28.6	30.6	25.4
	10.6	8.8	5.9		11.2	6.9	7.3	
2	41	29	15		34	15	18	
	29.1	22	22	85	50.7	22.4	26.9	67
	48.2	34.1	17.7	25	25.8	23.8	29	25.8
	12.1	8.5	4.4		13.1	5.8	6.9	
3	35	3.5	15		35	16	13	
	24.8	26.5	23.1	85	51.7	25	20.3	64
	41.2	41.2	17.6	25	25.8	25.4	21	24.6
	10.3	10.3	4.4		13.5	6.2	5	
4	29	38	17		37	14	12	
	20.6	28.8	25.6	84	58.8	22.2	19	63
	34.5	45.2	20.2	24.7	28.2	22.2	19.4	24.2
	8.5	11.2	5		14.3	5.4	4.6	
KOLON TOPLAMI	141	132	67	340	115	63	62	260
	41.5	38.8	19.7	100	24.2	24.2	23.8	100

Tabloya bakıldığında İF’li öğrencilerde sınıf yükseldikçe siyasetle aktif olarak ilgilenme oranının düştüğü, KY’de ise arttığı anlaşılmaktadır.

Nitekim iF’de okuyan birinci sınıf öğrencilerinde, üniversite öğrencilerinin aktif olarak siyasetle ilgilenmelerine olumlu bakanların oranı %25.5 iken, İF’li son sınıf öğrencilerinde bu oran %20.6’ya düşmektedir. KY’de ise bu oran birinci sınıflarda %43.9 iken son sınıf öğrencilerinde %58.8’e yükselmektedir. Bu verileri değerlendirdiğimizde son sınıf öğrencilerinde “mesleki gelecek endişesi” sonucu böyle bir durumun ortaya çıktığı ileri sürülebilir.

c. Cinsiyet ve Aktif Siyaset

Tablo 53

Öğrencilerin Cinsiyete Göre Siyasetle Aktif Olarak İlgilenme Durumlarının Dağılımı

CİNSİYET	İLAHİYAT				KAMU			
	Evet	Hayır	Kararsız	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Kararsız	Satır Toplamı
KIZ	52	55	32		53	29	27	
	37.4	39.6	23	139	48.6	26.6	24.8	109
	36.9	41.7	47.2	40.9	40.7	46	43.5	41.9
	15.3	6.2	9.4		20.4	11.2	10.4	
ERKEK	89	77	35		82	34	35	
	44.3	38.3	17.4	201	54.3	22.5	23.2	151
	63.1	58.3	53.8	59.1	61.7	54	56.5	58.1
	26.2	22.6	10.3		31.6	13.1	13.5	
KOLON TOPLAMI	141	132	67	340	135	63	62	260
	41.5	38.8	19.7	100	52	24.2	23.8	100

Cinsiyet değişkenine göre oluşturulan Tablo 58'e bakıldığında her iki grupta da erkek öğrencilerin daha yüksek oranda siyasetle aktif olarak ilgilenecekleri varsayılabilir. Eldeki verilere göre İF'li kızları %37.4'ü, İF'li erkeklerin ise %44.3'ü, KY'li kız öğrencilerin %48.6'sı, erkeklerin ise %54.3'ü üniversite öğrencilerinin aktif olarak siyasetle ilgilenmelerini istedikleri anlaşılmaktadır. Elde edilen bu bulgular Özankaya (1966)'nın "Üniversite öğrencilerinin siyasal eğilimleri" konulu araştırmasındaki verilerle örtüşmektedir.

Tablodaki bulgularla her iki grupta da erkek öğrencilerin kızlara oranlar daha büyük oranda siyasetle ilgilendikleri doğrulanmıştır.

Eldeki veriler değerlendirildiğinde gelecekte din-siyaset ilişkisinin güncelliğini koruyacağını ve Türk siyasi sisteminde (hayatında) kadınların rolünün giderek artacağı ileri sürülebilir. Nitekim 1999'da yapılması planlanan yerel ve genel seçimlere çok sayıda kadın adayın başvurduğu medyadaki haberlerden anlaşılmaktadır.

d. Sosyal Tabaka ve Aktif Siyaset

Tablo 54

Öğrencilerin Mensup Oldukları Sosyal Tabakaya Göre Siyasetle Aktif Olarak İlgilenme Durumlarının Dağılımı

SOSYAL TABAKA	İLAHİYAT				KAMU			
	Evet	Hayır	Kararsız	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Kararsız	Satır Toplamı
ÜST	3	3	2		12	2	1	
	37.5	37.5	25	8	80	13.3	6.7	15
	2.1	2.3	3.1	2.4	9.1	3.2	1.6	5.8
	0.9	0.9	0.6		4.6	0.8	0.4	
ORTA	110	101	51		103	48	44	
	42	38.5	19.5	262	51.8	24.6	22.6	195
	70	76.5	76.4	77.1	76.5	76.2	71	75
	32.4	29.7	15		38.8	18.5	16.9	
ALT	28	28	14		20	13	17	
	40	40	20	70	38	26	34	50
	34.5	34.5	21.5	20.6	14.4	20.6	27.4	19.2
	8.5	8.5	3.6		7.3	5.6	6.5	
KOLON TOPLAMI	141	132	67	340	135	63	62	260
	41.5	38.8	19.7	100	52	24.2	23.8	100

Tablo 54'teki verilere göre İF'de geliri yüksek ve üst tabakaya mensup olanların (%37.5) daha düşük oranda, öğrencilerin siyasetle aktif olarak ilgilenmelerine taraflar oldukları, buna karşın KY'de ise ters yönde (%80) bir ilişki tesbit edilmiştir. İF'de okuyanlar arasında, gelir ve sosyal tabaka bağlamında farklılık olmasına rağmen genel anlamda hayat tarzlarının benzerlik gösterdiği için, siyasi tutumlarının da büyük oranda uygunluk göstereceği tablodaki verilerden anlaşılmaktadır.

KY'de ise gelir ve sosyal tabakalar arasındaki farklılığın hayat tarzına yansıdığı, tutumları etkilediğini ifade edebiliriz. Tablodaki bulgulara göre yüksek gelir seviyesine ve üst tabakaya mensup KY'li öğrencilerin %80'i, orta tabakaya mensup olanların %51.8'i alt tabakadakilerin ise %38'i üniversite öğrencilerinin aktif olarak siyasetle ilgilenmelerine taraftar oldukları anlaşılmaktadır.

e. Yaşanılan Yer ve Aktif Siyaset

Tablo 55

Öğrencilerin Üniversite Öncesi Dönemde En Uzun Süre Yaşadıkları Yere Göre Siyasetle Aktif Olarak İlgilenme Durumlarının Dağılımı

EN UZUN YAŞADIĞI YER	İLÂHİYAT				KAMU			
	Evet	Hayır	Kararsız	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Kararsız	Satır Toplamı
1	51	54	25		66	30	39	
	39.2	41.5	19.3	130	48.8	22.2	28.9	135
	36.2	40.9	36.9	38.2	49.2	47.6	62.9	51.9
	15	15.9	7.4		25.4	11.5	15.0	
2	47	46	25		47	24	10	
	39.8	39	21.1	1.8	58.1	29.6	12.3	81
	33.3	34.8	36.9	34.7	34.1	38.1	16.1	31.2
	13.8	13.5	7.4		18.1	9.2	3.8	
3	10	5	5		10	1	3	
	50	25	25	20	71.4	7.1	21.4	14
	7.1	3.8	7.7	5.9	7.6	1.6	4.8	5.4
	2.9	1.5	1.5		3.8	0.4	1.2	
4	33	27	12		12	8	10	
	45.1	38	16.9	72	40	26.7	33.3	30
	23.4	20.5	18.5	21.2	9.1	12.7	16.1	11.5
	9.7	7.9	3.5		4.6	3.1	3.8	
KOLON TOPLAMI	141	132	67	340	135	63	62	260
	41.5	38.8	19.7	100	52	24.2	23.8	100

Tablo 55'deki bulgulara göre örnekleme oluşturan her iki grupta da kasaba kökenlilerin daha büyük oranda (İF'de %50. KY'de %71.4) siyasetle ilgilendiği anlaşılmaktadır. İF'de "il" kökenlilerin KY'de ise "köy" kökenlilerin siyasetle aktif olarak ilgilenmeye en az oranda (İF'de %39.2), KY'de %40) taraftar oldukları görülmektedir. Eldeki bulgular değerlendirildiğinde kasaba kökenlilerin daha büyük oranda siyasetle ilgilenecekleri sonucunu kasabanın sosyal hayatına bağlayabiliriz. Türkiye'de her partinin büyük oranda kasabalarda (beldelerde) teşkilatlandığı ve kasabalardaki sosyal yapının cemaat özelliği gösterdiği ve bunun sonucunda siyasal hayatın (yüz yüze) daha aktif olduğu ifade edilebilir. Yine kasaba-köy yaşantısında sosyal mesafenin az olması siyasetin getirilerinin gözlemlenmesine imkan tanıdığı için ve okumuş insanların siyaset yapmalarına daha çok (kolay) uygun olmasının da önemli rolü olduğu ileri sürülebilir.

2. Siyasi Tercihleri ile Ailelerin Siyasi Tercihlerinin Uyup Uymadığına Dair Görüşleriyle İlgili Bulgular

a. Fakülte ve Siyasi Tercih Uyumu

Tablo 56

Öğrencilerin Okudukları Fakülteleere Göre Siyasi Tercihlerinin Ailesinin Siyasi Tercihi ile Uyum Derecesinin Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Tamamen Uyar	Kısmen Uyar	Az Uyar	Hiç Uymaz	Satır Toplamı	
İlahiyat	142	141	32	25	340	
	41.8	41.5	9.4	7.4		
	70	49.6	47.8	52.3		56.7
	23.7	23.5	5.3	4.1		
Kamu	61	143	35	21	260	
	23.5	55	13.5	8.1		
	30	50.4	52.2	47.7		43.3
	10.2	23.8	5.8	3.5		
Kolon Toplamı	203	284	67	44	600	
	33.8	47.3	11.2	7.3	100	

Tablodaki bilgilere göre örneklemin genelinde derneklerin aileleriyle siyasi tercihlerinin uygunluk gösterdiği anlaşılmaktadır. Aileleriyle siyasi tercihlerinin hiç uymadığını ifade edenlerin toplam deneklerin sadece %7.3'ünü (İF'de %7.4, KY'de 8.1) oluşturdukları görülmektedir. İF'lilerin %41.8'i, KY'lilerin %23.5'i aileleriyle aynılık göstermektedirler. Yine İF'de okuyan öğrencilerin %41.5'i, KY'dekilerin de %55 oranında siyasi tercihlerinin aileleriyle kısmen uyduğu, İF'lilerde %9.4', KY'lilerde ise %13.5 oranında az uyduğu bulgulardan anlaşılmaktadır. Buna göre İF'de öğrenim gören öğrencilerin aileleriyle siyasi tercihlerini KY'de öğrenim görenlere oranla daha çok uygunluk gösterdiği anlaşılmaktadır. Dinî tutumlarda olduğu gibi, siyasi tercihlerde de öğrencilerin aileleriyle büyük oranda (tahsil farkına rağmen) çatışmadıkları bulunmuştur.

b. Sınıf ve Siyasi Tercih Uyumu

Tablo 57
Öğrencilerin Okudukları Sınıflara Göre Siyasi Tercihlerinin Ailesinin siyasi Tercihi İle Uyum Derecesinin Dağılımı

SINIF	İLAHİYAT					KAMU				
	Tamamen Uyar	Kısmen Uyar	Az Uyar	Hiç Uymaz	Satur Toplamı	Tamamen Uyar	Kısmen Uyar	Az Uyar	Hiç Uymaz	Satur Toplamı
1	37	37	6	6	20	34	8	4		
	26.1	26.2	21.7	21.7	30.3	51.5	12.1	6.1		66
	43	43	7	7	32.8	23.8	22.9	19		25.4
2	10.9	10.9	1.8	1.8	7.7	13.1	3.1	1.5		
	35	35	6	6	12	41	9	5		
	24.6	24.8	21.7	21.7	17.9	61.2	13.4	7.5		67
3	41.2	41.2	7	7	19.7	28.7	25.7	23.8		25.8
	10.3	10.3	1.8	1.8	4.6	15.8	3.5	1.9		
	31	33	8	8	166	31	12	5		
4	21.8	23.4	34.8	34.8	25	48.4	18.8	7.8		64
	36.5	38.8	9.4	9.4	26.2	21.7	34.3	23.8		24.6
	9.1	9.7	2.4	2.4	2.6	11.9	4.6	1.9		
KOLON TOPLAMI	39	36	5	5	13	37	6	7		
	27.5	25.5	21.7	21.7	20.6	58.7	9.5	11.1		63
	46.4	42.9	6	6	21.3	25.9	17.1	33.3		24.2
	11.5	10.6	1.5	1.5	5	14.2	2.3	2.7		
	142	141	25	25	61	143	35	21		260
	41.8	41.5	7.3	7.3	23.5	55	13.5	8.1		100

Tablo 56 ile ilişkilendirildiğinde örneklemin genelinde sınıf değişkenine göre anlamlı farklılıklar bulunmadığı anlaşılmaktadır. Tablo 56'da yapılan değerlendirmelerin Tablo 57 için de geçerli olduğu ileri sürülebilir.

c. Cinsiyet ve Siyasi Tercih Uyumu

Tablo 58

Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Siyasi Tercihlerinin Ailelerinin Siyasi Tercihi ile Uyum Derecesinin Dağılımı

CİNSİYET	İLAHİYAT						KAMU				
	Tamamen Uyar	Kısmen Uyar	Az Uyar	Hiç Uymaz	Satır Toplamı	Tamamen Uyar	Kısmen Uyar	Az Uyar	Hiç Uymaz	Satır Toplamı	
KIZ	55	57	14	13		26	61	15	7		
	39.6	41	10.1	9.3	139	23.9	56	13.8	6.4	109	
	38.7	40.4	43.8	51.1	40.9	42.6	42.7	42.9	33.3	41.9	
	16.2	16.8	4.1	3.8		10	23.5	5.8	2.7		
ERKEK	87	84	18	12		35	82	20	14		
	43.3	41.8	9	6	201	23.2	54.3	13.2	9.3	151	
	61.3	59.6	56.3	49.2	591	57.4	57.3	57.1	6.7	58.1	
	25.6	24.7	5.3	3.5		13.5	31.5	7.7	5.4		
KOLON TOPLAMI	142	141	32	25	340	61	143	35	21	260	
	41.8	41.5	9.4	7.4	100	23.5	55	13.5	8.1	100	

Tablo %58'deki verilere göre kız öğrencilerin %9.3'ü, erkeklerin ise %6'sı aileleriyle hiç uyuşamadıklarını ifade etmişlerdir. KY'de okuyan kız öğrencilerin %6.4'ünün, erkek öğrencilerin ise %9.3'ünün siyasi tercihlerinin ailelerinin siyasi tercihleriyle tamamen ayrı olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın İF'li kız öğrencilerin %39.6'sının, erkeklerin ise %43.3'ünün aileleriyle ayrılık gösterdikleri, KY'de ise kız öğrencilerin %23.9'u, erkeklerin de %23'ünün aileleriyle tamamen uyduğu görülmüştür. Bulguları değerlendirdiğimizde cinsiyet değişkeninin ailenin siyasi tercihi ile uygunluk durumunun anlamlı bir farklılık arz etmedikleri söylenebilir. Ancak gruplar (İF ve KY'li öğrenciler) mukayese edildiğinde İF'li öğrencilerin, KY'li öğrencilere oranla daha yüksek oranda aileleriyle uyduklarını görülmektedir. Nitekim İF'li öğrencilerin %41.8'inin aileleriyle ayrılık göstermelerine karşın bu oran KY'li öğrencilerde %23.5'tir. Yine İF'li öğrencilerin %7.4'ü hiç uyuşamadıklarını belirtmelerine karşın KY'de öğrenim gören ve ailesiyle siyasi tercihinin hiç uyuşmadığını ifade edenlerin oranı %8.1'dir.

d. Mezun Olunan Lise ve Siyasi Tercih Uyumu

Tablo 59

Öğrencilerin Mezun Oldukları Liselere Göre Siyasi Tercihlerinin Ailelerinin Siyasi Tercihi ile Uyum Derecesinin Dağılımı

LİSE	İLAHİYAT					KAMU				
	Tamamen Uyar	Kısmen Uyar	Az Uyar	Hiç Uymaz	Satır Toplamı	Tamamen Uyar	Kısmen Uyar	Az Uyar	Hiç Uymaz	Satır Toplamı
DÜZ LİSE	20	25	6	5		97	21	21	13	
	35.7	44.6	10.7	8.9	56	58	12.7	12.7	7.9	165
	14.1	17.7	18.8	21.7	16.5	67.8	60	60	61.9	63.5
	5.9	7.4	1.8	1.5		37.3	8.1	8.1	5	
MESLEK LİSESİ	6	12	4	1		13	3	3	2	
	26.1	52.2	12.4	4.3	23	44.8	10.3	10.3	6.9	20
	4.2	8.5	12.5	4.3	6.8	9.1	8.6	8.6	9.5	11.2
	1.8	3.5	3.2	0.3		5	1.2	1.2	8	
İMAM HATİP LİSESİ	116	103	22	19		1	4	4	2	
	44.6	39.6	8.5	7.3	260	47.6	19	19	9.5	21
	81.7	73	68.8	73.9	76.5	7	11.4	11.4	9.5	8.1
	34.1	30.3	6.5	5.6		3	1.5	1.5	8	
ÖZEL (KOLEJ) LİSE		1				23	7	7	4	
		100			1	51.1	15.6	15.6	8.9	45
		0.7			0.3	16.1	20	20	19	17.3
		0.3				8.8	2.7	2.7	1.5	
KOLON TOPLAMI	142	141	32	25	340	143	21	35	21	260
	41.8	41.5	9.4	7.4	100	55	8.1	13.5	8.1	100

Tablo 59'daki bilgileri göre İF'okuyan öğrencilerin büyük oranda (%93.6) aileleri ile uyumlu oldukları, lise değişkeninin kayda değer bir farklılığa yol açmadığı görülmektedir. imam hatip lisesi mezunlarının en yüksek oranda (%44.6) aileleriyle “aynılık” gösterdikleri, GL mezunlarında %35.7, ML mezunlarında ise bu oranın %26.1 olduğu anlaşılmaktadır. KY'de okuyan öğrencilerin aileleriyle “aynılık” gösterenlerin %37.9'unun ML Mezunu %24.4'ünün özel lise-kolej (ÖL) mezunu, %23.8'inin imam hatip lisesi mezunu, %20.6'sının GL mezunu olduğu anlaşılmaktadır.

Eldeki bulgulara göre örneklemin geneli değerlendirildiğinde mezun olunan lise değişkeninin anlamlı bir farklılığa yol açmadığı ileri sürülebilir.

3. Hangi Siyasi Partiye Oy Vereceklerine Dair Görüşleriyle İlgili Bulgular

a. Fakülte ve Oy Vereceği Siyasi Parti

Tablo 60

Öğrencilerin Okudukları Fakültelere Göre Oy Verecekleri Siyasi Partilerin Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Oy Kullanmayanlar	REFAH PARTİSİ	DYP	BBP	MHP	ANAP	CHP	DSP	HADEP	SATIR TOPLAMI
İlahiyat	58	211	2	52	13	2		2		340 56.7
	17.1	62.1	0.6	15.3	3.8	0.6		0.6		
	34.9	88.3	16.7	73.2	29.5	10.5		10.5		
	9.7	35.2	0.3	8.7	2.2	0.3		0.3		
Kamu	108	28	10	19	31	17	27	17	3	260 43.3
	41.5	10.8	3.8	7.3	11.9	6.5	10.4	6.5	1.2	
	65.1	11.7	83.3	26.8	70.5	89.5	100	94.4	100	
	18	4.7	1.7	3.2	5.2	2.8	4.5	2.8	0.5	
Kolon Toplamı	166	239	12	71	44	19	27	3	3	600 100
	27.7	39.8	2	11.8	7.3	3.2	4.5	0.5	0.5	

Not: Anket Uygulandığından RP kapatılmamıştı.

Örneklemin yapılacak ilk genel seçimde oy kullanıp kullanmayacağı ve oy kullandığı takdirde hangi siyasi partiye oy vereceği sorusuna verdiği cevaplardan elde edilen bilgilere göre düzenlenen Tablo 60'a bakıldığında örneklemin oy kullanmaya eğiliminin çok yüksek olduğu görülmektedir. Siyaset (KY) öğrenimi gören öğrencilerin %41.5'inin oy kullanmama eğiliminde olması manidar bulunmuştur. Çok yönlü olarak araştırılması gereken bu olgunun öncelikle KY'li öğrencilerin “mevcut seçim sistemine” veya “mevcut siyasi partilere” güvenmedikleri olarak yorumlanabilir. Ayrıca KY'deki öğrencilerin, İF'li öğrencilere nazaran siyasi tutumlarının homojen bir yapı göstermemesinin de (tabloda görüldüğü gibi) etkisi olduğu sonucu çıkarılabilir. İF'li öğrencilerin -milliyetçi muhafazakar/sağ eksenli merkezi bir siyasi tutuma sahip olmalarına karşın KY'li öğrencilerin siyasi tercihlerinin dağınıklık -yaygınlık gösterdiği iddia edilebilir. Ayrıca çalışmamızın siyasi kültür bölümünde de (1980 sonrası dönem) ayrıntılı olarak açıkladığımız gibi Türkiye'de dinin idrak ediliş tarzının -özellikle öğrenci gençlikte- ideolojik siyasal bir yön kazanmasının da İF'li öğrencilerin oy verme eğilimini arttırdığı ileri sürülebilir.

Tablodaki verilere göre oy kullanan İF'li öğrencilerin%62.1'i, RP'ye, %15.3'ü BBP'ye, %3.8'i MHP'ye, %6'sı ANAP'a, %6'sı DYP'ye, %6'sı DSP'ye oy vereceklerini ifade etmişlerdir. (İF'li öğrencilerin %17.1'i oy kullanmayacaklarını belirtmiştir.)

KY'deki öğrencilerin ise %11.9'u MHP'ye, %10.8'i RP'ye, %10.4'ü CHP'ye, %7.3'ü BBP'ye, %6.5'i DSP'ye, %3.8'i DYP'ye, %0.3'ü HADEP'e oy vereceklerini belirtmişlerdir.

Tablodaki veriler değerlendirildiğinde, KY'deki öğrencilerin oy verdikleri siyasi partilere dağılımına göre sağ partileri daha çok benimsedikleri anlaşılmaktadır. Böyle bir sonucun çıkmasında birçok faktörün etkisi olabileceği varsayılmakla birlikte Kamu Yönetimi bölümlerinin sayısının artmasının ve bu bölüm mezunlarının sosyal tatülerinin yüksek olması sebebiyle çok sayıda milliyetçi-muhafazakar görüşe sahip öğrenci tarafından tercih edilmesinin de önemli bir faktör olduğu belirtilebilir. Ayrıca Türk toplumunda sağ partilerin (çok genel anlamda) oylarının, sol partilerin oylarından daha çok olduğu bilinmektedir.

b. Cinsiyet ve Oy Vereceği Siyasi Parti

Tablo 61

Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Oy Verecekleri Siyasi Partilerin Dağılımı

CİNSİYET	İLAHİYAT										KAMU									
	OY KULLANMA-YANLAR	RP	DYP	BBP	MHP	ANAP	CHP	DSP	HADEP	SATIR TOPLAMI	OY KULLANMA-YANLAR	RP	DYP	BBP	MHP	ANAP	CHP	DSP	HADEP	SATIR TOPLAMI
KIZ	29	89		18	3						54	9	5	6	4	4	17	9	1	
	20.9	64		12.9	2.2					1390	49.5	8.3	4.6	5.5	3.7	15.6	8.3	0.9		109
	50	42.2		34.6	23.1					40.9	50	32.1	50	31.6	23.5	63	52.9	33.3		41.9
	8.5	26.2		5.3	0.9						20.8	3.5	1.9	2.3	1.5	6.5	3.5	0.4		
ERKEK	29	122	2	34	10	2					54	19	5	13	27	13	10	8	2	
	14.4	60.7	1	16.9	5	1				201	35.8	12.6	3.3	8.6	17.9	8.6	6.6	5.3	1.3	151
	50	57.8	100	65.4	76.9	100				59.1	50	67.9	50	68.4	87.1	76.5	37	47.1	66.7	58.1
	8.5	35.9	0.6	10	2.9	0.6					20.8	7.3	1.9	5	10.4	5	3.8	3.1	0.8	
KOLON TOPLAMI	58	211	2	52	13	2			2	340	108	28	10	19	31	17	27	17	3	260
	17.1	62.1	0.6	15.3	3.8	0.6			0.6	100	41.5	10.8	3.8	7.3	11.9	6.5	10.4	6.5	1.2	100

Tablo 61'e göre İF'li kız öğrencilerin siyasi parti tercihlerini incelediğimizde İF'li erkek öğrencilere nazaran daha ideolojik düşündükleri ileri sürülebilir. Kız öğrencilerin "merkez sağ" olarak nitelenen partilere oy vermedikleri anlaşılmaktadır. Tablodaki dağılıma göre İF'li kız öğrencilerin %64'ü RP'ye, %12.9'u BBP'ye, %2.2'si MHP'ye oy vereceklerini belirtmelerine karşın (%20.9'u oy kullanmayacaklarını ifade etmişlerdir.

**(Böyle bir sonucun çıkmasında Ankara Siyasal Bilgiler ve İstanbul Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencilerinin örneklem dışında kalmalarının da etkisi olduğu şahsi görüş olarak ileri sürülebilir. Resmî ve şahsi müracaatlarımıza rağmen ilgili okul dekanlıklarınca anket uygulama istediğimiz olumlu karşılanmamıştır.)*

İF'li erkek öğrencilerin %14.4'ü oy vermeme tutumuna sahipken oy kullanacağını belirtenler %60.7'si RP'ye, %16.9'u BBP'ye, %5'i MHP'ye, %1 oranında da DYP, ANAP ve DSP'ye o verecekleri anlaşılmaktadır.

İF'li kız öğrencilerle KY'li kız öğrenciler mukayese edildiğinde İF'lilerin oy kullanma eğiliminin daha güçlü olduğu görülmektedir. Nitekim KY'li öğrencilerin %49.5'i oy kullanmayacağını belirtmişlerdir. KY'li kız öğrencilerin "merkez sol" partileri tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Tablodaki verilere göre, %15.6'ı CHP'ye, %8.3'ü DSP'ye, %8.3'ü RP'ye, %5.5'i BBP'ye, %4.6'sı DYP'ye, %3.7'si MHP ve ANP'a, %0.9 ise oy verirken KY'li erkek öğrencilerin %17.9'u MHP'ye, %12.6'sı RP'ye, %8.6'sı BBP'ye, %8.6'sı ANAP'a, %6.6 CHP'ye, %5.3'ü DSP'ye, %1.3'ü HADEP'e oy vereceklerini belirtirken %35.8'i oy kullanmayacaklarını belirtmişlerdir.

Örneklemin geneli değerlendirildiğinde oy vermeme eğiliminin (İF'de %17.1, KY'de 41.5) yüksek oranda çıkması manidar bulunmuştur. Bize göre böyle bir sonuç her iki okuldaki radikal eğilimlere bağlanabilir. Radikal eğilimlerin tasarladıkları siyasi yapılanmanın mevcut siyasi partilerle ve seçim sistemiyle sağlanamayacağı oy kullanmayan öğrencilerin anket formuna yazdıkları değerlendirmelerden anlaşılmaktadır.

Tablodaki verileri değerlendirdiğimizde, erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla oy verme eğiliminin daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

c. Yaşadığı Yer ve Oy Vereceği Siyasi Parti

Tablo 62

Öğrencilerin Üniversite Öncesi Döneminde En Uzun Süre Yaşadıkları Yerlere Göre Oy Verecekleri Siyasi Partilerin Dağılımı

EN UZUN YAŞADIĞI YER	İLÂHIYAT										KAMU									
	OY KULLANMA-YANLAR	RP	DYP	BBP	MHP	ANAP	CHP	DSP	HADEP	SATR TOPLAMI	OY KULLANMA-YANLAR	RP	DYP	BBP	MHP	ANAP	CHP	DSP	HADEP	SATR TOPLAMI
İL	20	81		21	8						61	13	7	8	12	10	14	10		
	15.4	62.3		16.2	6.2						45.2	9.6	5.2	5.9	8.9	7.4	10.4	7.4		135
	34.5	38.4		10.4	61.5						56.5	46.4	70	42.1	38.7	58.8	51.9	58.8		51.9
	5.9	23.8		6.2	2.4						23.5	5	2.7	3.1	4.6	3.8	5.4	3.8		
İLÇE	24	76	2	12	2	1		1			30	10		5	15	5	8	6	2	
	20.3	64.4	1.7	10.2	1.7	0.8		8			37	12.3		6.2	18.5	6.2	9.9	7.4	2.5	81
	41.4	36	100	23.1	15.4	50		100			27.8	35.7		26.3	48.4	29.4	29.6	35.3	66.7	31.2
	7.1	22.4	0.6	3.5	0.6	0.3		0.3			11.5	3.8		1.9	5.8	1.9	3.1	2.3	0.8	
KÖY	6	8		5	1						9		1			1	2	1		
	30	40		25	5						64.3		7.1		7.1	14.3	7.1			14
	10.3	3.8		9.6	7.7						8.3		10		5.9	7.4	5.9			5.4
	1.8	2.4		1.5	0.3						3.5		0.4		0.4	0.8	0.8			
KASABA	8	46		14	2	1		1.4			8	5	2	6	4	1	3		1	
	11.3	63.4		19.7	2.8	1.4		100			26.7	16.7	6.87	20	13.3	3.3	10		3.3	30
	13.8	21.6		26.9	15.4	50		0.3			7.4	17.9	20	31.6	12.9	5.9	11.1		33.3	11.5
	2.4	13.5		4.1	0.6	0.3					3.1	1.9	0.8	2.3	1.5	0.4	1.2		0.4	
KOLON TOPLAMI	58	211	2	52	13	2		2			108	28	10	19	31	17	27	17	3	260
	17.1	62.1	0.6	15.3	3.8	0.6		0.6			41.5	10.8	3.8	7.3	11.9	6.5	10.4	6.5	1.2	100

Üniversite öncesi en uzun süre yaşanan yerleşim yeri ile oy kullanmama eğilimi ilişkilendirildiğinde örneklemin genelinde kasaba kökenlilerin (İF’de, %30-KY’de, %64.3) en yüksek oranı oluşturdukları anlaşılmaktadır. İF’deki öğrencilerin yerleşim yeri farklılığına rağmen en yüksek oranda RP’ye oy verdikleri dolayısıyla homojenlik arz ettiklerini söylemek mümkündür. KY’de ise il kökenlilerin CHP’ye (%10.4), ilçe kökenlilerin MHP’ye (%18.5), kasaba kökenlilerin CHP’ye (%14.3), köy kökenlilerin ise BBP’ye (%20) en yüksek oranda oy verdikleri anlaşılmaktadır.

Örneklemin geneli değerlendirildiğinde, en uzun süre yaşanan yerleşim yeri ile siyasi parti tercihi arasında belirgin bir farklılık olmadığı ileri sürülebilir. Buna rağmen KY’li “kasaba kökenli” hiçbir öğrencinin RP- MHP ve BBP’ye o vermeleri manidar bulunmuştur.

d. Aylık Gelir ve Oy Vereceği Siyasi Parti

Sayfa 121’deki Tablo 63 ve sayfa 122’deki 64’e göre örneklemin genelinde İF’de okuyan üst tabakaya mensup öğrencilerin %25’i, KY’de ise alt tabaka mensubu olanların %48’inin oy kullanmayacaklarını ifade ettikleri gözlenmektedir. İF’de sosyal tabaka farklılığına rağmen RP’nin en yüksek oranda (%62.1) tercih edildiği, buna karşın KY’de ise üst tabakada CHP (%20), orta tabakada MHP (%13.8), alt tabakada ise RP’nin en yüksek oranda tercih edilen siyasi parti oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 63 ve 64 ilişkilendirildiğinde KY örnekleminin genelinde, gelir ve sosyal tabaka yükseldikçe “sol” oyların arttığı, buna karşılık gelir ve sosyal tabaka düştükçe “sağ” oyların çoğaldığı anlaşılmaktadır.

Elde edilen sonucun, Türkiye geneline uyarlılığında geçerli (doğru) olduğu ileri sürülebilir.

d. Aylık Gelir ve Oy Vereceği Siyasi Parti

Tablo 63

Öğrencilerin (Ailelerinin) Aylık Gelirlerine Göre Oy Verecekleri Siyasi Partilerin Dağılımı

AİLENİN AYLIK GELİRİ	İLAHIYAT											KAMU										
	OY KULLANMA- YANLAR	RP	DYP	BBP	MHP	ANAP	CHP	DSP	HADEP	SATIR TOPLAMI	OY KULLANMA- YANLAR	RP	DYP	BBP	MHP	ANAP	CHP	DSP	HADEP	SATIR TOPLAMI		
10-25 MİLYON	12	55		13		1				81	14	8		3	1	2	2	1	1	32		
	14.8	67.9		16		1.2				23.8	43.8	25		9.4	3.1	6.3	6.3	3.1	3.1			
	20.7	26.1		25		50					13	28.6		15.8	3.2	11.8	7.4	5.9	33.3	12.3		
	3.5	16.2		3.8		0.3					5.4	3.1		1.2	0.4	0.8	0.8	0.4	0.4			
26-30 MİLYON	35	92	1	26	11	1		1		167	44	13	6	12	12	6	5	6	1	105		
	21	55.1	0.6	15.6	6.6	0.6		0.6		49.1	41.9	12.4	5.7	11.4	11.4	5.7	4.8	5.7	1	40.4		
	60.3	43.6	50	50	84.6	50		100			40.7	46.4	60	63.2	38.7	35.3	18.5	35.3	33.3			
	10.3	27.1	0.3	7.6	3.2	0.3		0.3			16.9	5	2.3	4.6	2.3	1.9	2.3	2.3	0.4			
51-75 MİLYON	6	38		6						50	220	3	3	1	5	4	3	3		42		
	12	76		12						14.7	47.6	7.1	7.1	2.4	11.9	9.5	7.1	7.1		16.2		
	10.3	18		11.5							18.5	10.7	30	5.3	16.1	23.5	11.1	17.6				
	1.8	11.2		1.8							7.7	1.2	1.2	0.4	1.9	1.5	1.2	1.2				
76-100 MİLYON	1	15	1	5						22	16	2		2	5	3	5	4		37		
	4.5	68.2	4.5	22.7						6.5	43.2	5.4		5.4	13.5	8.1	13.5	10.8		14.2		
	1.8	7.1	50	9.6							14.8	7.1		10.5	16.1	17.6	18.5	23.5				
	0.3	4.4	0.3	1.5							6.2	0.8		0.8	1.9	1.2	1.9	1.5				
101+ MİLYON	4	11		2	2			1		20	14	2	1	1	8	2	12	3	1	44		
	20	55		10	10			5		5	32.6	4.7	2.3	2.3	18.6	4.7	27.9	7	2.3	16.9		
	6.9	5.2		3.8	3.8			100			13	7.1	5.3	5.3	25.8	11.8	44.4	17.6	33.3			
	1.2	3.2		0.6	0.6			0.3			5.4	0.8	0.4	0.4	3.1	0.8	4.6	1.2	0.4			
KOLON TOPLAMI	58	2.1	2	52	13	2		2		340	108	28	10	19	31	17	27	17	3	260		
	17.1	62.1	0.6	15.3	3.8	0.6		0.6		100	41.5	10.8	3.8	7.3	11.9	6.5	10.4	6.5	1.2	100		

Tablo 64

Öğrencilerin Mensup Oldukları Sosyal Tabakaya Göre Oy Verecekleri siyasi Partilerin Dağılımı

SOSYAL TABAKA	İLÂHİYAT										KAMU									
	OY KULLANMA- YANLAR	RP	DYP	BBP	MHP	ANAP	CHP	DSP	HADEP	SATIR TOPLAMI	OY KULLANMA- YANLAR	RP	DYP	BBP	MHP	ANAP	CHP	DSP	HADEP	SATIR TOPLAMI
ÜST	2	4	1	1				1		8	3	1	2	2		4	3			15
	25	50	12.5	12.5				12.5		8	20	6.7	13.3	13.3		26.7	20			5.8
	3.4	1.9	1.9	1.9				100		2.4	2.8	10	10.5	6.5		14.8	17.6			
	0.6	1.2	0.3	0.3				0.3			1.2	0.4	0.8	0.8		1.5	1.2			
ORTA	45	161	40	40	12	1		1			81	8	15	27	14	20	10	2		195
	17.2	61.5	15.3	15.3	4.6	0.4		0.4			41.5	9.2	7.7	13.8	7.2	10.3	5.1	1		75
	77.6	76.3	76.9	76.9	92.3	50		100		77.1	75	64.3	78.9	87.1	82.4	74.1	58.8	66.7		
	13.2	47.4	11.8	11.8	3.5	0.3		0.3			31.2	6.9	3.1	5.8	10.4	5.4	7.7	3.8	0.8	
ALT	11	46	11	11	1	1					24	10	2	2	3	3	4	1		50
	15.7	65.7	15.7	15.7	1.4	1.4				70	48	20	4	4	6	6	8	2		19.2
	19	21.8	21.2	21.2	7.7	50				20.6	22.2	35.7	10	6.5	17.6	11.1	23.5	33.3		
	3.2	13.5	3.2	3.2	0.3	0.3					9.2	3.8	0.4	0.8	1.2	1.2	1.5	0.4		
KOLON TOPLAMI	58	211	52	52	13	2		2		340	108	28	19	31	17	27	17	3		260
	17.1	62.1	15.3	15.3	3.8	0.6		0.6		100	41.5	10.8	3.8	7.3	6.5	10.4	6.5	1.2		100

Mezun oldukları Lise ve Oy Verecekleri Siyasi Parti

Tablo 65

Öğrencilerin Mezun Oldukları Liselere Göre Oy Verecekleri Siyasi Partilerin Dağılımı

LİSE	İLÂHİYAT											KAMU										
	OY KULLANMA- YANLAR	RP	DYP	BBP	MHP	ANAP	CHP	DSP	HADEP	SATIR TOPLAMI	OY KULLANMA- YANLAR	RP	DYP	BBP	MHP	ANAP	CHP	DSP	HADEP	SATIR TOPLAMI		
DÜZ LİSE	10 17.9 17.2 2.9	30 53.6 14.2 8.8	2 3.6 100 0.6	11 19.6 21.2 3.2	3 5.4 23.1 0.9					56 16.5	67 40.6 62 25	14 8.5 50 5.4	6 3.6 60 2.3	14 8.5 73.7 5.4	190 11.5 61.3 7.3	12 7.3 70.6 4.6	16 9.7 59.3 6.2	14 8.5 82.4 5.4	3 1.8 100 1.2	165 63.5		
MESLEK LİSESİ	4 17.4 6.9 1.2	14 60.9 6.6 4.1		3 13 5.8 0.9	1 4.3 7.7 0.3	1 4.3 50 0.3				23 6.8	11 37 10.2 4.2	5 17.2 17.9 1.9		1 3 5.3 0.4	4 13.8 14.8 1.5					29 11.2		
İMAM HATİP LİSESİ	44 16.9 75.9 12.9	167 64.2 79.1 49.1		37 14.2 71.2 10.9	9 3.5 69.2 2.6	2 0.8 50 0.6				260 76.5	11 52.4 10.2 4.2	6 28.5 21.4 2.3	1 4.8 10 0.4	2 9.5 10.5 0.8		1 4.8 3.7 0.4				21 8.1		
ÖZEL (KOLEJ) LİSE				1 100 1.9 0.3						1 0.3	19 42.2 17.6 7.3	3 6.7 10.7 1.2	3 6.7 30 1.2	2 4.4 10.5 0.8	1 2.2 5.9 0.4	1 13.3 22.2 2.3	3 6.7 17.6 1.2			45 17.3		
KOLON TOPLAMI	58 17.1	211 62.1	2 0.6	52 15.3	13 0.9	3 0.9			1 0.3	340 100	108 41.5	28 10.8	10 3.8	19 7.3	17 6.5	27 10.4	17 6.5	3 1.2		260 100		

f. Mezun Oldukları Lise ve Oy Verecekleri Siyasi Parti

Tablo 66

Öğrencilerin Okudukları Fakültelere Göre Türkiye'nin En Önemli Probleminin Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Terör (Güney Doğu Sorunu)	İşsizlik	Nüfus Artışı	Gelir Dağılımı Adaletsizliği	Aydın Halk Kopukluğu	Satır Toplamı
İlahiyat	58	47	2	122	111	340
	17.1	13.8	0.6	35.9	32.6	
	48.7	46.5	15.4	52.6	82.2	
	9.7	7.8	0.3	20.3	18.5	
Kamu	61	54	11	110	24	260
	23.5	20.8	4.2	42.3	9.2	
	51.3	53.5	84.6	47.4	17.8	
	10.2	9	1.8	18.3	4	
Kolon Toplamı	110	101	13	232	135	600
	19.8	168	2.2	38.7	22.5	

Tablo 65'teki verilere göre örneklemin genelinde imam hatip lisesi mezunlarının en yüksek oranda (İF'de %64.2, KY'de %28.5) RP'ye o verecekleri anlaşılmaktadır. İF ve GL mezunlarının en yüksek oranda (%53.6) RP'ye, KY'de ise CHP (%9.7)'ye, İF'deki ML mezunlarının %(60.9)'u, KY'de ise (%17.2)'si RP'ye, KY'deki özel lise-kolej mezunlarının ise en yüksek oranda (%17.8) MHP'ye oy verecekleri anlaşılmaktadır.

İF'deki liselerin farklılık arz etmemesini ve yine KY'dekilerin ise farklılık göstermelerini yüksek öğrenimin tutum pekiştirici özelliğine bağlamak mümkündür. Bir başka ifade ile öğrencilerin orta öğretimde sahip oldukları siyasi tutumlarını devam ettirdikleri söylenebilir.

4. Türkiye'nin Temel Probleminin Ne Olduğuna Dair Görüşleriyle İlgili Bulgular

Örneklemin geneline göre değerlendirdiğinde Türkiye'nin önemli probleminin "Gelir dağılımındaki adaletsizlik" olduğu (İF'de %35, KY'de %42.5) anlaşılmaktadır. Fakülteler bazında değerlendirildiğinde İF'lilere göre ikinci sırada (%32.6) Aydın-halk kopukluğu" üçüncü olarak (%17.1) "terör-Güneydoğu problemi, %13.8'le "işsizlik" dördüncü sırada yer alırken "terör-Güneydoğu problemi %23.5'le ikinci en önemli problem olarak görülürken bunu %20.8 ile "işsizlik" 59.2 ile "aydın-halk kopukluğu" izlemekte ve %4.2 ile "nüfus artışı problemi" son sırada yer almaktadır.

Örnelemeye göre nüfus artışının önemli bir problem olmadığı, bir başka ifade ile resmî makamlarca ileri sürülen Türkiye'nin en önemli probleminin nüfus artışı olduğu" görüşünü İF ve KY öğrencilerinin katılmadıkları anlaşılmaktadır. Yine İF öğrencilerinin, özellikle dinî çevrelerde yaygın olan "aydın-halk kopukluğu" görüşünün etkisinde oldukları sonucu çıkarılabilir. Ayrıca İF'lilerin işsizlik problemini değerlendirmelerinde bu okul mezunlarının kolayca iş bulmalarının (öğreten-vaiz-müftü) etkisi olduğu ileri sürülebilir. Ancak 8 yıllık kesintisiz eğitim kanununun çıkmasıyla birlikte İF mezunlarının öğretmen olmalarının giderek zorlaştığını, bundan sonra yapılacak benzeri çalışmalarda İF'lilerin işsizliği daha büyük oranda ve öncelikli problem göreceklere iddia edilebilir.

b. Cinsiyet ve Türkiye'nin Problemi

Tablo 67

Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Türkiye'nin En Önemli Probleminin Ne Olduğunun Dağılımı

CİNSİYET	İLAHİYAT					KAMU						
	Terör (Güney Doğu Sorunu)	İşsizlik	Nüfus Artışı	Gelir Dağılımı Adaletsizliği	Aydın Halk Kopukluğu	Satır Toplamı	Terör (Güney Doğu Sorunu)	İşsizlik	Nüfus Artışı	Gelir Dağılımı Adaletsizliği	Aydın Halk Kopukluğu	Satır Toplamı
KIZ	27	20	1	51	40		26	21	7	45	10	
	19.4	14.4	0.7	36.7	28.8	139	23.9	19.3	6.4	41.3	9.2	109
	46.6	42.6	50	41.8	36	40.9	42.6	38.9	63.6	40.9	41.7	41.9
	7.9	5.9	0.3	15	11.8		10	8.1	2.7	17.3	3.8	
ERKEK	31	27	1	71	71		35	33	4	65	14	
	15.4	13.4	0.5	35.3	35.3	201	23.2	21.9	2.6	43	9.3	151
	53.4	57.4	50	58.2	64	59.1	57.4	61.1	36.4	59.1	58.3	58.1
	9.1	7.9	0.3	20.9	20.9		13.5	12.7	1.5	25	5.4	
KOLON TOPLAMI	58	47	2	122	111	340	61	54	11	110	24	260
	17.1	13.8	0.6	35.9	32.6	100	23.5	20.8	4.2	42.3	9.2	100

Örneklemin (Tablo 67) geneline (İF'li kızların %36.7'si, erkeklerin %35.3'ü, KY'li kızların %41.3'ü, erkeklerin %43'üne göre Türkiye'nin en önemli probleminin "gelir dağılımının adaletsizliği" olduğu anlaşılmaktadır. İF'li kızların %28.8'i, KY'li kızların %9.2'si, İF'li erkeklerin %35.3'ü, KY'li erkeklerin ise %9.3'ü "Aydın Halk Kopukluğunu", İF'li kızların %19.4'ü, erkeklerin %15.4'ü, KY'li kızların %23.9'u, erkeklerin %23.2'si "terör-Güneydoğu problemi"ni, İF'li kızların %14.4 erkeklerin %13.4'ü, KY'li kızların %19.3'ü, erkeklerin %21.9'u "işsizliği", İF'li kızların %0.7'si, erkeklerin %0.5'i, KY'li kızların %6.4'ü, erkeklerin ise %2.6'sı "nüfus artışı" en önemli problem olarak nitelendirmişlerdir.

c. Sosyal Tabaka ve Türkiye'nin Problemi

Sayfa 126'daki Tablo 68'e göre her iki fakültede de farklı sosyal tabakaya mensup olanların en yüksek oranda "gelir dağılımının adaletsizliğini" en önemli problem gördükleri anlaşılmaktadır. İF'de üst tabakaya mensup olanların hiçbirinin "işsizlik" ve "nüfus artışı" problem olarak görmemeleri manidar bulunmuştur. Buna karşın KY'deki üst tabaka öğrencilerin %20'si işsizliği, %6.7'si ise "nüfus artışı" en önemli problem olarak ifade etmişlerdir. İF'li öğrencilerin "nüfus artışı" dinî endişelerinden dolayı problem olarak görmedikleri ileri sürülebilir. Nitekim 340 ilahiyat öğrencisinin sadece (2 kişi) ikisinin "nüfus artışı" en önemli problem olarak gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 68

Öğrencilerin Mensup Oldukları Sosyal Tabakaya Göre Türkiye'nin En Önemli Probleminin Ne Olduğunun Dağılımı

SOSYAL TABAKA	İLAHİYAT					KAMU						
	Terör (Güney Doğu Sorunu)	İşsizlik	Nüfus Artışı	Gelir Dağılımı Adaletsizliği	Aydın Halk Kopukluğu	Satır Toplamı	Terör (Güney Doğu Sorunu)	İşsizlik	Nüfus Artışı	Gelir Dağılımı Adaletsizliği	Aydın Halk Kopukluğu	Satır Toplamı
ÜST	2			3	3		2	3	1	7	2	
	25			3.75	3.75	8	13.3	20	6.7	46.7	13.3	15
	3.4			2.5	2.7	2.4	3.3	5.6	9.1	6.4	8.3	5.8
	0.6			0.9	0.9		0.8	1.2	0.4	2.7	0.8	
ORTA	44	37	2	95	84		48	39	8	83	17	
	16.8	14.1	18	36.3	32.1	262	2.6	20	4.1	42.6	8.7	195
	75.9	78.7	100	77.9	75.7	77.1	78.7	72.2	72.7	75.5	70.8	75
	12.9	10.9	0.6	27.9	24.7		18.5	15		31.9	6.5	
ALT	12	10		24	24		11	12	2	20	5	
	17.1	14.3		34.3	34.3	70	22	24	4	40	10	50
	20.7	21.3		19.7	21.6	20.6	18	22.2	18.2	18.2	20.8	9.2
	3.5	2.9		7.1	7.1		4.2	4.6	0.8	7.7	1.9	
KOLON TOPLAMI	58	47	2	122	111	340	61	54	11	110	24	260
	17.1	13.8	0.6	35.9	32.6	100	23.5	20.8	4.2	42.3	9.2	100

d. Mezun Olunan Lise ve Türkiye'nin Problemi

Tablo 69

Öğrencilerin Mezun Oldukları Liselere Göre Türkiye'nin En Önemli Probleminin Ne Olduğunun Dağılımı

LİSE	İLAHİYAT					KAMU						
	Terör (Güney Doğu Sorunu)	İşsizlik	Nüfus Artışı	Gelir Dağılımı Adaletsizliği	Aydın Halk Kopukluğu	Satır Toplamı	Terör (Güney Doğu Sorunu)	İşsizlik	Nüfus Artışı	Gelir Dağılımı Adaletsizliği	Aydın Halk Kopukluğu	Satır Toplamı
GENEL LİSE	13	9		22	12		42	34	8	69	12	
	23.2	16.2		39.3	21.4	56	25.5	20.6	4.8	41.8	7.3	165
	22.4	19.1		18	10.8	16.5	68.9	63	72.7	62.7	50	63.5
MESLEK LİSESİ	3	4		7	9		7	6	1	15		
	13	17.4		30.4	39.1	23	24.1	20.7	3.4	51.7		29
	5.2	8.5		5.7	8.1	6.8	11.5	11.1	9.1	13.6		11.2
İHL	0.9	1.2		2.1	2.6		2.7	2.3	0.4	5.8		
	42	34	2	93	89		4	1		8	8	
	16.2	13.1	0.8	35.8	34.2	260	19	4.8		38.1	38.1	21
ÖZEL (KOLEJ) LİSE	72.4	72.3	100	76.2	80.2	76.5	6.6	1.9		7.3	33.3	8.1
	12.4	10	0.6	27.4	26.2		1.5	0.4		3.1	3.1	
KOLON TOPLAMI					1		8	13	2	18	4	
					100	1	17.8	28.9	4.4	40	8.9	45
					9	0.3	13.1	24.1	18.2	16.4	16.7	17.3
KOLON TOPLAMI	58	47	2	122	111	340	61	54	11	110	24	260
	17.1	13.8	0.6	35.9	32.6	100	23.5	20.8	4.2	42.3	9.2	100

Tablo 69'a bakıldığında İF'de okuyan Genel lise mezunlarının en büyük oranda (%39.3) "gelir dağılımının adaletsizliğini, ML mezunlarının %39.1'i "aydın halk kopukluğunu", imam hatip lisesi mezunlarının ise %35.8'inin "gelir dağılımının adaletsizliğini" en önemli problem olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

KY'de okuyan farklı liselere mensup öğrencilerin uygunluk gösterdikleri ve en yüksek oranda (GL mezunlarının %41.8'i ML mezunlarının %51.7'si İHL mezunlarının %38.1 özel lise mezunlarının %40) "Gelir dağılımının adaletsizliğini Türkiye'nin en önemli problemi olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Türk toplumunda yaygın bir görüş olan "gelir adaletsizliği" düşüncesinin örneklemin geneli tarafından benimsendiği anlaşılmaktadır.

e. Barındığı Yer ve Türkiye'nin Problemi

Tablo 70

Öğrencilerin Barındıkları Yerlere Göre Türkiye'nin En Önemli Probleminin Ne Olduğunun Dağılımı

BARINDIĞI YER	İLAHİYAT					KAMU						
	Terör (Güney Doğu Sorunu)	İşsizlik	Nüfus Artışı	Gelir Dağılımı Adaletsizliği	Aydın Halk Kopukluğu	Satır Toplamı	Terör (Güney Doğu Sorunu)	İşsizlik	Nüfus Artışı	Gelir Dağılımı Adaletsizliği	Aydın Halk Kopukluğu	Satır Toplamı
AİLE YANI	13	16		28	20		16	12	4	27	4	
	16.9	20.8		36.4	26	77	25.4	19	6.3	42.9	6.3	63
	22.4	34		23	18	22.6	26.2	22.2	36.4	24.5	16.7	24.2
	3.8	4.7		8.2	5.9		6.2	4.6	1.5	10.4	1.5	
AKRABA		1		1	3		3	2	1	5	1	
		20		20	60	5	25	16.7	8.3	41.7	8.3	12
		2.1		0.8	2.7	1.5	4.9	3.7	9.1	4.5	4.2	4.6
		0.3		0.3	0.9		1.2	0.8	0.4	1.9	0.4	
DEVLET YURDU	18	16	1	45	42		19	13	2	36	9	
	14.8	13.1	0.8	36.9	34.4	122	24.1	16.5	2.5	45.6	11.4	79
	31.	34	50	36.9	37.8	35.9	31.1	24.1	18.2	32.7	37.5	30.4
	5.3	4.7	0.3	13.2	12.4		7.3	5	0.8	13.8	3.5	
KİRALIK EV	7	1	1	4	4		19	27	4	38	6	
	41.2	5.9	5.9	23.5	23.5	17	20.2	28.7	4.3	40.4	6.4	94
	12.1	2.1	50	3.3	3.6	5	31.1	50	36.4	34.5	25	36.2
	2.1	0.3	0.3	0.2	1.2		7.3	10.4	1.5	14.6	2.5	
DİNİ CEMAAT YURDU/EV	20	13		44	42		4			4	4	
	16.9	11		37.3	34.7	119	33.3			33.3	33.3	12
	34.5	27.7		36.1	37.8	35	6.6			3.6	16.7	4.6
	5.9	3.8		12.9	12.4		1.5			1.5	1.5	
KOLON TOPLAMI	58	47	2	122	111	340	61	54	11	110	24	260
	17.1	13.8	0.6	35.9	32.6	100	23.5	20.8	4.2	42.3	9.2	100

Barındığı yere göre değerlendirildiğinde ailesiyle birlikte yaşanan öğrencilerin (İF'de %36.4'ü, KY'de %42.9'u, kiralık evde kalanların (İF'de 36.9-19.4'ü), devlet yurdunda barınanların (İF'de %23.5, KY'de %40.4'ü) cemaat evinde kalanların (İF'de %37.3-KY'de %33.3)'ü en büyük oranda en önemli problem olarak "gelir dağılımının adaletsizliğini" gördükleri anlaşılmaktadır.

Tabloda da görüleceği gibi sadece "Kredi Yurtlar Kurumu" yurtlarında kalan İF'li öğrenciler en önemli problemin (%42.2 oranında) "terör-Güneydoğu sorunu" olduğunu belirtmişlerdir. Bunda Kredi Yurtlar Kurumu yurtlarında kalan öğrencilerin "homojen" olmayan sosyal yapılarının ve bu yurtların resmî devlet kurumları olmalarının da önemli bir erken olduğu ileri sürülebilir. Bu yurtlarda öğrencilerin kitle iletişim araçlarından daha fazla yararlanma imkanına sahip olmalarının da bu sonuçta önemli bir rol oynadığını da ifade etmek mümkündür.

5. Mevcut Siyasi Sistemin Temel Problemleri Çözüp Çözemeyeceğine İlişkin Bulgular

a. Fakülte ve Problemin Çözümü

Tablo 71

Öğrencilerin Okudukları Fakülteleere Göre Mevcut Siyasi Sistemin Türkiye'nin Temel Problemlerini Çözüp Çözemeyeceğine Göre Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Evet	Hayır	Satır Toplamı
İlahiyat	94	246	340
	27.6	72.4	
	63.5	54.9	
	15.7	41	
Kamu	54	206	260
	20.8	79.2	
	36.5	45.1	
	9	33.5	
Kolon Toplamı	148	452	600
	24.7	75.3	

Tablo 71'de görüldüğü gibi İF'li öğrencilerin %26'sı, KY öğrencilerinin ise %20.8'i mevcut siyasi yapının Türkiye'nin temel problemlerini çözebileceği hakkında olumlu tutuma sahipken buna karşın İF'lilerin, %72.4'ü, KY'lilerin %79.2'si olumsuz tutuma sahip oldukları yani mevcut siyasi yapının Türkiye'nin temel problemlerini çözemeyeceğini ileri sürmüşlerdir.

Özellikle geleceğin bürokratları (kaymakam-vali), idarecileri olacak ve siyaset öğrenimi gören KY'lilerin %79.2 oranında mevcut siyasi yapıya güven duymamaları üzerinde durulacak, çok önemli bir veri olarak manidar bulunmuştur. Dolayısıyla mevcut siyasi yapıya yöneltilen eleştirilerin sadece din öğrenimi görenlerden gelmediği hatta büyük oranda siyaset öğrenimi görenlerden geldiği ileri sürülebilir. Nitekim KY'deki öğrencilerin (%79.2) İF öğrencilerine nazaran (%72.4) daha büyük oranda mevcut siyasi yapıya güven duymadıkları anlaşılmaktadır.

b. Sınıflar ve Problemin Çözümü

Tablo 72

Öğrencilerin Okudukları Sınıflara Göre Mevcut Siyasi Sistemin Türkiye'nin Temel Problemlerini Çözüp Çözemeyeceğine Göre Dağılımı

SINIF	İLAHİYAT			KAMU		
	Evet	Hayır	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Satır Toplamı
1	23	63		10	56	
	26.7	73.3	86	15.2	84.4	66
	24.5	25.7	25.3	18.5	27.4	25.4
	6.8	18.5		3.8	21.6	
2	22	63		21	46	
	25.9	74.1	85	31.3	68.7	67
	23.4	25.7	25	38.9	23.1	25.8
	6.5	18.5		8.1	17.7	
3	27	58		17	47	
	31.8	68.3	85	26.6	73.4	64
	28.7	23.3	25	31.5	23.4	24.6
	7.9	17.1		6.5	18.1	
4	22	62		6	57	
	26.2	73.8	84	9.5	90.4	63
	23.4	25.3	24.7	11	28.9	24.2
	6.5	18.2		2.3	21.9	
KOLON TOPLAMI	94	245	340	54	206	260
	27.1	72.1	100	20.8	79.2	100

Sınıflara göre değerlendirildiğinde örneklemin genelinin büyük oranda uygunluk gösterdiği anlaşılmaktadır. Tabloda da görüleceği gibi sınıf yükseldikçe mevcut siyasi yapıya olan güven azalmaktadır. Özellikle KY'li öğrencilerin tutumlarına baktığımızda birinci sınıftaki öğrencilerin %15.2'si mevcut siyasi yapıya karşı olumlu tutuma sahipken dördüncü sınıftaki öğrencilerde bu oran %9.5'e düşmektedir. Bu sonuç da öğrencilerin sınıf ilerledikçe daha çok bilgi sahibi oldukları ve gerçekçi değerlendirmelerde buldukları ileri sürülebilir. Yine 4. sınıf öğrencilerinin gelecek endişesi taşıdıklarından olumsuz tutuma sahip oldukları söylenebilir.

c. Cinsiyet ve Problemin Çözümü

Tablo 73

Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Mevcut Siyasi Sistemin Türkiye'nin Temel Problemlerini Çözüp Çözemeyeceğine Göre Dağılımı

CİNSİYET	İLAHİYAT			KAMU		
	Evet	Hayır	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Satır Toplamı
KIZ	40	99		25	84	
	28.8	71.2	139	22.9	76.7	109
	42.6	40	40.9	46.3	43.7	41.9
	11.8	29.1		9.6	32.1	
ERKEK	54	147		29	122	
	26.9	73.1	201	19.2	80.8	151
	57.4	60	59.1	53.7	56.3	58.1
	15.9	43.2		11.2	47.1	
KOLON TOPLAMI	94	246	340	54	201	260
	27.6	72.4	100	20.8	79.2	100

Tablo 73'teki verilere göre İF'li kız öğrencilerin %28.8'i, KY'li kız öğrencilerin ise %22.9'u, İF'li erkek öğrencilerin %26.9'u, KY'li erkek öğrencilerin ise %19.2'si mevcut siyasi yapının çözüm getireceği kanaatine sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Örneklemin geneli değerlendirildiğinde ise erkek öğrencilerin daha büyük oranda (İF'de, %73.1, KY'de %80.8) olumsuz tutuma sahip oldukları anlaşılmaktadır. Yine örneklemin geneli değerlendirildiğinde kız öğrencilerin de büyük oranda (%76.7) mevcut siyasi yapıya güvenmedikleri sonucu çıkarılabilir.

d. Aylık Gelir ve Problemin Çözümü

Tablo 74

Öğrencilerin Aylık Gelirine Göre Mevcut Siyasi Sistemin Türkiye'nin Temel Problemlerini Çözüp Çözemeyeceğine Göre Dağılımı

AYLIK GELİR	İLAHİYAT			KAMU		
	Evet	Hayır	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Satır Toplamı
10-25 MİLYON	15	66		7	25	
	18.5	81.5	81	21.9	78.1	32
	16	26.9	23.8	13	11.9	12.3
	4.4	19.4		2.7	9.6	
26-50 MİLYON	48	1.9		26	79	
	28.7	71.3	167	24.8	75.2	105
	51.1	48.8	49.1	48.1	38.3	40.4
	14.1	35		10	30.4	
51-75 MİLYON	21	29		6	36	
	42	58	50	14.3	85.7	42
	22.3	11.8	14.7	11.1	17.4	16.2
	6.2	8.5		2.3	13.9	
76-100 MİLYON	6	16		9	28	
	27.3	72.7	22	24.3	75.7	37
	6.4	6.5	6.5	16.7	13.9	14.2
	1.8	4.7		3.5	10.8	
101+ MİLYON	4	16		6	38	
	20	80	20	14	86	44
	4.3	6.5	5.9	11.1	18.4	16.9
	1.2	4.7		2.3	14.6	
KOLON TOPLAMI	94	246	340	54	206	260
	27.6	72.4	100	20.8	79.2	100

e. Sosyal Tabaka ve Problemin Çözümü

Tablo 75

Öğrencilerin Mensup Oldukları Sosyal Tabakaya Göre Mevcut Siyasi Sistemin Türkiye'nin Temel Problemlerini Çözeceğine Göre Dağılımı

SOSYAL TABAKA	İLAHİYAT			KAMU		
	Evet	Hayır	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Satır Toplamı
ÜST	2	6		2	13	
	25	75	8	13.3	86.7	15
	2.1	2.4	2.4	3.7	6	5.8
	0.6	1.8		0.8	8.6	
ORTA	78	184		41	154	
	29.8	70.2	262	21	78	195
	83	74.7	77.1	75.9	74.1	75
	22.9	54.2		15.8	59.3	
ALT	14	56		11	39	
	20	80	70	22	74.4	50
	14.9	22.9	20.6	20.4	18.4	19.2
	4.1	16.5		4.2	15	
KOLON TOPLAMI	94		340	54	206	260
	27.6	246	100	20.8	79.2	100

Tablo 74 ve 75 birlikte değerlendirildiğinde gelir seviyesi ile mensup olunan sosyal tabakanın tutumları arasında uygunluk saptanmıştır. Örnekleme oluşturan grupların sosyal tabakalarına göre, ilgili soruya verdikleri cevapları mukayese edildiğinde uygunluk gösterdikleri anlaşılmaktadır.

İF'li alt tabakaya mensup öğrencilerin %80'i, orta tabakadakilerin %70.2'si, üst tabakaya mensup öğrencilerin ise %75'i olumsuz tutuma sahip olduklarını, buna karşın KY'deki alt tabakaya mensup olanların %74.4'ü, orta tabakadakilerin %78'i, üst tabakadakilerin ise %86.7'si mevcut siyasi yapıya karşı olumsuz tutuma sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak örnekleme kendi içinde değerlendirdiğimizde İF'de alt tabaka mensuplarının (%80), KY'de ise üst tabakadaki öğrencilerin (%86.7) en büyük oranda olumsuz tutuma sahip oldukları tesbit edilmiştir.

f. Mezun Olunan Lise ve Problemin Çözümü

Tablo 76

Öğrencilerin Mezun Oldukları Liselere Göre Mevcut Siyasi Sistemin Türkiye'nin Temel Problemlerini Çözeceğine Göre Dağılımı

LİSE	İLÂHİYAT			KAMU		
	Evet	Hayır	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Satır Toplamı
DÜZ LİSE	16	40		32	133	
	28.6	71.4	56	19.4	80.6	165
	17	16.3	16.5	59.3	68.3	63.5
MESLEK LİSESİ	7	16		6	23	
	30.4	69.6	23	20.7	79.3	29
	7.4	63.5	6.8	11.1	11.4	11.2
İMAM HATİP LİSESİ	71	189		9	12	
	27.3	72.7	260	42.9	57.1	21
	75.5	77.4	76.5	16.7	6	8.1
ÖZEL LİSE KOLEJ		1		7	38	
		100	1	15.6	84.4	45
		0.4	0.3	13	17.9	17.3
KOLON TOPLAMI	94	246	340	54	206	260
	27.6	72.4	100	20.8	79.2	100

Örneklemin mezun olduğu lise türüne göre, ilgili soruya verdikleri cevapları mukayese edildiğinde İF'deki imam hatip lisesi mezunu öğrencilerin %27.3'ü, genel lise mezunlarının %28.6'sı, meslek lisesi mezunlarının ise %30.4'ü olumlu (evet) tutuma sahip olduklarını buna karşın KY'deki imam hatip lisesi mezunlarının %42.9'u, meslek lisesi mezunlarının %20.7'si, genel lise mezunlarının ise %19.4'ünün olumlu tutuma sahip olduğu anlaşılmaktadır.

KY'deki imam hatip lisesi mezunlarının %42.9 oranında olumlu tutuma sahip olmalarının daha ziyade gelecek (meslek) endişesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Bu görüşümüzü destekleyecek araştırmalar olmamakla birlikte medyada zaman zaman imam hatip lisesi kökenli kaymakam ve valilerin "şeriatçı" oldukları ve mevcut siyasi yapıyı değiştirecekleri yönündeki haberlerin öğrenciler üzerinde etkili olduğunu belirtebiliriz. Ayrıca "28 Şubat 1997" sürecinin çok etkili olduğu bir dönemde (Mayıs-Haziran 1997) alan araştırmasını yaptığımız da göz önüne alındığında görüşümüzün doğruluk payının yüksek olacağını ifade edebiliriz.

6. Türkiye’de Yönetim Modelinin Ne Olması Gerektiğine Dair Bulgular

a. Fakülte ve Yönetim Modeli

Tablo 77

Öğrencilerin Okudukları Fakültelelere Göre Türkiye’de Yönetim Modelinin Ne Olması Gerektiğinin Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Mevcut Yapı	Sosyalizm	Din/Şeriat Yönetimi	Başkanlık Sistemi	Satır Toplamı
İlahiyat	92	8	179	61	340
	27.1	2.4	52.6	17.9	
	63.9	23.5	84	29.2	
	15.3	1.3	29.8	10.2	
Kamu	52	26	34	148	260
	20	10	13.1	56.9	
	36.1	76.5	16	70.8	
	8.7	4.3	5.7	24.7	
Kolon Toplamı	144	34	213	209	600
	24	5.7	35.5	34.8	

Tablo 77’deki bulgulara göre örneklemin genelinin anlamlı farklılık gösterdiği ifade edilebilir. Öğrencilerin “Türkiye’de yönetim biçimi ne olmalıdır? sorusuna verdikleri cevaplara göre düzenlenen Tablo 77’deki bulgulara göre örneklemin %24’ünün mevcut yönetim modelini savundukları, %35.5’inin (en yüksek oranda) din-şeriat yönetimi istedikleri, %34.8’inin başkanlık sistemi, %5.7’si de sosyalizm taraftarı oldukları anlaşılmaktadır. Bulguların fakülte değişkeni dağılımında İF’li öğrencilerin %52.6’sının din-şeriat yönetimi istedikleri, %27.1’nin mevcut modeli destekledikleri, %17.9’unun “başkanlık sistemi”, %2.4’ünün de “sosyalizm” taraftarı oldukları anlaşılmaktadır.

KY’li öğrencilerin ise %56.9’unun başkanlık sistemi taraftarı oldukları, %20’sinin mevcut modeli destekledikleri, %13.1’inin “din-şeriat yönetimi %10’unun da “sosyalizm” yanlısı oldukları anlaşılmaktadır.

Tablodaki bulgular değerlendirildiğinde “sosyalizm” taraftarlarının en düşük oranda çıkması “gerçekçi” bir sonuç olarak yorumlanabilir. Ancak, Türk siyasal kültüründe (hayatında) başkanlık sistemi tartışmalarının çok yeni olmasına rağmen örneklemin genelinde büyük oranda (%34.8) taraftar bulması manidar bulunmuştur.

Tablodaki genel veriler değerlendirildiğinde “başkanlık” tartışmalarının (belki de taraftarlarının) artacağı ileri sürülebilir. Ayrıca “başkanlık sisteminin” Türk siyasal kültürüne de uygunluk göstereceği, kişi merkezli Türk (kültür) tarihini verileriyle de örtüşeceği iddia edilebilir.

b. Sınıf ve Yönetim Modeli

Fakülte değişkeni ile elde edilen bulgularla sınıf değişkeni bulgularının büyük oranda uygunluk gösterdiği anlaşıldığından Tablo 77 ile ilgili değerlendirmelerin Tablo 78 için de geçerli olduğu iddia edilebilir.

Tablo 78

Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Türkiye'nin En Önemli Probleminin Ne Olduğunun Dağılımı

Sınıf	İLAHİYAT				KAMU					
	Mevcut Yapı	Sosyalizm	Din/Şeriat Yönetimi	Başkanlık Sistemi	Satır Toplamı	Mevcut Yapı	Sosyalizm	Din/Şeriat Yönetimi	Başkanlık Sistemi	Satır Toplamı
1	23		44	17		9	9	10	38	
	25		24.6	27.9	84	13.6	13.6	15.2	57.6	66
	26.7		51.2	19.8	24.7	34.6	34.6	29.4	25.7	25.4
	6.8		12.9	5		3.5	3.5	3.8	14.6	
2	22	4	50	11		21	5	8	33	
	23.4	50	27.9	18	87	31.3	7.5	11.9	49.3	67
	25.8	4.7	58.8	12.9	26.6	40.4	19.2	23.5	22.3	25.8
	6.5	1.2	14.7	3.2		8.1	1.9	3.1	12.7	
3	27		44	14		16	4	7	37	
	29.3		24.6	23	85	25	6.3	10	57.8	64
	31.8		51.8	16.5	25	30.8	15.4	20.6	25	24.6
	7.9		12.9	4.1		6.2	1.5	2.7	14.2	
4	22	2	41	19		8	8	9	40	
	23.9	25	22.9	31.1	84	11.5	1.7	14.3	63.5	63
	26.2	2.4	48.8	2.6	24.7	13.5	30.8	2.6	27	24.2
	6.5	0.6	12.1	5.6		3.2	3.1	3.5	15.4	
KOLON TOPLAMI	94	6	179	61	340	54	26	34	148	260
	27.1	1.4	52.6	17.9	100	20	10	3.1	56.9	100

c. Cinsiyet ve Yönetim Modeli**Tablo 79**

Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Türkiye'de Yönetim Modelinin Ne Olması Gerektiğinin

Dağılımı

CİNSİYET	İLAHİYAT				KAMU					
	Mevcut Yapı	Sosyalizm	Din/Şeriat Yönetimi	Başkanlık Sistemi	Satır Toplamı	Mevcut Yapı	Sosyalizm	Din/Şeriat Yönetimi	Başkanlık Sistemi	Satır Toplamı
KIZ	39	3	71	26		24	11	7	67	
	28.1	2.2	51.1	18.7	139	22	10.1	6.4	61.5	109
	42.4	37.5	39.7	42.6	40.9	46.2	42.3	20.6	45.3	41.9
	11.5	0.9	20.9	7.6		9.2	4.2	2.7	25.8	
ERKEK	53	5	108	35		28	15	27	81	
	26.4	2.5	53.7	17.4	201	18.5	9.9	17.9	53.6	151
	57.6	62.5	60.3	57.4	591	53.8	57.7	79.4	54.7	58.1
	15.6	1.5	31.8	10.3		10.8	5.8	10.4	31.2	
KOLON TOPLAMI	92	8	179	61	340	52	26	34	148	260
	27.1	2.4	52.6	17.9	100	20	10	13.1	56.9	100

Tablo 79'a bakıldığında örnekleme oluşturan grupların kendi içlerinde cinsiyet değişkenine göre önemli oranda farklılık göstermedikleri anlaşılmaktadır. Örneklemin genelinde kız öğrencilerin din-şeriat yönetimi erkeklere oranla daha az taraftar oldukları görülmektedir. Buna karşın kız öğrencilerin erkeklerden daha büyük oranda başkanlık sistemi ve mevcut yönetim yanlısı oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca İF'li öğrencilerin sadece %56.6'sının din-şeriat yönetimi tarafları olmaları, Türkiye'deki yaygın kanaatin tersi yönünde bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

d. Mezun Olunan Lise Yönetim Modeli

Tablo 80

Öğrencilerin Mezun Oldukları Liselere Göre Türkiye'de Yönetim Modelinin Ne Olması Gerektiğinin Dağılımı

LİSE	İLÂHİYAT				KAMU					
	Mevcut Yapı	Sosyalizm	Din/Şeriat Yönetimi	Başkanlık Sistemi	Satır Toplamı	Mevcut Yapı	Sosyalizm	Din/Şeriat Yönetimi	Başkanlık Sistemi	Satır Toplamı
DÜZ LİSE	16	3	29	8		32	15	19	99	
	28.6	5.4	51.8	14.3	56	19.4	9.1	11.5	60	165
	17.4	37.5	16.2	13.1	16.5	61.5	57.7	55.9	66.9	63.5
MESLEK LİSESİ	4.7	0.9	8.5	2.4		12.3	5.8	7.3	38.1	
	7	1	7	8		6	3	3	17	
	30.4	4.3	30.4	34.8	23	20.7	10.3	10.3	58.6	29
İMAM HATİP LİSESİ	7.6	12.5	3.9	13.1	6.8	11.5	11.5	8.8	11.5	11.2
	2.1	0.3	2.1	2.4		2.3	1.2	1.2	6.5	
	69	4	142	45		9	1	6	5	
ÖZEL LİSE (KOLEJ)	26.5	1.5	54.6	17.3	260	42.9	4.8	28.6	23.8	21
	75	50	79.3	73.8	76.5	17.3	3.8	17.6	3.4	81
	20.3	1.2	41.8	13.2		3.5	0.4	2.3	1.9	
KOLON TOPLAMI			1			5	7	6	27	
			100		1	11.1	15.6	13.3	60	45
			0.6		0.3	9.6	26.9	17.6	18.2	17.3
KOLON TOPLAMI			0.3			1.9	2.7	2.3	10.4	
	92	8	179	61	340	52	26	34	34	260
	27.1	2.4	52.6	17.9	100	20	10	13.1	13.1	100

Tablo 80'e göre İF'de öğrenim gören GL mezunlarının %51.8'i imam hatip lisesi mezunlarını %54.6'sı "din-şeriat yönetimi", ML mezunlarının ise %34.8'i en yüksek oranda "başkanlık sistemi" taraftarı oldukları anlaşılmaktadır.

KY'de ise imam hatip lisesi mezunlarının dışındaki öğrencilerin en yüksek oranda "başkanlık sistemi" taraftarı oldukları, buna karşın imam hatip lisesi mezunlarının %42.9'unun "mevcut yönetim modeli" taraftarı oldukları gözlenmektedir.

İF'deki ML mezunlarında, KY'de ise imam hatip lisesi mezunlarında beklenenin aksine bulgular elde edilmiştir. Elimizde kesin bilgiler olmamakla birlikte KY'deki imam hatip lisesi mezunlarının en yüksek oranda "mevcut yönetim modeli" tarafları olmalarını ilgili öğrencilerin "mesleki geleceği" endişeleriyle izah etmek mümkündür.

e. Sosyal Tabaka ve Yönetim Modeli

Tablo 81

Öğrencilerin Mensup Oldukları Sosyal Tabakaya Göre Türkiye’de Yönetim Modelinin Ne Olması Gerektiğinin Dağılımı

SOSYAL TABAKA	İLÂHİYAT				KAMU					
	Mevcut Yapı	Sosyalizm	Din/Şeriat Yönetimi	Başkanlık Sistemi	Satır Toplamı	Mevcut Yapı	Sosyalizm	Din/Şeriat Yönetimi	Başkanlık Sistemi	Satır Toplamı
ÜST	2		5	1		2	3	2	8	
	25		62.5	12.5	8	13.3	20	13.3	53.3	15
	2.2		2.8	1.6	2.4	3.8	11.5	5.9	5.4	5.8
	0.6		1.5	3		0.8	1.2	0.8	3.1	
ORTA	76	5	131	50		40	17	23	115	
	29	1.9	50	19.1	262	20.5	2.7	11.8	59	195
	82.6	62.5	73.2	82	77.1	76.9	65.4	67.6	77.7	75
	22.4	1.5	38.5	14.7		15.4	6.5	8.8	44.2	
ALT	14	3	43	10		10	6	9	25	
	20	4.3	61.4	14.3	70	20	12	18	50	50
	15.2	37.5	24	16.4	20.6	19.2	23.1	26.5	16.9	19.2
	4.1	0.9	12.6	2.9		3.8	2.3	35	9.6	
KOLON TOPLAMI	92	8	179	61	340	52	26	34	148	260
	27.1	2.4	52.6	17.9	100	20	10	13.1	56.9	100

Tablo 82’deki verilere göre sosyal tabaka farklılığına rağmen öğrencilerin en yüksek oranda (%52.6) “din-şeriat yönetimi” taraftarı oldukları, ancak orta tabaka mensupları mevcut model ve “başkanlık sistemine” doğru bir eğilimin olduğu anlaşılmaktadır.

KY’de ise her üç tabakada da “başkanlık sistemi” taraftarı olanların en büyük oranı (%56.9) teşkil ettikleri, alt tabakada ise her üç “yönetim modelinin”de anlamlı oranda temsil edildiği görülmektedir.

f. Barındığı Yer ve Yönetim Modeli

Tablo 82

Öğrencilerin Barındıkları Yere Göre Türkiye’de Yönetim Modelinin Ne Olması Gerektiğinin Dağılımı

Barındığı Yer	İLAHİYAT				KAMU					
	Mevcut Yapı	Sosyalizm	Din/Şeriat Yönetimi	Başkanlık Sistemi	Satır Toplamı	Mevcut Yapı	Sosyalizm	Din/Şeriat Yönetimi	Başkanlık Sistemi	Satır Toplamı
Aile Yanında	22	4	40	11		12	8	6	37	
	28.6	5.2	51.9	14.3	77	19	12.7	9.5	58.7	63
	23.9	50	22.3	18	22.6	23.1	30.8	17.6	25	24.2
	6.5	1.2	11.8	3.2		2.6	3.1	2.3	14.2	
Akraba Yanında	2		3			3	2	2	5	
	40		60		5	25	16.7	16.7	41.7	12
	2.2		1.7		1.5	5.8	7.7	5.9	3.4	4.6
	0.6		0.9			1.2	0.8	0.8	1.9	
Kiralık Ev	34	3	58	27		21	6	9	43	
	27.9	2.5	47.5	22.1	122	26.6	7.6	11.4	54.4	79
	37	37.5	32.4	44.3	35.9	40.4	23.1	26.5	29.1	30.4
	10	0.9	17.1	7.9		8.1	2.3	3.5	16.5	
Devlet Yurdu	5		9	3		14	10	11	59	
	29.4		52.9	17.6	17	14.9	10.6	11.7	62.8	94
	5.4		5	4.9	5	26.9	38.5	32.4	39.9	36.2
	1.5		2.6	0.9		5.4	3.8	4.2	22.7	
Cemaat Evinde	29	1	68	21		2		6	4	
	24.6	0.8	57.6	16.9	119	16.7		50	33.3	12
	31.5	12.5	38	33.8	35	3.8		17.6	2.7	4.6
	8.5	0.3	20	6.5		8		2.3	1.5	
Kolon Toplamı	92	8	179	61	340	52	26	34	148	260
	27.1	2.4	52.6	17.9	100	20	10	13.1	56.9	100

Tablo 82’ye göre örneklemin barındığı yerlerin farklılığına rağmen İF’de “din-şeriat yönetimi” (%52.6), KY’de ise “başkanlık sistemi” taraftarlarının (%56.9) en büyük oranı teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Yine örneklemin genelinde “mevcut yönetim modelinin” taraftarı olanların (İF’de %27.1, KY’de %20) ikinci büyük oranı teşkil ettiği görülmektedir.

Ancak KY’de okuyan ve cemaat evinde barınanların en büyük oranda (%50) din-şeriat yönetim modeli taraftarı olarak KY genelinde farklılık arz ettikleri anlaşılmaktadır.

7. Üniversite Öğrenimi Süresince Siyasi Tercihlerinde Değişme Olup Olmadığına Dair Bulgular

a. Fakülte ve Siyasi Tercih Değişimi

Tablo 83

Öğrencilerin Okudukları Fakülteleere Göre Üniversitede Siyasi Tercihlerinde Değişme Olup Olmadığına Göre Dağılımı

Sayı, Satır Yüzdesi, Kolon Yüzdesi, Toplam Yüzdesi Bölümü	Evet	Hayır	Satır Toplamı	
İlahiyat	60	280	340	
	17.6	82.4		
	48.4	59		56.7
	10	46.8		
Kamu	64	196	260	
	24.6	75.4		
	51.6	42		43.3
	10.7	32.6		
Kolon Toplamı	124	476	600	
	20.7	79.3	100	

Örneklemin “Üniversiteye başlamadan önceki siyasi tercihinizle şimdiki siyasi tercihiniz arasında bir farklılık-değişim var mıdır?” sorusuna verdikleri cevaplara göre düzenlenen Tablo 83’teki bulgular fakülte değişkenine göre değerlendirildiğinde İF’lilerin %17.6’sı, KY’lilerin ise %24.6’sının siyasi tercihinin değiştiği anlaşılmaktadır. Ancak bu değişikliğin daha çok yatay bir farklılaşma olduğunu gözlemlerimiz ve çok az sayıda yaptığımız sohbetlerden edindiğimiz bilgiye dayandırmak mümkündür. Ancak tablodaki bulgulara göre örneklemin genelinde %79.3 gibi yüksek oranda değişme olmadığı anlaşılmaktadır. Böylece araştırmamız boyunca ileri sürdüğümüz “Türkiye’de yüksek öğrenimin tutum pekiştirici bir fonksiyona sahip olduğu” iddiamızın (araştırmamız çerçevesinde) doğruluğu bulgularla test edilmiştir. Elde edilen sonuç olumlu olarak yorumlanabilir.

b. Sınıf ve Siyasi Tercih Değişimi

Tablo 84

Öğrencilerin Okudukları Sınıflara Göre Üniversitede Siyasi Tercihlerinde Değişme Olup Olmadığının Dağılımı

SINIF	İLÂHİYAT			KAMU		
	Evet	Hayır	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Satır Toplamı
1	17	69		15	51	
	19.8	80.2	86	22.7	77.3	66
	28.3	24.7	25.3	23.4	26.3	25.4
	5	20.3		5.8	19.6	
2	10	75		14	53	
	11.8	88.2	85	20.9	79.1	67
	16.7	26.9	25	21.9	27.3	25.8
	2.9	22.1		5.4	20.4	
3	20	65		14	50	
	23.5	76.5	85	21.9	78.1	64
	33.3	23.3	25	21.9	25.8	24.6
	5.9	19.1		5.4	19.2	
4	13	71		21	42	
	15.5	84.3	84	33.3	66.7	63
	21.7	25.2	24.7	32.8	22.1	24.2
	3.8	20.9		8.1	16.2	
KOLON TOPLAMI	60	280	340	643	196	260
	17.6	83.4	100	24.6	75.4	100

Tablo 84'teki verilerle ilişkilendirdiğimizde ileri sürülen değerlendirmelerin bu tablodaki verilerle uygunluk gösterdiği iddia edilebilir. Siyasi tercihinde değişme olduğunu belirtenlerin, İF'lilerde en yüksek oranda (%23.5) üçüncü sınıflarda KY'de ise dördüncü sınıf öğrencilerinde (%33.3) olduğu anlaşılmaktadır.

c. Cinsiyet ve Yönetim Modeli

Tablo 85

Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Siyasi Tercihlerinde Değişme Olup Olmadığının Dağılımı

CİNSİYET	İLAHİYAT			KAMU		
	Evet	Hayır	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Satır Toplamı
KIZ	25	114		27	82	
	18	82	139	24.8	75.2	109
	41.7	40.9	40.9	42.2	42.4	41.9
	7.4	33.5		10.4	31.6	
ERKEK	35	166		37	114	
	17.4	82.6	201	24.5	75.5	151
	58.3	60.1	59.1	57.8	58.8	58.1
	10.3	48.8		14.2	43.8	
KOLON TOPLAMI	60	280	340	64	196	260
	17.6	82.4	69.1	24.6	75.4	100

Tablodaki veriler cinsiyet değişkenine göre değerlendirildiğinde, anlamlı bir farklılığın olmadığı ancak örneklemin genelinde erkek öğrencilerin daha çok "istikrar" gösterdikleri söylenebilir.

İF'deki kız öğrencilerin %18'i, KY'de ise %24.8'i siyasi tercihlerinin değiştiğini ifade ederken İF'li erkeklerin %17.4'ü, KY'lilerin ise %24.5'inin siyasi tercihlerinin değiştiği anlaşılmaktadır.

d. Mezun Olunan Lise ve Siyasi Tercih Değişimi

Tablo 86

Öğrencilerin Mezun Oldukları Liselere Göre Siyasi Tercihlerinde Değişme Olup Olmadığının Dağılımı

LİSE	İLAHİYAT			KAMU		
	Evet	Hayır	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Satır Toplamı
DÜZ LİSE	14	42		23	142	
	25	75	56	13.5	86.2	165
	23.3	66.7	16.5	54.8	66.3	63.4
	4.1	12.4		8.2	55.4	
MESLEK LİSESİ	5	18		4	25	
	21.7	78.3	23	13.8	86.2	29
	8.3	6.5	6.8	6.3	12.9	11.2
	1.5	5.3		1.5	9.6	
İMAM HATİP LİSESİ	41	219		1	20	
	15.8	84.2	260	4.8	95.2	21
	68.3	79.1	76.5	1.6	10.3	8.1
	12.1	64.4		0.4	7.7	
ÖZEL KOLEJ		1		16	29	
		100	1	35.6	64.4	45
		0.4	0.3	25	15.4	17.3
		0.3		6.2	11.2	
KOLON TOPLAMI	60	280	340	64	195	260
	17.6	82.4	100	24.6	75.4	100

Tablo 86'daki bulgulara göre İF'de okuyan öğrencilerden "siyasi tercihinde değişme olduğunu" ifade edenler en büyük oranda (%25), genel lise mezunlarında ve en düşük oranda ise (%15.8) imam hatip lisesi mezunu deneklerde görülmüştür.

KY'de ise siyasi tercihinde değişme olduğunu ifade edenlerin en yüksek oranda (%35.6) özel lise-kolej mezunlarında, yine en düşük oranın (%45) imam hatip lisesi mezunlarında görüldüğü anlaşılmaktadır.

Örneklemin genelinde siyasi tercihlerinde en düşük oranda değişme olduğunu ifade eden imam hatip lisesi mezunlarından elde edilen bulguların doğru olduğu ifade edilebilir.

KY'de okuyan özel lise mezunlarının siyasi tercihlerinde büyük oranda değişme olduğu bulgusu manidar bulunmuştur.

e. Yaşanılan Yer ve Siyasi Tercih Değişimi

Tablo 87

Öğrencilerin Üniversite Öncesi Yaşadıkları Yerlere Göre Siyasi Tercihlerinde Değişme Olup Olmadığının Dağılımı

EN UZUN YAŞADIĞI YER	İLAHİYAT			KAMU		
	Evet	Hayır	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Satır Toplamı
İL	22	108		37	98	
	16.9	83.1	130	27.4	72.6	135
	36.7	38.4	38.2	57.8	50.5	519
	6.5	31.8		14.2	37.7	
İLÇE	24	94		14	67	
	20.3	75.7	118	17.3	82.7	81
	40	33.7	34.7	21.9	34	31.2
	7.1	27.6		5.4	25.8	
KASABA	3	17		3	11	
	15	85	20	21.4	78.6	14
	5	61	5.9	4.7	5.2	5.4
	0.9	5		1.2	4.2	
KÖY	11	61		10	20	
	15.5	84.5	72	33.3	66.7	30
	18.3	21.9	21.2	15.6	10.3	11.5
	3.2	16.9		3.8	7.7	
KOLON TOPLAMI	60	280	340	64	196	260
	17.6	82.4	100	24.6	75.4	100

Örneklemin elde edilen bilgilere göre İF'de okuyan ilçe kökenlilerde (%20.3), KY'de ise köy kökenlilerde en yüksek oranda (%33.3) değişme olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmayı yaptığımız fakülterin büyük şehirlerde olmasının elde edilen bulgulara belli oranda etki ettiği ifade edilebilir.

e. Yaşanılan Yer ve Siyasi Tercih Değişimi

Tablo 88

Öğrencilerin Üniversite Öncesi Yaşadıkları Yerlere Göre Siyasi Tercihlerinde Değişme Olup Olmadığının Dağılımı

BARINDIĞI YER	İLÂHİYAT			KAMU		
	Evet	Hayır	Satır Toplamı	Evet	Hayır	Satır Toplamı
AİLE YANINDA	8	69		9	54	
	10.4	89.6	77	14.3	85.7	63
	13.3	24.7	22.6	14.1	27.8	24.2
	2.4	20.3		3.5	20.8	
AKRABA YANINDA	1	4		4	8	
	20	80	5	33.3	66.7	12
	1.7	1.4	1.5	6.3	4.6	4.6
	0.3	1.2		1.5	3.1	
KİRALIK EVDE	32	90		18	61	
	26.2	73.8	122	22.8	76.2	79
	53.3	32.3	35.9	28.1	30.9	30.4
	9.4	26.5		6.9	23.1	
DEVLET YURDU	3	14		31	63	
	17.6	77.2	17	33	67	96
	5	4.7	5	48.4	32.5	36.2
	0.9	4.1		11.9	24.2	
CEMAAT EVİNDE	16	103		2	10	
	13.6	86.4	119	16.7	83.3	12
	26.7	36.6	35	3.1	5.2	4.6
	4.7	30.3		0.8	3.8	
KOLON TOPLAMI	60	280	340	64	196	260
	17.6	82.4	100	24.6	75.4	100

Tablo 88'deki bulgulara göre İF'li öğrencilerde siyasi tercihi değişmeyenlerin en yüksek oranda (%89.9) aileleri ile birlikte barınanlarda, ikinci olarak da cemaat evinde kalanlarda (%86.4) olduğu anlaşılmaktadır. Siyasi tercihinde değişme olduğunu ifade edenler en yüksek oranda (%26.2) kiralık evde barınanlar oluşturmaktadır.

KY'de ise ailesiyle birlikte oturanlarda (%85.7) ve cemaat evinde barınanlarda (%83.3) en yüksek oranda siyasi tercihlerinin değişmediği anlaşılmaktadır. Bu açıdan örneklemin geneli uygunluk göstermektedir. Bu sonuçta cemaat evlerinin/yurtlarının aileyi andırır bir sosyal kontrol sağlamasının ve "statükoçu" özelliklerinin önemli bir faktör olduğu ileri sürülebilir.

KY'li öğrencilerden en büyük oranda (%33) siyasi tercihi değişenlerin devlet yurtlarında barınanlar olduğu anlaşılmaktadır. Devlet yurtlarında kalan öğrencilerin daha serbest oldukları, daha farklı ve çok sayıda üniversite öğrencileriyle aynı mekanı paylaşmaları gibi faktörlerin etkisinin elde edilen bulgularda önemli bir rolü olduğu ileri sürülebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmada ilahiyat ve kamu yönetimi eğitimi alan öğrencilerin din ve siyaset eğilimleri araştırılmıştır. Öğrencilerin tutumlarını etkileyebileceği düşünülen kişisel özelliklerin yanı sıra toplumsal niteliklerinin ve alınan eğitim türünün tutumların oluşumunda değişik derecede etkili oldukları görülmüştür.

Araştırmada varsayımlar ve değişkenlerle ilgili olarak elde edilen belli başlı sonuçlar şunlardır:

- Genel olarak öğrencilerin 77'sinin ilçe ve ilde en uzun süre yaşayarak ilk toplumsallaşmalarını gerçekleştirdikleri, bunun fakültelere göre çok önemli farklılıklar göstermediği belirlenmiştir. Üniversite öğreniminden önce öğrencilerin en uzun süre yaşadıkları yerleşim yeri dağılımında köy kökenli olanların İF'de %21.2, KY'de %11.5 oranında olduğu belirlenmiştir.

- Örneklem grubu, baba öğrenim durumuna göre değerlendirildiğinde en büyük oranı ilkökul mezunlarının (İF'de % 48.8- KY'de, %38.1 oranında) oluşturduğu bununla birlikte yüksek öğrenimli olanların İF'de %17.4, KY'de ise %23.5 oranında olduğu görülmüştür. Buna göre kamu yönetiminde okuyan öğrencilerin baba öğrenim durumlarının daha yüksek olması beklenen yönde çıkmıştır.

Örneklem grubu, anne öğrenim durumuna göre değerlendirildiğinde büyük oranda farklılık göstermektedir. İF'li öğrencilerin anne öğrenim durumu, KY'lilere oranla daha yüksektir. Örneklem grubu karşılaştırıldığında, lise ve yüksek okul mezunu olan anne İF'de %33, KY'de ise %21.5 oranındadır. Bu sonuçlar beklenen yönde olmasına rağmen Türkiye'de kadın nüfusun eğitim imkanlarından ne kadar az yararlandığını göstermesi bakımından da düşündürücüdür. Buna bağlı olarak da örneklemin genelinde anne mesleğinin ağırlıklı olarak ev hanımlığı (İF'de %93.5, KY'de %83.5) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Örneklem grubu, ekonomik durumları itibarıyla değerlendirildiğinde aralarında büyük farklılık olmamasına karşın kamu yönetiminde okuyan öğrencilerin ailelerinin aylık gelirinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ancak örneklemin geneli değerlendirildiğinde öğrencilerin daha çok fakir ailelerden geldikleri belirlenmiştir. Nitekim kendini, üst tabakada gören öğrenciler (İF'de % 2.4, KY'de %5.4) çok düşük bir oranı oluşturmaktadır.

- Örneklem grubu barındığı yere göre değerlendirildiğinde büyük oranda farklılık göstermektedir. İF'lilerin en yüksek oranda kiralık evlerde ve dinî cemaat yurtlarında barındıkları, Kredi ve Yurtlar Kurumu Yurtlarını ise sadece %5'nin tercih ettiği görülmüştür. Özellikle İF'lilerin kiralık ev olarak nitelendirdikleri evlerin dinî cemaatlerin kontrolünde olduğu söylenebilir. Nitekim öğrencilerle yaptığımız sohbetlerde ve anket formuna yazılan açıklamalarda da bu evlerin dinî cemaatlerin evleri oldukları ve daha ucuz oldukları ayrıca kız öğrencilerin velilerinin bu yerleri daha güvenli buldukları tespit edilmiştir. Barınılan yerin sosyalleşmede ve tutum geliştirmede önemli bir fonksiyona sahip olduğu söylenebilir. İslam'ı farklı idrak eden dinî cemaatlerin kontrolündeki evlerde veya yurtlarda barınan öğrencilerin görev üstlendiklerinde yani daha geniş kitlelerle karşılaştıklarında dinî tebliğ ve temsilde meşruiyet problemi yaşayacakları söylenebilir. Devletin öğrenci gençliğe daha geniş imkanlar sunması, yurt hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve bu kurumların dinî ibadetlerin yapılmasına müsait olarak düzenlenmesi ülkemizde sosyal bütünleşmeyi ve öğrencilerin de kaynaşmalarına, birbirlerini daha iyi tanımalarına katkı sağlayacağı söylenebilir. Yine bu bağlamda ilahiyat fakültelerinin bağlı oldukları üniversitelerin kampüslerinde olmadıkları görülmüştür. Bu durumun üniversiteler anlayışıyla bağdaşmadığı ve ülkemizin de menfaatine hizmet etmediği aşikardır.

- Örnekleme oluşturan gruplar mezun oldukları liselere göre değerlendirildiğinde bulgular beklenen yönde bulunmuştur. İlahiyat fakültelerinde okuyan öğrencilerin %76.5'inin İmam Hatip Lisesi mezunu olduğu, kamu yönetimi bölümünde ise en yüksek oranın (%63.5) genel lise mezunlarının oluşturduğu belirlenmiştir. İleri sürülenin aksine kamu yönetimi bölümünde okuyan, İmam Hatip Lisesi mezunları en düşük oranı (%8.1) teşkil etmektedir.

- Örneklemin geneli kişisel nitelikler ve sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan karşılaştırıldığında, oldukça homojen bir görünüme sahip oldukları sonucu çıkarılabilir.

Öğrencilerin günlük hayatlarında, davranışlarında, merkezi tutumlarının ne olduğu ya da herhangi bir iş yaparken neyi ölçü aldığı konusu incelendiğinde ilahiyat fakültesi öğrencilerinin % 93.5'nin dinî normları, Kamu yönetimi öğrencilerinin ise %45.8'nin "çıkar ve menfaatin ölçü aldıkları anlaşılmaktadır.

İlahiyat öğrencilerinin siyasi tercihlerini ve menfaatlerini çok düşük oranda göstermelerinde dinin idrak ediliş tarzının belirleyici olduğu söylenebilir. Nitekim toplumsal olaylarda hepsi de dine göre hareket ettiklerini söyleyen dinî oluşumların fark eden tavır takındıkları görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle ilahiyat öğrencilerinin siyasi tercihlerini dinî tutumları içinde mütalaa ettikleri söylenebilir.

Ancak kamu yönetimi öğrencilerinin % 45.8'inin de çıkar ve menfaatin merkezi tutum olarak belirtmelerini ülkemizin geleceği açısından endişe verici olarak değerlendirmekteyiz. Buna rağmen üniversiteler toplumun sosyal yapısından bağımsız düşünülemez için eldeki bulguların doğru olduğu söylenebilir. Özellikle 80 sonrası dönemde yaşanan zihniyet değişiminin (yükselen değerlerin para merkezi olması) acı meyvelerini verdiği anlaşılmaktadır.

Örneklemin günlük davranışlarındaki merkezi tutumları bu olgu "cinsiyet değişkenine göre değerlendirildiğinde anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir. Mezun olunan liseye göre ise kamu yönetiminde okuyan İmam Hatip Lisesi mezunları farklılık göstermektedir. Buna göre Türkiye'de orta öğrenimin tutum oluşturmada yüksek öğrenime oranla daha etkili olduğu söylenebilir.

Elde edilen bulgular sosyal tabakaya göre değerlendirildiğinde anlamlı bir farklılık olmadığı sonucu çıkmıştır.

- Örneklemin dinî cemaat üyeliği incelendiğinde eldeki bulgular beklenen yönde bulunmuştur. İlahiyat öğrencilerinin dinî cemaat üyeliğinin yüksek olması gördükleri eğitimle ilgilidir. Ayrıca bu öğrencilerin dinî cemaat yurtlarında barınmalarının de etkisi olduğu sonucu çıkarılmıştır.

Cinsiyet değişkenine göre değerlendirildiğinde örneklemin genelinde ek öğrencilerin dinî cemaat üyeliği daha yüksek orandadır.

Mezun olunan lise türüne göre ise İF'de dinî cemaat üyeliğinin en yüksek oranda (% 44.6), genel lise mezunlarının oluşturması beklenen bir sonuç olmamakla birlikte, dinî cemaatlerin özellikle bu öğrencilerle daha yakından ilgilenmelerinin etkili olduğu söylenebilir.

- Dinî cemaat üyeliği ile sosyal tabaka arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yerleşim yerine göre değerlendirildiğinde kasaba kökenlilerin, barındıkları yer ölçü alındığında ise cemaat evinde kalanların daha yüksek oranda dinî cemaat üyesi oldukları belirlenmiştir.

- Baba ve anne öğrenim durumu arttıkça örneklemin dinî cemaat üyeliğinin azaldığı sonucu bulunmuştur. Bulgular beklenen yönde gerçekleşmiştir. Örneklemin dinî ibadetleri yapma durumları incelendiğinde bulguları beklenen yönde gerçekleştiği görülmüştür. Namaz ibadetinin yapılma oranının dağılımına göre İF'lilerin % 96.8'inin, KY'lilerin ise % 28.1'inin her gün beş vakit namaz kıldıkları

belirlenmiştir. Din eğitimi verilen bir okulda dinî ibadetleri yerine getirme oranının yüksek olması beklenen bir durum olmakla beraber 1980 sonrası dönemde “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” derslerinin orta öğretimde mecburi ders olarak da okutulmasının da örneklemin geneli üzerinde etkili olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca namaz kılmanın yetişkin her Müslüman’a farz olduğunun da böyle bir sonucun çıkmasında belirleyici bir rol oynadığını da söylemek mümkündür.

Namaz kılma durumu değişkenlere göre incelendiğinde İF’li öğrencilerde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. KY’li öğrenciler de ise kız öğrencilerin daha az namaz kıldıkları sonucu elde edilmiştir. Bu durumda okulun fiziki donanımının eksik olduğu, öğrenciler üzerinde psikojik ve sosyal baskıların da etkileri olabileceği gibi namaz kılmanın alışkanlıkla da yakından ilgili olduğu ifade edilebilir. Namaz kılmama durumu ile din karşıtlığı sonucu çıkarılamaz. Nitekim namaz kılmayan öğrencilerin büyük oranda oruç ibadetini yerine getirdikleri ve din hakkında olumlu tutuma sahip oldukları belirlenmiştir.

Mezun olunan liseye göre değerlendirildiğinde İF’li öğrenciler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. KY’de ise imam hatip lisesi mezunlarının diğer lise mezunlarına göre daha yüksek oranda (% 76.2) her gün beş vakit namaz kıldıkları belirlenmiştir.

Namaz kılma durumu ile sosyal tabaka arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır Buna karşı barınılan yerin niteliğine göre değerlendirildiğinde örneklemin genelinde cemaat evinde-yurdunda kalanların en yüksek oranı teşkil ettiği sonucu elde edilmiştir. Bu beklenen bir sonuçtur. Namaz kılma bireysel olduğu gibi toplu/cemaatle de yapılan bir ibadettir.

Öğrencilerin toplu hâlde olmalarının cemaat evlerinde namaz kılma oranının yüksek olmasında önemli bir rolü olduğu ifade edilebilir.

- Öğrencilerin aileleri ile dinî konularda çatışma durumları incelendiğinde fakülteler arasında anlamlı bir fark olmadığı tesbit edilmiştir. Yine öğrencilerin aileleriyle dinî konularda büyük oranda uyum içinde oldukları bu konuda aileleriyle çok sık olarak çatışanların oranının (İF’de % 1.8-KY’de % 3.1) çok düşük olduğu belirlenmiştir. Değişkenlere göre de incelendiğinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna göre din olgusunun kuşaklar arasında bir çatışma konusu teşkil etmediği söylenebilir.

Örneklemin dinin ve modern hukukun suç saydığı ancak toplumumuzda yaygınlık eğilimi taşıyan zina, hırsızlık, rüşvet, gibi fiilleri işlememe sebebi incelendiğinde elde edilen bulguların beklenen yönde gerçekleştiği söylenebilir. Öğrencilerin genelinde (İF’de % 93.2-KY’de %60) en yüksek oranda Allah inancının bu fiilleri işlemede engel olduğu, ayrıca İF’lilerin %5.6’sının, KY’lilerin % 33.8’inin yapılmaması gerektiği için bu fiilleri yapmadıkları sonucu elde edilmiştir.

- Suç işlememe durumu değişkenlere göre değerlendirildiğinde anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir.

- Öğrencilerin din olgusunu değerlendirmeleri/tanımları incelendiğinde ilahiyat fakültesi öğrencilerinin %99.4’ünün, kamu yönetimi öğrencilerinin ise %71.9’unun “Din Allah tarafından konulmuş bir dünya ve Ahiret nizamıdır.” görüşünde oldukları, yani dine karşı olumlu bir tutum sergiledikleri söylenebilir. Kamu Yönetimi öğrencilerinden sadece %2.4’ünün dine karşı olumsuz bir tutum geliştirdikleri (Din kalkmalıdır, Yasak edilmelidir.) sonucu elde edilmiştir. Dine karşı olumlu tutumun çok yüksek oranda bulunması beklenen bir durumdur. Özellikle Kamu Yönetimi bölümü öğrencilerinden elde edilen bulgularda 1980 sonrası dönemde orta öğretimde okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin etkili olduğu söylenebilir.

“Din-siyaset ilişkisi nasıl olmalıdır?” konusu incelendiğinde, eldeki bulgular beklenen yönde bulunmuştur. İlahiyat fakültesi öğrencilerinde siyasetin dinin ilke ve kuralları doğrultusunda oluşturulması gerektiği inancı en yüksek oranda (%72.4) ifade edilmesine karşın öğrencilerin %25’inin de din-siyaset alanlarının ayrı olduğu görüşünde oldukları belirlenmiştir. İlahiyat öğrencilerinin aynı eğitimi almalarına rağmen farklı düşünmelerinde dinin idrak ediliş tarzının etkili olduğu söylenebilir. Bu sonucun oluşmasında öğrencilerin mezun oldukları liselerin barındıkları yerin mensup olunan dinî cemaatin vb. faktörlerin rol oynadıklarını söylemek mümkündür.

- Kamu yönetiminde okuyan öğrencilerin ise din ve siyaset alanlarının aynı olduğu dolayısıyla birbirlerine müdahale etmemeleri gerektiği inancında oldukları (%81.9) belirlenmiştir. Batı tipi laiklik tanımı olan din-siyaset (devlet) işlerinin ayrılması gerektiği görüşünün %25 oranında ilahiyat öğrencileri arasında taraftar bulunmasını da dinin idrak ediliş tarzına bağlamak mümkündür. Nitekim Türkiye’deki bazı dinî oluşumların yayın organlarının ve dinî kanaat önderlerinin (yazarların-öğretim üyelerinin) din ve siyaset alanlarının ayrı olduğu yönünde görüş sahibi oldukları bilinmektedir. Bu olgunun öğrenciler üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

- Cinsiyet değişkenine göre değerlendirildiğinde örneklemin genelinde büyük farklılıklar olmasına rağmen erkeklerin daha yüksek oranda “Din, siyaseti belirlemelidir.” görüşünde oldukları belirlenmiştir. Bu sonuç beklenen yöndedir. Din yorumlarında (kitabı dine uygun olmamasına rağmen) kadın özgürlüğünün erkelere oranla daha çok kısıtlandığı gerçeğinin kız öğrencilerin değerlendirmelerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür.

- “Öğrenciler siyasetle aktif olarak ilgilenmeli midir” konusu incelendiğinde örneklemin genelinde büyük farklılık olmamasına rağmen KY’li öğrencilerin daha büyük oranda %52 (İF’de % 41.5) sinin öğrencilerin siyasetle aktif olarak ilgilenmesi gerektiği görüşünde oldukları, bu konuda kararsız olanların ise (İF’de %19.7-KY’de % 23.8) önemli bir oranı oluşturdukları belirlenmiştir. Bu sonuçta ülkemizdeki siyaset anlayışının daha ziyade “çatışmacı” bir karakter göstermesinin etkili olduğu ve geçmiş dönemlerdeki anarşi olaylarından öğrencilerin sorumlu tutulmalarının örneklem üzerinde etkisi olduğu söylenebilir.

- Sınıf değişkenine göre incelendiğinde anlamlı bir farklılık olmadığı tesbit edilmiştir. Cinsiyete göre değerlendirildiğinde ise büyük oranda uygunluk bulunmakla beraber, örneklemin genelinde erkek öğrencilerin daha aktif oldukları sonucu elde edilmiştir. Bu durum daha önceki bulgularla tutarlı ve beklenen yöndedir.

Öğrencilerin siyasi tercihleriyle ailelerinin siyasi tercihlerinin uyum derecesi incelendiğinde örneklemin genelinde büyük oranda benzerlik bulunmuştur. Ailesiyle siyasi tercihinin hiç uyuşmadığını söyleyen öğrencilerin oranı İF’de %7.4, KY’de % 8.1’dir. Örneklemin genelinde anne ve babanın eğitim seviyesinin çok düşük olmasına karşın siyasi tercihte büyük oranda uygunluk göstermeleri tutumların (dolayısıyla siyasi tutumların) küçük yaşlarda kazanıldığı ve yüksek öğrenim sürecinde daha çok bu tutumların pekiştiği görüşüyle açıklanabilir. Bu konudaki bulgular “Üniversitede siyasi tercihiniz değişti mi?” sorusuna verilen bulgularla ilişkilendirildiğinde tutarlılık göstermektedir. Nitekim ilahiyat öğrencilerinin %82.4’ü, Kamu öğrencilerinin ise %75.4’ünün siyasi tercihlerinde değişme olmadığı belirlenmiştir. Üniversite eğitiminin siyasi tercihlerinde (görüşlerde) değiştirci bir rol oynadığını ifade eden ilahiyat öğrencilerinin %17.6, Kamu öğrencilerinin ise %24.6 oranında olduğu belirlenmiştir. Ancak bu değişimin daha çok yatay farklılaşma olduğu anket formuna yazılan açıklamalardan anlaşılmaktadır.

Örneklemin oy vereceği siyasi parti incelendiğinde eldeki bulgular beklenen yönde bulunmuştur. İlahiyat öğrencilerinin “sol” partileri tercih etmeyeceği buna kaşın Kamu Yönetimi eğitimi alanlarda her partinin taraftar bulacağı varsayımı bulgularla doğrulanmıştır. İlahiyat öğrencilerinin %62.1’inin Refah Partisini, %15.3’ünün Büyük Birlik Partisi’ni, %3.8’nin de Milliyetçi Hareket Partisi’ni tercih ettikleri belirlenmiştir. Ancak ilahiyat öğrencilerinin %17.1’nin oy kullanma taraftarı olmadıkları anlaşılmıştır. Bu durum (oy vermeme) siyasi partilere güvenmeme olarak algılanacağı gibi, radikal eğilimlerle de ilgili olduğu ifade edilebilir.

Kamu Yönetimi öğrencilerinde ise Milliyetçi Hareket Partisi’nin (%11.9) Refah Partisinin (% 10.8) Cumhuriyet Halk Partisi’nin (%10.4) yaklaşık olarak aynı oranda tercih edildiği anlaşılmıştır. Ancak Kamu Yönetimi öğrencilerinin %41.5’nin oy kullanma taraftarı olmadıkları sonucu beklenmeyen bir durumdur. Öğrencilerin ayrılıkçı-etnik temelli partileri tercih etmedikleri anlaşılmıştır. Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) kamu yönetimi öğrencilerinin sadece %1.2’si tarafında tercih edilmiştir. Kamu yönetimi öğrencilerinin siyaset eğitimi almalarına rağmen bir siyasi katılım göstergesi olan “oy verme” davranışına %41.5 oranında sahip olmamaları düşündürücü bulunmuştur. Bu sonucu öğrencilerin mevcut siyasi partilere güvenmedikleri biçiminde izah etmek mümkün olmakla birlikte bu olgunun çok yönlü araştırılması gerektiği anlaşılmıştır.

- Türkiye’nin en önemli probleminin ne olduğu konusu incelendiğinde örneklemin geneline göre “gelir” dağılımının adaletsiz olduğu görüşünde birleştikleri (İF’de %35.9-KY’de %42.3) sonucu elde edilmiştir. Bu sonucun Türkiye genelinde geçerli olduğu ifade edilebilir. İlahiyat fakültesinde okuyan öğrencilerin %32.6’sının aydın-halk kopukluğunu (bu oran KY’de %9.2’dir.) ikinci temel problem olarak görmelerine karşın KY’li öğrencilerin ise (%23.5’nin “terör-Güneydoğu problemine öncelik verdikleri belirlenmiştir. Ülkemizde çok yaygın olan işsizlik problemi örneklemin genelinde (İF’de % 13.8-KY’de % 20.8) üçüncü derecede görülmektedir. Nüfus artışının öğrenciler tarafından önemli bir problem olarak (İF’de % 0.6)-KY’de % 4.2) görülmediği anlaşılmıştır. İlahiyat öğrencilerinin işsizliği önemli bir problem olarak görmemeleri bu okul mezunlarının kolay iş bulmalarıyla açıklanabilir. Ayrıca öğrencilik döneminde özellikle dinî cemaat yurtlarında barınan öğrencilerin çok fazla maddi sıkıntıları olmadığı ve dinî vakıfların burslarından yararlanmalarının da bu konuda etkili olduğu söylenebilir.

Türkiye’deki mevcut siyasi sistemin Türkiye’nin temel problemlerini çözüp-çözemeyeceği konusu incelendiğinde örneklemin genelinin %75.3’ünün (İF’de %72.4-KY’de %79.2) olumsuz bir görüşe sahip oldukları ancak %24.7’sinin (İF’de %27.6-KY’de %20.8) mevcut siyasi sistemin çözüm üreteceğine inandıkları sonucu elde edilmiştir. Günümüzde çok sık olarak konuşulan sistemin tıkanıp, değişmesi gerektiği söylemlerinin öğrenciler tarafından da benimsendiği görülmüştür.

Değişkenlere (sınıf, cinsiyet, aylık gelir, sosyal tabaka) göre değerlendirildiğinde anlamlı bir farklılık bulunmamasına karşın mezun olunan lise değişkeninde anlamlı bir sonuç elde edilmiştir. Kamu Yönetiminde okuyan imam hatip lisesi, kökenli öğrencilerin en yüksek oranda (%42.9) mevcut siyasi sistemin başarılı olacağı görüşünde oldukları belirlenmiştir. Kamu yönetiminde okuyan imam hatip lisesi öğrencilerinin bazı çevrelerce tehlikeli, şeriatçı olarak nitelendirilmelerine duydukları tepkinin belki de “tedbir”in bu sonuçta önemli bir rolü olduğu söylenebilir.

- “Türkiye’de yönetim modeli ne olmalıdır?” konusu incelendiğinde örneklemin genelinde farklı tercihlerin olduğu belirlenmiştir. Yaygın beklentinin aksine ilahiyat eğitimi alanların sadece %52.6’sının “din-şeriat” yönetimi taraftan oldukları %27.1’nin mevcut yönetim modelinden yana oldukları (KY’de

bu oran %20'dir) %17.9'unun da başkanlık sistemini talep ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Kamu yönetimi'nde okuyan öğrencilerin ise en yüksek oranda (% 56.9) başkanlık sistemi taraftarı, oldukları %13.1'nin dinî yönetimi, %10'unda "sosyalizmi tercih ettikleri belirlenmiştir.

Türkiye'nin gündeminde son zamanlarda giren ve sıkça konuşulan tartışılan başkanlık sisteminin öğrenciler tarafından benimsendiği söylenebilir. Özellikle mevcut siyasi yapının büyük oranda (kurumlar bağlamında) devamı anlamına da gelen başkanlık sisteminin geçiş sürecinde daha az problem oluşturacağı değerlendirmelerinin öğrenciler üzerinde etkili olduğunu da söylemek mümkündür.

Araştırmanın bütünlüğü çerçevesinde öğrencilerin din ve siyaset eğilimlerinin büyük oranda benzerlik gösterdiği ve Türk toplumunun sosyal yapısına uygun olduğu, öğrencilerin sosyal bütünleşmeden yana oldukları ve imkan verildiği takdirde bunu gerçekleştirecekleri dolayısıyla gençlerimize güvenilmesi gerektiği sonucu elde edilmiştir.

Araştırmada varılan sonuçlara bağlı olarak aşağıdaki öneriler uygun görülmüştür.

- Türkiye'de oluşturulmak istenen "laik = kafir-Müslüman = mürteci" ikilem ve düşmanlıklarının önlenmesinde ilahiyat Fakültesi ve kamu yönetimi eğitimi alan öğrencilere gelecekte üstlenecekleri görevler düşünüldüğünde büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu kurumlar arasında sıkı bir iş birliği sağlanmalıdır.

- Araştırma yaptığımız ilahiyat fakültelerinin hiçbirinin bağlı oldukları üniversitelerin kampüs alanında olmadıkları görülmüştür. Bu durumun düzeltilmesi için ilahiyat fakültelerinin kampüs alanına dahil edilmesi gerekmektedir. Böylece öğrencilerin ön yargılı olmaları önlenebilir.

- Sosyal bütünleşmenin sağlanmasında din unsuru önemlidir. Bu açıdan bir devlet kurumu olan İmam Hatip Lisesi ve ilahiyat fakültelerinde alevi inanca sahip öğrencilerin de okumaları teşvik edilerek "alevi-sünni kaynaşması sağlanmalıdır.

- Üniversite öğrencilerinin daha iyi şartlarda eğitimlerini sürdürebilmeleri için devletin sunduğu hizmetlerin artırılması şarttır. Bu açıdan yurt hizmetleri yaygınlaştırılmalı, burs miktarları da günün şartlarına uygun oranda artırılmalıdır.

- Benzer çalışmalar, farklı yüksek öğretim kurumlarında da yapılarak eldeki bulgulara göre eğitim sistemi planlanmalıdır.

- Alınan eğitim türü farklı da olsa bütün yüksek öğrenim öğrencilerine öncelikle Türkiye'ye hizmet etme şuuru kazandırılmalıdır. Çünkü toplumu yüksek öğrenimli fertler idare edecektir.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

- AKYÜZ, Vecdi (1998). Kur'an'da Siyasi Kavramlar, Kitabevi Yay, İstanbul
- ALKAN, A. Turan (1997). Ateş Tecrübeleri, Otuken Neşriyat, İstanbul
- ALTINDAL, Aytunç (1982): Siyasal Kültür ve Yöntem. Havass Yay, İstanbul
- ARKONAÇ. Sibel (1993): Grup İlişkileri, Alfa Bas-Yay, İstanbul
- ARSLANTÜRK, Zeki (1998): Kutsalın dönüşü, Ayışığı Yay, İstanbul
- ARISTOTELES (1975) Politika, Çev. Mete Tuncay, Remzi Kitabevi, İstanbul
- ARON, Raymond (1986): Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, (Çev. Korkmaz Alemdar İş Bankası Yay, Ankara
- ARVASI, S. Ahmed (1991): Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz, Burak Yay, İstanbul
- ATACAN, Fulya (1990) Cerrahiler, Nil Yay. İstanbul
- AYDIN, Mehmet (1992): Din Felsefesi, Selçuk Yay. İstanbul
- AYDIN, Mustafa (1997): Kurumlar Sosyolojisi, Vadi Yay., Ankara
- BAYHAN, Vehbi (1997) Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma, Kültür Bak Yay. Ankara
- BERGER, L. Peter (1993): Dinin Sosyal Gerçeliği, Çev. Ali Coşkun, İnsan Yay, İstanbul
- BILGISEVEN, A. Kurtkan (1989). İslamiyet'in Kültürel Özellikleri ve İslami Kavramlar, Filiz Kitabevi, İstanbul
- BOLAY, S. Türköne M (1995). Din Eğitimi Raporu, Ankara Merkez İHL Mezunları Vakfı Yay, Ankara
- BURHELE, L. Levey (1970) Aguste Comte Felsefesi ve Sosyolojisi, çev. Z. F. Fındıkoğlu, İ.Ü.İF Yay. İstanbul
- BOUHOUL, Gaston (1975): Zihniyetler, Çev. Selmin Evrim. İ.Ü.İF Yay., İstanbul
- CANATAN, Kadir (1997): Din ve Laiklik, İnsan Yay., İstanbul
- CIN, H. AKGÜNDÜZ, A. (1990): Türk İslam Hukuk Tarihi, C. 1, İstanbul
- ÇAKIR, Ruşen (1990): Ayet ve Slogan "Türkiye'de İslami Oluşumlar" Metis Yay., İstanbul

- DUVERGER, Maurice (1995): Siyaset Sosyolojisi, Varlık Yay., İstanbul
- DOĞAN, Mehmet, (1997): Batılılaşma İhaneti, İz Yay., İstanbul
- DOĞAN, Mehmet, (1991): Türkiye’de Darbeler, Müdahaleler ve Siyasi Sistem, Rehber Yay., Ankara
- DOĞAN, Mehmet, (1992): Kültürel Savaş ve Savaş Kültürü, Nehir Yay., İstanbul
- DİLİPAK, Abdurrahman (1991): Bu Din Benim Dinim Değil, Ferhat Yay. İstanbul
- ERKAL, Mustafa (1991): Sosyoloji “Toplumbilimi” Der Yay., İstanbul
- FICHTER, Joseph (Tarihsiz): Sosyoloji Nedir, Çev. Nilgün Çelebi, Toplum Kitabevi, Konya
- GÖKBERK, Macit (1980): Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul
- GÖRMEZ, Kemal (1997): Kent ve Siyaset “Ankara Örneği” Gazi Kitabevi, Ankara
- GÜNAY, Ünver (1993): Din Sosyolojisi, ERÜ Yay., Kayseri
- GÜNAY, Ünver, GÜNGÖR, Harun (1997): Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dinî Tarihi, Ocak Yay, İstanbul
- GÜNGÖR, Erol (1991): Değerler Psikolojisi, Hollanda Türk Akademisyenler Derneği Yay., Amsterdam, Hollanda
- GÜNGÖR, Erol (1992): Türk Kültürü ve Milliyetçilik, Ötüken Yay., İstanbul
- GÜNGÖR, Erol (1993): İslamın Bugünkü Meseleleri, Ötüken Yay, İstanbul
- GÜNGÖR, Erol (1994): Sosyal Meseleler ve Aydınlar, Ötüken Yay., İstanbul
- GÜNGÖR, Erol (1992): Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Ötüken Yay., İstanbul
- IŞIK, H. Hilmi (1993): Saadet-i Ebediyye, Berekat Yay., İstanbul
- İNCEOĞLU, Metin (1993): Tutum Algı İletişim, Verso Yay., Ankara
- IBN HALDUN (1989): Mukaddime, Çev. Z. K. Ugan, MEB Yay., İstanbul
- JASCHKE, Gottland Yeni Türkiye’de İslamlik, Çev. Hayrullah Örs, Bilgi Yay., Ankara
- KAFESOĞLU, İbrahim (1986): Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yay.. İstanbul
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (1988): İnsan ve İnsanlar, Evrim Yay., İstanbul
- KARAGÖZ, Savaş (1995): Yüksek Öğretim Programları ve Demokratik Tutumlar, Türk Demokrasi Vakfı Yay., Ankara
- KARPAT, H. Kemal (1996): Türk Demokrasi Tarihi, Afa Yay, İstanbul
- KAYA, Mevlüd, (1998): Din Eğitiminde İletişim ve Dinî Tutum, Etud Yay., Samsun
- KRETCH, H. D.; CRUTCHFIELD, S. R. (1983): Cemiyet İçinde Fert, Çev. Mümtaz Turhan, MEB Yay. İstanbul
- (1970) Sosyal Psikoloji, Çev. Erol Güngör, İstanbul

- KOŞTAŞ, Münir (1995): Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış TDV Yay., Ankara
- KÖKTAŞ, M: Emin (1993): Türkiye’de Dinî Hayat, “İzmir Örneği” İşaret yay İstanbul
----- (1997): Türkiye’de Din ve Siyaset, Vadi Yay., Ankara
- KÖPRÜLÜ Fuat (1991): Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, DİB Yay. Ankara
- KUR’AN-I KERİM, Terc. Ali Özek, DİB Yay. Ankara
- KUTUB, Seyyid (1991). Fızılal-ıl Kur’an, Çev. S. Uçan, C: 1, Dünya Yay, İstanbul
- MARDİN, Şerif (1983): Din Ve İdeoloji, İletişim Yay., İstanbul
----- (1991): Türk Modernleşmesi, İletişim Yay., İstanbul
----- (1991): Toplum ve Siyaset, İletişim Yay., İstanbul
----- (1992): İdeoloji, İletişim Yay., İstanbul
----- (1992): Türkiye’de Din ve Siyaset, İletişim Yay., İstanbul
- MUCCHIELLI, Alex (1991): Zihniyetler. İletişim Yay, İstanbul
- MEVDUDI, Ebu’l Ala (1986): Tefhimü’l Kur’an, Çev. M: Han Kayani, C.1, İnsan Yay. İstanbul
- MGK (1981): 12 Eylül Öncesi ve Sonrası, MGK Genel Sekreterliği Yay., S. 56, Ankara
- NİRÜN, Nihat (1991): Sosyal Dinamik Bünye Analizi, A. K. M. Yay., Ankara
- NİYZAZİ, Mehmet (1993): Türk Devlet Felsefesi, Ötüken Yay., İstanbul
- OZANKAYA, Özer (1997): Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Yönelimleri A: U: SBF Yay. No. 209-191, Ankara
- ÖZDALGA, Ehizabeth (1998) Modern Türkiye’de Örtünme Sorunu, Resmî Laiklik ve Popüler İslam, Çev. Yavuz Alagan, Sarmal Yay, İstanbul
- ÖZDEMİR, Hikmet (1989) Devlet Krizi, Afa Yay, İstanbul
- ÖZEK Ali (1981) Kur’an-ı Kerim Meali TDV Yay, Ankara
- ÖZSOY, O Güler, İ (1998) Ana Konularıyla Kur’an, Fecr Yay. Ankara
- OZTURK, Y. Nuri (1993) Kur’an daki İslam, Yeniboyut Yay., İstanbul
- PLATON (1993) Devlet, Çev H Demirhan, Hürriyet yay, İstanbul
- SARIBAY, A. Yaşar (1994) Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam, İletişim Yay, İstanbul
----- (1994). Siyasal Sosyoloji, U.U.İİ.B.F. Yay, Bursa
----- (1998) Siyaset Demokrasi ve Kimlik, Asa Kitabevi, Bursa
- SEZEN, Yumni (1988) Sosyoloji Açısından Din, M.U. İFAV Yay., No. 22. İstanbul
- SEZER, Baykan (1981): Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, İÜEd. Fak., Yay, İstanbul
- ŞAYLAN, Gencay (1992): Türkiye’de İslamcı Siyaset, Verso Yay, Ankara

- ŞERİATI, Ali (1990): Ümmet ve İmamet, çev. A. Sait, Fecr, Yay.. Ankara
- TAŞDELEN, Musa (1997) Siyaset Sosyolojisi, Koçay Yay. İstanbul
- TATAR, Taner (1997). Türk Yönetim Sistemi, Turan Yay., İstanbul
- (1997a): Siyaset Sosyolojisi, Turan Yay. İstanbul
- TOPÇU, Nureddin (1998): İslam ve İnsan, Dergah yay, İstanbul
- TURAN, Şerafettin (1990): Türk Kültür Tarihi, Bilgi yay., Ankara
- TURAN, Osman (1994). Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi, Boğaziçi Yay, İstanbul
- (1993): Laiklik ve Din, Boğaziçi Yay, İstanbul
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1988) Değişme, Kültür ve Sosyal Çözülme, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay, İstanbul
- TEZCAN, Mahmut (1984) Sosyal ve Kültürel Değişme, AÜ Eğitim Bilimleri Fak. Yay, Ankara
- TURHAN, Mümtaz (1987): Kültür Değirmeleri, M.U. İFAV Yay. No. 16, İstanbul
- TÜRKÖNE, M. (1994). Modernleşme Laiklik ve Demokrasi, Ark Yay., Ankara
- UĞUR, Ahmet (1992). Türk Tarihinde Siyasetnameler, ERÜ İF Yay, Kayseri
- UYSAL, Veysel (1996): Dinî Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, MÜ İFAV Yay, No. 111, İstanbul
- ÜLGENER, Sabri (1981): Zihniyet ve Din, Der Yay, İstanbul
- (1983): Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler, Mayaş Yay., İstanbul
- ÜNAL, Cavit (1981): Genel Tutum veya Değerlerin Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma, AÜ DTCF Yay., No. 301, Ankara
- VATANDAŞ, Celaleddin (1991): Vahiyden Kültüre, İnsan Yay., İstanbul
- WEBER, Max (1985): Protestan Ahlaki ve Kapitalizmin Ruhu, Çev. Z. Arioba, Hil Yay... İstanbul
- YAYLA, Atilla (1998): Siyaset Teorisine Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara
- YÜCEKÖK, Ahmed (1997): Dinin Siyasallaşması "Din devlet ilişkisinde Türkiye Deneyimi" Afa Yay. İstanbul

MAKALELER:

- ACAR, Feride (1991) "İslamcı İdeolojide Kadın Çağdaş Türkiye'de İslam, (Çev. Özden Arkan), (Der Richard Tapper) Sarmal Yay., İst.
- AYDIN, Mustafa (1997a). "Zihniyet Meselesi, Tezkire Dergisi, S.11-12, Aralık, Ankara

- AÇIKGÖZ, Namık (1995): “Türk Siyasetinde Bazı Sembol Kelimelere Sosyo-Linguistik Yaklaşım” Türkiye Günlüğü, S. 35, Temmuz-Ağustos, Ankara
- AKŞİT, Bahattin (1991): “Türkiye’de İslami Eğitim” Çağdaş Türkiye’de İslam, (Çev. Özden Arıkan), (Der: Richard Tapper), Sarmal Yay., İst.
- AKYOL, Taha (1997): “Siyasi İslam ve İslam” Türk Yurdu Dergisi C. 17 S. 116-117, Ank.
- AYATA, A. Güneş (1991): “Çoğulculuk Karşısında Otoriterlik” Çağdaş Türkiye’de İslam, (Çev. Özden Arıkan), (Der: Richard Tapper), Sarmal Yay., İstanbul.
- Bilgi ve Hikmet Dergisi, 1995, S. 10, Güz, İstanbul
- CHEVALIER, Jean (1993): “Din Fenomeni” Din Fenomeni (Çev. Mehmet Aydın) Tekin Kitabevi, Konya
- DEMİRBAŞ, Asaf (1981): “Karakter ve Din Eğitimi Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri İlahiyat Fak. Vakfı Yay, Ankara
- DİKEÇLİGİL, Beylü (1994): “Kültür Kavramını Analizi ve Kültürel Gerçekliğin Yapısı Üzerine Bir Deneme” Dünyada ve Türkiye’de Sosyolojik Gelişmeler Sosyoloji Derneği Yay. Ankara
- ERDEM, Mustafa (1998): “Geleneksel Türk Dinî ve İslam” Dinî Araştırmalar Dergisi C. 1. S. 2. Ankara
- ERYILMAZ, Bilal (1990): Sosyal Bilimler Ansiklopedisi “Siyaset” Mad. Risale Yay. İstanbul
- FULLER, Graham (1990): “Türkiye’de İslamcı Akımlar” Amerikan Gizli Belgelerinde İslamcı Akımlar. Çev. Yılmaz Polat, Beyan Yay., İstanbul
- GÖLE, Nilüfer (Tarihsiz): “80 Sonrası Politik Kültür” Türkiye’de Siyaset Süreklilik ve Değişim (Ed. E. Kalaycıoğlu, A.Y. Sarıbay) Der Yay., İstanbul
- HANEFİ, Hasan (1992): “Dinî Değişme ve Kültürel Tahakküm” Çev. İlhami Güler, İslami Araştırmalar, C. 6, S. 31, Ankara
- HEPER, Metin (Tarihsiz): “Atatürk’te Devlet Düşüncesi” Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim. (Ed. E. Kalaycıoğlu, A. Y. Sarıbay) Der Yay., İstanbul
- KASAPOĞLU, Aytül (1996): “Din Siyaset İlişkisi”, Öğrenci Gençlik Üzerine Bir Siyasal Kültür Araştırması, AÜ D.T.C.F., Sosyoloji Dergisi, Sayı 1’den ayrı basım, Ankara
- KALAYCIOĞLU, Ersin (Tarihsiz) “1960 sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış” Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim. (Ed. E. Kalaycıoğlu, A. Y. Sarıbay) Der Yay., İstanbul
- KORKMAZ, Abdullah (1986): Değişme ve Zihniyet” Sosyoloji Konferansları, 21. Kitap,

İÜ. İF. Yay., İstanbul

MERİÇ, Cemil (1981): İlimler ve İdeoloji, “Giriş” Haz. F. Aslan, Ümran Yay., Ankara
OCAK, Y: Ahmet (1995): Değişen Dünyada İslamın Batıya Dönük Yüzü, Günümüz
Türkiye Müslümanlığına Genel Bir Bakış” Türkiye Günlüğü, S. 35, Temmuz-Ağustos,
Ankara

OCAK, Y: Ahmet (1995): “Türk Müslümanlığı” Türkiye Günlüğü, S. 33, Mart-Nisan.
Ankara

SAKTANBER, Ayşe (1991): “Resimli Çocuk Kitaplarında Müslüman Kimliği” Çağdaş
Türkiye’de İslam, (Çev. Özden Arıkan), (Der: Richard Tapper) Sarmal Yay., İstanbul

SAYARI, Ahmet (1990): “ABD Nasıl Cevap Vermeli” Amerikan Gizli Belgelerinde
Türkiye’de İslamcı Akımlar. Çev. Yılmaz Polat, Beyan Yay., İstanbul

TANÖR, Bülent (1997): “Siyasal Tarih 1980-1995” Bugünkü Türkiye (Ed. Sina Akşin)
Cem Yay. İstanbul

TOPRAK, Binnaz (Tarihsiz): “Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi” Türkiye’de Siyaset:
Süreklilik ve Değişim. (Ed. E. Kalaycıoğlu, A. Y. Sarıbay) Der Yay., İstanbul

TURAN, İlter (Tarihsiz): “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu” Türkiye’de Siyaset:
Süreklilik ve Değişim. (Ed. E. Kalaycıoğlu, A. Y. Sarıbay) Der Yay., İstanbul

TÜMER, Günay (1986): “Çeşitli Yönleriyle Din” AÜ İF D., C. 28, Ankara

WATT, Montgomery (1995): “Din Siyaset Bağlantısı” Çev. Turan Koç, Bilgi Hikmet S. 12,
Güz Dönemi, İstanbul

TEZLER:

ARDIÇ, Tülay (1983): AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi ve AÜ İlahiyat Fakültesi 4. Sınıf
Erkek Öğrencilerinin Siyasal ve Dinsel Tutum Farklılıkları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans
Tezi) Ankara Üniversitesi, Ankara

BAYYİĞİT, Mehmet (1989): Üniversite Gençliğinin Dinî İnanç Tutum ve Davranışları
Üzerine Bir Araştırma (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Uludağ Üniversitesi, Bursa

KARACOŞKUN, M: Doğan (1994): İHL Öğrencilerinin Dinî Tutum ve Davranışları
(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 19 Mayıs Üniversitesi, Samsun

TATAR, H. Canbay (1997): Şehirleşme ve Dinî Cemaatleşme “Malatya Örneği”
(Yayımlanmamış Doktora Tezi) İnönü Üniversitesi, Malatya

Sevgili Arkadaşlar;

Bu anket “Türkiye’de din ve siyaset öğrenimi gören öğrencilerin dinî ve siyasi eğitimleri” konulu doktora tez çalışmasına bilgi toplamak amacıyla hazırlanmıştır. İstenilen bilgiler yalnızca bu çalışmada kullanılacaktır. Cevaplarınızda gerçek görüşünüzü yansıtmanız araştırmanın geçerliliğini artıracaktır. İlginize teşekkür eder, başarılar dilerim.

Adres:

İnönü Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Darende/MALATYA
Tel: (0422)6152808

Faruk BARTAN

Arş. Gör.

ANKET FORMU

AÇIKLAMA: Lütfen durumunuzu yansıtan her cevap için bir (X) işareti koyunuz.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Fakültenizin Adı:

2. Sınıfınız:

3. Cinsiyetiniz () Kız () Erkek

4. Üniversite öncesi dönemde en uzun süre yaşadığınız yerleşim yerinin niteliği

() İl () İlçe () Kasaba () Köy

5. Doğum yerinizin bulunduğu bölge / Ailenizin bulunduğu vilayetin

6. Anne-Babanızın Öğrenim Durumu

	<u>Okur-yazar değil</u>	<u>Okur-yazar</u>	<u>İlkokul</u>	<u>Ortaokul</u>	<u>Lise</u>	<u>Fakülte</u>
Baba	()	()	()	()	()	()
Anne	()	()	()	()	()	()

7. Anne ve Babanızın Mesleği: (Unvanı)

Baba :

Anne:

8. Ailenizin aylık geliri ortalama ne kadardır?

9. Kendinizin (ailenizi) hangi sosyal tabakaya mensup görüyorsunuz?

() Üst () Orta () Alt

10. Şu anda nerede barınıyorsunuz?

() Ailemin yanında () Akraba Yanında () Kiralık evde

() Devlet yurdunda () Cemaat yurdunda/evinde

11. Bitirdiğiniz Lise Türü:

12. Varsa çok iyi derecede bildiğiniz yabancı dili yazınız.

İKİNCİ BÖLÜM

1. Mensup olduğunuz “din” açısından durumunuza uygun olanı işaretleyiniz.

- () İslam (Sünni) () İslam (Alevi) () Hristiyan () Yahudi
Başka (Yazınız)

2. Üniversite’ye gelmeden önce din öğrenimi gördünüz mü?

- () Ailemden dinî bilgiler aldım.
() Kur’an kursuna gittim.
() Özel din öğrenimi gördüm.

Başka (Yazınız)

3. Herhangi bir dinî cemaat veya tarikata mensup musunuz?

	<u>Evet</u>	<u>Hayır</u>
Dinî cemaat	()	()
Tarikat	()	()

4. Aşağıdaki düşüncelerden hangisi din ile ilgili görüşünüzü ifade eder? (Tek seçenek)

- () Din Allah tarafından konulmuş bir dünya ve ahiret nizamıdır.
() Din gereklidir, ancak alanı bu dünya değil, ahirettir.
() Din insan düşüncesinin ürünüdür, toplumun huzuru için gereklidir.
() Bilimin gelişmesiyle dine olan ihtiyaç ortadan kalkacaktır.
() Din ilerleme ve gelişmeye engel olduğu için yasaklanmalıdır.

Başka (Yazınız)

5. Allah inancı bakımından aşağıdakilerden tutumunuza en uygun olan tek seçenek işaretleyiniz.

- () Allah’ın varlığına kesin olarak inanıyor ve bu konuda akli delil buluyorum.
() Allah’ın varlığına inanıyor bu konuda delile gerek duymuyorum.
() Ailem ve çevremdekiler Allah’ın varlığını kabul ettikleri için ben de inanıyorum.
() Allah’a inanmıyorum.

Başka (Yazınız)

6. 5. soruya cevabınız Allah’a inanmıyorum ise;

- () Daha önceki yıllarda inanırdım fakat üniversitede inancımı yitirdim.
() Eskiden beri inanmıyorum.

7. Kur’an-ı Kerim’i (Türkçe meal olarak) okudunuz mu?

- () Tamamını okudum.
() Büyük bir bölümünü okudum.
() Yarısını okudum.
() Çok azını okudum.
() Hiç okumadım.

8. Namaz ibadetini yerine getirme durumunuz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- Her gün beş vakit kılıyorum.
 Sadece cuma namazı kılıyorum.
 Ramazan ayında düzenli olarak namaz kılıyorum.
 Ara sıra namaz kılıyorum.
 Hiç namaz kılmıyorum.

9. Oruç ibadetini yerine getirme durumunuz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- Ramazan ayı ve mübarek günlerde oruç tutarım.
 Ramazan ayında düzenli oruç tutarım.
 Ramazan ayında ara sıra oruç tutarım.
 Hiç oruç tutmam.

10. Herhangi bir iş veya görev yaparken neyi ölçü alırsınız?

- Din bu konuda ne der?
 Siyasi tercihim
 Başkaları ne der?
 Bu konudaki çıkarım/menfaatimi

11. Dinî cemaat liderlerine ve din alimlerine (akademisyenlere) güveninizin derecesi nedir?

	<u>Her zaman</u>	<u>Çoğu zaman</u>	<u>Ara-sıra</u>	<u>Hiç</u>
Dinî cemaat liderleri	☐	☐	☐	☐
Din bilginleri (akademisyenler)	☐	☐	☐	☐

12. Din ile ilgili problemlerinizi çözmek için kime, hangi sıklıkla başvurursunuz?

	<u>Çok sık</u>	<u>Genellikle</u>	<u>Ara-sıra</u>	<u>Hiçbir zaman</u>
Aileme	☐	☐	☐	☐
Diyanet mensuplarına	☐	☐	☐	☐
(Müftü, Vaiz, İmam vs.)	☐	☐	☐	☐
İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi	☐	☐	☐	☐
Dinî cemaat mensuplarına	☐	☐	☐	☐
Dinî kitaplara	☐	☐	☐	☐
Başka (Yazınız)				

13. Herhangi bir beklentinizin gerçekleşmesi için aşağıdakilerden hangisine başvurursunuz?

	<u>Çok sık</u>	<u>Genellikle</u>	<u>Ara-sıra</u>	<u>Hiçbir zaman</u>
Yatır ziyareti	☐	☐	☐	☐
Muska yazdırmak	☐	☐	☐	☐
Adak adamak	☐	☐	☐	☐
Kur'an-ı Kerim (dua) okumak/okutmak	☐	☐	☐	☐
Fal baktırmak	☐	☐	☐	☐
Başka (Yazınız)				

14. Her şey Kur'an-ı Kerim'in gösterdiği kaideler çerçevesinde yapılmalı mıdır?

() Evet

() Hayır

15. Bütün okullarda din dersleri mecburi olmalıdır, görüşüne katılıyor musunuz?

() Evet

() Hayır

16. Dince yasaklanan fiilleri (zina, hırsızlık, rüşvet, adam kayırma vs.) imkan bulduğunuz hâlde yapmamanızın sebebi olarak neyi görüyorsunuz?

() Allah inancını

() Kanunen yasak olmasını

() Yapmamam gerektiği için

() Çevremin kınamasından çekindiğim için

Başka (Yazınız)

17. Ailenizi dinî inanç ve yaşayış bakımından nasıl değerlendiriyorsunuz?

() Bir bütün olarak dindar

() Dinî önemsemeyen ve uygulamayan

() Dinî sadece namaz, oruç ibadeti olarak gören

() Çevremin kınamasından çekindiğim için

Başka (Yazınız)

18. Ailenizle olan ilişkileriniz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

() Çok iyi

() Normal

() Çoğu zaman kötü

() Bütünüyle kötü

Başka (Yazınız)

19. Ailenizle dinî ve siyasi konularda hangi sıklıkla çatışırsınız?

Çok sık

Sık

Ara-sıra

Hiç

Din

()

()

()

()

Siyaset

()

()

()

()

20. Dinî hükümleri yerine getirme açısından üniversiteye gelmeden önceki dinî yaşayışınız/anlayışınız ile şimdiki durumunuz arasında farklılaşma oldu mu?

() Evet

() Hayır

21.20. soruya cevabınız "evet" ise aşağıdakilerden hangisi durumunuzu en iyi ifade eder.

() Daha önce dinî hükümleri yerine getiremiyordum, şimdi yapıyorum.

() Dinin bir bütün olarak hayat nizamı olduğunu öğrendim ve dinî şuurum arttı.

() Üniversitede dinî yaşayışım zayıfladı.

() Üniversite'de dinî yaşayışımı tamamen terk ettim.

Başka (Yazınız)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. Size göre üniversite öğrencileri aktif olarak siyasetle ilgilenmeli midirler?

() Evet

() Hayır

() Kararsızım

2. Siyasetle aktif olarak ilgileniyor musunuz?

() Evet

() Hayır

3. 2. soruya cevabınız “Evet” ise aşağıdakilerden durumunuza uygun olanı işaretleyiniz.

() Parti gençlik komisyonlarında görevliyim.

() Siyasi görüşümü temsil eden (dernek, kulüp, ocak, vakıf vb.) oluşumların faaliyetlerinde görev almaktayım.

() Siyasi düşüncemi sözlü ve yazılı olarak anlatıyorum.

() Benimsediğim siyasi partiye oy veriyorum.

Başka (Yazınız)

4. Siyasi konuları daha çok kimlerle konuşur ve tartışırsınız? (Tek seçenek işaretleyiniz.)

() Ailemle

() Arkadaşlarla

() Hocalarla

5. Siyasi tercihiniz ailenizin siyasi tercihi ile birbirine uyar mı?

() Tamamıyla uyar

() Kısmen uyar

() Az uyar

() Hiç uymaz

6. Anne ve babanız siyasetle ilgilenir mi?

Devamlı İlgilenir

Ara-Sıra İlgilenir

Hiç İlgilenmez

Bilmiyorum

Baba

()

()

()

()

Anne

()

()

()

()

7. Önümüzdeki pazar günü bir genel seçim olsa oy kullanır mısınız?

() Evet

() Hayır

() Kararsızım

8. 7. soruya cevabınız “Hayır” ise aşağıdaki seçeneklerden durumunuza uygun olan tek bir seçeneği işaretleyiniz.

() Mevcut siyasi partilere güvenmiyorum.

() Mevcut seçim sistemini doğru bulmuyorum.

() Herhangi bir partiye oyumla destek olmak istemiyorum.

() Siyasetle ilgilenmediğim için oy kullanmıyorum.

Başka (Yazınız)

9. 7. soruya cevabınız “Evet” ise mevcut siyasi partilerden hangisine kesinlikle oy verirsiniz ve hangisine kesinlikle oy vermezsiniz?

Kesinlikle oy veririm:

Kesinlikle oy vermem:

10. Bugünkü siyasi görüşünüzün oluşmasında aşağıdakilerden hangisi en etkin rol oynamıştır?

(Tek seçenek işaretleyiniz.)

() Anne-Baba

() Arkadaş çevresi

() Öğretmenler/Öğretim Üyeleri

() Kitaplar

() Medya

() Siyasi Liderler

11. Size göre aşağıdakilerden hangisi Türkiye'nin mevcut siyasi yapısında en etkili sosyal gruplardan biridir? (Tek seçenek işaretleyiniz.)

- () Bürokratlar () İş Adamları () Toprak Sahipleri
() Ordu Mensupları () Din Adamları () Üniversite Öğretim Üyeleri
Başka (Yazınız)

12. Size göre aşağıdakilerden hangileri en güvenilir ve en güvenilmez kurumu ifade etmektedir? (Tek seçenek işaretleyiniz?)

	<u>Güvenilir Kurum</u>	<u>Güvenilmez Kurum</u>
TBMM	()	()
YARGI	()	()
ORDU	()	()
ÜNİVERSİTELER	()	()
DİNÎ CEMAATLER	()	()
MEDYA	()	()
Başka (Yazınız)		

13. Ders saatleri dışında beraber olduğunuz arkadaşlarınızla en çok hangi konuları konuşursunuz? (Önem sırasına göre 1, 2, 3. olarak derecelendiriniz.)

- () Karşı cinsleri () Spor () Magazin () Aile sorunları
() Siyaset () Dinî konular () Hayat pahalılığı () Mesleki konular

14. Herhangi bir konuda elinizdeki yetkiyi (imkânı) kullanırken liyakati mi, siyasi tercihinizin benzerliğini mi ölçü alırsınız?

	<u>Her zaman</u>	<u>Çoğunlukla</u>	<u>Ara-sıra</u>	<u>Hiçbir zaman</u>
Liyakat	()	()	()	()
Siyasi tercih	()	()	()	()

15. Yerinde olmak istediğiniz siyasi parti liderinin ismini yazınız.

.....

16. Aşağıdakilerden hangisi, Türkiye'nin menfaatine uygundur?

- () Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üye olması
() Türkiye'nin İslam ülkeleriyle birlik oluşturması
() Türkiye'nin diğer Türk devletleriyle birlik olması
() Türkiye'nin hiçbir birliğe katılmaması

Başka (Yazınız)

17. Seçme hakkınız/imkanınız olsaydı hangi ülkenin vatandaşı olmak isterdiniz?

- () Yine T.C. vatandaşlığını kabul ederdim. () ABD
() İRAN () Avrupa ülkelerinden biri
() Arap ülkelerinden biri

Başka (Yazınız)

18.17. soruya cevabınız T.C. dışında bir ülke ise bunun sebebi olarak aşağıdakilerden durumunuza uygun olanı işaretleyiniz. (Tek seçenek işaretleyiniz.)

- Ekonomik
 Din hürriyeti
 Gelecek/Güvenlik endişesi

Başka (Yazınız)

19. Size göre Türkiye'nin en önemli problemi nedir? (Önem sırasına göre 1, 2, 3. belirtiniz.)

- Terör (Güneydoğu problemi)
 İşsizlik
 Nüfus artışı
 Gelir dağılımının adaletsizliği
 Aydın-halk kopukluğu

Başka (Yazınız)

20. Türkiye'nin mevcut sosyal, ekonomik ve siyasi yapısının bu problemleri çözeceğine inanıyor musunuz?

- Evet Hayır

21.20. soruya cevabınız "Hayır" ise size göre çözüm/yönetim modeli ne olmalıdır?

- Sosyalizm Din/şeriat yönetimi Başkanlık sistemi

Başka (Yazınız)

22. Sizce Türkiye'de din ve siyaset ilişkisi nasıl olmalıdır?

- Siyaset dinin emrinde olmalıdır.
 Din siyasetin emrinde olmalıdır.
 Din ve siyaset birbirlerine müdahale etmemelidir.

Başka (Yazınız)

23. Üniversiteyi bitirdikten sonra siyasetle ilgilenecek olsanız aşağıdakilerden hangisini yapmak istersiniz? (Tek seçenek belirtiniz.)

- Milletvekili Belediye başkanı Parti üyesi Sadece seçmen

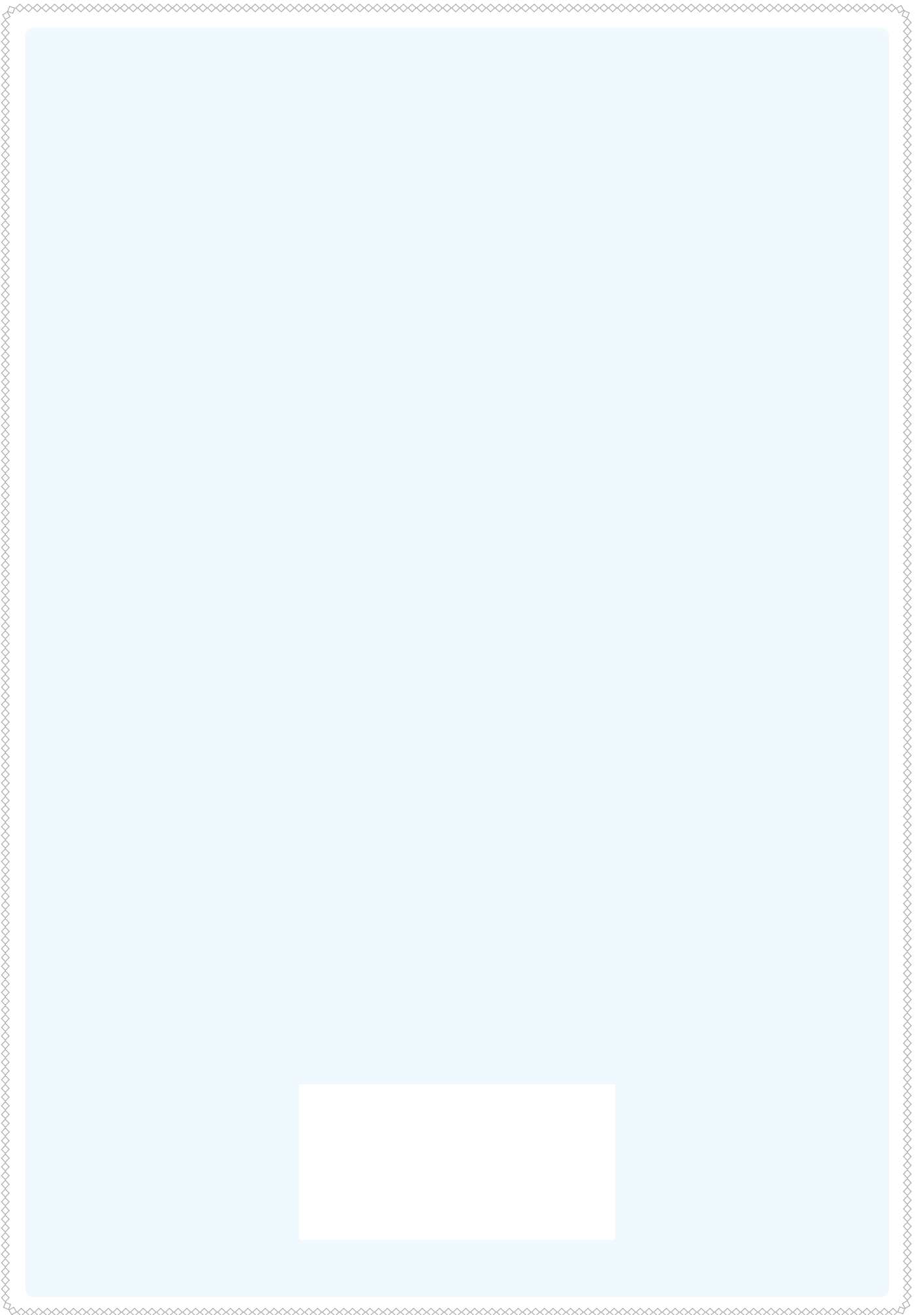
Başka (Yazınız)

24. Üniversiteye başladığınız dönemdeki siyasi eğiliminizle/tercihinizle şimdiki eğiliminiz/tercihiniz arasında bir fark/değişim var mıdır?

- Evet Hayır

25. Bu anketi nasıl buldunuz? Ankette olmayıp da yer almasını istediğiniz hususlar ve anket hakkındaki görüşlerinizi yazınız.

.....
.....
.....
.....

İdari ve Dinî Bürokrasinin Dinî - Siyasi Eğilimleri

Dr. Faruk BARTAN

 ÖZGÜR
YAYINLARI

